
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2009

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2009

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

DESAŤ DNÍ, KTORÉ OTRIASLI KONŠTANTÍNOPOLOM

Priebeh avarského obliehania z roku 626 (I.)

MARTIN HURBANIČ

HURBANIČ, M.: 10 days that shook Constantinople. The course of Avar's siege in 626 (I.) *Vojenská história*, 1, 13, 2009, pp. 3–24, Bratislava.

The present paper deals with the chronology of the first seven days of the Avar siege of Constantinople in 626. In addition to this general description, the author is also concerned with some undiscovered moments of that event. Firstly he discusses the exact position of St. Callinicus Bridge and secondly he analyses the defensive position of the Byzantine ships deployed between two sides of the Golden Horn. *Military History. Byzantium 7. cent.*

V prvej polovici roka 626 sa odohrali rozhodujúce okamihy poslednej vojny rímsko-byzantského cisárstva a Perzie, ktorá trvala už od roku 602. Byzantský cisár Herakleios (610 – 641) nedokázal na začiatku svojho režimu aktívne zastaviť rozsiahlu perzskú inváziu, ktorá viedla k strate strategických blízkovýchodných provincií ríše – Sýrie, Palestíny a Egypta. Až roku 622 zmobilizoval zvyšné oddiely, ktorých väčšinu stiahol z Balkánu, čím uvoľnil priestor na expanziu Avarov a naddunajských Slovanov. V rokoch 624/625 podnikla byzantská armáda rozsiahlu protiofenzívu v perzskej Arménii a Azerbajdžane a nadviazala spojenectvo s kaganátom západných Turkov. Herakleiove aktivity s najväčšou pravdepodobnosťou stimulovali vtedajšieho perzského kráľa Husrava II. (590 – 628) k podobnému postupu. Perzskí vyslanci nadviazali kontakty s Avarmi. Nepriamym potvrdením tohto faktu bola mohutná ofenzíva v Malej Ázii, ktorá sa začala na začiatku roku 626. Touto razantnou akciou chcel perzský kráľ ukončiť dlhotrvajúci konflikt, keď zmobilizoval elitu vojsk, ktorú zveril strojcom dovtedajších perzských úspechov – generálom Šahrvarazovi a Šahinovi. Tieto aktivity podporili práve Avari, ktorí sa niekedy v jarných mesiacoch presunuli k Adrianopolu. Regentská rada Konštantínopola, ktorá zastupovala neprítomného cisára Herakleia, sa najskôr pokúsila s kaganom vyjednávať, avšak tieto rozhovory stroskotali. Avarský vodca nakoniec vsadil na riskantnú kartu a rozhodol sa uskutočniť doposiaľ nevídanú akciu – zaútočiť priamo na byzantskú metropolu.¹

---

1 Pozri v tejto súvislosti predchádzajúce štúdie k tejto téme: HURBANIČ, M.: Byzancia a Avarský kaganát v rokoch 622-624. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, 2, s. 229-248; HURBANIČ, M.: Avarské vojsko počas oblie-

V utorok 29. júla sa pred hradbami Konštantínopola objavili hlavné sily Avarov. Ešte v ten istý deň sa predviedli v plnej sile obrancami byzantskej metropoly.² Zdesení obyvatelia mesta mali možnosť na vlastné oči pozorovať zomknuté rady barbarov, ktorí demonštratívne pochodovali v ligotavej zbroji pozdĺž suchozemských Theodosiánskych hradieb. Očitý svedok – Theodoros Synkellos nám zanechal farbistý opis tohto predstavenia: „*Bol to najstrašnejší pohľad na zemi... na jedného nášho vojaka pripadalo sto a viac barbarov, všetci boli odedí v brnení, hlavy mali pokryté prilbicami a niesli všemožné zbrane, ktoré sa po dopade slnka ožarujúceho ich hroty, javili ešte strašnejšími a desili tých, ktorí sa na nich pozerali.*“³ Avarský kagan bol prvým z celého radu neskorších dobyvateľov, ktorý sa takto pokúsil získať korisť bez jediného výstrelu. Kagana neskôr verne napodobnil bulharský chán Krum, ktorý oblahol Konštantínopol v júli roku 813.⁴

Sklučujúci psychologický dopad, aký zanechalo avarské vojsko na obrancoch metropoly, však nezostal bez odozvy. Konštantínopolský patriarcha Sergios ešte v ten istý deň usporiadal veľkú procesiu pozdĺž mestských hradieb. „*Ako akýsi druhý Mojžiš prechádzal po západnej hradbe s vybranými klerikmi, z ktorých jedni kráčali pred ním a druhí ho nasledovali.*“ Patriarcha nepriateľom následne ukázal rukou nestvorený obraz Krista spasiteľa.⁵ Táto procesia sa stala prejavom spontánnej kolektívnej vôle obyvateľov brániť svoje mesto s božou pomocou i napriek neprítomnosti cisára Herakleia. Patriarcha i zhromaždení veriaci nemohli vtedy ešte vedieť, že ich konanie sa stalo vzorom pre nasledovné generácie a spôsobom, akým sa budú veriaci dovoľávať Boha v časoch ochabujúcej nádeje a zúfalstva. Bola takáto reakcia akýmsi prejavom novej byzantskej mentality? Vo svojej podstate sotva, pretože liturgické procesie patrili už v období neskorkej antiky k hlavným zdrojom sociálnej integrácie a kolektívnej identity.⁶

hania Konštantínopola. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 3, s. 16-38; HURBANIČ, M.: Obrana Konštantínopola počas avarského útoku roku 626. In: *Vojenská história* 12, 2008, č. 1, s. 3-27 a HURBANIČ, M.: Historické súvislosti a príčiny avarského útoku na Konštantínopol roku 626. In: *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 3, s. 3-23.

- 2 CHRONICON PASCHALE, ed. L. Dindorf, vol. 1 [Corpus scriptorum historiae Byzantinae] Bonn, 1832, s. 719.4-7 a THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis homilia, ed. L. Sternbach: *Analecta Avarica*. Rozprawy akademii umiejętności. Wydzał filologiczny. Serya II. Tom XV. Cracoviae 1900, s. 305.21-28.
- 3 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 305.21-26.
- 4 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, ed. C. de Boor, Theophanis chronographia, vol. 1. Leipzig 1883, s. 503.
- 5 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 305.14-16. Patriarcha niesol v procesii tzv. acheiropoietos (rukou-nestvorený obraz). V tomto prípade zrejme pravdepodobne mechanický odtlačok Kristovej podoby považovaný za dielo nadprirodzenej povahy. Pozri KITZINGER, E.: The Cult of Images in the Age Before Iconoclasm. In: *Dumbarton Oaks Papers*, roč. 8, 1954, s. 113); k typológii a predhistórii rukou-nestvorených obrazov DOBSCHÜTZ, E.: *Christusbilder. Untersuchungen zur Christlichen Legende*. Leipzig 1899 (etymológia termínu acheiropoietos – pozri s. 37f). K procesii a obrazu pozri tiež VAN DIETEN, J. L.: *Geschichte der Patriarchen von Sergios I. bis Johannes VI. (620-715)* [Geschichte der griechischen Patriarchen von Konstantinopel IV]. Amsterdam 1972, s. 15, ale najmä s. 174-178; SPECK, P.: *Zufälliges zum Bellum avaricum des Georgios Pisides* [Miscellanea Byzantina Monacensia XXIV], s. 27-29; SPECK, P.: The Virgin's Help for Constantinople. In: *Byzantine and Modern Greek Studies* roč. 27, 2003, s. 266-271. V poslednom čase najmä PENTCHEVA, B.: The Supernatural Protector of Constantinople: The Virgin and her Icons in the Tradition of the Avar Siege. In: *Byzantine and Modern Greek Studies* roč. 26, 2002, s. 2-41; PENTCHEVA, B.: *Icons and Power. The Mother of God in Byzantium*. Pennsylvania 2006, s. 37-60 a HURBANIČ, M.: Liturgické procesie prosebnej povahy počas obliehání Konštantínopulu v rokoch 626 – 1453. S osobitým zreteľom na avarské obliehanie Konštantínopola roku 626. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti*, ed. R. Kožíak a J. Nemeš, Banská Bystrica 2006, s. 91-114.
- 6 K tejto problematike sumárne: JANIN, R.: Les processions religieuses à Byzance. In: *Revue des études byzantines*, roč. 24, 1966, s. 69-88; BERGER, A.: Imperial and Ecclesiastical Processions in Constantinople. In: *Byzantine Constantinople. Monuments, Topography and Everyday Life*, ed. N. Necipoğlu. Brill 2001, s. 73-87; BAU-

Kagan sa predbežne uspokojil s vojenskou prehliadkou svojich síl a k večeru ustúpil do narýchlo zbudovaného tábora. Avari sa utáborili po celej dĺžke suchozemských Theodosiánskych hradieb, teda v priestore dlhom zhruba 5,7 km.⁷ V nasledujúcich dňoch kagan nariadil vybudovať okolo tábora násyp a zhotovil palisádu, ktorá mala obliehajúcich chrániť pred výpadmi z mesta.⁸ Existencia ochrany tábora protirečí tvrdeniu byzantskej vojenskej príručky (Strategikonu Maurikia), v ktorom sa výslovne konštatuje, že Avari ani nomádi nezvyknú táboriť za opevneniami alebo zákopmi.⁹ Od začiatku 7. storočia Avari zmenili svoju vojenskú taktiku. Bleskové údery pohyblivého nomádskeho jazdeckta boli minulosťou. Namiesto nich museli kaganove vojská zdĺhavo dobýjať izolované byzantské mestá, ktoré pokračovali v odpore aj bez podpory mobilnej armády. Podľa jedného zo súdobých prameňov Avari chránili svoj tábor aj takzvanými triboliami.¹⁰ Mohli to byť buď železní „ježkovia“ s vyčnievajúcimi ostňami, ktoré sa rozhodli pred táborom, aby zabránili očakávaným výpadom byzantskej jazdy z mesta. Byzantské vojenské príručky poznajú tribolia ako drevené bariéry v tvare trojnožiek, ktorých funkcia spočívala v ochrane pred valiacimi sa ťažkými objektmi vysielanými obrancami z hradieb.¹¹

Inú formu ochrany avarského tábora predstavovala vozová hradba.¹² Avari ju využívali počas stretov s byzantskou armádou na dolnom Dunaji už za vlády cisára Maurikia (582 – 602). Tento zvyk praktikovali nielen Avari, ale aj dolnodunajskí Slovania.¹³ Vieme, že aj počas obliehania Konštantínopola tvorili vozy súčasť výbavy avarského vojska.¹⁴ Avari pravdepodobne využili vozy aj v systéme obrany tábora.¹⁵

Elitná časť avarského vojska sa rozložila uprostred údolia medzi šiestym a siedmym pahorkom mesta, cez ktoré preteká dnes už takmer neviditeľná riečka Lykos. Kagan sa tam neutáboril náhodou, pretože tento úsek predstavoval achillovu pätu obrany Konštantínopola. Každý, čo i len trocha skúsený, vojenský stratég vedel, že stredný úsek hradieb, zvaný neskôr ako Mesoteichion, je najzraniteľnejším miestom Theodosiánskych hradieb.¹⁶ Z protiláhlých pahorkov mal kagan navyše dostatočný prehľad na dianie po celej dĺžke hradieb, vrátane strategického zálivu Zlatého rohu.¹⁷

Šahrvarazova armáda zaujala pozíciu na ázijskej strane Bosporu. Už len svojou prítomnosťou zvyšovala psychologický tlak na obrancov, ktorí museli nasadiť takmer všetky dostupné lode na hliadkovanie úžiny. Šahrvaraz mal k dispozícii skúsených vojakov, ktorých

---

ER, F. A.: Urban Space and Ritual: Constantinople in Late Antiquity. In: *Acta ad archaeologiam et atrium historiam pertinentia* roč. 15, 2001, s. 27-61; v tejto súvislosti najmä s. 50-59.

- 7 HOWARD-JOHNSTON, J.: The Siege of Constantinople in 626. In: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993. Ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 139.
- 8 CHRONICON PASCHALE: s. 725.2; 725.4; 725.1.
- 9 MAURICII STRATEGICON: XL.2, ed. T. Dennis. Wien 1981. Pozri tiež McCOTTER, S. E. J.: *The Strategy and Tactic of Siege Warfare in the Early Byzantine Period: from Constantine to Heraclius*. Ph.D. diss. Queen's University, Belfast 1996, s. 207.
- 10 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 312.12.
- 11 HURBANIČ, ref. 1 (Avarské vojsko) s. 19.
- 12 HURBANIČ, ref. 1, (Avarské vojsko), s. 19.
- 13 THEOPHYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae* VII.11, ed. C. de Boor, Theophylacti Simocattae historiae. Leipzig 1887. K použitiu Slovanmi: THEOPHYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae*, VII.2.
- 14 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 306.17; 312.33.
- 15 Avari a ich pomocné zbory mali pravdepodobne viacero táborov s veľkým množstvom jazdeckých hliadok, ktoré posilňovali blokádu mesta. McCOTTER, ref. 9, s. 210.
- 16 McCOTTER, ref. 9, s. 19.
- 17 HOWARD-JOHNSTON, ref. 7, s. 139.

zrejme nebolo viac ako 15 000. Peržania nezasiahli do obliehania priamo, pretože nemali lode. Pravdepodobne nemohli využiť ani byzantské plavidlá, ktoré protivník zničil alebo dopravil na opačnú stranu úžiny.

Na druhý deň obliehania (30. júla) začal kagan s prípravami na dobytie mesta. Avari so sebou dovezli drevené konštrukcie, z ktorých poskladali obávané ťahové katapulty. Iné skupiny zhotovovali pohyblivé prístrešky známe ako korytnačky, ktorými zaplnili bojové predpolie mesta. Už v tomto čase sa avarskí spojenci – Slovania – pokúsili spustiť do zálivu Zlatého rohu svoje člny, avšak byzantské hliadkujúce lode im v tom zabránili. Kagan sa pravdepodobne snažil dostať člny k zraniteľnému okraju blachernskej hradby a len slabo chránenému priloženému pobrežiu.

Kagan poslal do mesta poslov, ktorí jeho menom požiadali o zaslanie jedla. Obyvatelia mesta tejto nezvyčajnej žiadosti vyhovel. Kaganova požiadavka i byzantská reakcia nás môžu do istej miery prekvapovať. Aj ďalší priebeh obliehania priniesol momenty, v ktorých sa striedala až nezvyčajná krutosť s galantnosťou, vyhrážky a hrozby s úslužnosťou. Obe strany využili všetky možné prostriedky, vrátane psychologických zbraní, okázalej propagandy a zahmlievania skutočného stavu vecí. Podľa Theodora Synkella kaganovi poslal jedlo Herakleiov syn Konštantín a k nemu pripojil aj ponuku k mieru. Za týmito návrhmi treba hľadať aktivitu samotného veliteľa mesta patrikia Bona, ktorý po príchode Avarov „*neprestával pobádať kagana, aby prijal nielen tribút, ale aj ostatné podmienky, kvôli ktorým prišiel až k hradbám.*“¹⁸ Čo všetko kagan požadoval? V prvom rade každoročne vyplácanú daň v hodnote 200 000 zlatých, ktorá bola kľúčovou časťou poslednej byzantsko-avarskej zmluvy z prelomu rokov 623/624. Ďalšie požiadavky mohli zahrňovať odškodné, ktoré Avari zvykli požadovať výmenou za upustenie od obliehania.

V tejto fáze však vodca Avarov nebol ochotný pristúpiť na nič iné, než na dobrovoľnú kapituláciu mesta. Obyvateľom odkázal: „*opustite mesto a prenechajte mi vaše poklady a spaste sa spolu s vašimi rodinami.*“¹⁹ Ešte lakonickejšie tlmočí stanovisko kagana Theodoros Synkellos: „*odniesol si jedlo, vypočul cisárove slová, jednako len zostal tým istým zúrivým a štekajúcim psom, akým bol aj predtým.*“²⁰

Na úsvite dňa 31. júla zavelil kagan do útoku. „*Objavila sa poľnica, kopija, meč a oheň, korytnačky a vrhacie kamene, stroje a zariadenia falošných veží*“ – ako poeticky opisuje túto situáciu Georgios Pisides.²¹ Hlavný nápor Avari sústredili na zhruba kilometrovom úseku Mesoteichia, ktorý vymedzovali brány Polyandrión a Pempton.²² Medzi nimi sa nachádzala brána svätého Romana, ktorá predstavovala symbolický kľúč od mesta. Ak by ju Avari obsadili, mohli by sa po hlavnej ulici dostať až do centra Konštantínopola.²³

Útok zahájila najprv ľahká slovanská pechota – teda „nahí Slovania“.²⁴ Autor správy mal pravdepodobne na mysli peších ľahkoodencov vyzbrojených kopijami, mečmi a lukmi.²⁵

18 CHRONICON PASCHALE: s. 720.10-13.

19 CHRONICON PASCHALE: s. 720.14-15.

20 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 305.34-36.

21 GEORGIOS PISIDES: Bellum avaricum, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. Poemi. I. Panegirici epici, Studia patristica et Byzantina 7, Ettal 1959, v. 220-222.

22 CHRONICON PASCHALE: s. 719.9-10. K lokalizácii týchto brán pozri HURBANIČ, M.: Obrana Konštantínopola počas avarského útoku roku 626. In: *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 1, s. 8-9.

23 MORDTMANN, A.: Die Avaren und Perser vor Konstantinopel. In: *Mitteilungen des Deutschen Exkursions-Klub in Konstantinopel* roč. 5, 1903, s. 15.

24 CHRONICON PASCHALE, s. 719.11-12.

25 K základnej výzbroji Slovanov pozri najmä Prokopios (*De bello gothico* III.14.25, ed. J. Haury – G. Wirth, Leipzig 1962-64) a Strategikon Maurikia (XI.2).

Slovanská prvá línia mala zrejme k dispozícii aj rebríky.²⁶ Aká bola jej úloha v tomto útoku? Boli Slovania púhou „potravou pre kanóny“?²⁷ Mali iba vyčerpať obrancov mesta pred útokom avarských elitných síl? Pravdepodobne áno, pretože tieto taktiky vojensky „menejcenných zložiek“ využívali aj iné nomádske etniká, vrátane osmanských Turkov, ktorí obliehali Konštantínopol dvakrát v rokoch 1422 a 1453. Niektorí predpokladajú, že Slovania mali vyplniť priekopu a zaistiť oporné body pri hradbách.²⁸ K tomuto im zrejme pomáhali posuvné kryty (korytnačky).

Po vyčerpaní útoku „nahých“ Slovanov kagan poslal do boja ťažkoodencov. Ktoré etniká tvorili zloženie tejto línie, nie je z kontextu prameňa celkom jasné. Správa o obliehaní hovorí len o tom, že kagan bojoval „*najprv s pešiakmi nahých Slovanov, v druhom rade s pešiakmi v pancieroch*“.²⁹ Sotva pritom ale mohlo ísť o Slovanov.³⁰ Stotožnenie druhej línie so Slovanmi je totiž púhym dôsledkom nepresného latinského prekladu.³¹ Pôvodný grécky text konkretizuje iba účastníkov prvého sledu, čo samozrejme vedie k dohadom o zložení nasledujúcej línie. Druhú líniu ťažkoodencov tvorili zrejme Avari, ale nedá sa vylúčiť ani nasadenie bulharských spojencov.³²

-
- 26 Použitie rebríkov sa spomína v pri prvom veľkom útoku Slovanov na Solún v roku 586 (MIRACULA SANCTI DEMETRII, I.13.119, ed. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*. I. Paris 1979), ako aj pri druhom veľkom avarsko-slovanskom útoku z roku 618 (MIRACULA SANCTI DEMETRII II.2.203).
- 27 O niečom podobnom hovorí aj Fredegarova kronika, ktorá ich označuje termínom befulkovia. Nech by už platilo ktorékoľvek z navrhovaných vysvetlení tohto termínu, je zrejme, že kronikár ním chcel vyjadriť podriadenosť Slovanov a ich nižšiu hodnotu v boji. S ohľadom na etymológiu termínu *befulci*, doposiaľ sa objavili v historiografii dve možné vysvetlenia. Zástancovia slovanského pôvodu tohto termínu vidia vo Fredegarových befulkoch osoby, ktoré sa počas avarských výprav starali o ich stáda (befulci = byvolci, teda osoby, ktoré mali na starosti avarský tréň). Pozri v tejto súvislosti MAYER, Th.: *Zu Fredegars Bericht über die Slawen*. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung*. Ergbd 2, 1929, s. 114-120, najmä strana 119; rovnako tiež WALLACE-HADRILL, J.M.: *The Long-Haired Kings and Other Studies in Frankish History*. London, 1962, s. 91 a TYSZKIEWICZ, L. A.: *Problem zależności Słowian od Awarów w VI – VII wieku*. In: *Balcancia Posnaniensia. Acta et studia*, roč. 4, 1989, s. 103. Podľa tejto hypotézy Fredegar nerozumel pôvodnému (pravdepodobne) slovanskému termínu, ktorý síce vysvetlil správne, ale priradil k nemu najbližšie, rovnako znejúce latinské slovo befuliti, resp. befulci. Druhá skupina autorov hľadá pôvod tohto termínu v germánskom-latinskom jazykovom prostredí. Podľa toho ho označuje za kompozitum (bis + folc, teda dvojitý ľud, resp. vojsko). Podľa Gerarda Labudu (*Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona*. Poznań 1949, s. 330) sa termín befulcus vzťahuje na vojenskú sféru, na čo podľa neho poukazuje spojenie s ďalším termínom, ktorý uvádza Fredegar – vexila (vestila). Befulkami sa teda označovalo vojsko, ktoré tvorilo dva šíky. Pozri v tejto súvislosti tiež CHALOUPECKÝ, V.: *Considérations sur Samon, le premier roi des Slaves*. In: *Byzantinoslavica* roč. 11, 1950, s. 227. Iní berú za základ germánske slovo beifolk chápaný ako pomocný ľud, resp. vojsko. Podľa Arnulfa Kollautza tento termín sprostredkoval autorovi Fredegarovej kroniky franský obchodník, ktorý sa ho do počul u Avarov a preložil ho do svojej reči. KOLLAUTZ, A. and MIYAKAWA, H.: *Geschichte und Kultur eines Völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes. Die Jou-Jan der Mongolei und die Awaren in Mitteleuropa. I. Die Geschichte*. Klagenfurt 1970, s. 438-440. Podobne aj Alexander Avenarius (*Die Awaren in Europa*. Bratislava 1974, s. 129-130). Florin Curta ho odvodzuje od starogermánskeho tvaru fulcfree, ktorý sa objavuje v edikte longobardského kráľa Rotharia. CURTA, F.: *Slavs in Fredegar and Paul the Deacon – Medieval gens or scourge of God*. In: *Early Medieval Europ*, roč. 6, 1997, 2, s. 149.
- 28 TSANGADAS, B. C. P.: *The Fortifications and Defense of Constantinople*. New York. East European Monographs no LXXI 1980, s. 89.
- 29 CHRONICON PASCHALE, s. 719.12-14.
- 30 Prehľad staršieho bádania pozri BARIŠIĆ, F.: *Uskršna chronika*. In: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*. Beograd, 1955, s. 147; taktiež POHL, W.: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567 – 822*. München 1988, s. 373-374, pozn. 20.
- 31 CHRONICON PASCHALE, s. 719: [Chaganus] plurimum militem statuit in ipsius urbis conspectu, in reliqua vero muri parte Sclavos, ac primam quidem eorum aciem pedestrem nudam, alteram pedestrem loriatam. Porovnaj v tejto súvislosti grécky originál s. 719.11-14.
- 32 GRAFENAUER, B.: *Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov*. In: *Zgodovinski časopis*, roč. 4, 1950,

V severnom a južnom sektore zatiaľ podnikali útoky ďalší Slovania. Tieto akcie boli zrejme len zastieracím manévrom, ktorý mal zamestnávať obrancov a zabrániť im v posilnení najviac ohrozených častí hradieb v údolí riečky Lykos.³³ Zjavne tu ide o inú kategóriu Slovanov, ako v prípade „nahých“ ľahkoodencov, čo tvorili avarský predvoj v centrálnej časti hradieb.³⁴

V skorých ranných hodinách podnikla byzantská jazda neočakávaný výpad v južnom sektore hradieb a prekvapila nič netušiacich útočníkov, pravdepodobne Slovanov.³⁵ Protivník sa zrejme sústreďoval v zhruba kilometrovom priestore od brány Pege.³⁶ Na tomto mieste sa nachádzal významný kláštor a pútnické miesto zasvätené Bohorodičke s liečivým prameňom, od ktorého brána dostala svoj názov.³⁷ Je možné, že Slovania využili kláštor počas obliehania a zriadili v ňom tábor.

Byzantský výpad bol neočakávaný a úspešný, avšak presné detaily nepoznáme, Theodoros Synkellos túto epizódu podáva už s legendárnym nádychom. Podľa neho to bola samotná Panna Mária, ktorá učinila nástrahu na barbarov a „*pobila ich rukami kresťanských bojovníkov*“.³⁸ Oficiálna správa o obliehaní sa o tejto akcii vôbec nezmieňuje. Dôležitosť tohto výpadu treba preto posudzovať skôr z psychologického hľadiska, nakoľko povzbudil obrancov k ďalšiemu boju a presvedčil ich o zraniteľnosti protivníka.

Kagan pokračoval v útoku proti hradbám až do piatej hodiny večera.³⁹ Išlo iba o skúšobný nápor, v ktorom testoval možnosti útoku a slabiny opevnení. Aj podľa Theodora Synkella sa po zvyšok dňa „*vyskytovali len rôzne šarvátky na rozličných miestach, vrhanie striel, hádzanie kameňov po celej dĺžke hradieb*“.⁴⁰ K večeru Avari rozostavili pred hradbami veľké katalpuly, ktoré podľa zvyklosti zvonku obalili surovými kožami. Spolu s nimi postavili aj korytnačky. Tieto zbrane rozmiestnil od „*brachialia po brachialion*“ – teda od severného po južný výbežok celých západných hradieb mesta.

Niekedy v tomto čase Avari dokončili stavbu obliehacích veží, ktoré zamýšľali použiť na druhý deň. Skladanie veží zrejme nebolo nijako zvlášť náročné a pokračovalo veľmi rýchlo. Theodoros Synkellos konštatuje, že túto činnosť vykonávalo veľké množstvo barbarov s dostatkom materiálu. Kagan vraj získal drevené časti z domov na predmestiach, ktoré zničil a priviezol so sebou na vozoch.⁴¹ Veľké prípravy v avarskom tábore naznačovali, že hlavný nápor sa ešte len chystá.

s. 110; KOLLAUTZ-MIYAKAWA, ref. 27 s. 240; ANGELOV, D. – KAŠEV, S. – ČOLPANOV, B.: Balgarska vojna istorija. Od antičnosti do vtorata četvrt na X. v Sofia 1983, s. 122.

33 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 305.37-38.

34 IVANOV, S. A.: Paschalnaja chronika. In: *Svod drevnejšich pismennych izvestij o slavjanach II (VII – IX vv.)*, ed. S. A. Ivanov, G. G. Litavrin, V. K. Ronin, Moskva, 1995, s. 80; tiež CURTA, F.: *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region*, c. 500-700. Cambridge 2001, s. 109.

35 Barišić, F.: Le siège de Constantinople par les Avars et les Slaves. In: *Byzantion*, roč. 24, 1954, s. 381; TSAN-GADAS, ref. 20, s. 89. Pozri tiež HURBANIC, ref. 22, s. 8.

36 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 306.1-2.

37 Od neho dostala názov prilahlá brána, z ktorej viedla k prameňu cesta. K historickým okolnostiam spojeným s týmto kláštorom pozri JANIN, R.: *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin, I, Le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique, 3 : Les églises et les monastères*. Paris 1969, s. 223-228; BERGER, A.: *Untersuchungen zu den Patria Konstantinopoleos*. Bonn 1988, s. 686; sakrálny komplex sa nachádzal v dnešnej istanbulskej časti Balikli. Pozri v tejto súvislosti JANIN, R.: *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*. Paris 1964, s. 275.

38 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 306.1-2.

39 CHRONICON PASCHALE, s. 719.8-9.

40 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 306.7-8.

41 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 306.14-18.

PRVÝ NÁPOR NA MESTO

Nasledujúceho dňa Avari uskutočnili prvý veľký pokus o dobytie mesta. V strednom úseku hradieb rozostavili množstvo katapultov a iných obliehacích strojov a pokúšali sa strelbou vyčistiť hradby. Krupobitie kameňov bolo zrejme silné, pretože byzantskí vojaci sem museli umiestniť veľké množstvo vlastnej artilérie.⁴² Obrancom sa darilo presne mierenou palbou udržiavať Avarov a ich spojencov v dostatočnej vzdialenosti od hradieb.⁴³ V ďalšej fáze kagan nasadil do útoku dvanásť pohyblivých veží, ktoré nechal vyhotoviť a pripraviť k boju najneskôr do rána tohto dňa. Kagan veže rozmiestnil v strednom úseku hradieb v priestore medzi bránami Polyandrion a sv. Romana.⁴⁴ Ich výška takmer dosahovala cimburie vonkajšej hradby.⁴⁵ Avari mohli v tomto priestore veže pohodlne prisunúť k hradbám vďaka mierne klesajúcemu terénu údolia riečky Lykos.⁴⁶ Situácia sa pre obrancov stávala kritickou. K byzantským vojakom sa museli urýchlene pripojiť aj námorníci z posádok lodí strážiacich záliv Zlatého rohu. Veže sa pomaly posúvali k hradbám. Keď sa dostali do ich blízkosti – „náhle ich zničila božská sila, a vyhubila Avarov, čo boli v nich“.⁴⁷ Takéto vysvetlenie ďalšieho priebehu udalosti predkladá neskorší kronikár Nikeforos. Lakonický záznam sa však sotva môže pripočítvať k autentickým svedectvám o obliehaní. Kronikár predkladá verziu, ktorá už dávno zmenila fakty v legendu.⁴⁸ Mýtizácia obliehania však výrazne ovplyvňovala už aj jeho očitých svedkov. Theodoros Synkellos konštatoval, že Boh sa kaganovi smial a obracal jeho úsilie na posmech.⁴⁹ Čo sa teda vlastne stalo? Isté je, že keď sa veže priblížili k hradbám, obrancovia sa ich snažili zničiť, alebo prinajmenšom zastaviť. Jeden z námorníkov vraj „zostrojil sťažnosť a zavesil na neho svoj čln a zamýšľal, že pomocou neho zapálil obliehacie veže nepriateľov, ktorých veľmi postrašil. Tomuto námorníkovi udelil pochvalu Bonos, najpreslávenejší magister.“⁵⁰ Z textu vyplýva, že nemenovaný námorník, jeden z tých, čo posilnili obranu Mesoteichia, skonštruoval zariadenie za účelom zničenia veží. Ako vyzeralo toto zariadenie? Autor prvej populárnej štúdie k avarskému obliehaniu Andreas Mordtman predpokladal, že išlo o malé drevené zásobníky v tvare loďky, ktoré boli upevnené na špičku dlhého háku. Zápalnou zmesou mal byť obávaný grécky oheň.⁵¹ V citovanej správe sa však výslovne hovorí, že šlo o vlastný námorníkov čln. Rovnako tak aj zmienka o gréckom ohni – ničivej zbrani Byzantíncov – predbieha dobu. Najstaršie správy o ňom pochádzajú až z obdobia prvého arabského obliehania Konštantínopola v rokoch 674 – 678. Nešlo pravdepodobne ani o takzvané maleoly – strely namočené do horľavej zmesi.⁵² Námorník skôr, zdá

42 CHRONICON PASCHALE, s. 719.16-19.

43 CHRONICON PASCHALE, s. 719.19-21.

44 K lokalizácii brán pozri najnovšie cenné postrehy ASUTAY-EFFENBERGER, N.: *Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul. Historisch-topografische und baugesichtliche Untersuchungen*. Berlin New York 2007, s. 87-96.

45 CHRONICON PASCHALE, s. 720.1-3.

46 Porovnaj SCHNEIDER, A. M. – MEYER, B.: *Die Landmauer von Konstantinopel*. Berlin 1943, s. 12. Pozri však v tejto súvislosti aj ASUTAY-EFFENBERGER, ref. 44, s. 95.

47 NIKEPHOROS: *Breviarium*, c. 18.4-6, ed. C. Mango, Nikephoros *Patriarch of Constantinople Short History*. (= *Corpus Fontium Historiae Byzantine* 13). Washington D. C. 1990.

48 Pozri komentár Nikeforovej správy: SPECK, P.: *Das geteilte Dossier: Beobachtungen zu d. Nachrichten über d. Regierung d. Kaisers Herakleios u. d. seiner Sohne bei Theophanes und Nikephoros*. (= *Poikila Byzantina IX*) Berlin 1988 s. 298-317.

49 THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione Constantinopolis*, s. 306.18-19.

50 CHRONICON PASCHALE: s. 720.7-9.

51 MORDTMANN, ref. 23, s. 17.

52 TEVJAŠOV, E. E.: Osada Konštantínopolja Avarami i Slavjanami v 626 godu. In: *Žurnal ministerstva narod-*

sa, využil znalosti svojej profesie a zručnosti v narábaní s kladkou, rahnami a lanami. Podarilo sa mu zhotoviť niečo na spôsob žeriavu, na ktorého konci bol zavesený malý čln naplnený horiacou zmesou.⁵³ Pomocou kladiek s povrazmi obrancovia pootočili tento improvizovaný žeriav k avarskej veži. Potom buď uvoľnili celý čln a nechali padnúť na vežu, alebo z neho vyprázdnil obsah horiacej zmesi, ktorý bol v ňom uložený.⁵⁴ Z neskorších obliehaní vieme o podobných praktikách. Počas útoku na Lisabon z roku 1147 sa arabskí obrancovia mesta takýmto spôsobom snažili zničiť obliehaciu vežu križiakov. Keď sa veža priblížila k hradbám na vzdialenosť troch metrov, začali na ňu zhadzovať „*lode naplnené horľavou zápalnou látkou*“.⁵⁵ Podobné zariadenie využili aj obrancovia Tyru počas útoku križiakov v roku 1112. Na dlhý trám zavesili dvadsať metrov dlhé brvno na spôsob hlavného stožiara. Pomocou dômyselného systému kladiek obrancovia zdvíhali vedrá s hnojom a vyprázdňovali ich na útočiacich Frankov. V ďalšej fáze bojov dokonca nahradili výkaly zápalnou zmesou, ktorá pozostávala z oleja smoly, hoblín a živice.⁵⁶

Neznámy hrdina z 1. augusta si za svoj nápad vyslúžil pochvalu od hlavného veliteľa – patrikia Bona. Vieme len, že sa mu podarilo „*nie nemálo vystrašiť nepriateľa*“.⁵⁷ Námorník s pomocou svojich druhov zrejme len poškodil vežu, no nepodarilo sa mu ju úplne zničiť. O osude zvyšných jedenástich zariadení nemáme správy. Byzantská obrana však útočníkov odrazila a prinútila kagana, aby veže stiahol z dosahu hradieb.

MONOXYLY ÚTOČIA

Kagan však v tento deň predsa len dosiahol jeden taktický úspech. Po počiatočných pokusoch sa mu konečne podarilo spustiť do Zlatého rohu slovanské monoxyly.⁵⁸ Až dovtedy mu v tom bránili byzantské plavidlá, ktoré sa sústredili pri blachernskej štvrti. Kagan asi využil moment prekvapenia, keď musela časť námorníkov prísť na pomoc obrancom v strednom úseku hradieb. Nejasným ale zostáva, prečo sa kagan neustále snažil o spustenie monoxylov. Že by už v tom čase plánoval útok z tejto strany? Ak však čoskoro zistil, že cez byzantský kordón lodí neprerazí, načo potom vo svojich aktivitách pokračoval aj naďalej? Nie je vylúčené, že sa snažil slovanské člny predbežne využiť na spôsob pontónového mosta, ktorým by sa jeho oddiely dostali rýchlejšie z tábora k Bosporu.⁵⁹ Počas obliehania sa Avari niekoľkokrát dostali až k okraju úžiny, odkiaľ nadväzovali kontakt s Peržanmi stojacimi

nogo prosveščenija roč. 52, 1914, s. 232.

53 POHL, ref. 30, s. 230; NICOLLE, D.: *Medieval Siege Weapons (2) Byzantium, the islamic World and India ad 476 – 1526*. Oxford 2003, s. 23; Podobne aj PERTUSI, A.: *Giorgio di Pisidia: Poemi I*. (Studia patristica et byzantina VII. Ettal 1960, s. 203.

54 Francúzsky byzantológ Gustave Schlumberger predpokladal, že námorník zostúpil do člna a takýmto spôsobom podpálil veže, čo považujeme za nepravdepodobné. Pozri: SCHLUMBERGER, G.: *Le Siège de Constantinople par le souverain ou khagan des Avars sous le règne de l'empereur Héraclius, au septième siècle*, In: *Récits de Byzance et Des Croisades*. Paris 1917, s. 6.

55 „Supermurales vero scaphas incentivis ignium repletas machine nostre VIII solum pedibus a muro distani iniciunt“ DE EXPUGNATIONE LYXBONENSI, ed. CH. W. David, *De expugnatione Lyxbonensi. The Conquest of Lisbon*. New York 2001, s. 162.

56 IBN AL-QALANISI, ed. and tr. H. F. Amedroz, *Bi Dhayl Tarikh Dimishq: History of Damascus Beirut 1908*, s. 179-180.

57 CHRONICON PASCHALE, s. 720.5-9.

58 CHRONICON PASCHALE, s. 720.15-19. Pozri HOWARD-JOHNSTON, J.: *Heraclius' Persian Campaigns and the Revival of the East Roman Empire, 622-630*. In: *War in History*, roč. 6, 1999, s. 21.

59 O podobných praktikách byzantskej armády hovorí aj Maurikiov Strategikon (XII B 21.37f.).

na opačnej strane. Kagan teda monoxylly spustil do vody pod most sv. Kallinika. Pristavme sa na chvíľu pri jeho polohe. Až doposiaľ totiž panuje nejednotnosť názorov, kde sa tento most vlastne nachádzal.

Kľúčovou z tohto pohľadu je správa *Velkonočnej kroniky* z roku 528, kde sa hovorí toto:

Cisár Justinián obnovil predmestie predtým zvané Sykai, ktoré sa nachádza naproti Konštantínopola: nielen divadlo, ale aj hradby, a po udelení mestských práv ho premenoval na Justinianopolis. Takisto vybudoval most, po ktorom môžu prechádzať občania na opačnú stranu do všetkými-žehnaného mesta.⁶⁰

Nepochybne išlo o most, ktorý neskôr správa o avarskom obliehaní nazýva mostom sv. Kallinika. Kronikár dáva jasne do súvisu zbudovanie nového opevneného konštantínopolského predmestia Sykai (zhruba dnešná Galata) s výstavbou mosta, ktorý mal uľahčovať vzájomnú prepravu cez záliv. Most sa teda musel nachádzať v blízkosti nového Justiniánovho mesta a Konštantínopola. Okrem *Velkonočnej kroniky* sa o ňom zmieňujú aj dva neskoršie byzantské pramene. Patriarcha Nikeforos spomína, že sa cezeň vracal cisár Herakleios roku 638 z ázijskej strany Bosporu. Doslovne v tejto súvislosti hovorí, že Herakleios „*dosiahol most pri rieke Barbysses*“⁶¹. Spojitosť mosta sv. Kallinika s Justiniánom je ešte zrejmejšia z druhého zo zmienovaných textov. V Živote cisára Basileia I. z 10. storočia sa píše, že „*zničený chrám sv. Kallinika [sa nachádza] pri Justiniánovom moste cez [rieku] Barbysses*“⁶².

Na prvý pohľad by lokalizácii Kallinikovho mosta zodpovedalo dnešné istanbulske predmestie Silâhtarâga. Ide o oblasť na samom okraji zálivu Zlatého rohu, do ktorého ústia riečky Barbysses a Kydaris. Práve na tomto mieste Kallinikov most až doposiaľ umiestňovala väčšina autorov.⁶³ Takáto predstava však skôr zodpovedá súčasným geografickým kritériám, než tým, ktoré boli v antike.

Sútok riek Kydaris a Barbysses opisuje už grécky geograf Dionýsios Byzantský z druhého storočia po Kr. Podľa neho sa pri ňom nachádzal oltár nymfy Semestry (Semystry).⁶⁴ Rovnakú informáciu podáva aj ranobyzantský historik Hesychios z Milétu, ktorý pôsobil práve v časoch cisára Justiniána. Aj on konštatuje, že rieky Kydaris a Barbysses sa „*zmiešavajú s morom [zálivom] pri oltári nymfy zvanej Semystra*“⁶⁵. Hesychios však udáva ešte jeden cenný detail, podľa ktorého môžeme predpokladať, kde presne podľa antických autorov ústili obe rieky do Zlatého Rohu. Kľúčovým z tohto pohľadu je už zmienovaný oltár nymfy Semestry. Hesychios sa o ňom zmieňuje pri opise založenia antickej osady Byzantion – predchodkyne Konštantínopola. Legendárny zakladateľ mesta, Byzas, vraj vystaval okrem iných

60 CHRONICON PASCHALE, s. 618.

61 NIKEPHOROS: *Breviarium*, c. 25.

62 VITA BASILII 94 (= THEOPHANES CONTINUATUS: Chronographia, s. 340), ed. I. Bekker. In: Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, CSHB. Bonn 1838.

63 JANIN, ref. 37a, s. 240-242; WHITBY Mich. / WHITBY Mar.: Chronicon paschale 284-628 AD. Liverpool 1989, s. 175, pozn. 467, pozri mapu 2; MANGO, C.: Fourteenth Region of Constantinople. In: Studien zur spätantiken und byzantinischen Kunst. Friedrich Wilhelm Deichmann gewidmet. Edc. Otto Feld und Urs Peschlow I, Bonn 1986, s. 4, pozri tiež mapu na strane 2.

64 DIONYSIUS BYZANTINUS: Bosporum navigatio, ed. R. Güngerich, Dionysii Byzantii anaplus Bospori una cum scholiis x saeculi. Berlin 1958, 24.1-6.

65 HESYCHIOS ILLUSTRIS: Fragmenta IV., 3.19-23, ed. K. Müller, FHG 4. Paris 1841.

pozoruhodných stavieb aj chrám Dioskurov, ktorý sa podľa Hesychia nachádzal: „*pri oltári Semestri a spojení riek, kde sa ľuďom dostávalo oslobodenia od bolesti*“.⁶⁶

Chrám Dioskurov bol pravdepodobným predchodcom neskoršieho kostola svätých Kosmu a Damiána, ktorý neskôr stál na jeho mieste, podobne ako v Ríme. Kult Dioskurov počas neskorkej antiky vo všeobecnosti prechádzal na zmienené kresťanské dvojčičky vďaka liečiteľskej schopnosti.⁶⁷ Z byzantských prameňov vieme presne, kde sa nachádzal kostol sv. Kosmu a Damiána. Išlo o oblasť, ktorá ležala podstatne bližšie Konštantínopola, než dnešný región zvaný Siláhtaraga. Keď totiž starí geografi hovorili o ústí, mali v skutočnosti na mysli miesto, kde sa sladká voda riek Barbysses a Kydaris stretáva so slanými vodami morského zálivu Zlatého Rohu. V ranobyzantskej ére sa toto miesto nazývalo *Ta Paulines*, alebo *Ta Paulinu*, od 9. storočia *Kosmidion*, podľa už zmieneneho kostola Kosmu a Damiána. Dnes je táto neoddeliteľná súčasť moderného Istanbulu známa pod názvom *Eyüp*.⁶⁸

Až doposiaľ sa predpokladalo, že cez Zlatý Roh viedli dva mosty: starší (Justinianov, neskôr Kallinikov) v regióne Siláhtaraga a mladší v oblasti Eyüp.⁶⁹ Toto tvrdenie je však nesprávne, pretože v byzantských a rovnako tak aj v antických časoch pretínal Zlatý Roh len jeden most.⁷⁰

Po prvýkrát sa spomína už za Filipa Macedónskeho, neskôr v súvislosti s kostolom svätého Kallinika, od ktorého pravdepodobne prebral svoj názov.⁷¹ Od 11. storočia ho poznáme pod názvom most svätého Panteleimona, opäť podľa rovnomeného kostola v jeho severnej časti.⁷² Niekoľkokrát sa uvádza aj v liturgickej knihe – synaxári chrámu Hagie Sofie z 10. storočia.⁷³ V roku 971 sa na neho *pozeral* byzantský cisár Ioannes Tzimiskes z priľahlého blachernského paláca – ako výslovne konštatuje historik Leon Diakonos.⁷⁴ Ak by bol most na konci Zlatého rohu, určite by ho cisár nemohol vidieť. Navyše, byzantský historik dodáva, že za týmto mostom ústi rieka, teda nesporne Barbysses *do mora*. To znamená, že ešte aj v 10. storočí považovali byzantskí autori za miesto sútoku jednoznačne oblasť Kosmidionu.

V 14. storočí pri ňom strávil dvakrát noc aj uzurpátor trónu Ioannes Kantakuzenos.⁷⁵

66 HESYCHIOS ILLUSTRIS: Fragmenta IV., 15.97-100.

67 Pozri BERGER, ref. 37, s. 652,

68 VAN MILLINGEN, A.: *Byzantine Constantinople. The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*. London 1899, s. 170; BERGER, ref. 37, s. 672-673. Ku kostolu pozri: JANIN, ref. 37b, s. 284-288.

69 Pozri naposledy MANGO, ref. 63, s. 4.

70 Alfons Maria Schneider vychádza z totožnosti tohto mosta, ale hovorí, že *Velkonočná kronika* ho nesprávne nazýva Kallinikovým mostom, ktorý vzťahuje k Justinianovmu mostu na predmestí Rhegion (dn. tur. Küçükçekmece), ktoré sa nachádzalo asi 20 kilometrov za konštantínopolským predmestím Hebdomon. SCHNEIDER, A. F.: *Die Blachernen*, In: *Oriens*, roč. 5, 1951, s. 86, pozn. 1. To je ale mylné, pretože šlo o dva rozdielne mosty. Jeden v Zlatom Rohu a druhý v zmienenom predmestí. Zhodou okolností sa oba viažu s menom Justiniana a oba sa rovnako nazývali sv. Kallinikos. K mostu na predmestí Rhegion pozri PROCOPPIUS: *De aedificis*, IV, 9, 3-4, ed. G. Wirth, Leipzig 1964. Pozri v tejto súvislosti už MANGO, ref. 63, s. 4 pozn. 18.

71 CHRONICON PASCHALE, s. 720. Raymond Janin (ref. 37b, s. 284) lokalizuje tento kostol do dnešnej istanbulskej časti Sütlüce, nachádzajúcej sa na severnom okraji zálivu, čo by zodpovedalo polohe kostola i mosta.

72 MICHAEL ATTALIATES: *Historia*, ed. I. Bekker, Michaelis Attaliothae historia (CSHB) Bonn 1853, s. 251.17-19.

73 SYNAXARIUM ECCLESIAE CONSTANTINOPOLITANAE. Propylaeum ad ASS. Nov., ed. H. Delehaye, Bruxelles 1902, col. 143, 854.

74 LEON DIACONUS: *Istoria*, VIII.2-5, ed. K.B. Hase, Leonis diaconi Caloënsis historiae libri decem (CSHB). Bonn 1828.

75 ANNA COMNENA: *Alexias*, X.9, ed. B. Leib, Anna Comnène. *Alexiade*, Paris 1967; Ioannes Cantacuzenos, *Historiae*, I.56, III.81, ed. L. Schopen, Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri iv. Bonn 1828-1832.

V tomto období mal názov Ťaví most (gefyra tou Kamelou), pravdepodobne podľa karaván, prinášajúcich do Konštantínopola náklady s dreveným uhlím.⁷⁶ Ešte v 16. storočí videl jeho vyčníevajúce mostné piliere vtedajší znalec topografie Konštantínopola Peter Gyllius.⁷⁷ Tento most sa nachádzal nad všetku pochybnosť v oblasti Kosmidion, teda v dnešnej istanbulskej štvrti Eyüp. Uvedená poloha nebola náhodnou, pretože je to jedno z najužších miest celého zálivu, ktorý v tomto mieste meria iba okolo 200 metrov. Na tento most bezpochyby odkazovala aj príľahlá bočná brána Blachern, ktorá sa nazývala Kallinike, resp. brána Kallinikovho kostola. Nachádzala sa blízko známeho kostola Bohorodičky a viedla práve ku kostolu Kosmu a Damiána.⁷⁸ Byzantský kronikár Theofanes výslovne konštatuje, že brána viedla k tomuto chrámu, zvanému aj Paulinin, podľa názvu rovnomenného predmestia.⁷⁹

Počas IV. križiackej výpravy sa most spomína v byzantských i latinských správach. V júlových dňoch roku 1203 sa rytierom a barónom podarilo vstúpiť do zálivu Zlatého Rohu, po tom ako preťali reťaz strážiacu vstup do prístavu.⁸⁰ Očitý svedok útoku, Geoffroy de Villehardouin, opisuje, že šlo o kamenný most, ktorý poškodili byzantské sily pri ústupe do Konštantínopola. Podľa autora sa nachádzal na mieste „*kde sa rieka vlieva do mora*“⁸¹. Villehardouin však zjavne nemal na mysli faktické ústie rieky Barbysses, ale miesto, „*kde sa stretáva slaná so sladkou vodou*“.⁸² Ešte zjavnejšie vystupuje poloha mostu z opisu ďalšieho veterána IV. križiackej výpravy – Huga zo St. Pol. V liste adresovanom nemenovanému priateľovi a lénnikovi uvádza, že križiaci po prelomení reťaze pokračovali pozdĺž severného pobrežia Zlatého rohu, až napokon našli kamenný most, ktorý bol vzdialený: „*od zmienenej (Galatskej) veže jednu leugu*“ (míľu).⁸³ Táto stará dĺžková miera sa, samozrejme, líšila podľa období a regiónov, no môžeme povedať, že zodpovedala maximálne štyrom – piatim kilometrom. Keďže vieme približnú lokalizáciu galatskej veže, na ktorej bola umiestnená reťaz, uvedená vzdialenosť v podstate zodpovedá regiónu Kosmidion. Hugo zo St. Pol sa ďalej zmieňuje, že most bol z kameňa a svojou dĺžkou presahoval menší parížsky most. Údajne bol taký úzky, že po ňom mohli ledva prejsť traja jazdci naraz. Ako však výslovne dodáva, križiaci kvôli hĺbke zálivu nenašli iný brod, iba ak by urobili dlhú obchádzku.⁸⁴ Hugo plasticky opisuje, čo sa dialo, keď križiaci prešli most:

76 VAN MILLINGEN, ref. 68, s. 174.

77 VAN MILLINGEN, ref. 68, s. 175.

78 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 583; GEORGIUS CEDRENIUS: *Compendium historiarum*, ed. I. Bekker, Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope, 2 vols. [Corpus scriptorum historiae Byzantinae]. Bonn 1838/1839, s. 784. Rovnako tak pozri VAN MILLINGEN, ref. 68, s. 174-177. Aj on správne lokalizuje most do oblasti Kosmidia.

79 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 583.5-10.

80 K tomuto momentu pozri PRYOR, H.: The Chain of the Golden Horn, 5-7 July 1203. In: *In laudem Hierosolymitani: studies in Crusades and medieval culture in honour of Benjamin Z. Kedar*, eds. I. Shagrir, R. Ellenblum, J. Riley-Smith, Aldershot 2007, s. 369-384. K vojenským operáciám Benátčanov pozri MEŠKO, M.: Niektoré technické aspekty obliehania a dobytia Konštantínopola križiakmi (1203/1204). In: *Vojenska historia* roč. 12, 2008, 2, s. 3-27.

81 GEOFFROY DE VILLEHARDOUIN § 163, ed. E. Faral, Geoffroy de Villehardouin, La conquête de Constantinople. Paris 1961.

82 Cyril Mango (ref. 63, s. 4) sa opäť mylí, keď umiestňuje tento most na okraj zálivu. Naproti tomu Donald Queller, Thomas Madden a Alfred Andrea správne uvádzajú že most sa nachádzal približne 2 alebo 3 míle od galatskej veže. Pozri QUELLER, D. – MADDEN, T. – ANDREA, A.: *Fourth Crusade The Conquest of Constantinople*. Philadelphia 2000, s. 120.

83 ...distantem a turre praenominata una leuga. HUGO ZO ST. POL: *Epistula*, ed. R. Pokorný, Zwei unedierete Briefe aus der Frühzeit des Lateinischen Kaiserreichs von Konstantinopel. Byzantion 55, 1985, s. 206.104-105.

84 HUGO ZO ST. POL: *Epistula*, s. 206.107-109.

Keď sme dosiahli most, prekročili sme ho vďaka milosti Božej bez odporu. Po presunutí sme rozložili stany medzi cisárovým palácom, zvaným Blacherny a Bohemundovým palácom. A boli sme tak blízko, že naše šípy dopadali na strechu cisárskeho paláca a cez okná nadol a grécke šípy padali na naše stany.⁸⁵

Po presunutí cez most sa teda križiaci rozložili medzi Blachernami a takzvaným palácom Bohemunda, ktorý bol len iným pomenovaním kostola Kosmu a Damiána. Križiaci ho tak nazývali preto, lebo v roku 1097 pred ním táboril jeden z veliteľov prvej križiackej výpravy, Bohemund z Tarentu.

Aj byzantský historik Niketas Choniates konštatuje, že most sa nachádzal v blízkosti Kosmidia.⁸⁶ Podľa historika druhej križiackej výpravy Ioanna Kinnama, cez neho prešli vojská rímsko-nemeckého kráľa Konráda III. v roku 1147. Autor sa zmieňuje o tom, že križiaci sa vtedy nachádzali v regióne Filipation, teda prímestskom poľovníckom revíre, ktorý zjavne ležal pred hradbami mesta.⁸⁷

Poloha mosta sv. Kallinika je teda nezvratná. Niet viac žiadnych pochyb, že sa nachádzal približne kilometer od blachernskej štvrťky vedľa kostola sv. Kosmu a Damiána. Justinian zrejme opravil, alebo znovu vystaval poškodené časti, aby uľahčil komunikáciu medzi predmestím Sykai a Konštantínopolom. Ak by tento most ležal pri skutočnom ústí zálivu, potom by obyvatelia o uľahčení rozhodne nemohli hovoriť, pretože by najskôr museli prejsť asi štyri kilometre na sever popri okraji zálivu, potom prekročiť rieku Barbysses a okrem nej aj jej náprotivok Kydaris, a potom sa zasa vracaf štyri kilometre naspäť smerom ku Konštantínopolu.⁸⁸

Keď dňa 1. augusta avarský kagan spustil pri ňom na vodu monoxyly, byzantské lode zostali podľa súdobej správy *na dohľad* slovanských člnov. Už letný pohľad na mapu Zlatého rohu naznačuje, že most sv. Kallinika sa nemohol nachádzať na konci zálivu, pretože v takom prípade by byzantské námorné hliadky nemali šancu uzrieť nepriateľov, ktorých by dokonale chránil príľahlý pahorok. Navyše z takej diaľky by monoxyly nepredstavovali žiadny vážny problém, pretože by sa nachádzali niekoľko kilometrov od hradiab. Správne lokalizovanie Kallinikovho mostu do oblasti Kosmidia však ukazuje nespornú vážnosť situácie, pretože slovanské člny sa nachádzali len kilometer od pozícií, ktoré zaujala byzantská flotila. Neskorší kronikár Nikeforos uvádza, že Slovania vyrazili počas rozhodujúceho útoku od rieky Barbysses. Keďže pod ústím rieky sa v tom čase vo všeobecnosti myslela oblasť Kosmidia s mostom sv. Kallinika, kronikárov zdroj je v tomto prípade vierohodný.⁸⁹

Veliteľ Konštantínopola, patrikios Bonos, navyše nemohol proti monoxylom nič podniknúť. Kagan totiž šikovne umiestnil člny do plytkých vôd zálivu, do ktorých ťažšie byzantské plavidlá nemohli vplávať. Obrana sa na tomto mieste spoliehala na skafokaraboi, veľké

85 HUGO ZO ST. POL: *Epistula*, s. 206.110-114.

86 NICETAS CHONIATES: *Historia*, pars prior (CFHB 11.1. S. Ber.) Berlin 1975. s. 543.11-15.

87 JOANNES CINNAMUS: *Epitome rerum ab Joanne et Alexio Comnenis gestarum* II.14., ed. A. Meineke, Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum [CSHB]. Bonn 1836. K regiónu Filipatione pozri MAGUIRE, H.: Gardens and Parks in Constantinople. In: *Dumbarton Oaks Papers*, roč. 54, 2000, s. 252-253. Mango (ref. 63, s. 4) sa mylne nazdáva, že ide o ním lokalizovaný niekdajší Justinianov most, resp. most sv. Kallinika.

88 Sám Cyril Mango (ref. 63, s. 5) poukazuje na fakt, že most mal uľahčiť dopravu. Pri jeho lokalizácii mosta sv. Kallinika o nejakom uľahčení však nemôže byť ani reči.

89 NIKEPHOROS: *Breviarium*, c. 10.

transportné lode s hlbším ponorom, ktoré patrili k civilnej a nie vojenskej výbave mesta. Pre zaujímavosť: v priestore dnešnej istanbulskej štvrťi Ayvansarai dosahuje Zlatý roh v súčasnosti hĺbku len okolo 2 – 3 metrov.⁹⁰ Ide o miesto, kde sa počas avarského obliehania nachádzali byzantské lode. Slovanské monoxylly sa však nachádzali v ešte plytších vodách.

Po zaujatí pozície monoxyllov pri Kallinikovom moste sa ťažké byzantské lode museli predbežne uspokojiť s hliadkovaním Zlatého rohu. Oficiálna správa o obliehaní však zdôrazňuje, že lode *zostali* na mieste, aby zabránili v prieniku monoxyllov, čo by nasvedčovalo, že predtým nevykonávali žiadne pohyby. Ide o dôležitú zmienku, ktorú sa teraz pokúsime objasniť. Našťastie vieme veľmi presne, kde sa konštantínopolské lode nachádzali. Podľa súdobej správy o obliehaní boli rozťahnuté po celej dĺžke zálivu od kostola sv. Nikolaia po kostol sv. Konona. Prvá z menovaných cirkevných stavieb sa bezpečne nachádzala v blachernskej štvrťi a ležala pri vodách Zlatého Rohu.⁹¹ Z neskorších správ vieme, že kostol chránila hradba, ktorú nechal vystavať cisár Leo V. pred hrozbou útoku bulharského chána Kruma roku 813.⁹² V čase avarského obliehania sa však tento kostol bezpečne nachádzal pred blachernskými hradbami. V blízkosti neho bola kolonáda, ktorá ležala tesne pri okraji zálivu. Druhý okraj postavenia byzantských lodí vymedzoval kostol sv. Konona. S určením jeho polohy je to však už horšie. Z viacerých zdrojov vieme, že sa nachádzal *na druhej strane*, teda naproti Konštantínopolu, v oblasti zvanej Pegai. Zjavne ho treba hľadať na opačnej časti zálivu v priestore už zmieneneho predmestia Sykai, v súčasnej istanbulskej štvrťi Kásimpaşa.⁹³ Kostol sv. Konona sa nachádzal pravdepodobne na jednom z príľahlých pahorkov, ale zjavne v blízkosti Zlatého rohu. Na druhej strane oproti nemu sa nachádzal kostol sv. Laurentia v štvrťi Pulcherianai.⁹⁴

Pohľad na mapu naznačuje, že byzantské lode vytvorili akýsi rozťahnutý poloblúk. V tomto postavení zakrývali viac ako polovicu úseku zálivu Zlatého rohu, ktorá priamo pretekala Konštantínopolom. Uvedená pozícia musela mať svoj vnútorný zmysel, pretože ak by chceli byzantské hliadky zabrániť slovanským člnom iba v ceste od severu Zlatého rohu, potom by im stačilo, ak priestor pokryli v kolmom smere z juhu na sever. Pokúsme sa poodhaliť kľúč tejto záhady. Južné postavenie lodí od kostola sv. Nikolaia je na prvý pohľad jasné – tesne za ním sa totiž nachádzala blachernská hradba, ktorá bránila nepriateľom v prístupe do Konštantínopola od súše. Lode teda museli dobre strážiť túto pozíciu, aby sa Slovanom nepodarilo hradbu oboplávať. Na druhej strane vieme, že kostol sv. Konona bol súčasťou predmestia Sykai.⁹⁵ Táto mestská aglomerácia sa ako súčasť Konštantínopola spomína už v roku 425, ako jeho XIII. región. Ako sme už uviedli, cisár Justinián povýšil Sykai na samostatné mesto a obohnal ho hradbami. Nevieme, či nejaké opevnenia existovali aj predtým – určite však nie pred rokom 425.⁹⁶ No správa z Veľkonočnej kroniky naznačuje, že Justinián iba

90 SCHNEIDER, ref. 46, s. 102.

91 Pozri v tejto súvislosti JANIN, ref. 37a, s. 369-370.

92 K lokalizácii tiež MAJESKA, G.: *Russian Travellers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. (Dumbarton Oaks Studies, 19) Washington 1984, s. 337-338.

93 JANIN, ref. 37a, s. 464; BERGER, ref. 37, s. 703.

94 JANIN, ref. 37a, s. 283-284. Albrecht Berger (ref. 37, s. 530) však hovorí, že v Konštantínopole sa nachádzal iba jeden kostol sv. Laurentia a to v Blachernách. V Živote Basileia I. sa však spomína, že tento cisár obnovil akýsi chrám svätomučenika Laurentia v Pulcherianach. Výslovne sa tu spomína, že chrám bol v tom čase v ruinách. VITA BASILII 93 (= THEOPHANES CONTINUATUS: Chronographia s. 339.18-19).

95 IOANNES MALALAS: Chronographia, ed. L. Dindorf [Corpus scriptorum historiae Byzantinae] Bonn 1831, s. 389, 431.

96 V súpise konštantínopolských regiónov z prvej polovice 5. storočia sa hradby predmestia Sykai ešte neuvádzajú. Pozri NOTITIA URBS CONSTANTINOPOLITANAE, ed. O. Seeck, Berlin 1876, s. 240 (regio Sycena).

obnovil hradby, nie vystaval úplne nové, takže je možné, že hradby boli vybudované po roku 425 a znovu vystavané roku 527. Príčinou tejto obnovy bol azda útok vzbúreného generála Vitaliána proti Konštantínopolu roku 515. Vitalián sa pokúsil byzantskú metropolu obsadiť práve cez záliv Zlatého rohu, no vtedajší cisár Anastasios napokon v námornej bitke zvíťazil, najmä za príspevnia horľavej zmesi, ktorá bola akýmsi predchodcom gréckeho ohňa.⁹⁷ V každom prípade predstavovali Sykai už na začiatku 5. storočia husto zaľudnenú oblasť, ktorá podľa počtu budov zaujímala piate miesto zo štrnástich známych regiónov mesta.⁹⁸ Je možné, že Justiniánovi nástupcovia zosilnili tieto opevnenia. Istým náznakom je neskoršia správa, podľa ktorej nechal cisár Maurikios vystavať akési opevnenie v západnej časti dnešnej časti Galata pri vstupe do Zlatého rohu.⁹⁹

Na základe týchto skutočností môžeme konštatovať, že v čase avarského útoku sa na severnom okraji Zlatého Rohu nachádzalo múrmi obohnané samostatné mesto. Už sme sa zmienili o tom, že kostol svätého Konona predstavoval severný okraj pozície byzantských hliadok. Z prameňov vieme, že sa nachádzal pri mori, rovnako ako kostol sv. Nikolaja.¹⁰⁰ Je teda veľmi pravdepodobné, že aj za kostolom sv. Konona sa nachádzala hradba, v tomto prípade hradba samostatnej konštantínopolskej mestskej časti – Sykai. Byzantské lode teda vytvorili svojím postavením akúsi prirodzenú bariéru, ktorá mala nahrádzať skutočnú hradbu. Ako vieme, konštantínopolské morské hradby nesiahali v tom čase až k blachernskej štvrti. Zmienené predmestie zakrývala len jednoduchá priečna hradba, ktorá blokovala prístup od súše, nie však od mora. Byzantské nákladné lode sa teda sformovali tak, aby zabránili nielen prieniku monoxylov od západu spoza mosta sv. Kallinika, ale aj od nechráneného protiláhlého brehu Zlatého rohu.

Takýto spôsob obrany môžeme dokumentovať na podobnom príklade, ktorý sa vzťahuje k slovanskému obliehaniu Solúna datovanému do roku 616. Slovania sa vtedy pokúsili mesto napadnúť práve od mora cez prístav Kellarion, ktorý v tom čase nebol chránený hradbami.

(obrancovia) si pripravili nejaké základy z dreva, na ktoré si pripevnili podporu pre reťaz, a rovnako tak aj „stehná“, ktoré pokryli plátovým železom: niektoré z nich mali zaostrené koly v tvare (písmena) X, iné zasa klíny v tvare meča, ktoré vystupovali z brvien. Za nimi u vchodu do prístavu boli upevnené nákladné lode na prevážanie dreva, ktoré sa nazývajú kyboie spojené navzájom kotvami, pričom bol ponechaný priechod v prípade boja.¹⁰¹

Solúnski obrancovia si teda na hradou nechránenom priestore vytvorili akúsi dvojitú zátarasu. Prvú líniu zjavne tvorila reťaz, ktorou prehradili vstup do prístavu. Podobné praktiky neskôr využívali aj konštantínopolskí obrancovia, ktorí reťaz ňaťahovali v západnej časti

97 K tejto námornej bitke pozri IOANNES MALALAS: *Chronographia*, s. 403-406.

98 Pozri pre porovnanie NOTITIA URBS CONSTANTINOPOLITANAE, s. 227-240.

99 PATRIA CONSTANTINOPOLEOS, ed. Th. Preger. Leipzig, 1907, III. 235. Spomína sa tu, že cisár Maurikios nechal vybudovať opevnenie pred útokom kagana Bulharov, ktorý spustošil Tráciu. Ako správne v tejto súvislosti podotkol Albrecht Berger (ref. 37, s. 690) uvedená zmienka nie je anachronizmom, ale skôr snahou o ozrejmienie textu pre vtedajšieho čitateľa. Avari v tom čase boli v Byzancii prakticky neznámi.

100 JANIN, ref. 37a, s. 284.

101 MIRACULA SANCTI DEMETRII, II.183 ed. P. Lemerle, Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans. I. Paris 1979.

Zlatého Rohu.¹⁰² Z textu nie je ale jasné, čo mali predstavovať drevené základy resp. „stehná“. Išlo snáď o akési bóje, na ktorých koncoch sa upevňovala reťaz?¹⁰³ Z opisu sa dá usudzovať, že obrancovia pokryli drevenú konštrukciu železnými pásmi a obkolesili ju zašpicatenými kolmi, ktoré mali zabrániť, aby Slovania reťaz presekli.¹⁰⁴ Druhú líniu tvorili transportné lode, ktoré boli navzájom zviazané. Pod termínom *priechod* mal autor na mysli pravdepodobne to, že obrancovia na spojených lodiach vytvorili akúsi drevenú platformu, ktorá spájala okraj prístavu s protihľým mólom. Toto mólo bolo takisto neopevnené, a tak museli Solúnčania narýchlo vybudovať drevenú palisádu, ktorá by Slovanom zabránila vo vylodení v tejto časti. Aj tento príklad naznačuje, že v prípade obliehania Konštantínopola nemohli stáť lode len tak v zálive bez ďalších opatrení. Predovšetkým si musíme uvedomiť relatívne malú šírku Zlatého Rohu a ťažkosti pri manévrovaní byzantských nákladných lodí. Najúčinnějšíou obranou pred obchvatným prepadom monoxylov z protihľého brehu zálivu bolo vytvorenie bariéry, ktorá však musela byť fixovaná na nejaké ďalšie opevnené body, inak by nemala zmysel. Tento fakt názorne dokladá slovanské obliehanie Solúna, kde takisto tamjšie nákladné lode nadväzovali na palisádu, ktorou sa chránilo prilahlé mólo.

POSLEDNÝ POKUS O MIER

Po veľkom útoku Avarov dňa 1. júla nastal na druhý deň pokoj zbraní.¹⁰⁵ Avari ani byzantská obrana Konštantínopola ešte symbolicky nevytiahli všetky tromfy a pripravovali sa na rozhodujúci stret. Dňa 2. augusta vo večerných hodinách kagan požiadal regentskú radu o vyslanie poslov a bolo mu vyhovené. Ešte v ten istý večer sa zišli senátori a rozhodli o vyslaní darov a zložení posolstva. Hlavný veliteľ mesta Bonos zrejme predpokladal, že avarský kagan predsa len napokon pristúpi na mier. Archonti mesta zrejme poverili vedením delegácie patrikia Georgia, pretože jeho meno sa ocitlo v protokolárnom zázname na prvom mieste. O tomto mužovi žiaľ nemáme ďalšie správy. Druhou dôležitou osobou vyslanectva bol finančný úradník (kommerkiarios) Theodoros. Musel patriť k významným členom magistrátu, pretože práve on po skončení avarského obliehania viedol záverečné rokovania s kaganom. Tretím členom delegácie bol opäť finančný úradník Theodoros. Rovnako tak nemohol chýbať ani „avarský expert“ patrikios Athanasios, ktorý za posledné tri roky viedol niekoľkokrát rozhovory priamo s kaganom. Tentoraz však nebol hlavným predstaviteľom posolstva, pretože jeho meno sa v protokolárnom zázname uvádza až na poslednom mieste.¹⁰⁶

Aj konštantínopolský patriarcha Sergios mal vo vyslanectve svojho muža – istého Theodora v hodnosti synkella. Práve jemu sa vo všeobecnosti pripisuje kázeň, ktorá vznikla s odstupom jedného roka od skončenia obliehania. Ak tomu bolo tak, potom Theodoros popisoval vlastné pocity, ktoré sa ho asi zmocnili, keď vstúpil do stanu avarského kagana: „*Videli sme akéhosi pozemského Prótea, démona v ľudskej podobe, v reči nestáleho, po-*

102 K tejto reťazi pozri GUILLAND, R. : La chaîne ds la Corne d'Or. In: *Études de topographie de Constantinople byzantine*, v. II., Berlin-Amsterdam, 1969, s. 121-146.

103 Pozri v tejto súvislosti LEMERLE, P.: *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans. T. I: Le Texte*. Paris 1979, s. 171, pozn. 5.

104 Pozri v tejto súvislosti MPAKIRTZES (BAKIRTZIS), Ch: H thalassia ochurose tes Thessalonikes. In: *Byzantina*, 7, 1975, s. 330.

105 Ziađen zo súdobých prameňov neudáva, že by boje prebiehali aj v tomto dni.

106 CHRONICON PASCHALE, s. 721.6-10.

dobou a zvykmi odporného. Ach beda, toľká nečistota jeho tela a odevu! Ach, beda! Vypočuté slová sa ostýchame a bojíme povedať! Ako nejaký druhý Salmoneos zahrnel z kože, akoby v nič iné nedúfal, a o ničom inom nepremýšľal.¹⁰⁷ Theodoros bol duchovným, no pri opise kagana si ešte vypoľahol tradičnými príkladmi z mytológie, ktoré boli súčasťou klasického vzdelania miestnych elít. Patril k posledným vzdelancom, ktorí takouto formou spájali antiku s kresťanstvom. Thesálsky kráľ Salmoneos sa podobne ako avarský kagan stal symbolom spupnosti. Rozhodol sa dokonca vyrovnáť Diovi a napodobňovať jeho nebeskú silu. Namiesto bleskov mu poslúžili fakle, zatiaľ čo hrmenie vyvolal rachotom vlastného voza, za ktorým na zvýšenie hluku vláčil suché kože. Synkellos nie náhodou k Salmoneovi prirovnáva kagana. Obaja totiž zaplatili za svoju pýchu trestom z nebies. Ani prirovnanie k nevlúd-nemu starcovi Proteovi nebolo náhodné. V mysliach ľudí neskoršej antiky sa spájal s náladovosťou a premenlivosťou zmyšľania, presne takou, akú zakúsili na vlastnej koži vyslanci v avarskom tábore.

Keď totiž odovzdali dary, kagan im víťazoslávne ukázal troch perzských hodnostárov v nádherných hodvábných rúchach. Toto vyslanectvo posielal generál Šahrvaraz z ázijskej strany Bosporu. „*Drzý Peržan opäť úskočne posielá morských lupičov sta poslov*“, ako vzletne konštatoval Georgios Pisides.¹⁰⁸ Akým spôsobom sa Peržanom podarilo dopraviť na druhý breh, ostáva záhadou. Byzantskí poslovia už vtedy vedeli, že kagan ani náhodou nepomýšľa na dohodu. Ponižil ich už tým, že ich nechal stáť, zatiaľ čo svojich spojencov Peržanov vyzval, aby si k nemu prisadli.¹⁰⁹ Potom byzantskej delegácii pyšne oznámil: „*hľa, Peržania ku mne poslali posolstvo a chcú mi poskytnúť tritisíc mužov za spojencov*“.¹¹⁰

Po týchto hrozbách kagan zmiernil tón a zdanelivo učinil svoje posledné ústretové gesto. Ak chcú obyvatelia Konštantínopola predísť záhube, musia mesto opustiť. Ušetrí ich len v tom prípade, ak odídu bez akéhokoľvek majetku a preplavia sa na druhú stranu Bosporu. V prípade, že by na túto dohodu pristali, kagan prisľúbil, že sa dohodne so Šahrvarazom, aby ich ušetril. „*Preplavte sa k nemu a neučiní vám bezprávie*“ – sebedome odkázal vyslancom. „*Prenechajte mi mesto a vaše poklady. Lebo inak vás nič nespasí. Nemôžete sa stať rybami a preplávať cez more, ani vtákmi, čo by vzlietli na nebesia*“.¹¹¹

Sebedomý kagan sa pokúšal psychologicky nahloďať byzantskú delegáciu. Perzskí vyslanci ho vraj informovali, že cisár Herakleios ostáva v pasivite. Obyvatelia Konštantínopola navyše nemôžu očakávať žiadne vojenské posily, ktoré by poslal mestu.¹¹² Hlavný predstaviteľ byzantskej delegácie, patrikios Georgios sa však nenechal zmiasť a pred tvárou kagana obvinil perzských vyslancov z podvodu a klamstva. „*Naše vojsko prichádza a náš pán je v tejto (perzskej) zemi a plieni ju*“ – bola jeho odpoveď.¹¹³ Georgiove slová vyvolali u perzských vyslancov búrku nevôle. Jeden z nich začal dokonca patrikia slovne urážať. Akiste ho pobúrili reči o cisárovej ofenzíve, ktoré však tentoraz boli iba púhou byzantskou propagandou. Herakleios bol nevedno kde, no rozhodne nie v Perzii. Georgios vyslancovi odpovedal, že ho ani tak neurážajú jeho slová, ako skôr správanie avarského vodcu.¹¹⁴ Môžeme si

107 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 306.27-32.

108 GEORGIOS PISIDES: Bellum avaricum, v. 409f.

109 CHRONICON PASCHALE, s. 721.10-14.

110 CHRONICON PASCHALE, s. 721.15. Georgios Pisides spomína tisíc mužov. GEORGIOS PISIDES: Bellum avaricum, v. 342.

111 CHRONICON PASCHALE, s. 721.15-21.

112 CHRONICON PASCHALE, s. 721.21-722.2

113 CHRONICON PASCHALE, s. 722.1-4.

114 CHRONICON PASCHALE, s. 722.5-7.

len domýšľať, akým spôsobom to Peržanovi oznámil v kaganovej prítomnosti. Avšak aj byzantskí vyslanci rozohrali psychologickú hru a podpichovali kagana narážkami. Poukazovali na veľkosť avarského vojska a kaganovu vlastnú neschopnosť poradiť si s mestom: „*Máš také veľké množstvo [vojska] a [predsa] potrebuješ pomoc Peržanov.*“¹¹⁵ Kagan sa proti tomu ohradil a opäť poukázal na uzavreté spojenectvo so Šahrvarazom.¹¹⁶ Prečo napokon odmietol mierové návrhy byzantskej strany? Nazdával sa azda, že situácia obyvateľov mesta je naozaj taká bezvýchodisková?¹¹⁷

Byzantskí poslovia sa nenechali zastrašiť a rázne odmietli dobrovoľné vydanie Konštantínopola. Vedeli už o tom, že cisárov brat Theodoros porazil perzskú armádu Šahina, ktorá sa mala spojiť so Šahrvarazovými silami. Rovnako vedeli aj to, že Theodoros sa urýchlene presúva k Bosporu, aby uvoľnil zovretie okolo byzantskej metropoly.¹¹⁸ Georgios zdôraznil, že vyslanci mali poverenie len na to, aby s kaganom prerokovali otázku ukončenia obliehania za výkupné. Kagan vzápätí prehlásil ďalšie rozhovory za zbytočné a vyslancov prepustil.¹¹⁹

Členovia delegácie oboznámili vojenskú radu s obsahom rokovania. Očitý svedok, Theodoros Synkellos uvádza, že kagan „*ešte k tomu navyše pohrozil a dodal, že ak neodídeme rýchlo z mesta, zajtra uzrieme pred hradbami mesta perzské vojsko.*“¹²⁰ Synkellos v tejto súvislosti dodáva: „*vskutku, videli sme na vlastné oči, že Peržania, ktorých Sarabaz poslal, priviezli dary a dopočuli sme sa, že chcú uzavrieť dohodu, aby sa poslali monoxyly Slovanov, na ktorých sa malo preplaviť perzské vojsko z Chalkedonu.*“¹²¹ Podľa vlastných slov vyslancov kagan plánoval k preprave Peržanov využiť slovanské monoxyly. Pre obyvateľov mesta to bolo vážne varovanie. Bosporská úžina bola pomerne rozľahlá, a hoci ju strážili početné plavidlá, kaganovi sa pod rúškom noci tento plán mohol podariť. Už prítomnosť perzských vyslancov v avarskom tábore naznačovala, že blokáda úžiny má svoje slabiny. Bonos zrejme po týchto nových informáciách ešte viac posilnil jej ochranu.

Účasť Peržanov na obliehaní byzantskej metropoly teda závisela od schopnosti kagana zabezpečiť prepravu cez Bospor. Rokovania medzi oboma stranami mohli byť aj napriek neustálej kontrole úžiny intenzívnejšie než prezrádzajú dostupné pramene. Theodoros Synkellos hodnotí avarsko-perzské spojenectvo skôr z psychologického než čisto vojenského hľadiska: „*Barbar žiadal od Peržanov vojsko, nie kvôli potrebe spojenca, veď zem i more boli na jeho rozkaz zaplnené divými národmi, ale aby nám ukázal svoju jednomyselnosť a dohovor s Peržanmi.*“¹²² Plánoval však kagan iba symbolické využitie Peržanov v nadchádzajúcich vojnových operáciách? Tritisíc mužov nebolo veľa – aspoň podľa dnešných kritérií. Kagan však toto číslo zjavne použil ako propagandu a zastrašovací prostriedok, čo znamená, že sľúbené posily nemohli byť zanedbateľné. Navyše Peržania boli oddávna majstrami v ob-

115 CHRONICON PASCHALE, s. 722.6-8.

116 CHRONICON PASCHALE, s. 722.9-10.

117 POHL, ref. 30, s. 231.

118 POHL, ref. 30, s. 251.

119 CHRONICON PASCHALE, s. 722.11-14.

120 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 307.1-4.

121 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 307.1-7.

122 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 307.4-11.

liehaní miest.¹²³ Je možné, že kagan žiadal predovšetkým expertov na rôzne techniky dobývania miest, v ktorých Peržania oddávna vynikali.¹²⁴

Kagan Šahrvarazovi pripravil odpoveď a prepustil perzských vyslancov. Týchto mužov čakala neľahká úloha – dostať sa bezpečne na ázijskú stranu Bosporu. Pod rúškom noci z 2. na 3. augusta sa Peržania dopravili do Chalae (dn. Bebek) na európskom pobreží Bosporu. Odtiaľ sa chceli preplaviť do Chrysopola cez jedno z najužších miest celého prielivu. Pred odchodom sa rozdelili na dve časti. Prvému vyslancovi sa nejako podarilo dostať na malý čln zvaný sandalos. Zrejme podplatil miestneho lodivoda a potom sa ukryl v lodi pod hrubou vrstvou prikrývok. Ale ani toto dômyselné utajenie mu nepomohlo. Keď sa loď priblížila k byzantským strážnym plavidlám, lodivod zakýval tamojším posádkam a upozornil ich na prítomnosť nepriateľa v lodi.¹²⁵ Keď stráže odtiahli prikrývky, našli ukrytého vyslanca, ktorý ležal na bruchu pod hrubou vrstvou prikrývok.¹²⁶

Byzantínci napokon dolapili aj zvyšných dvoch poslov, ktorí sa plavili na vlastnej lodi.¹²⁷ Podľa tradičných zvyklostí mali všetkých troch zajatcov ušetriť, lenže v tejto vojne sa už dávno prestali dodržiavať diplomatické zdvorilosti. Prvému vyslancovi zoťali hlavu ešte na mieste, zatiaľ čo ostatných dvoch tajne dopravili do mesta. Následne pripravili kaganovi prekvapenie. Jednému zo zvyšných dvoch Peržanov odťali obe ruky a okolo hrdla mu pripnuli hlavu vyslanca, ktorého zoťali v člne. V takom stave ho následne poslali ku kaganovi.¹²⁸ Peržania si dovoľili urážať cisára Herakleia, ktorého beztak neuznávali za legitímneho vládcu. Takéto niečo v byzantskom ponímaní nemohlo zostať bez odvety.

Posledného z vyslancov, ktorý ešte zostal nažive, hliadky dopravili až k ázijskému pobrežiu, kde táboril Šahrvaraz. Tam ho ukázali Peržanom a následne aj jemu zoťali hlavu a hodili na breh. Aby perzskú stranu dokonale zmiatli, pripojili falošný list s nasledovným obsahom: „*kagan s nami uzatvoril dohody a posielal nám poslov, ktorých ste k nemu odoslali. Prvých dvoch sme v meste stáli, hľa, tu máte hlavu ostatného*“.¹²⁹

V priebehu nedele (3. augusta) kagan odišiel do priestoru Chalae, odkiaľ sa večer pokúsili perzskí vyslanci dostať na ázijský breh. Pravdepodobne na tomto mieste Slovania zhromaždili veľký počet monoxylov, pomocou ktorých chceli dopraviť perzské posily. Sústreďenie síl neušlo pozornosti byzantských hliadok. Bonos ešte v ten istý večer vypravil k tomuto miestu okolo 70 lodí, aby strážili prieliv. Byzantským lodivodom sťažovala postup nadchádzajúca tma, ale najmä protivietor.¹³⁰ Aké plavidlá však mali k dispozícii? Podľa niektorých nemohlo ísť o vojenské veslice – dromóny, pretože inak by ľahko dostihli slovanské monoxyly.¹³¹ Na druhej strane správa výslovne hovorí, že lode vyplávali smerom ku Chalae aj na-

123 K vojenskej výzbroji perzských armád pozri: PIGULEVSKAJA, N. V.: *Vizantija i Iran na rubeže VI i VII vekov*. Moskva, Leningrad, 1946, s. 231-234; BIVAR, A. D. H.: *Cavalry Equipment and Tactics on the Euphrates Frontier*. In: *Dumbarton Oaks Papers*, roč. 26, 1972, s. 273 a ďalej; NICOLLE, D.: *Sassanian Armies. The Iranian Empire early 3rd to mid-7th Centuries AD*. Stockport 1996; NICOLLE, D.: *Sassanian Elite Cavalry, AD. 224-642. The Iranian Empire early 3rd to mid-7th Centuries AD*. Stockport 1996.

124 Aj Maurikiovom Strategikone (XI.1.9-10) vyslovuje rešpekt nad znalosťami obliehania u Peržanov. O ich schopnostiach sa v skúmanom období mal možnosť presvedčiť aj jeden z očitých svedkov dobytia Jeruzalema z roku 614 Pozri ANTIOCHUS STRATEGUS, trans. F. Conybare, *English Historical Review*, roč. 25, 1910, s. 505-507.

125 CHRONICON PASCHALE, s. 722-14-18. Lode patrili k majetku konštantínopolského sirotinca.

126 CHRONICON PASCHALE, s. 722.18-723.3.

127 CHRONICON PASCHALE, s. 723.3-5.

128 CHRONICON PASCHALE, s. 723.5-8.

129 CHRONICON PASCHALE, s. 723.12-15.

130 CHRONICON PASCHALE, s. 723.19-21.

131 Pozri ZUCKERMAN, C.: *Learning from the Enemy and More: Studies in Dark Centuries Byzantium*. In: *Mil-*

priek protivetru, čo by bolo bez vesiel veľmi ťažko predstaviteľné.¹³² Monoxyly navyše unikli byzantským strážam až na úsvite. Zjavne teda využili svoje výhody – tichý spôsob plavby a rozľahlosť Bosporskej úžiny.

Ešte okolo večera sa kagan vydal na obchádzku hradieb a čelní predstavitelia mesta si ho opätovne symbolicky uctili zaslaním jedla a vína. Jeden z popredných hodnostárov kaganovej družiny menom Ermitzis prišiel k nemenovanej mestskej bráne a vyčítal obranom, že kaganovi poslali zmrzačených perzských vyslancov. Avšak mešťania nereagovali na tieto sťažnosti a odkázali Ermitzovi, že kaganove starosti sú im ľahostajné.¹³³

Rozhodnutie o osude avarsko-perzského spojenectva malo padnúť na mori. Monoxyly využili zaváhanie byzantských stráží a pristáli na ázijskom brehu Bosporu. Slovanskú šikovnosť podčiarkuje aj hodnotenie Theodora Synkella: „*Slovania boli odvážni a veľmi skúsení v plavbe na mori, odvtedy čo povstali proti Rímskej ríši.*“¹³⁴ Peržania nastúpili do monoxylov v Chrysopole. Na spätočnej ceste však šikovní slovanskí veslári už toľko šťastia nemali. Do cesty sa im postavili byzantské lode a rozpútala sa krvavá námorná bitka. O jej priebehu máme žiaľ len veľmi strohé informácie. Očitý svedok obliehania Theodoros Synkellos len lakonicky konštatuje, že „*Boh zabránil Peržanovi v prechode ku psovi, tak že pripravil nástrahu a pobil niekoľkých z tých, ktorých si navzájom poslali tyrani.*“¹³⁵ Byzantské lode bezpochyby zničili a z veľkej časti potopili slovanské monoxyly aj s ich perzskými spojencami. Odozvu tohto stretu nachádzame v neskoršej arménskej kronike pripísanej biskupovi Sebeovi. Hovorí sa tu, že vo vode zahynulo asi štyritisíc Peržanov, zatiaľ čo Slovania sa vôbec nespomínajú.¹³⁶ Arménsky kronikár ale nepoznal históriu avarského obliehania. Bol presvedčený, že námorná bitka medzi Peržanmi a byzantskými silami sa odohrala ešte v roku 615 počas príchodu perzského generála Šahina ku Chalkedonu roku 615. V tomto prípade však ide o nepresnosť, ktorá vyplývala zo zmiešania dvoch perzských prienikov k ázijskému brehu Bosporu. Bezpečne vieme, že Šahin sa o žiadny vojenský útok na Konštantínopol nepokúsil, takže informácia o potopení flotily sa nesporne vzťahuje k avarskému obliehaniu z roku 626.¹³⁷

Kagan zjavne stratil veľkú časť monoxylov a nemohol viac dúfať v perzskú pomoc. V nadchádzajúcich dňoch sa obmedzil iba na drobné aktivity, aby vzápätí pripravil mohutný útok proti mestu.

---

lennium roč. 2, 2005, s. 113.

132 Oficiálna správa o obliehaní uvádza, že k presunu Slovanov na druhú stranu Bosporu došlo z nedele 3. augusta na pondelok 4. augusta. Pozri CHRONICON PASCHALE: 724.7-9. Na druhej strane Theodoros Synkellos udáva, že k presunu došlo medzi 5 a 6 dňom obliehania, teda medzi 2. a 3. augustom. THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione Constantinopolis*, s. 308.1-2. V zhode s Franjom Barišičom (ref. 35, s. 385) akceptujeme chronológiu správy zachovanej v *Chronicon paschale*.

133 CHRONICON PASCHALE: s. 724.2-10.

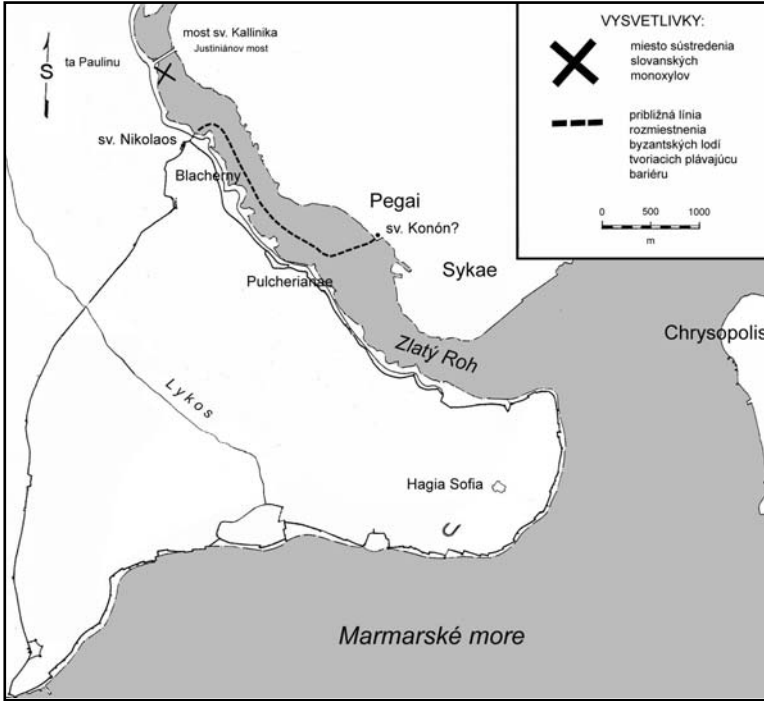
134 Theodoros Synkellos: *De obsidione Constantinopolis*, s. 307.11-14.

135 THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione Constantinopolis*, s. 307.11-14.

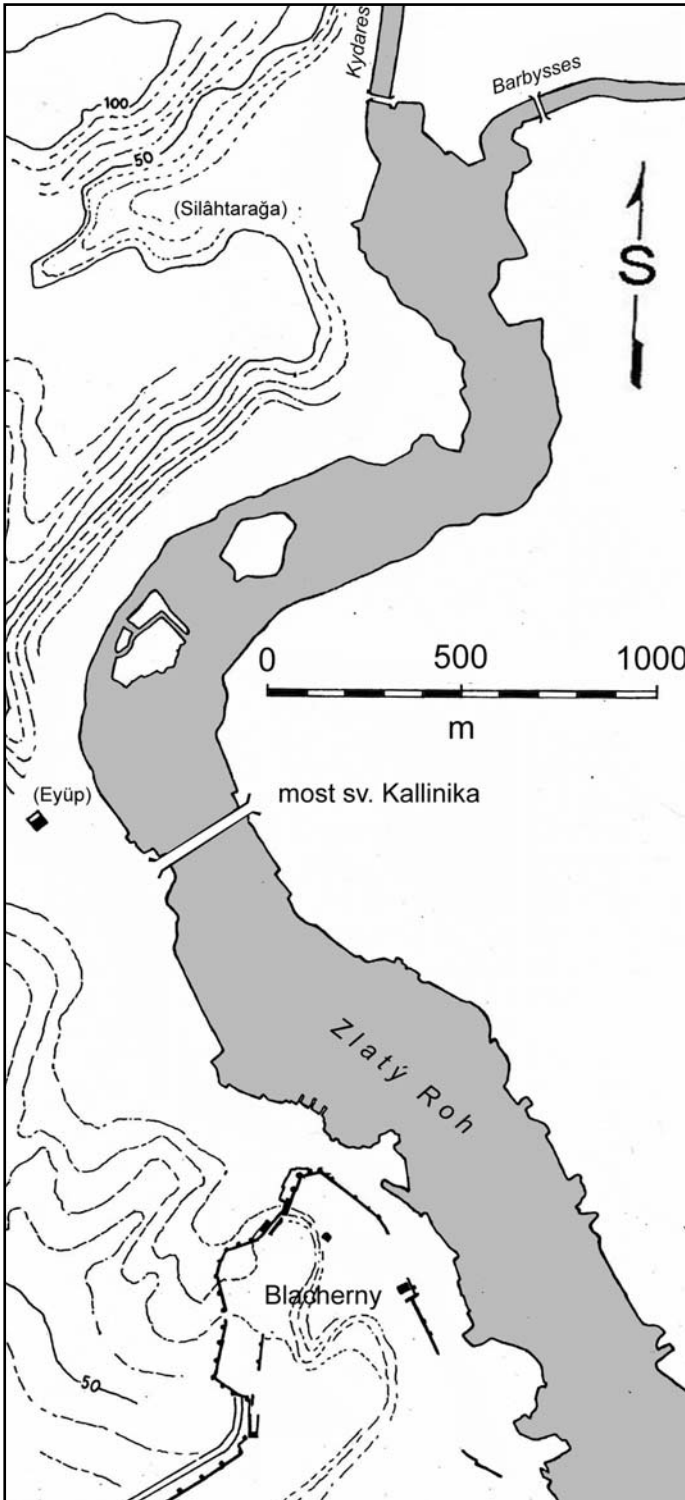
136 THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione Constantinopolis*, s. 308.1-2.

137 SEBEOS, c. 38, ed. and trans. R. W. Thomson. *Hist. comm. J. Howard-Johnston*. Liverpool 1999. Pozri tiež, HOWARD-JOHNSTON, J.: *The Armenian History attributed to Sebeos. II. Historical Commentary*. Liverpool 1999, s. 211.

Konštantínopol počas obliehania Avarmi roku 626

Konštantínopolské brány.

Poloha mosta sv. Kallinika

M. HURBANIČ: ZEHN TAGE, DIE KONSTANTINOPEL ERSCHÜTTERN. VERLAUF DER AVARISCHEN BELAGERUNG VON 626 (I.)

Avarische Belagerung von Konstantinopel stellte die Endphase einer langjährigen *Balkanexpansion* des Kaganats dar. Im ersten Teil schildert der Verfasser alle wesentlichen Momente, die sich zwischen 29. Juni und 4. August ereigneten. Als die Avaren und ihre Verbündete Vorbereitungen beendet hatten, konzentrierten sie ihren Vorstoß gegen Mesoteichiona, den schwächsten Teil der Theodosianischen Befestigung. Nachdem der Versuch vom 1. (Augustchýba dátum) scheiterte, hat der Kagan kein Interesse mehr, diesen Teil der Befestigung anzugreifen. Stattdessen richtete er sein Augenmerk auf den anderen schwächeren Teil der Befestigung – auf die Goldene Ecke-Bucht. Er hat am erwähnten Tag den Fehler von Stadtverteidiger genutzt und er konzentrierte die slawischen Monoxylen auf der Brücke des hl. Kallinikos. Man setzte sich über deren Lokalisierung sehr lang auseinander, aufgrund der vorgelegten Argumente gibt es jedoch keinen Zweifel darüber, dass sie sich in der Viertel Kosmidion, etwa einen Kilometer nördlich von der Blanchernen Befestigung befand. Byzantinische Schiffe nahmen eine Verteidigungsstellung zwischen der St. Nikolaosai-Kirche in Blanchernen und der St. Konon-Kirche in der Gegend von Pegai ein. Der Verfasser schildert die Stellung der Schiffe im Sinne einer Verteidigungslinie, die den Monoxylen nicht nur einen direkten Angriff von der St. Kallinikos-Brücke, sondern auch einen Umfassungsangriff mit nördlichem Vorstoß der Slawen unmöglich machen sollte.

BOJOVÁ A POLITICKO-DIPLOMATICKÁ ČINNOSŤ M. R. ŠTEFÁNICA V SRBSKU

MAREK MEŠKO

MEŠKO, M.: Military and political-diplomatic activity of M. R. Štefánik in Serbia. *Vojská história*, 1, 13, 2009, pp. 25–43, Bratislava.

Milan Rastislav Štefánik belonged to the most decisive exponents contributing to the foundation of an independent state of Czechs and Slovaks and the split of Austro-Hungarian Monarchy during the WW I. He thrived hard for that goal through in his committed and dedicated service in the lines of French Air Force and later on as a politician- diplomat concerned with the establishment of Czechoslovak legions abroad fighting on the site of the Allies. Above all there is his outstanding stay in Serbia where he conducted in 4 combat flights, as well as his negotiation with the representatives of Serbian government in order to approve the establishment of Czechoslovak military unit. That consisted of Austrian and Hungarian war prisoners of Czech and Slovak origin. The achievement of all those plans was hindered by a military collapse of Serbia in during November 1915.

Military History. Serbia. WW I. M. R. Štefánik in Serbia.

Začiatky skutočného záujmu M. R. Štefánika o preloženie na srbské bojisko sa dajú vystopovať počas jeho pilotného výcviku v Chartres na jar 1915. Poznámka v Štefánikovom spise z tejto doby, v ktorom jeho nadriadení uvádzajú, že „*je okrem iného jeden zo strojcov národného hnutia za českú nezávislosť*“¹, svedčí o tom, že ani ako naturalizovaný Francúz, úspešný astronóm, a od začiatku 1. svetovej vojny aj francúzsky poddôstojník, Štefánik nezabúdal na Slovákov v Rakúsko-Uhorsku a pri každej príležitosti aktívne prezentoval svoje skutočné názory o riešení slovenskej otázky. Na Západnom fronte však ešte začiatkom druhého roku trvania „Velkej“ vojny nebojovali žiadne rakúsko-uhorské jednotky, a tým pádom aj možnosť zamerať protihabsburskú propagandu na vojakov českého a slovenského pôvodu v ich radoch, boli *de facto* neexistujúce.² Štefánik preto pôvodne nechcel bojovať ako pilot na tomto bojisku, a hneď po skončení základného pilotného výcviku 8. apríla 1915 podal žiadosť na preloženie k francúzskej leteckej misii do Srbska.³ Vte-

1 GUELTON, F. – BRAUD, F. – KŠIŇAN, M.: *La mémoire conservée du général Milan Rastislav Štefánik dans les archives du service historique de la défense*. Paris 2008, s. 25.

2 KAUTSKÝ, E. K.: *Kauza Štefánik. Legendy, fakty a otázky okolo vzniku česko-slovenskej republiky*. Martin 2004, s. 125.

3 BARTUŠEK, J.: *MRŠ. Životní přehled Dr. M. R. Štefánika*. Praha 1938, s. 44; MLYNÁRIK, J.: *Cesta ke hvězdám a svobodě*. Praha 1989, s. 100.

dy ešte jeho žiadosti nebolo vyhovené s odôvodnením, že jednotka už má naplnené stavy.⁴ Úplne iná situácia nastala v auguste 1915. Vtedy už mal Štefánik vďaka bojovým úspechom a priekopníckej práci v oblasti vojenskej meteorológie⁵ niekoľko vplyvných dobrodincov a známych, medzi ktorými nechýbal ani sám generál Ferdinand Foch.⁶ Štefánikovi bolo za odmenu ponúknuté miesto veliteľa meteorologickej služby francúzskej armády⁷, avšak on túto ponúkanú poctu odmietol, a namiesto toho opäť požiadal o preloženie do Srbska a na dôvažok povolenie na vytvorenie slovanskej (slovenskej) leteckej eskadry, ktorá by v radoch francúzskeho letectva bojovala po boku Dohody.⁸

Štefánikovej žiadosti bolo teda vyhovené, a tak bol v súlade s rozkazom francúzskeho ministra vojny A. Milleranda z 30. augusta 1915 prevelený k rezervnej jednotke 2. leteckého oddielu.⁹ Počas tohto dočasného zaradenia mal odcestovať do Srbska, k svojej novej operačnej jednotke MFS-99. Pred odchodom ešte Štefánik navštívil 1. septembra 1915 generála Focha na zámku Frévent.¹⁰ Dňa 17. septembra 1915 sa v Marseilles nalodil aj so svojím dôstojníckym sluhom Garom a mechanikom desiatnikom Mauriceom Bourdonom na parník Sydney, ktorý po zdržaní spôsobenom zvýšenou aktivitou nemeckých ponoriek v Stredozemnom mori¹¹ doplával cez Maltu a Pireus dňa 22. septembra 1915 do gréckeho prístavu Solún (Thessaloniki).¹² Odtiaľ cestoval vlakom najprv do Niša – vtedajšieho hlavného mesta Srbska, a následne do Belehradu. V dopoludňajších hodinách 27. septembra 1915 sa napokon dostavil na vtedajšie pôsobisko leteckej eskadry MFS-99 na planine Kovijon nad dedinou Ralja a hlásil sa u jej veliteľa majora Rogera Vitrata.¹³

HLAVNÉ PRAMENE O ŠTEFÁNIKOVOM POBYTE V SRBSKU

Pôsobenie M. R. Štefánika v Srbsku môžeme rozdeliť do dvoch rovín, vojenskej a politicko-diplomatickej. Informácie o oboch týchto okruhoch aktivít je možné hodnotiť ako neúplné, a to z viacerých dôvodov. V prvom rade to bola krátkosť Štefánikovho pobytu v Srbsku (od konca septembra do konca novembra 1915, t. j. približne dva mesiace). Ďalším dôvodom pre zlomkovitosť údajov bola aj skutočnosť, že Štefánikova politicko-diplomatická aktivita bola dôverného charakteru, a bola teda zameraná iba na konkrétne osoby. Pokiaľ tieto osoby nepodali neskôr o stretnutí so Štefánikom svedectvo, alebo sa o nich nezmienil sám Štefánik, nie je možné túto časť Štefánikových aktivít zrekonštruovať. Čo sa týka infor-

4 BARTŮŠEK, ref. 3, s. 44.

5 K Štefánikovej činnosti na Západnom fronte pozri: BARTŮŠEK, J.: *Štefánikova vojenská činnosť. K jeho 50. narodeninám*. Legionárska knižovna 15. Praha 1930, s. 7-13; GOSIOROVSKÝ, I.: Milan Rastislav Štefánik ako vojnový letec. In: *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999*. Bratislava 1999, s. 31; KŠIŇAN, M.: Milan Rastislav Štefánik a francúzska letecká misia v Srbsku. In: *Vojenská história*, roč. 10, 2006, s. 47-49.

6 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 99-100; KŠIŇAN, ref. 5, s. 47.

7 BARTŮŠEK, ref. 3, s. 44; KŠIŇAN, ref. 5, s. 47; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 99.

8 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 100; GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 33; KŠIŇAN, ref. 5, s. 48-49. Pozri tiež text nižšie.

9 KŠIŇAN, ref. 5, s. 48.

10 BARTŮŠEK, ref. 5, s. 16; BARTŮŠEK, ref. 3, s. 44; KAUTSKÝ, ref. 2, s. 130; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 101.

11 Nemecké ponorky operovali v tomto priestore pod rakúsko-uhorskou vlajkou a práve v septembri 1915 sa im podarilo potopiť spolu 13 lodí s celkovým výtlakom vyše 42 000 BRT (brutto registrovaných ton). HRBEK, J.: *Veľká válka na mori, 2. díl, rok 1915*. Praha : Libri 2001, s. 149.

12 BARTŮŠEK, ref. 5, s. 16-17; KAUTSKÝ, ref. 2, s. 126; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 103; GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 34.

13 BARTŮŠEK, ref. 5, s. 17; BARTŮŠEK, ref. 3, s. 45; KAUTSKÝ, ref. 2, s. 126; GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 35.

mácií o Štefánikových bojových letoch, ktorých zdrojom *par excellence* by bol archív leteckej eskadry MFS-99, tu musíme skonštatovať, že tento bol stratený počas náročného ústupu jednotky nehostinnými albánskymi horami 29. novembra 1915.¹⁴ Je preto nutné sa spoľahnúť na vlastné Štefánikove zápisky, ako aj spomienky jeho spolubojovníkov zo Srbska a osôb, ktoré sa tam s ním stretli. Pokúsime sa poskytnúť krátky prehľad týchto prameňov, ako aj o ich hodnotenie z hľadiska nimi poskytovaných informácií a z hľadiska ich hodnotnosti.

Prvým prameňom k pôsobeniu M. R. Štefánika v Srbsku je jeho vlastnoručne písaný denník.¹⁵ Tento dokument obsahuje zaujímavé náhľady do Štefánikových osobných politických názorov, odráža jeho duševný stav v čase namáhavého ústupu zo Srbska, ako aj hodnotenie politickej situácie v Srbsku a jeho civilných aj vojenských vodcov tesne pred konečným kolapsom. Čo sa týka bojového lietania, to Štefánik vôbec neopisuje, pretože jeho zápisky začínajú až 3. novembrom 1915, t. j. v čase, keď už celá letecká jednotka bola niekoľko dní na ústupe. Niektoré jeho postrehy ohľadne charakteru niektorých členov jeho leteckej jednotky môžu napomôcť pri rekonštrukcii každodenného života jednotky, avšak je potrebné ich využívať so zvýšenou opatrnosťou a s vedomím, že vyčerpávajúci ústup a zdravotné problémy Štefánikove názory evidentne poznačili. Môžeme len vyjadriť poľutovanie nad tým, že Štefánik z dôvodu svojej predčasnej tragickej smrti v roku 1919 nemal možnosť napísať svoje pamäti, v ktorých by iste venoval pár strán aj srbskému ťaženiu.¹⁶

Osobný mechanik M. R. Štefánika desiatnik Maurice Bourdon¹⁷ je pôvodcom až dvoch prameňov k Štefánikovmu pôsobeniu v Srbsku. Prvým je jeho osobný denník zo Srbska.¹⁸ Tento denník začína zápisom zo 14. septembra 1915 v Marseille pred plavbou do Solúna, a končí 22. novembrom 1915, keď bol chorý M. R. Štefánik letecky dopravený z Prizrenu do albánskeho mesta Skodra (v dobových prameňoch Scutari, dnes Shkodër). Napriek pomernej stručnosti a heslovitosti je tento denník veľmi cenným prameňom, najmä o bojovom lietaní Štefánika v Srbsku a chronológii jednotlivých udalostí. Veľa informácií je možné získať čítaním medzi riadkami, a niektoré stručné zápisy tohto poctivého a Štefánikovi osobne oddaného mechanika sú výrečnejšie ako celé odstavce napísané vzdelanejšími osobami. Spomínaný denník účelne dopĺňa druhý prameň, ktorým je zoznam letov M. R. Štefánika v Srbsku zaslaný M. Bourdonom ako príloha k listu z 20. januára 1916 Štefánikovi.¹⁹ Je zaujímavé, že tento dôležitý dokument pravdepodobne doteraz unikal pozornosti bádateľov, hoci obsahuje také údaje, ako dĺžku trvania jednotlivých letov, ich stručný popis, ako aj informácie o tom, kedy sa uskutočnili a na akom stroji Štefánik let vykonával.

V úvode tejto časti bola spomenutá strata archívu jednotky MFS-99, ktorý určite obsahoval rozličné údaje, ktoré by mohli byť ohľadne Štefánikovej kariéry ako bojového pilota nesmierne zaujímavé; rozkazy, rozpisy letov a posádok, záznamy o technickom stave lietadiel a o vykonaných opravách, záznamy vykonaných bojových letov, ako aj hlásenia jednotlivých pilotov eskadry, situačné mapy a nákresy, hlásenia o nepriateľskej leteckej aktivite, fotografie strojov a lietajúceho aj nelietajúceho personálu, atď. Túto stratu iba čiastočne vyplňa dodatočná správa veliteľa MFS-99 majora Vitrata o činnosti leteckej eskadry počas jej pôsobe-

14 Pozri správu veliteľa MFS-99 majora Vitrata v: GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 65.

15 BARTŮŠEK, J. – BOHÁČ, J.: *Zápisníky M. R. Štefánika*. Praha 1935, s. 302-312.

16 KAUTSKÝ, ref. 2, s. 130.

17 M. Bourdon bol osobným Štefánikovým mechanikom od 10. mája 1915.

18 BOURDON, M.: *Se Štefánikem v Srbsku. Z denníku Maurice Bourdona, francouzského mechanika gen. Štefánika*. Pardubice 1928.

19 SNA, f. M.R. Štefánik, sign. A-2470.

nia v Srbsku (od 25. septembra 1915 až po ústup v novembri 1915), ktorú skoncipoval pre potreby francúzskeho vojenského letectva na základe svojich osobných spomienok pravdepodobne po svojom návrate do Francúzska v januári 1916.²⁰ V tomto dokumente opisuje situáciu eskadry počas jej posledných dvoch mesiacov nasadenia na srbskom fronte, jej zloženie a personál, ďalej prijaté opatrenia, aby bol umožnený odsun eskadry smerom k Jadranu, ako aj príležitostné údaje o počte letuschopných lietadiel a mená ich pilotov. Význam tohto dokumentu tkvie v tom, že ako už bolo spomenuté, do istej miery nahrádza stratu archívu jednotky, ako aj v tom, že poskytuje dodatočné informácie o tom, za akých podmienok Štefánik podnikal svoje bojové lety a neskoršie aj ústup cez Kosovo pole do Albánska.

Major Vitrat bol okrem toho aj autorom krátkoho článku uverejneného v roku 1929, v ktorom v krátkosti opísal Štefánikovo pôsobenie v rámci eskadry MSF-99.²¹ Tu sa dostávame k prameňom, ktoré majú charakter krátkych novinových článkov a spomienok na Štefánika a boli zväčša napísané v období medzivojnovy I. ČSR na základe požiadavky zostavovateľov rozličných pamätných kníh o Štefánikovi k výročiam viažucim sa k jeho životu. Niektoré z nich predtým vyšli osobitne v rozličných periodikách. Do tejto kategórie patria aj ďalšie svedectvá zanechané jeho spolubojovníkom z radov MFS-99 kapitánom Dangelzerom²², srbským kapitánom Svetislavom Predičom²³, srbským generálom Dobroslavom Milenkovičom²⁴ a francúzskym kapitánom v zálohe Raoulom Labrym.²⁵ Pri týchto prameňoch je potrebné brať do úvahy ich väčší či menší časový odstup od Štefánikovho pobytu v Srbsku, ako aj určitý vplyv politickej situácie v čase ich vzniku. Je na nich tiež badať istú tendenciu glorifikovať výkony Štefánika ako bojového pilota.²⁶ Napriek tomu obsahujú množstvo zaujímavých detailov, ktoré umožňujú bližší pohľad na Štefánika v čase jeho pobytu v Srbsku.

ŠTEFÁNIKOVA BOJOVÁ ČINNOSŤ

Letecká eskadra MFS-99 pod velením majora Rogera Vitrata predstavovala v čase príchodu Štefánika do Srbska jediná leteckú jednotku Dohody na tomto úseku bojišťa.²⁷ Svoju leteckú činnosť, pozostávajúcu z prieskumných letov nad nepriateľskými líniami podľa potrieb velenia srbskej armády tu vykonávala od polovice marca 1915.²⁸ Prvé pôsobisko eskadry MFS-99 bolo pri obci Palanka (dnes Smeredevska Palanka), avšak 18. apríla 1915 sa eskadra presunula bližšie k frontovým líniam do dediny Banjika ležiacej v blízkosti toku Dunaja, neďaleko Belehradu.²⁹ Palanka ostala základňou pre tyl eskadry a opravnú dielňu,

20 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 56-68.

21 BAREŠ, A. (ed.): *Štefánikův memoriál. Sborník vzpomínek a dokumentů vydaný k 10. výročí smrti M. R. Štefánika*. Praha 1929, s. 154-156.

22 BAREŠ, ref. 21, s. 157-158.

23 Tamže, s. 161-163 a BARTŮŠEK, J. (ed.): *Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky*. Praha 1938, s. 204-209.

24 OSUSKÝ, Š. – PAVLŮ, B. (eds.): *Štefánik. Kniha prvá. Spomienky a postrehy*. Praha 1938, s. 187-193. Generál Dobroslav Milenkovič bol veliteľom 4. šumadijského vojenského okruhu.

25 BARTŮŠEK, ref. 23, s. 187-203.

26 Vzhľadom k obmedzenému rozsahu štúdie nie je možné podrobnejšie sa zaoberať jednotlivými príčinami glorifikácie M. R. Štefánika v priebehu medzivojnového obdobia. Táto komplexná otázka by si zaslúžila spracovanie v samostatnej štúdii, alebo monografii. Ku konkrétnemu príkladu pozri poznámku č. 94.

27 GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 34.

28 KŠIŇAN, ref. 5, s. 51.

29 Tamže

lebo tu boli vykonávané väčšie opravy poškodených strojov, ako aj montáž nových.³⁰ Veliteľom technickej sekcie eskadry bol poručík de Lareinty.³¹ Letisko v Palanke bolo taktiež ako jediné vybavené plátennými leteckými hangármi.³² Táto situácia ostala v podstate bez zmeny do 22. septembra 1915, keď sa major Vitrat rozhodol vzhľadom na zvyšujúcu sa aktivitu rakúsko-uhorského delostrelectva presunúť operačnú základňu eskadry z ohrozenej Banjiky na náhornú plošinu Kovijon nad obcou Ralja.³³ Takisto rozhodol o rozdelení eskadry na dva oddiely – severný a východný.³⁴ K tomuto kroku ho okrem zvýšenej delostreleckej aktivity priviedli aj hlásenia pilotov eskadry, ktorí zaznamenali významné sústredenia nepriateľských síl v oblasti Banátu a Srému, ako aj skutočnosť, že Bulharsko začalo 22. septembra 1915 mobilizovať.³⁵ Východnému oddielu aj naďalej velil major Vitrat a zatiaľ zostával na letisku v Kovijone nad Raljou.³⁶ Velením severného oddielu bol poverený kapitán Dangelzer, a jeho novou základňou sa stalo letisko v Požarevci.³⁷ Za tejto napätej situácie prišiel Štefánik v pondelok 27. septembra 1915 do Kovijonu. Vzhľadom na to, že vojenskú službu vykonával v zahraničí, bola mu na čas pobytu v Srbsku *à titre mission* zvýšená hodnosť o jeden stupeň – stal sa teda poručikom.³⁸

Ako nováčik bol Štefánik ihneď zaradený do východného oddielu. Musel však počkať na pridelenie vlastného stroja, takže nemohol hneď z letiska v Kovijone lietať ako pilot, ale iba ako letecký pozorovateľ. Podľa neskoršieho svedectva Štefánikovho veliteľa majora Vitrata mal Štefánik takto absolvovať dva až tri lety nad rakúskymi líniami v povodí Sávy a Dunaja.³⁹ Vzhľadom na to, že Štefánik oficiálne prevzal svoj Farman F-11 s trupovým označením MF 499⁴⁰ dňa 1. októbra 1915 v Palanke⁴¹, tieto lety by sa museli uskutočniť medzi 27. septembrom a 1. októbrom 1915. Pozrime sa preto detailnejšie na Štefánikove aktivity počas týchto dní. Deň po Štefánikovom príchode k eskadre vytrvale pršalo, čo vylučovalo akékoľvek lietanie.⁴² O deň neskoršie v stredu 29. septembra 1915 sa síce vyčisalo, a dva Farmany eskadry leteli na prieskum.⁴³ Podľa denníka jeho mechanika Bourdona Štefánik v ten istý deň odišiel autom do Belehradu a vrátil sa až o 9 hodine večer.⁴⁴ Na druhý deň ráno Štefánik šiel autom do Palanky po svoj nový stroj, avšak zákaz lietania vydaný na ten deň mu

30 Tamže, s. 56.

31 Tamže, s. 61.

32 Tamže, s. 59.

33 KŠIŇAN, ref. 5, s. 51.

34 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 58.

35 Tamže, s. 56.

36 Lietajúci východného oddielu tvorili štyria piloti: poručík Paulhan, rotmajster Pete, rotmajster Cornemont, nadrotmajster Thirouin; a dvaja pozorovatelia: kapitán de Rochefort a poručík Tulasne (pripojil sa k východnému oddielu až 7. októbra 1915). GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 60

37 Lietajúci severného oddielu najskôr tvorili traja piloti a jeden pozorovateľ: kapitán Dangelzer, rotmajster Se-laquet, rotmajster Seret; a pozorovateľ: poručík Mavet. Dňa 29. septembra 1915 sa k nim pripojili ešte piloti poručík Maire a rotmajster Bastide spolu s pozorovateľom poručikom Tulasnom (do 7. októbra 1915), ktorí sa vrátili z Praha. GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 58.

38 BARTUŠEK, ref. 5, s. 17.

39 BAREŠ, ref. 21, s. 154; BARTUŠEK, ref. 5, s. 18.

40 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

41 BOURDON, ref. 18, s. 13-14.

42 Tamže, s. 13.

43 Tamže. Nie je jasné, kto pilotoval oba stroje, ale v jednom z nich musel letieť kapitán de Rochefort ako pozorovateľ, keďže bol vtedy jediným pozorovateľom východnej skupiny.

44 Tamže, s. 13. Pozri tiež text nižšie.

zabránil vyskúšať ho.⁴⁵ Musel teda ostať v Palanke až do rána nasledujúceho dňa, do 1. októbra 1915, keď za ním prišiel do Palanky aj jeho mechanik Bourdon, ktorý po preskúšaní stroja poručikom de Lareintym namontoval palubné prístroje. O 9.30 Štefánik so strojom odštartoval, ale šlo iba o cvičný, nie bojový let, ktorý netrval viac ako polhodinu.⁴⁶ Potom Štefánik ostal aj naďalej v Palanke, pravdepodobne s úmyslom absolvovať ešte aspoň jeden takýto let. No ďalší deň 2. októbra 1915 vial silný vietor⁴⁷, a preto Štefánik mohol do kabíny svojho stroja zasadnúť až 3. októbra 1915, keď vykonal druhý cvičný let v dĺžke 40 minút (od 10.10 h do 10.50 h).⁴⁸ Nakoniec Štefánik za dramatických okolností prelietol svoj stroj do Kovijonu dňa 4. októbra 1915.

Z uvedeného prehľadu je zrejmé, že Štefánik mohol letieť ako pozorovateľ nanajvýš v stredu 29. septembra 1915 v jednom z dvoch Farmanov, avšak iba za predpokladu, že svoju cestu autom do blízkeho Belehradu uskutočnil až v popoludňajších hodinách. Ďalšie úvahy týmto smerom však komplikuje skutočnosť, že nie je známy ani čas odletu oboch strojov (hoci je možné predpokladať, že prieskumný let bol vykonaný v raňajších hodinách), ani mená oboch pilotov a ich pozorovateľov.⁴⁹ Navyše, samotný Štefánikov mechanik, ktorý sa o strojoch letiacich na prieskum zmieňuje vo svojom denníku, v tom istom zápise ani len náznakom nepíše o tom, že Štefánik v ten deň pred svojou cestou do Belehradu letel v jednom z nich ako pozorovateľ.⁵⁰ Pokiaľ by v ten deň Štefánik skutočne letel, bol by tento postup nanajvýš neobvyklý. Môžeme teda dospieť k záveru, že svedectvo majora Rogera Vitrata, získané zostavovateľmi *Štefánikovho memoriálu* až viac ako desať rokov po udalostiach, je v tomto ohľade nepresné, a že Štefánik v Srbsku ako pozorovateľ pravdepodobne nelietal, aj keď túto možnosť nie je možné úplne vylúčiť.⁵¹

Štefánik teda svoj stroj prevzal 1. októbra 1915. V deň plánovaného návratu do Kovijonu – 4. októbra 1915 – sa zdalo, že prelietnutie stroja sa nebude môcť uskutočniť, pretože ráno pokrývala letisko v Palanke hustá hmla.⁵² Popoludní sa však hmla rozptýlila, a približne o 14.10 h⁵³ sa Štefánikov Farman aj s mechanikom Bourdonom na palube odlepil od zeme. Potom začal stúpať a nabral severozápadný kurz smerom na planinu Kovijon. O 14.35 h, asi po 25 minútach letu, spozorovali Štefánik a Bourdon približujúci sa nemecký dvojplôšník⁵⁴, s najväčšou pravdepodobnosťou viacúčelový jednomotorový Albatros B-II, kto-

45 BOURDON, ref. 18, s. 14.

46 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

47 BOURDON, ref. 18, s. 14. Zlé počasie prekážalo aj aktivite nemeckých lietadiel. Tri stroje boli vyslané bombardovať Kragujevac, avšak pre silný vietor sa museli vrátiť. Pozri: STANLEY, M. S.: *My Diary in Serbia, April 1, 1915 – Nov. 1, 1915*. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent&Co., Limited 1916, s. 105.

48 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

49 Tieto údaje by bolo isto možné nájsť v archíve jednotky, ktorý sa však, ako už bolo spomenuté vyššie, nedochoval.

50 BOURDON, ref. 18, s. 13. Navyše, Bourdon sa ani pri zápise z ostatných dní nezmieňuje o tom, že by Štefánik po príchode k eskadre lietal ako pozorovateľ.

51 Tento náš záver potvrdzuje svedectvo srbského generála Dobroslava Milenkovića, ktorý tvrdí, že „v tom čase mu neboli dávané nijaké úlohy, možno i preto, lebo veliteľ eskadry vedel, že má celkom inú misiu – politickú.“ OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 189. K politickej činnosti M. R. Štefánika sa vrátíme nižšie.

52 BOURDON, ref. 18, s. 14.

53 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

54 BOURDON, ref. 18, s. 14. V súvislosti identifikácie nepriateľských strojov ako nemecké, alebo ako rakúske (resp. rakúsko-uhorské) je treba poznamenať, že nie je možné overiť pravdivosť týchto údajov. Pretože však v tomto období I. svetovej vojny bolo rakúsko-uhorské výsostné značenie bojových lietadiel ešte výrazne odlišné od nemeckého, budeme predpokladať, že jeho identifikácia je správna.

rý dokázal vyvinúť o niečo vyššiu maximálnu rýchlosť ako Farman F-11.⁵⁵ V priebehu približne štvrthodiny ich Albatros dostihol a pokúšal sa Štefánikov neozbrojený stroj zostreliť. Medzitým sa obe lietadlá dostali na dohľad od poľného letiska eskadry. Keď sa Štefánikov Farman nachádzal vo výške asi 600 m nad terénom, jeden z projektilov vystrelených pozorovateľom nemeckého dvojplôšníka pravdepodobne zasiahol motor.⁵⁶ Ten sa okamžite zastavil. Štefánikovi sa aj napriek tomu podarilo dokĺzať až na zem, avšak minul plochu letiska a približne o 14.55 h⁵⁷ núdzovo pristál v krovinami porastenom priestranstve v jeho tesnej blízkosti.⁵⁸ Lietadlo bolo poškodené, našťastie iba mierne⁵⁹, a aj Štefánikovi a jeho mechanikovi sa podarilo vyviaznuť bez škrabnutia. Na miesto núdzového pristátia hneď pribehli aj ostatní piloti eskadry, a keď videli, že posádka stroja je v poriadku, prepukli všetci, vrátane Štefánika, do smiechu.⁶⁰

Agresívne správanie nemeckého pilota, ktorý sa odvážil prenasledovať Štefánikov stroj až nad jeho vlastné letisko, mohlo do istej miery súvisieť s už dlhší čas vzrastajúcou aktivitou rakúsko-uhorského a nemeckého letectva veštiacou skoré prerušenie osem mesiacov trvajúceho pokoja na srbskom fronte. V čase, keď Štefánik ešte len čakal na svoj nový stroj a potom vykonával cvičné lety v Palanke, nemecké a rakúsko-uhorské lietadlá takmer každý deň prenikali nad srbské vnútrozemie a pravidelne bombardovali železničné spojenie medzi Belehradom, Nišom a Solúnom, a iné významné ciele, medzi ktorými nechýbal napríklad ani Kragujevac (nálety sa uskutočnili 30. septembra a 1. októbra 1915).⁶¹ Časté bombardovacie nálety nemeckých lietadiel na Kragujevac sú ľahko vysvetliteľné tým, že v tomto meste sídlil generálny štáb srbskej armády, ďalej veliteľstvo 4. (šumadijského) vojenského okruhu, a napokon sa tam nachádzali aj sklady vojenského materiálu (arzenál). Intenzívne nálety boli hlásené aj z Požarevca, kde nepriateľské lietadlá bombardovali letisko severného oddielu eskadry.⁶² Očakávaná ofenzíva vojsk Ústredných mocností pod vedením nemeckého generála Augusta von Mackensena sa konečne začala 5. októbra 1915. Poľné letisko východného oddielu eskadry MFS-99 na planine Kovijon však v ten deň pokrývala hustá hmľa, takže jej lietajúci personál (vrátane Štefánika) mal voľno. Štefánikov mechanik sa venoval oprave poškodeného stroja a z tejto činnosti ho nevyrušilo ani poletovanie niekoľkých nepriateľských strojov vo výške nad letiskom⁶³, ktoré sa ho v tej hmle márne snažili nájsť a bombardovať. V ten istý deň dva iné nemecké stroje prileteli nad Lapovo, kde sa pokúsili bombardovať stanicu a železničnú trať, avšak bez viditeľného výsledku.⁶⁴

Na druhý deň sa však udalosti dali do pohybu. Rakúsko-uhorské a nemecké jednotky začali intenzívne ostreľovať Belehrad.⁶⁵ Veliteľ eskadry major Vitrat dostal žiadosť zo srbského generálneho štábu, aby okrem pravidelného prieskumu pohybov rakúsko-uhorských jedno-

55 Maximálna rýchlosť Farmana F-11 bola približne 100 km/h, nemeckého Albatrosa B.II 105 km/h.

56 BARTŮŠEK, ref. 3, s. 45; KŠIŇAN, ref. 5, s. 52.

57 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

58 BOURDON, ref. 18, s. 14.

59 Štefánikov mechanik v denníku poškodenie lietadla bližšie nešpecifikuje. Je pravdepodobné, že sa pri tvrdom dosadnutí poškodil najmä podvozok, pretože Maurice Bourdon neskôr k 7. októbru 1915 spomína vykonanie menších úprav majúcich za účel jeho spevnenie. BOURDON, ref. 18, s. 15.

60 Podľa svedectva kapitána Prediča celý výjav navyše fotografoval poručík Louis Paulhan. BAREŠ, ref. 21, s. 162. Pozri tiež: OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 189.

61 STANLEY, ref. 47, s. 102-103.

62 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 58.

63 BOURDON, ref. 18, s. 14.

64 STANLEY, ref. 47, s. 107.

65 Tamže, s. 108.

tiek zabezpečil aj sledovanie spoločnej bulharsko-srbskej hranice⁶⁶, pretože sa obecne očakávalo, že po začatí spojenej rakúsko-uhorskej a nemeckej ofenzívy aj Bulharsko, ktoré mobilizovalo už od 22. septembra 1915, čoskoro začne s útokom. Na splnenie tejto požiadavky nariadil okamžitý presun východného oddielu do mesta Niš.⁶⁷ Lietajúci personál ho vykonal ešte v ten istý deň poobede. Do Niša preleteli poručík Paulhan, rotmajster Pete, rotmajster Cornemont, nadrotmajster Thirouin a pozorovatelia kapitán de Rochefort a poručík Tulasne.⁶⁸ V tejto skupine bol samozrejme aj Štefánik, ktorý spolu so svojim mechanikom Bourdonom vyštartoval o 15.10.⁶⁹ Neleteli však priamo do Niša, ale pristáli v Palanke, kde prenocovali.⁷⁰ Presun pozemného sledu východného oddielu sa začal v nedeľu 7. októbra 1915 ráno za daždivého a sychravého počasia. S ním sa do Niša vybral aj veliteľ celej eskadry MFS-99 major Vitrat, ktorý tak priamo velil východnému oddielu.⁷¹ V Palanke v ten deň tiež pršalo a okolie pokrývala hustá hmla⁷², takže posádka Štefánik – Bourdon v ten deň v prelete nepokračovala a desiatnik Bourdon využil túto vynútenú zastávku na vykonanie drobných opráv na Farmane.⁷³ Nie je jasné, či aj ostatní piloti východného oddielu pristáli takisto ako Štefánik v Palanke, alebo doleteli do Niša bez medzipristátia. Zdá sa však, že v Palanke ostal okrem Štefánika aj rotmajster Pete, ktorý potom priletel do Niša až 9. októbra 1915 s novým strojom určeným pre poručíka Paulhana.⁷⁴ Aj v pondelok 8. októbra 1915 v Palanke pršalo a bola aj hmla.⁷⁵ Zrejme sa počasie popoludní predsa len trochu zlepšilo, pretože Štefánik nakoniec prelet do Niša uskutočnil a po lete trvajúcom 1 hodinu a 40 minút o 14.55 h v Niši pristál.⁷⁶

Východný oddiel eskadry MFS-99 sa udomácnil na provizórnom poľnom letisku, ktoré bolo zriadené na ploche vojenského cvičiska za mestskou citadelou.⁷⁷ Po niekoľkých dňoch trvajúceho daždivého a hmlistého počasia sa v stredu 10. októbra 1915 konečne vyjasnilo, a to so sebou samozrejme prinieslo aj zvýšenú aktivitu nepriateľského letectva. Dva nemecké stroje sa v ten deň znovu objavili nad Kragujevcem.⁷⁸ Zároveň bol tento deň významný aj pre Štefánika, pretože sa stal dňom jeho prvého bojového nasadenia na srbskom bojisku. O tomto lete však neexistujú žiadne presnejšie záznamy, okrem stručného svedectva Štefánikovho mechanika Bourdona, ktorý sa tohto letu tiež osobne zúčastnil⁷⁹ a pamäti škótskej ošetrovateľky Moniky M. Stanleyovej, ktorá sa v ten deň nachádzala v Niši a podľa všetkého bola očitým svedkom prvého Štefánikovho bojového letu.⁸⁰ Podľa mechanika Bourdona

66 BARTUŠEK, ref. 3, s. 46.

67 Tamže.

68 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 60.

69 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

70 BOURDON, ref. 18, s. 15. Je možné, že im v ďalšom lete zabránila hustá hmla, ktorá sa popoludní začala vytvárať a vydržala až do nasledujúceho rána. STANLEY, ref. 47, s. 108

71 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 60.

72 Hustú hmlu zaznamenali v ten istý deň aj v Kragujevci. STANLEY, ref. 47, s. 109.

73 BOURDON, ref. 18, s. 15.

74 Tamže, s. 15-16.

75 Tamže, s. 15.

76 Štefánik vyštartoval z Palanky o štvrt na dve popoludní. SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470; BOURDON, ref. 18, s. 15.

77 BOURDON, ref. 18, s. 15.

78 STANLEY, ref. 47, s. 114.

79 Zdrojom informácií je už spomenutý denník Mauricea Bourdona, ako aj zoznam Štefánikových letov. Pozri: BOURDON, ref. 18, s. 16; SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

80 STANLEY, ref. 47, s. 113-114.

priletelo nad Niš niekoľko nemeckých lietadiel⁸¹, zrejme na prieskum. Nad mestom sa objavili asi o pol tretej.⁸² Spočiatku ich nikto neobťažoval, pravdepodobne preto, lebo bola nedeľa, ale potom bol konečne vyhlásený letecký poplach. Štefánik dostal o 15.10 h svoj Farman do vzduchu a začal nemecké stroje stíhať. Je pravdepodobné, že spolu so Štefánikom vzlietli minimálne ďalšie dva stroje jednotky (proti Nemcom teda letel celý jeden roj).⁸³ Je treba ešte doplniť, že podľa svedectva M. Stanleyovej Farmany ostreľovali unikajúce nemecké stroje dávkami z guľometov⁸⁴, takže nie je vylúčené, že aj Štefánikov Farman bol počas tohto letu vyzbrojený, a že na nepriateľské stroje tiež vystrelil.⁸⁵ Nakoniec však nemecké stroje pilotom MFS-99 unikli, a tak sa museli uspokojiť s tým, že ich aspoň zahnali. Vrátili sa na letisko, pričom Štefánik pristál o štvrtej hodine popoludní.⁸⁶ Stroje, ktoré Štefánik a jeho kolegovia prenasledovali, mohli buď patriť k nemeckej leteckej jednotke (Deutsche Fliegerabteilung in Herkulesbad) majúcej svoju základňu na letisku v Herkulesbade (dnes Baile Herculane v Rumunsku)⁸⁷, alebo k strojom operujúcim z letiska pri bulharskom meste Väršec.⁸⁸ Opäť s najväčšou pravdepodobnosťou šlo o Albatrosy B.II.

Vo štvrtok 11. októbra 1915 padal dážď⁸⁹, takže ďalšie kolo leteckých bojov v okolí mesta Niš sa začalo až 12. októbra 1915. V to ráno prišlo majorovi Vitratovi hlásenie od srbských pozemných jednotiek, že nad mestom Pirot bolo spozorované nemecké lietadlo.⁹⁰ Úlohu zabrániť nemeckému prieskumníkovi v ďalšom lete dostal práve Štefánik. Jeho Farman MF 499 vzlietol o 8.35 h.⁹¹ Ako pozorovateľ letel Štefánikov mechanik Bourdon. Nepriateľské lietadlo sa však medzitým vzdialilo, takže Štefánik o 9.45 h zase pristál.⁹² Okolo štvrtý na šesť večer došlo na veliteľstvo nové hlásenie, že sa od Pirotu blíži ďalší nepriateľský lietajúci aparát. Tentoraz to bolo rakúsko-uhorské lietadlo. Netrvalo dlho a objavilo sa nad Nišom, pričom zhodilo na mesto jednu bombu.⁹³ Štefánik sa práve vtedy náhodou nachádzal na letisku a práve bol zaujatý rozhovorom s priateľom – francúzskym kapitánom v zálohe Raoulom Labrym, ktorý pôsobil ako dôstojník pri francúzskej zdravotníckej výprave.⁹⁴ Len čo bol vy-

81 BOURDON, ref. 18, s. 16. M. Stanleyová videla iba jeden stroj. STANLEY, ref. 47, s. 113.

82 STANLEY, ref. 47, s. 113.

83 STANLEY, ref. 47, s. 113-114.

84 Tamže, s. 114.

85 Tento záver podporuje aj poznámka v denníku Mauricea Bourdona o tom, že 7. októbra 1915 na lietadlo namontoval „mostík guľometu“, zrejme akýsi druh úchyty, avšak odlišný od guľometnej lafety, ktorú inštaloval až 24. októbra 1915. Pozri: BOURDON, ref. 18, s. 15, 17, ako aj text nižšie.

86 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470. Vo svojom denníku mechanik Bourdon uvádza, že let trval až do piatej hodiny popoludní. BOURDON, ref. 18, s. 16. Za pravdepodobnejší považujeme údaj zo záznamu letov.

87 Z tohto letiska lietal v rámci tejto jednotky (od 25. júla 1915) ako letecký pozorovateľ aj príslušník rakúsko-uhorskej 1. leteckej stotiny (Flik 1) 12. leteckého zboru (Fliegerkorps 12) poručík Johann (Hans) Zwierzina, ktorý bol potom 10. novembra 1915 dekorovaný Striebornou záslužnou medailou Františka Jozefa I. na vojnovj stuhe s mečmi známej aj ako záslužná medaila Signum laudis (Silberne Verdienst Medaille am Bande des Militärverdienstkreuzes) za prieskumné lety nad východným Srbskom vykonané v septembri a októbri 1915. Pozri: <http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com/~fggame/htmldocs/zwierzina-johann-1889.html>, 27.11.2008. Neskôr sa preškolil na pilota a do svojej smrti v marci 1918 mal na konte tri zostrelý.

88 V rámci tejto bližšie neurčenej jednotky lietal nadrotmajster (Vizefeldwebel) Carl Holler.

89 BOURDON, ref. 18, s. 16.

90 Tamže.

91 Tamže.

92 Tamže.

93 Tamže.

94 BARTUŠEK, ref. 23, s. 188, 196. Dôvodov, prečo druhý Štefánikov bojový let z 12. októbra 1915 považujeme za totožný s letom opísaným Raoulom Labrym, hoci sa v niektorých detailoch značne odlišujú, je viacero. Hlavným dôvodom je fakt, že let trval dve hodiny, a že Štefánik pravdepodobne prenasledoval rakúsko-uhorský

hlásený poplach, neváhal ani chvíľu, a onedlho už jeho stroj stúpala k oblohe. Znovu s ním letel ako pozorovateľ jeho verný mechanik Bourdon.⁹⁵ Rovnako je isté, že pri tomto lete bol jeho Farman vyzbrojený leteckým guľometom, pretože Bourdon v denníku uvádza, že po unikajúcom rakúsko-uhorskom dvojplášniku vystrelili pár nábojov.⁹⁶ Nepriateľský pozorovateľ im zrejme neostal nič dlžný, a Štefánikov Farman pravdepodobne tiež zinkasoval niekoľko zásahov.⁹⁷ Keďže Farman bol o niečo pomalší ako rakúsko-uhorský stroj, Štefánikovi sa nepodarilo nepriateľa letiaceho smerom do hĺbky bulharského územia dosiahnuť a po takmer dvojhodinovom lete sa vrátil naspäť na domovské letisko.⁹⁸ Po pristátí vraj Štefánik vystúpil pokojne z lietadla a akoby nič pokračoval v prerušenom priateľskom rozhovore s udiveným kapitánom Labrym.⁹⁹

Počas nasledujúcich dní nastalo veterné a daždivé počasie, ktoré okrem dvoch dní (16. a 17. októbra 1915) trvalo až do 25. októbra 1915.¹⁰⁰ Zlé počasie uzemnilo všetky francúzske, rakúsko-uhorské a nemecké stroje na srbskom bojisku. Medzitým sa vojenská situácia Srbska neustále zhoršovala. Už 9. októbra 1915 rakúsko-uhorské jednotky znovu okupovali Belehrad a prenasledovali pomaly ustupujúcu srbskú armádu. V nedeľu 14. októbra 1915 Bulharsko vyhlásilo Srbsku vojnu a už na druhý deň sa začala bulharská ofenzíva.¹⁰¹ Keďže Bulharsko a Francúzsko ešte neboli formálne vo vojnovom stave, výsostné označenie všetkých lietadiel východného oddielu MFS-99 bolo údajne premalované na srbské, a kolovali chýry aj o tom, že mužstvo bojujúce proti Bulharom si bude musieť obliecť srbské uniformy.¹⁰² V utorok 16. októbra 1915 veliteľ celej eskadry major Vitrat odišiel na do Kragujevca ku generálnemu štábu srbskej armády, aby získal lepší prehľad o situácii a mohol rovnako účinne veliť obidvom oddielom eskadry. Priamym velením východného oddielu poveril skúseného poručíka Louisa Paulhana.¹⁰³ Štefánik bol po tieto daždivé dni odsúdený na odpočinok¹⁰⁴, ktorý však využil sebe vlastným a vynaliezavým spôsobom. Je pravdepodobné, že dopodrobna analyzoval svoje predchádzajúce vzdušné súboje a zrejme dospel k záveru, že by v nich dosiahol lepších výsledkov (čiže eventuálne zostrelenie nepriateľského lietadla), keby guľomet, ktorý brával na palubu svojho lietadla, bol lafetovaný.¹⁰⁵ Minimálne

---

stroj až nad bulharské územie. Ostatné tvrdenia kapitána Labryho: t. j. letecký súboj proti ôsmim nepriateľským strojom, alebo údaj, že Štefánik letel sám a na jednoplošníku (!!!), a najmä, že počas tohto letu prenasledoval nepriateľské stroje až nad Sofiu a bombardoval tam hangár so vzduchodami (!!!), sú vrcholne nepravdepodobné. Ich očividnú nereálnosť a fantastickosť nie je potrebné ďalej zdôrazňovať.

95 Raoul Labry tento fakt neuvádza. Pozri: BARTUŠEK, ref. 23, s. 196.

96 BOURDON, ref. 18, s. 16. Šlo zrejme o guľomet Colt-Browning vz. 1895 kalibru 7 mm americkej výroby, ktorý je doložený na fotografiách iných strojov zo stavu MFS-99. Pozri fotografickú prílohu: GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1.

97 BARTUŠEK, ref. 23, s. 196. Táto časť Labryho svedectva môže zodpovedať skutočnosti.

98 Štefánik pristál o 17.10. SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470.

99 BARTUŠEK, ref. 23, s. 196.

100 Pozri: BOURDON, ref. 18, s. 16-17.

101 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 60. Prvé nepriateľské akcie Bulhari začali už 11. októbra 1915. GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 35; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 105.

102 Podľa inak nepotvrdeného svedectva Štefánikovej mechanika. Pozri: BOURDON, ref. 18, s. 16. Ak tejto zmeny výsostného označenia lietadiel skutočne došlo, tento stav musel trvať iba krátko, pretože Francúzsko vyhlásilo Bulharsku vojnu už 17. októbra 1915.

103 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 60.

104 Okrem 16. a 17. októbra 1915, keď bolo pekné počasie. Dôvody, prečo v tieto dni Štefánik ani raz nevzlietol, nie sú známe.

105 V týchto stále ešte „pionierskych“ časoch vojenského letectva si piloti brávali na palubu svojich lietadiel rôzne zbrane, pištole, karabíny, atď. Postupne sa ukázalo, že najúčinnější zbraňou proti iným lietadlám je vďaka vysokej kadencii strelby guľomet. Keďže guľomet je už pomerne ťažká zbraň (Štefánikom pravdepodobne po-

niekoľko strojov jednotky už podobnú lafetu malo, takže Štefánik zrejme následne poveril svojho mechanika Bourdona jej výrobou a namontovaním do lietadla. Desiatnik Bourdon výrobu lafety ukončil v pondelok 22. októbra 1915, a o dva dni neskôr ju namontoval do Štefánikovho Farmana.¹⁰⁶

Práve včas, pretože vo štvrtok 25. októbra 1915 sa vyčasil¹⁰⁷, a Štefánik bol vyslaný na prieskumný let do hĺbky bulharského zázemia. V ten istý deň leteli na prieskum ešte ďalšie štyri Farmany eskadry.¹⁰⁸ Tentokrát však s ním ako pozorovateľ neletel „jeho“ desiatnik Bourdon, ale srbský kapitán pechoty Marko Božović.¹⁰⁹ Na Štefánikovo nešťastie, guľomet v jeho lietadle aj napriek pravidelnej údržbe¹¹⁰ vypovedal poslušnosť, a tak si kapitán Božović na poslednú chvíľu vzal so sebou aspoň svoju karabínu.¹¹¹ Po tomto nepríjemnom zistení Štefánik vyštartoval o 9.15 z Niša a postupne vystúpil do výšky asi 3000 metrov,¹¹² pretože pod ním sa až k bulharskej hranici rozprestieralo nebezpečný a hornatý terén v podobe rozoklaného a úzkeho údolia rieky Nišava. Trasa prieskumného letu bola stanovená nasledovne; Niš – Bela Palanka – Pirot – Caribrod – Dragoman – planina Vidlič – kóta 1371 – Temska – Niš.¹¹³ Samotný let prebiehal pokojne, pričom obaja letci spozorovali zvýšenú koncentráciu bulharských jednotiek na prístupoch k srbským obranným pozíciám v okolí mesta Pirot.¹¹⁴ Bolo jasné, že tieto sily čoskoro donútia menej početných srbských obrancov na ústup. Keď sa blížili k bulharskému mestu Dragoman, Štefánik sa vzhľadom na pokojný priebeh letu dohodol s Božovićom, že poletia ešte ďalej, až nad Sofiu.¹¹⁵ V tomto zámere im však po chvíli zabránila hustnúca oblačnosť.¹¹⁶ Pri návrate na nich bezvýsledne párkrát vystrelila bulharská poľná batéria z postavenia pri lokalite Zabrdje.¹¹⁷ Nakoniec Štefánikov Farman pristál v Niši tesne pred jednou hodinou popoludní¹¹⁸ po lete trvajúcom spolu 3 hodiny a 40 minút.¹¹⁹ Až po dosadnutí stroja sa ukázalo, že ho počas letu späť až nad domovské

---

užívaný guľomet Colt-Browning vz. 1895 vážil 18,1 kg), manipulácia s ním bola v letových podmienkach ťažkopádna. Postupne tak svojpomocne vznikali prvé spôsoby jeho uchytenia na palube lietadla.

106 BOURDON, ref. 18, s. 17.

107 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 60; BOURDON, ref. 18, s. 17.

108 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 60. Podľa krátkej charakteristiky celkových výsledkov prieskumu z tohto dňa je však možné predpokladať, že cieľom ďalších osádok boli Kumanovo, Kuršumlja, Zaječar a Vranje. Tamže, s. 61.

109 OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 190. V tomto počiatčnom období 1. svetovej vojny bolo prirodzené, že ako leteckí pozorovatelia pôsobili dôstojníci náležiaci pôvodne k iným druhom vojsk ako k letectvu. Úlohou týchto dôstojníkov totiž nebolo len rozoznať vojenské objekty a sústredenia jednotiek nepriateľa zo vzduchu, ale vďaka svojej pôvodnej príslušnosti k delostrelectvu alebo k pechote vedeli svoje pozorovania previesť do presných a zrozumiteľných vojenských termínov bez nutnosti absolvovania akéhokoľvek prípravného školenia.

110 Podľa Bourdonovho denníka sa Štefánikov mechanik venoval údržbe zbraní (a teda aj guľometu) naposledy 22. októbra 1915. BOURDON, ref. 18, s. 17.

111 OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 190.

112 Tamže.

113 Tamže; KŠIŇAN, ref. 5, s. 52.

114 OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 190.

115 Tamže, s. 191.

116 OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 191; KŠIŇAN, ref. 5, s. 52.

117 OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 191.

118 V denníku Mauricea Bourdona sa uvádza, že Štefánikov prieskumný let sa udial medzi 13.30 a 15.00 popoludní. Tento údaj však nie je pravdivý, pretože zjavne nekorešponduje s dĺžkou letu udávanou vo svedectve srbského generála Milenkovića a Štefánikovho veliteľa majora Vitrata. Pozri: BOURDON, ref. 18, s. 18; OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 191; BAREŠ, ref. 21, s. 155.

119 SNA, f. M. R. Štefánik, sign. A-2470; BAREŠ, ref. 21, s. 155.

letisko márne prenasledoval nemecký stroj¹²⁰ – pravdepodobne opäť dvojplošník typu Albatros B.II operujúci z letiska Värsec. Treba ešte poznamenať, že práve vďaka tomuto odvážnemu prieskumnému letu, ktorý bol vykonaný na samej hranici doletu Farmana¹²¹, si Štefánik vyslúžil pochvalné uznanie ostatných skúsených pilotov eskadry, ktorí tak prestali pochybovať o jeho pilotných schopnostiach a už ho naďalej nepovažovali za nováčika.¹²²

Na druhý deň v piatok 26. októbra 1915 opäť začalo pršať¹²³, takže na akékoľvek lietanie nebolo ani pomyslenie. Na základe výsledkov leteckého prieskumu z predošlého dňa, ktoré jednoznačne potvrdili postup bulharskej armády na všetkých smeroch, sa major Vitrat rozhodol vydať rozkaz na stiahnutie východného oddielu z Niša do 30 km na západ vzdialeného mesta Prokuplje.¹²⁴ Tým sa začal ústup eskadry MFS-99 napriek Srbskom, Čiernou horou a Albánskom k pobrežiu Jadranu.¹²⁵ Zlé počasie však po niekoľko dní zabránilo evakuácií, ktorá sa mohla začať až 29. októbra 1915 v dopoludňajších hodinách.¹²⁶ Týmto dňom sa tiež končí aj pôsobenie Milana Rastislava Štefánika ako bojového pilota na srbskom fronte. Ostatní piloti eskadry MFS-99 síce aj v priebehu ústupu lietal na prieskumné lety¹²⁷, ale Štefánik už medzi nimi nefiguroval. Lety, ktoré vykonal, boli lety nebojového charakteru, vykonané v rámci všeobecného ústupu pred postupujúcimi vojskami Ústredných mocností.¹²⁸

ŠTEFÁNIKOVA POLITICKÁ A DIPLOMATICKÁ ČINNOSŤ

Ak o vojenskej činnosti M. R. Štefánika v Srbsku existuje pomerne málo informácií, ešte menej sa ich zachovalo o jeho politických a diplomatických aktivitách. V prvom rade je potrebné spomenúť, že Štefánik chápal svoju vojenskú službu v radoch francúzskej armády ako základ politického účinkovania v prospech národných ambícií Čechov a Slovákov.¹²⁹ Štefánik pred odchodom do Srbska bojovo lietal nad západným frontom a svojou odvahou a chladnokrvnosťou si vyslúžil uznanie u svojich nadriadených. Obdobne chápal aj svoju službu v rámci eskadry MFS-99 v Srbsku. Vzhľadom na kombináciu rôznych faktorov, ako nepriaznivého počasia a rýchleho postupu nemeckých, rakúsko-uhorských a bulharských vojsk v priebehu októbra 1915, nemal možnosť vykonať mnoho bojových letov, avšak tie,

120 OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 191.

121 Maximálna vytrvalosť lietadla typu Farman F-11 vo vzduchu bola 3 hodiny a 45 minút.

122 Podľa spomienok majora Vitrata. Pozri: BAREŠ, ref. 21, s. 155. Štefánik v čase príchodu k eskadre MFS-99, samozrejme, žiadnym nováčikom nebol, pretože naliel približne 32 letových hodín v bojových podmienkach na západnom fronte počas pôsobenia v radoch eskadry MF-54.

123 BOURDON, ref. 18, s. 18.

124 GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 61. Ústup severnej skupiny sa začal už 19. októbra 1915, a jeho cieľom bola Raška. Tamže, s. 58.

125 Postupná evakuácia dielstenej a opravnej sekcie a tyla umiestnených v Palanke prebiehala v podstate už od 20. septembra 1915, kedy jej veliteľ poručík de Lareinty dostal príslušný rozkaz od majora Vitrata na presun do Kruševca. Faktická evakuácia začala 10. októbra 1915. Pozri: GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 61.

126 BOURDON, ref. 18, s. 18.

127 Zo správy majora Vitrata vyplýva, že tieto lety vysielal navzdory počasiu takmer každý deň až do 17. novembra 1915, kedy boli definitívne znemožnené príchodom zimy sprevádzaným extrémne chladným počasím a snehovými víchricami. GUELTON, BRAUD, KŠIŇAN, ref. 1, s. 63-64.

128 Aj samotný Štefánik vnímal ústup Srbskom na palube svojho olietaneho stroja skôr ako nebojovú činnosť, pre ktorú sa už neoplatí riskovať život. Pozri svedectvo Jozefa Procházku v: BAREŠ, A. (ed.): ref. 21, s. 165.

129 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 103; HRONSKÝ, M.–KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska IV., 1914-1939*. Bratislava 1996, s. 38..

ktoré absolvoval, dokazujú jeho snahu o dosiahnutie čo najlepších výsledkov.¹³⁰ Veril, že ako úspešný a oslavovaný vojenský letec skôr upúta pozornosť politikov a vojenských veliteľov krajín Dohody (najmä Francúzska) a skôr bude schopný ich presvedčiť o nutnosti rozbitia Rakúsko-Uhorska.¹³¹ Svojím príkladom chcel tiež poukázať na to, že hoci Česi a Slováci ako rakúsko-uhorskí občania bojujú proti Dohode, sú tu aj takí, čo bojujú na jej strane. Snažil sa, aby sa práve tento fakt bral do úvahy, aby sa o ňom stále vedelo, a aby sa zohľadnil po skončení vojny.¹³²

Ako ďalší logický krok v tomto smere je možné chápať Štefánikov záměr, ktorý v ňom pravdepodobne skrsol vo chvíli, keď sa dozvedel o tom, že medzi rakúsko-uhorskými zajatcami srbskej armády sa nachádzajú aj vojaci českej a slovenskej národnosti. Rakúsko-uhorské pluky, v ktorých radoch bojovala väčšina Slovákov a Čechov, boli síce prednostne posielané na východný front do Haliče, avšak dosť ich bojovalo a bolo zajatých v Srbsku.¹³³ V roku 1915 to bolo približne 35 000 zajatcov.¹³⁴ Štefánik začal týchto zajatcov vnímať ako ďalší prostriedok v snažení o uznanie spoločných českých a slovenských národných aspirácií. Títo muži by nielenže posilnili rady tých Čechov a Slovákov, čo by priamo bojovali na strane Dohody, ale ich „prevrtenie kabátov“ by dalo jasný signál politikom štátov Dohody, ako „verne“ Česi a Slováci slúžia monarchii.¹³⁵ Preto je takmer isté, že hlavným cieľom Štefánikových politických aktivít počas jeho pobytu v Srbsku bolo vytvorenie „českých légii“¹³⁶ – t. j. neskorších dobre známych československých légii, a ich čo najskoršie bojové nasadenie, či už v Srbsku, alebo vo Francúzsku.¹³⁷ Za týmto účelom sa chcel stretnúť s rôznymi srbskými politikmi, avšak najmä so srbským ministerským predsedom Nikolom Pašičom.¹³⁸ Zároveň chcel o charaktere svojich snažení upovedomiť aj francúzskeho vyslanca p. Boppeho sídliaceho v Niši. Je potrebné upozorniť, že podobné aktivity boli v rozpore s Haagskou konvenciou z 18. októbra 1907 (resp. článkom 23 *Dohovoru o zákonoch a obyčajach pozemnej vojny*), ktorá zakazovala používanie vojnových zajatcov na bojové účely.¹³⁹

O konkrétnom spôsobe, akým chcel Štefánik dosiahnuť svoje „zvláštne poslanie“¹⁴⁰, existujú len nejasné indicie pochádzajúce z osobných svedectiev osôb, ktorým o ňom sám povedal.¹⁴¹ Navyše, v dopisoch známych dokumentoch vzťahujúcich sa k Štefánikovmu pobytu v Srbsku nie je o ňom ani zmienka. Vzhľadom na kontroverzný charakter podobných aktivít Štefánik pravdepodobne nemal oficiálne poverenie od francúzskej vlády a generálneho štábu. Skôr mohol disponovať akýmsi neoficiálnym odporúčením z rôznych miest, a nie je

130 Pozri text vyššie.

131 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 107-108, 111-112.

132 Tamže, s. 110.

133 PODRIMAVSKÝ, E. – KOVÁČ, D. (eds.): *Slovensko na začiatku 20. storočia*. Bratislava 1999, s. 283.

134 KŠIŇAN, ref. 5, s. 52.

135 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 101, 113-114; BARTŮŠEK, ref. 5, s. 16.

136 Podľa svedectva Raoula Labryho: BARTŮŠEK, ref. 23, s. 190.

137 KAUTSKÝ, ref. 2, s. 130; KŠIŇAN, ref. 5, s. 52; KOPTA, J.: Štefánik. Praha 1923, s. 19; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 110, 114-115.

138 OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 189; BARTŮŠEK, ref. 23, s. 207; KŠIŇAN, M.: Štefánik, s. 52; HRONSKÝ, KRIVÁ, ČAPLOVIČ, ref. 129, s. 39.

139 Kol. aut.: *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. I. díl. Praha 1992, s. 22; KAUTSKÝ, ref. 2, s. 130.

140 Štefánik sa takto sám vyjadril o svojich mimo bojových aktivitách. Pozri svedectvo kapitána Prediça: BARTŮŠEK, ref. 23, s. 207.

141 Ide o už spomínaného kapitána Svetislava Prediça a kapitána v zálohe Raoula Labryho.

vylúčené, že o Štefánikovom zámere vedel aj generál Foch.¹⁴² Neexistenciu oficiálneho poverenia dokazuje hneď prvé stretnutie Štefánika s francúzskym vyslancom Boppem, ktoré sa uskutočnilo ešte v rámci Štefánikovej cesty k eskadre MFS-99 v piatok 24. septembra 1915.¹⁴³ Štefánik sa u francúzskeho vyslanca osobne ohlásil, aby ho informoval aj o svojich plánoch o verbovaní českých a slovenských vojakov v srbských zajateckých táboroch, pričom ho pravdepodobne požiadal o podporu pri ich realizácii. Velyslanec rovno odmietol o niečom podobnom uvažovať, a odporučil Štefánikovi, aby sa sústredil na svoju vojenskú službu.¹⁴⁴ Štefánik sa touto radou nemienil riadiť, a hneď po svojom príchode k jednotke informoval o svojom zámere všetkých svojich nových spolubojovníkov, predovšetkým však srbského kapitána Svetislava Predića.¹⁴⁵ Isto sa aj jeho prostredníctvom hodlal stretnúť so srbskými politikmi a so srbským ministerským predsedom.

Vzhľadom na to, že sychravé a daždivé počasie v priebehu októbra a novembra 1915 často znemožňovalo bojové lety, je možné predpokladať, že Štefánik mal k dispozícii relatívne veľa času, aby tieto stretnutia uskutočnil.¹⁴⁶ Možno s nimi do istej miery súvisela už spomínaná a mechanikom Bourdonom zaznamenaná Štefánikova cesta autom do Belehradu z Kovijonu 29. septembra 1915.¹⁴⁷ Od 8. októbra 1915 sa Štefánik, ako bolo spomenuté vyššie, nachádzal priamo v Niši, čo samozrejme eventuálne stretnutia s členmi srbskej vlády výrazne uľahčovalo. Je možné predpokladať, že niektoré predbežné rozhovory s nižšími srbskými vládnymi úradníkmi sa aj uskutočnili, pretože sú indicie o tom, že Štefánik bol sklamaný prístupom srbskej strany k jeho požiadavkám.¹⁴⁸ Štefánik sa stretol aj s blízkym spolupracovníkom Nikolu Pašića, Jovanom Jovanovićom.¹⁴⁹ Nakoniec ale nepochodil. Srbi boli totiž do krajnej miery rozhorčení správaním sa nemeckých a rakúsko-uhorských oddielov počas postupu do hĺbky svojho územia a odmietali brať ohľad na to, či sú zajatci nemeckého, rakúskeho, maďarského, alebo slovanskeho pôvodu.¹⁵⁰ Z tohto dôvodu boli aj ich reakcie ohľadne organizovania jednotiek zo zajatcov českého a slovenského pôvodu pochopiteľne negatívne a pre nedostatok času nebolo možné tieto ich postoje do zrútenia srbskej obrany podstatnejšie zmeniť. Stretnutie so srbským ministerským predsedom, v ktoré isto Štefánik dúfal najviac, sa vôbec neuskutočnilo.¹⁵¹

Z rovnakého dôvodu sa nezrealizoval ani ďalší Štefánikov zámer. Bolo ním vytvorenie samostatnej slovanskej (slovenskej) eskadry v rámci francúzskeho letectva, ktorá by pôsobila na srbskom fronte.¹⁵² Ako už bolo spomenuté vyššie, Štefánik v auguste 1915 odmietol menovanie za náčelníka meteorologickej služby francúzskeho letectva a žiadal, aby mohol byť

142 KAUTSKÝ, ref. 2, s. 130; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 114.

143 J. Mlynárik chybné uvádza, že toto stretnutie sa konalo 4. septembra 1915. MLYNÁRIK, ref. 3, s. 115. Štefánik prišiel do Nišu sprevádzaný svojím mechanikom Bourdonom a dôstojníckym sluhom Garom vlakom o poldeňatej dopoludnia. BOURDON, ref. 18, s. 12.

144 KAUTSKÝ, ref. 2, s. 130; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 115.

145 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 105; BARTŮŠEK, ref. 23, s. 207.

146 Štefánik počas svojho pobytu v Niši nelietal 9., 11., 13. až 24., a potom 26. až 29. októbra 1915, čiže spolu 18 dní. BOURDON, ref. 18, s. 15-19. Ak odrátame víkendové dni, ostáva ešte plných 12 dní, počas ktorých sa schôdzky mohli uskutočniť.

147 BOURDON, ref. 18, s. 13.

148 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 109.

149 Toto stretnutie sa mohlo hypoteticky uskutočniť 16. alebo 17. októbra 1915. Po tieto dni bolo jasné počasie a napriek tomu Štefánik bojovo nelietal. BOURDON, ref. 18, s. 17. Je možné predpokladať, že ho od lietania odvedli iné povinnosti, v tomto prípade jeho schôdzka s Jovanom Jovanovićom.

150 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 109; OSUSKÝ, PAVLŮ, ref. 24, s. 189.

151 BAREŠ, ref. 22, s. 163; HRONSKÝ, KRIVÁ, ČAPLOVIČ, ref. 129, s. 39.

152 KAUTSKÝ, ref. 2, s. 125.

poslaný na srbský front. Zároveň v tejto dobe požiadal svojich nadriadených, aby povolili formovanie tejto eskadry z príslušníkov česko-slovenskej dobrovoľníckej rotý Nazdar, pričom sám v tomto smere podnikol začiatkom septembra 1915, t.j. tesne pred odjazdom do Srbska, prvé kroky.¹⁵³ Štefánik si predstavoval, že po absolvovaní leteckého výcviku bude celá eskadra odoslaná za ním na srbské bojisko, a že jej letci budú od jeho velením lietať ponad rakúsko-uhorské zákopy a zhadzovať do nich výzvy na letákoch určené pre rakúsko-uhorských vojakov českého a slovenského pôvodu.¹⁵⁴ Takisto dúfal, že ich výnimočné bojové výkony, ku ktorým sa sám snažil svojou bojovou činnosťou nad západným aj srbským frontom dávať príklad, pomôžu šíriť dobré meno Čecho-Slovákov v štátoch Dohody a napravia tak krajne nepriaznivý dojem zo skutočnosti, že Česi a Slováci bojovali ako vojaci rakúsko-uhorskej armády v táboch jej nepriateľov – centrálnych mocností.¹⁵⁵ Rýchly vojenský kolaps Srbska tento ambiciózný plán samozrejme znemožnil, pričom samostatná slovanská (slovenská) eskadra nakoniec ani nevznikla.¹⁵⁶

Na záver je potrebné skonštatovať, že tieto počiatočné neúspechy neznamenali koniec snáh M. R. Štefánika o vytvorenie zahraničných čs. vojenských jednotiek. Okrem preukázania svojej osobnej odvahy a schopností v leteckých bojoch význam Štefánikovej misie v Srbsku tkvie najmä v tom, že si tu mohol overiť správnosť svojej koncepcie, a opäť sa o rovnakú vec pokúsiť neskôr v Rusku a v Taliansku. Predovšetkým vďaka bojovému vystúpeniu čs. légii vo Francúzsku, v Taliansku a v Rusku uznali dohodové mocnosti čs. odbojové hnutie v Paríži (Československú národnú radu – ČSNR) de facto za predstaviteľku spolubojujúceho národa s právom na samostatnosť a tak umožnili vznik nezávislého Československa 28. októbra 1918. Nový štát sa prirodzene orientoval na Francúzsko a jeho spojencov, medzi nimi aj Spojené kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, čím sa znovu obnovili vrelé vzťahy medzi Srbmi, Čechmi a Slovákmi prerušené 1. svetovou vojnou, a vyjadrené podpísaním Malej Dohody v roku 1921. Svoj podiel na uskutočnení týchto významných udalostí mal nepochybne aj M. R. Štefánik, ktorý sa však už spojenectva s Juhosláviou nedožil, zomrel v dôsledku leteckého nešťastia v Ivanke pri Dunaji počas svojho návratu do vlasti 4. mája 1919.

153 JURÍČEK, J.: *Milan Rastislav Štefánik*. Bratislava 2006, s. 106; KŠIŇAN, ref. 5, s. 48, pozri tiež spomienky I. Kadavého v: BARTUŠEK, ref. 23, s. 317; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 101.

154 KŠIŇAN, ref. 5, s. 49; KAUTSKÝ, ref. 2, s. 125; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 101; GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 33.

155 MLYNÁRIK, ref. 3, s. 101; GOSIOROVSKÝ, ref. 5, s. 33.

156 KŠIŇAN, ref. 5, s. 49-50; MLYNÁRIK, ref. 3, s. 119. Päť českých dobrovoľníkov síce v priebehu roka 1916 dokončilo pilotný výcvik, avšak po zvyšok 1. svetovej vojny bojovali ako príslušníci francúzskeho letectva. K ich ďalšiemu pôsobeniu pozri: BORO VAN, V.: *Historie československého vojenského letectva 1914-1945*. Praha 1998, s. 31.

LITERATÚRA:

- BAREŠ, A. (ed.): *Štefáníkův memoriál. Sborník vzpomínek a dokumentů vydaný k 10. výročí smrti M. R. Štefánika*. Praha 1929.
- BARTŮŠEK, J.: *Štefánikova vojenská činnost. K jeho 50. narozeninám*. Legionářská knihovna 15. Praha 1930.
- BARTŮŠEK, J. (ed.): *Štefánik. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky*. Praha 1938.
- BARTŮŠEK, J.: *MRŠ. Životní přehled Dr. M. R. Štefánika*. Praha 1938.
- BARTŮŠEK, J. – BOHÁČ, J.: *Zápisníky M. R. Štefánika*. Praha 1935.
- BOROVAN, V.: *Historie československého vojenského letectva 1914-1945*. Praha 1998.
- BOURDON, M.: *Se Štefánikem v Srbsku. Z denníku Maurice Bourdona, francouzského mechanika gen. Štefánika*. Pardubice 1928.
- GOSIOROVSKÝ, I.: Milan Rastislav Štefánik ako vojnový letec. In: *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999*. Bratislava 1999, s. 29-37.
- GUELTON, F. – BRAUD, F. – KŠIŇAN, M.: *La mémoire conservée du général Milan Rastislav Štefánik dans les archives du service historique de la défense*. Paris 2008.
- HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska IV., 1914 – 1939*. Bratislava 1996.
- HRBEK, J.: *Velká válka na moři, 2. díl, rok 1915*. Praha : Libri 2001.
- JURÍČEK, J.: *Milan Rastislav Štefánik*. Bratislava 2006.
- KAUTSKÝ, E. K.: *Kauza Štefánik. Legendy, fakty a otázky okolo vzniku česko-slovenské republiky*. Martin 2004.
- Kol. aut.: *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. I. díl. Praha 1992.
- KOPTA, J.: *Štefánik*. Praha 1923.
- KŠIŇAN, M.: Milan Rastislav Štefánik a francúzska letecká misia v Srbsku. In: *Vojenská história*. 10, 2006, s. 45-56.
- MELNÍKOVÁ, M.: M. R. Štefánik a Paříž. In: *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999*. Bratislava 1999, s. 20-28.
- MLYNÁRIK, J.: *Cesta ke hvězdám a svobodě*. Praha 1989.
- OSUSKÝ, Š. – PAVLŮ, B. (eds.): *Štefánik. Kniha první. Spomienky a postrehy*. Praha 1938.
- PODRIMAVSKÝ, E. – KOVÁČ, D. (eds.): *Slovensko na začiatku 20. storočia*. Bratislava 1999.
- STANLEY, M. S.: *My Diary in Serbia, April 1, 1915 – Nov. 1, 1915*. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent&Co., Limited 1916.

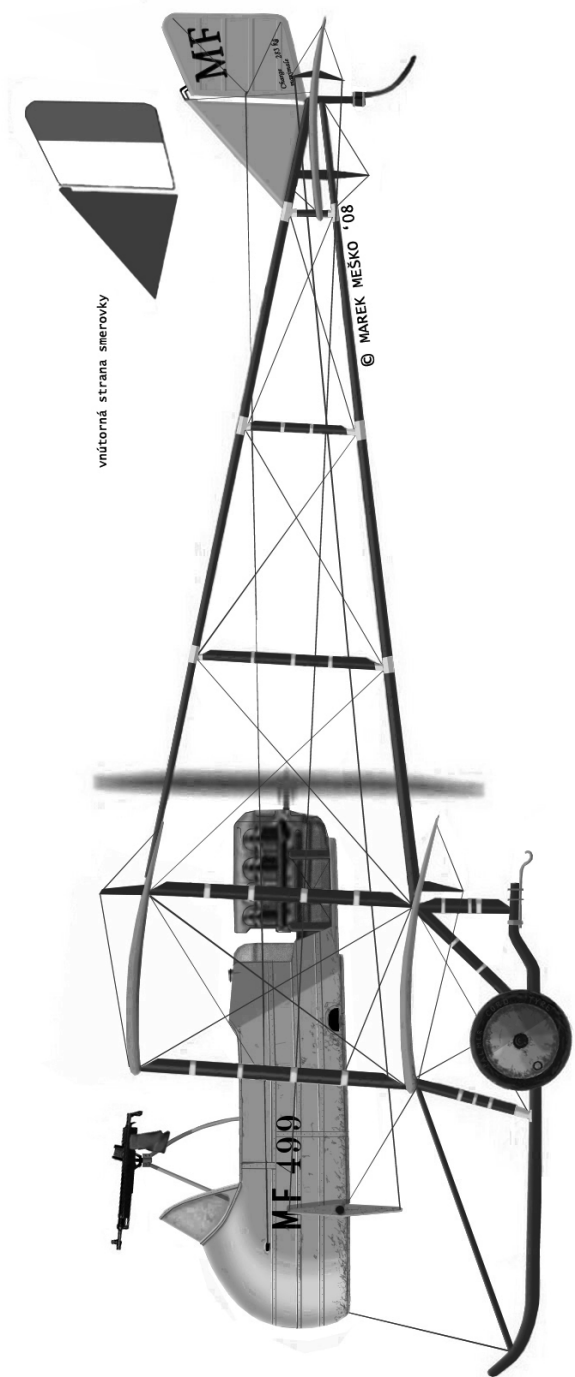

Srbské bojisko v roku 1915

Milan Rastislav Štefánik v kabíne svojho Farmana počas bojového nasadenia nad Západným frontom

Poručík Milan Rastislav Štefánik, MFS 99, Niš, október 1915

Milan Rastislav Štefánik ako poručík francúzskeho letectva

M. MEŠKO: ŠTEFÁNIKS KAMPF- UND POLITISCH-DIPLOMATISCHE TÄTIGKEIT IN SERBIEN

Milan Rastislav Štefánik begann seine Laufbahn als Kriegsfieger im Frühjahr 1915. Da er im Rahmen seiner Eingliederung zur Einheit MF-54 an der Westfront nicht unter den österreich-ungarischen Gefangenen tschechischer und slowakischer Abstammung (damals haben keine österreich-ungarischen Truppen an der Westfront gekämpft) tätig sein konnte, hat Štefánik bereits im April 1915 er sucht, seine Verlegung nach Serbien zur französischen Luftwaffemission, d. h. zum Geschwader MFS-99 zu erwirken. Über seinen Einsatz sind nur bescheidene Quellen und Memoiren überliefert worden, was fast unmöglich macht, seine Tätigkeit an der serbischen Front genauer zu rekonstruieren. Trotz der wiederholten Behauptungen der älteren Autoren scheint es, dass die Zahl seiner Kampfmissionen auf diesem Kampfplatz niedriger war. Man kann mit Sicherheit behaupten, dass Štefánik hat insgesamt vier Kampfflüge bestreitet. Der Hauptgrund war dauerndes schlechtes Herbstwetter. Darüber hinaus entfaltete Štefánik auch eine politisch-diplomatische Tätigkeit, um eine tschechoslowakische Freiwilligeneinheit von den in Serbien gefangen genommenen österreich-ungarischen Kriegsgefangenen tschechischer und slowakischer Herkunft zu bilden. Über diese Tätigkeit gibt es noch weniger Auskünfte als über Štefániks Kampfflüge. Es ist daher problematisch, Stufe der Vereinbarung zwischen Štefánik und den Vertretern serbischer Regierung festzustellen. Jedoch gelang es Štefánik nicht, dieses Ziel durchzuführen, da Serbien infolge Deutschlands und Österreich-Ungarns Offensive, die von deutschen General August von Mackensen (Anfang Oktober 1915) geleitet wurde, rasch zusammenbrach.

„ÚDERKA A VÝCHOVNÝ NÁSTROJ HNUZIA“ – FREWILLIGE SCHUTZSTAFFEL – DOBROVOLNÉ OCHRANNÉ ODDIELY DEUTSCHE PARTEI¹

MICHAL SCHVARC

SCHVARC, M.: „Offence and educational tool of the movement“ – Freiwillige Schutzstaffel – Voluntary defence troops. *Vojenská história*, 1, 13, 2009, pp. 44–66, Bratislava.

The study deals with a not-properly -revealed topic of the activities of Voluntary defence troops representing a paramilitary unit of the German site in Slovakia 1938-1945. The author stems mainly from the materials of the German provenience founded out during his several stays in international archives. There is also his unforgettable fund research in the Slovak National Archive as well as various regional archives. The exploited theme is divided in to three sub-chapters. In the first, we can follow the reality of its foundation and establishment in the meantime. In the second part he focuses on the activities of some selected troops of Freiwillige Schutzstaffel – Einsatztruppe (ET). In the third one he analyses the proportion of Freiwillige Schutzstaffel in the „resolution“of the Jewish Issue in Slovakia.

Military History. Slovakia. Para-military defence troops of the German site in Slovakia. 1938 – 1945.

„Prisahám Ti, Adolf Hitler, ako vodcovi a ríšskemu kancelárovi, vernosť a statočnosť. Sľubujem, že Tebe a Tebou stanoveným nadriadeným budem oddaný až do smrti, tak mi Boh pomáha!“²

Tak znela prísaha príslušníka polovojenskej zložky Deutsche Partei Freiwillige Schutzstaffel (Dobrovolné ochranné oddiely – FS) pri prijímaní do tejto formácie. Teda nie sľub vernosti štátu, na územie ktorého sa jej činnosť vzťahovala, ale najvyššej inštancii Tretej ríše, považovanú v tom čase za vodcu všetkých Nemcov bez ohľadu na štátne útvary, v ktorých jednotlivé nemecké menšiny žili. Zvlášť to platí pre podunajský priestor patriaci do bezprostrednej sféry vplyvu nacistického Nemecka. Už len samotný text prísahy potvrdzuje konflikt lojálnosti, do ktorého sa slovenskí Nemci v rokoch 1939 – 1945 ako občania nemeckej národnosti slovenského štátu dostávali. Činnosť FS znamenala z tohto pohľadu len jednu zo stránok tohto zložitého fenoménu.

1 Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA MŠ č. 2/0052/09 *Slovenská spoločnosť a menšiny v rokoch druhej svetovej vojny: problematika spolužitia, migrácia, holokaust a vedecko-výskumnej úlohy SNM-Múzea kultúry karpatských Nemcov Nemecká menšina na Slovensku v rokoch 1918 – 1948.*

2 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond 125-27-1/71. Nariadenie krajinského veliteľstva FS O/29-42 z 21. 10. 1942.

VZNIK, ÚLOHY A VÝVOJ FS

Dobrovoľné ochranné oddiely boli po Hlinkovej garde (HG) druhou štátom povolenou polovojenskou organizáciou. „Korene“ FS siahajú do začiatku roku 1937, keď sa počas verejných zhromaždení Karpatskonemeckej strany (KdP), faktickej filiálke Henleinovho hnutia na Slovensku, po prvýkrát objavujú ako ochrana pred politickými protivníkmi ordnari.³ Táto poriadková služba sa o rok neskôr stala základom pre formovanie *Frewilliger Schutzdienst* (FS), polovojenskej organizácie Sudetonemeckej strany, pričom vedenie tohto politického subjektu počítalo s ich organizáciou aj nemeckých enklávach na Slovensku. Najväčší stupeň organizovanosti v rámci nášho územia dosiahli tieto úradne schválené jednotky v Bratislave.⁴ Ich príslušníci spoločne s členmi nemeckých telovýchovných spolkov *Turnverein*, kontrolovaných KdP, predstavovali jadro polovojenskej formácie pod názvom *Freiwillige Schutzstaffel*, skrátene FS, ktorá sa sformovala v októbri 1938, spočiatku však bez súhlasu autonómnej slovenskej vlády.⁵ Ten prišiel až o niekoľko mesiacov neskôr.

Súčasne so vznikom paramilitantných oddielov vedenie Deutsche Partei (DP), ktorá sa pasovala do pozície jedinej oprávnenej reprezentantky Nemcov na Slovensku, formulovalo primárne úlohy a ciele tejto „partajnej“ formácie. Vzorom pre FS sa stali ríšske SA a SS, pričom ich základným poslaním mala byť postupná glajchšaltácia nemeckej menšiny v zmysle ideológie nacionálneho socializmu, poriadková služba, ochrana pri zhromaždeniach strany a štafáž pri slávnostných príležitostiach.⁶ Zjednodušene povedané mali sa zhostiť funkcie straníckej polície.⁷ FS sa mali stať „spolahlivým, obetavým a úderným blokom“, akými si „hnacím motorom“ celej straníckej základne. Dobová propaganda vykreslovala ich príslušníkov ako „bojovních, na všetko odhodlaných“ jedincov, „mužov politických činov“, no predovšetkým ako Hitlerových bojovníkov.⁹ Vyjadrenia podobného druhu mali zabezpečiť do radov vznikajúcej organizácie prílev nových členov, a to najmä z radov osôb mužského pohlavia nad 20 rokov.

Nábor do FS v období autonómie komplikovala okolnosť, že DP nedisponovala súhlasom novej moci potrebným na ich budovanie. Kým Hlinkova garda mala oporu vo vládných nariadeniach č. 14 z 28. októbra a 70 z 5. decembra 1938,¹⁰ Dobrovoľné ochranné oddiely zostávali bez akéhokoľvek zákonného podkladu, tolerované benevolenciou štátnych úradov. Keďže tento právny stav viedol k špekuláciám začleniť FS ako nemeckú sekciu gardy, právny poradca vodcu DP Franza Karmasina Kurt Otto Rabl zdôrazňoval potrebu zachovania úde-

3 Národní archiv České republiky Praha (ďalej NA ČR), f. Sudetonemecká strana – dodatky, š. 1, inv. č. 4. Správa F. Karmasina o činnosti KdP za február 1937.

4 SNA, f. Krajský úrad v Bratislave 1927 – 1939 (ďalej KÚ), š. 261, 37 620/1938 prez. Záznam Prezídia Policajného riaditeľstva v Bratislave z 5. 9. 1938.

5 KOVÁČ, Dušan: *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945)*. Bratislava: Veda, 1991, s. 137.

6 SNA, f. Národný súd (ďalej NS), Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940. Pozri tiež KARMASIN, Franz: O organizovaní FS na Slovensku. In: *Hlinkova garda 1941*. Bratislava: HVHG, 1940, s. 62.

7 Archiv bezpečnostních složek (ďalej Abs) Praha, f. 135-5-6/13-20. Nedatovaná výpoveď bývalého miestneho vedúceho DP v Ružomberku E. Trautenberga.

8 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte. Rückschau auf ein Menschenalter Karpatendeutschtum. Teil 2: Von 1939 bis 1945 und wie es weiter ging*. Viedeň: Karpatendeutsche Landsmannschaft in Österreich, 1996, s. 58.

9 *Deutsche Stimmen*, 31. 12. 1938, s. 3.

10 SUŠKO, Ladislav: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovania (1938 – 1940). In: *Zborník Múzea slovenského národného povstania II*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 191 – 192; KÁRPÁTY, Vojtech: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945. In: *Pamät národa* 4/2005, s. 10.

riek.¹¹ K. Rabl, ktorý v tom čase pracoval na návrhu zákona o právnom postavení nemeckej menšiny na Slovensku, sa už neskôr, na prekvapenie, s koncipovaním právnej normy o FS vôbec nezaoberal. Neistota okolo FS sa predbežne skončila 17. januára 1939, keď ich slovenská vláda povolila.¹² Súčasne s týmto krokom získal F. Karmasin „áno“ ministerského predsedu Jozefa Tisa na uniformovanie „svojich“ jednotiek. Ich uniforma pozostávala z čiernych jazdeckých nohavíc, čižiem, hnedej košeľe s čiernou kravatou, rukávovej pásky so svastikou v gotickom štíte, dohodového opasku a čiernej lodičky.¹³

Hneď na druhý deň sa jedna rota FS zúčastnila spolu s HG slávnostného defilé pri príležitosti prvého zasadnutia Snemu Slovenskej krajiny. Podľa správ nemeckých účastníkov slávnosti prítomnosť ich príslušníkov vyvolala medzi zástupcami ústrednej vlády nemilé prekvapenie, v prípade ministra národnej obrany Jana Syrového až znepokojenie.¹⁴ Vedenie DP sa tým nijak nezatažovalo, táto epizódka skôr naopak povzbudzovala jeho členov v úsilí rozbiť „nenávidený československý štát“ v zmysle Hitlerovho plánu. Podľa Karmasinovho neskoršieho nadneseného vyjadrenia boli FS vo vrcholnej fáze procesu likvidácie pomníchovskej ČSR „tvrdým kameňom, ktorý nedokázal zničiť ani benešovský režim“.¹⁵ Keby sa však československé úrady nebáli pre reakciu Nemecka razantne zakročiť, nemal by „volksgruppenführer“ v nasledujúcich rokoch možnosť stavať svojich „hnedých bojovníkov“ do pozície „hrdinov 14. marca“.

Nedoriešený status FS počas posledných mesiacov roku 1938 nebránil F. Karmasinovi v ich organizovaní. Ich príslušníci boli aktívni najmä v hektickom období pred a krátko po Viedenskej arbitráži. Zväčša bez vedomia úradov¹⁶ zabezpečovali ochranu nemeckých obcí na maďarsko-slovenskej hranici v oblasti Žitného ostrova,¹⁷ po 2. novembri zas v Gelnickom okrese pri Medzeve a Štóse,¹⁸ kde sa väčšina tamojšieho nemeckého obyvateľstva hlasne dožadovala pripojenia k Maďarsku. Keď sa situácia na južnom Spiši vyostrovala a počas Karmasinovej prítomnosti v Nižnom Medzeve došlo v polovici decembra k nepokojom, žiadal šéf Nemeckej strany J. Tisa, aby FS dostali právo nosiť zbraň.¹⁹ Predseda slovenskej autonómnej vlády však vzhľadom na nejasnosti okolo úderiek DP a tiež z obavy, že by tento precedens mohol viesť k rovnakej požiadavke Hlinkovej gardy, s tým pravdepodobne nesúhlasil. Rozhodnutie vlády zo 17. januára 1939 podnietilo ďalšiu činnosť FS. Od tohto mo-

11 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Rablova správa z 31. 10. 1938.

12 KOVÁČ, D: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 144. 26. 1. 1939 dal J. Tiso na požiadanie J. Esterházyho ústny súhlas k organizovaniu Maďarskej gardy na Slovensku, ktorú však napokon slovenské orgány nepovolili. (HETÉNYI, Martin: *Maďarská menšina v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. Vzťahy mocensko-represívneho aparátu a maďarskej menšiny*. Dizertačná práca. Nitra : UKF, FF, 2005, s. 22.)

13 *Grenzbote*, 17. 1. 1939, s. 2.

14 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlín (ďalej PA AA), R 103 778, 442 375 – 379. Správa bratislavského konzula E. von Druffela Zahranicičnému úradu (ďalej AA) z 26. 1. 1939. Institut für die Zeitgeschichte Mnichov (ďalej IfZ), MA 650/3, 9 394 911 – 913. Karbusova nedatovaná správa.

15 *Deutsche Stimmen*, 29. 7. 1944, s. 5.

16 SNA, f. KÚ, š. 307, 1058/39 prez. Hlásenie okresného náčelníka v Šamoríne z 5. 11. 1938 a hlásenie okresného náčelníka v Gelnici z 8. 11. 1938. Pritom predseda autonómnej vlády J. Tiso 5. novembra 1938 v predpoludňajších hodinách nariadil, že „ordneri môžu tvoriť pomocné zbory len s vedomím a so zvláštnym súhlasom okresných náčelníkov, potažne prednostov štátnych policajných úradov, a to len v tých prípadoch, keď to menovaní úradní činitelia uznajú za vhodné a potrebné“. SNA, f. KÚ, š. 302, 307/1939 prez. Záznam K. Klinovského z 5. 11. 1938.

17 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940.

18 SNA, f. KÚ, š. 307, 9525/1938 prez. Správa okresného náčelníka v Kežmarku z 15. 11. 1938.

19 The United States National Archives and Records Administrations, Washington DC (ďalej NARA), Records of the Reich Leader of the SS and Chief the German Police (ďalej T-175), Record Group 242, roll 541. Záznam viedenskej SD zo 14. 12. 1938.

mentu mohol začať ničím nerušený nábor do organizácie. Muži, ktorí sa do formácie prihlásili v predchádzajúcom roku, začali byť od februára 1939 prijímaní na spôsob vojenských odvodov.²⁰ Na tomto mieste je potrebné uviesť, že prevažnú časť veliteľských kádrov FS tvorili sudetskí Nemci.

Krajinský veliteľ, blízky Karmasinov spolupracovník Walter Donath, kládol dôraz na výcvik mužstva, zvlášť veliteľských kádrov, dôstojníkov a poddôstojníkov. Vo februári 1939 sa uskutočnili tri kurzy, z toho jeden pre budúcich veliteľov v ríšskej župe Sudety v Chomutove.²¹ Veľká pozornosť sa venovala aj budovaniu organizačnej štruktúry. Vo viacerých národnostne zmiešaných oblastiach sa nižšie články štátnej správy pozerali na vzrast FS s nevôľou a žiadali venovať väčšiu pozornosť Hlinkovej garde. Príkladom toho je naliehanie okresného náčelníka v Kremnici, „aby HG bola po stránke výstupu, výchovy a disciplíny – prvotriedna, ináč sa ľahko dostane FS do prevahy i so svojimi nežiaducími následkami“.²² Vzostupu úderiek Deutsche Partei nestálo v ceste prakticky nič. Nielenže boli lepšie organizované ako polovojenská zložka ľudovej strany, ale rôznymi, zväčša tajnými kanálmi z Nemecka dochádzalo k ich vyzbrojovaniu. V marci 1939 mohlo krajinské veliteľstvo FS hlásiť, že budovanie organizácie napreduje, že je územne rozčlenená do troch úderných práporov o celkovej sile 4 604 mužov.²³

Práve marcové udalosti roku 1939 stvorili legendu o „zaťažkávacej skúške“, ktorými FS prešli. Túto skutočnosť vyzdvihovala propaganda Nemeckej strany neskôr pri každej významnejšej udalosti, aby takto dokumentovala svoj podiel pri rozbíjaní ČSR a zrode slovenského štátu, hoci jej vedenie v týchto dňoch robilo všetko preto, aby dosiahlo vytúžený „anšlus“. Nepremyslená akcia českých ministrov ústrednej česko-slovenskej vlády na Slovensku v podobe vojensko-policajného zásahu 9. marca ponúkla Berlínu vhodnú zámienku ako vyriešiť problém č. 1 vtedajšej nacistickej zahraničnej politiky, t. j. zasadiť definitívny úder pomníchovskej republike. Nemecké orgány, najmä spravodajská služba Sicherheitssdienst, (SD) už dlhšie podporovali slovenský separatizmus, pričom odozvu nachádzali najmä medzi radikálmi.

F. Karmasin, ktorý už od konca októbra 1938 úzko spolupracoval s dôstojníkmi zahraničnej špionáže SD (SD-Ausland), mal plniť so svojimi mužmi úlohu katalyzátora inscenovanej „slovenskej revolúcie“. Keď zistil, že opatrenia česko-slovenských, resp. slovenských úradov sa jeho FS príliš netýkajú, chopil sa v Bratislave iniciatívy a jeho uniformované oddiely sa stali takmer neohrozenými pánmi bratislavských ulíc. FS obsadili železničnú stanicu, poštu, kontrolovali prístupové cesty do mesta. V čase vrcholiaceho napätia 11. marca 1939 obsadilo 50 ozbrojencov FS vládnu budovu. Väčšinou neozbrojení gardisti sa len trpne prizerali.²⁴ Do ústredia DP v budove Kotvy na Vajanského nábreží prúdili dodávky zbraní z protihľehého petržalského brehu Dunaja.²⁵ Hoci sa slovenské bezpečnostné orgány usilovali zhabať zbrane, narazili na odpor FS.²⁶ Polícia radšej ustúpila, keďže nechcela eskalovať už aj

20 *Grenzbote*, 8. 2. 1939, s. 5.

21 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940.

22 SNA, f. 209-837-3. Hlásenie kremnického okresného náčelníka z 28. 2. 1939. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Petrovi Sokolovičovi.

23 SNA, f. 125-49-6/107. Nedatovaný záznam o organizácii FS.

24 SNA, f. 116-51-1/81-82. Prípís Štátneho sekretariátu pre záležitosti nemeckej menšiny ministromu financií M. Pružinskému z 9. 6. 1942.

25 LIPTÁK, Lubomír: *Franz Karmasin opäť na scéne*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1962, s. 15. KOVÁČ, D: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 148-149.

26 SNA, f. Vládny delegát slovenskej vlády pri MZV 1939 – 1939 (ďalej VD MZV), š. 1. Záznam Dr. Formánka

tak dosť napätú situáciu. Časť zbraní sa dostala aj do rúk HG. O niekoľko mesiacov neskôr malo Ministerstvo národnej obrany problémy, aby niektoré jednotky FS mohlo vôbec odzbrojiť.²⁷ Budova Kotvy poskytla dočasný „azyl“ pre radikálov, ktorým sa podarilo vyhnúť zatknutiu. Tu sa tlačili letáky vyzývajúce k samostatnosti. FS ich následne rozširovali po uliciach.²⁸ Úderky DP mali okrem toho za úlohu udržiavať v meste „revolučnú náladu“. Boli si vedomí toho, ako sa F. Karmasin na tlačovej besede 12. marca vyjadril, že sa im nemôže nič stať, a ak aj hrozilo nebezpečie, vedeli, že sa môžu o pomoc obrátiť na najvyššiu autoritu – „führera“.²⁹ Keď však o dva dni neskôr došlo na poludnie 14. marca k vyhláseniu samostatného štátu, nádeje na „anšlus“ opäť padli. Frustrované vedenie DP vydalo FS údajne rozkaz vyvolávať v nemeckých, resp. zmiešaných oblastiach nepokoje, aby sa takým spôsobom vytvoril *fait accompli* na vpochodovanie Wehrmachtu na Slovensko.³⁰ Viaceré miestne oddiely FS odmietli tento viac-menej nezmyselný rozkaz vykonať. Karmasinova skupina sa s novou mocensko-politickou konšteláciou zmierovala len veľmi ťažko. Myšlienky „anšlusu“ sa nechcela úplne vzdať.

FS sa počas týchto dní prejavovali aj v niektorých mestách na vidieku. Svoje odhodlanie spolu s gardou demonštrovali sprievodom cez Poprad, v Nemeckom Pravne zase vybili okenné tabule na tamojšej četníckej stanici. Ináč vládol v okresoch s podielom nemeckého obyvateľstva relatívny pokoj.³¹

Vznik slovenského štátu pod „ochranou“ nacistického Nemecka priniesol súčasne nejasnosti okolo ďalšej činnosti Dobrovoľných ochranných oddielov. Nebolo jasné, či sa podobne ako v Protektoráte Čechy a Morava nezačnú aj v rámci nemeckých enkláv utvárať ríšsko-nemecké formácie.³² To však na druhej strane nebránilo, aby ich jednotky neboli nasadené počas maďarsko-slovenského konfliktu na východe krajiny koncom marca 1939, a to ako zábezpeka hraníc pri „problémových“ obciach Medzev a Štós.³³ Keďže Berlín doposiaľ neudelil súhlas na vytváranie SS, SA, NSKK (Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps) a NSFK (Nationalsozialistisches Fliegerkorps), čo v novembri 1939 napokon potvrdil aj výnos Hitlerovho zástupcu Rudolfa Heßa,³⁴ dostal F. Karmasin na ďalšie kreovanie svojich úderiek „zeleň“. FS sa mali stať elitou strany, z ktorej mali v budúcnosti vzísť všetci stranícki hodnostári.³⁵ V praxi to znamenalo, že každý funkcionár mal ako čakateľ (FS-Anwärter) nastúpiť na štvormesačný výcvik, ktorý pozostával z fyzickej prípravy, zo svetonázorového školenia

z 11. 3. 1939. Nemecké znenie dokumentu publikoval KRÁL, Václav (ed.). *Das Abkommen von München 1938*. Praha : Academia, 1968, dokument 311, s. 352-353.

27 Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA), f. Krajské vojenské veliteľstvo (ďalej KVV) Bratislava, 11-46-73. Poznatzky pri odovzdávaní zbraní HG a FS.

28 KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 149.

29 PA AA, R 29 771, 76 433 – 435. Telegram budapeštianskeho vyslanca E. von Erdmannsdorffa AA 13. 3. 1939. Tiež *Grenzbote* z 12. 3. 1939 a *Deutsche Stimmen* z 18. 3. 1939.

30 Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA Nitra), pobočka Prievidza, f. Okresný úrad v Prievidzi 1923 – 1945 (ďalej OÚ Prievidza), 60/1940 prez. Hlásenie OÚ v Prievidzi Župnému úradu v Nitre z 30. 1. 1940. IfZ, MA 1323, 9 399 088 – 092. Goldbachova správa z 25. 1. 1940. Pozri tiež HUBENÁK, Ladislav (ed.): *Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939 – 1945). Dokumenty*. Časť 1. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry, 1994, dokument 15, s. 39.

31 SNA, f. KÚ, š. 300, 18746/1939 prez. Hlásenia okresných náčelníkov z. 10. – 14. 3. 1939.

32 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

33 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940. *Deutsche Stimmen*, 2. 6. 1944, s. 6.

34 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 59.

35 BROSZAT, Martin. Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern deutscher Volkszugehörigkeit zum Dienst in der Waffen-SS. In *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*. Mnichov : IfZ, 1958, s. 413. Tiež KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 158.

a výcviku v teréne.³⁶ Výcvik mali ukončiť záverečnou skúškou, čím sa stávali plnohodnotnými príslušníkmi formácie na dobu piatich rokov.³⁷

Nové podmienky okrem iného sprísňovali aj nábor eventuálnych kandidátov. Adept na členstvo v FS nielenže musel spĺňať rasové kritériá (bez židovského predka až po tretiu generáciu),³⁸ ale musel rovnako završiť 18. rok života a mať na službu v organizácii aj zodpovedajúce fyzické predpoklady. Najvyššia tolerovaná veková hranica bola 50 rokov. V tomto prípade však uchádzajúca sa osoba musela byť v dobrej telesnej kondícii. Rezervoárom nových síl sa v budúcnosti mala stať Deutsche Jugend (DJ). Naverbovaný muž nemeckej národnosti sa najprv stal žiadateľom, po dôkladnej lekárskej prehliadke, ktorá konštatovala schopnosť, bol priradený do kategórie uchádzača. Po šesťmesačnej lehote, spojenej so základným výcvikom, sa celá procedúra prijímania končila zložením hore uvedenej prísahy (dátum prísahy býval 9. november, teda „výročie“ nepodareného Hitlerovho puču v Mníchove v roku 1923). Po tomto slávnostnom akte sa dotýčny stal definitívnym členom FS. Termínmi ďalšieho povyšovania boli 30. január (deň „uchopenia moci“), 20. apríl (deň „vodcových“ narodenín) a už spomenutý 9. november. Dosiahnutie jednotlivých poddôstojníckych, resp. dôstojníckych hodností limitoval vek adeptov.³⁹ Celý výcvik, postavený na tvrdom drile a „*pestovaní kamarátskeho ducha*“⁴⁰, ako aj politická výchova, boli zamerané na to, aby sa FS-man stal vojacom, bezduchým vykonávateľom rozkazov svojho nadriadeného.

Čo vlastne tvorilo praktickú náplň činnosti príslušníka FS? Prvý týždeň v mesiaci mal služobné voľno, nedeľa bola vyhradená školeniu veliteľov rôt. Druhý týždeň pozostával z výcviku mužstva a fyzickej prípravy, a to dvakrát v týždni. Tretí týždeň absolvoval službu (dvakrát) v rámci čaty a štvrtý týždeň v rámci roty.⁴¹ Každý príslušník mal nárok len na jednu voľnú nedeľu v mesiaci. Ťažisko výcviku sa teda koncentrovalo na fyzickú prípravu, výcvik a orientáciu v teréne a na politickú výchovu, ktorá sa viac-menej obmedzovala na čítanie „biblie“ nacistického hnutia Hitlerovho *Mein Kampf*. FS-man mal ísť odriekaním radosť súkromného života ostatným súkmeňovcom príkladom, bol stelesnením ducha bojujúceho „*za istejšiu a lepšiu budúcnosť nášho potomstva, za Nemecko a jeho vodcu*“.⁴² V prípade potreby mal nasadiť aj vlastný život.

Odhodlanosť FS mali na sklonku leta roku 1939 preveriť prípravy nemeckej armády na vojnu proti Poľsku. Keďže Slovensko malo slúžiť ako jeden z nástupných priestorov Wehrmachtu v budúcom ozbrojenom konflikte, Deutsche Partei, najmä jej Dobrovoľné ochranné oddiely nemali zostať bokom. Medzitým sa vyriešila aj otázka vojenskej služby slovenských Nemcov, ktorí boli na základe vládneho nariadenia česko-slovenskej vlády z 24. februára 1939, oslobodení od tejto povinnosti. Slovenská vláda nielenže zrušila toto nariadenie, ale v rokovaníach s ríšskymi diplomatickými a vojenskými partnermi prisľúbila, že v rámci armády vytvorí priestor na formovanie autonómnych nemeckých jednotiek s veliacim jazy-

36 SNA, f. 125-1-4. Smernica Hlavného organizačného úradu DP O-12/39 zo 6. 6. 1939.

37 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 994, 9 414 431 – 435. Správa o nemeckej menšine z 12. 6. 1939.

38 LIPTÁK, L.: *Franz Karmasin...*, ref. 25, s. 24.

39 SNA, f. 116-5-2/18-26. Organizácia a členenie FS. SNA, f. 125-26-9/64-73. Vestník nariadení Krajského veliteľstva FS č. 1/1940.

40 HAIBER, Helmut et al. (eds): *Akten der Partei-Kanzlei der NSDAP*. Teil 1, Band 2. Mikrofiš 262, 207 00327 – 00330. Správa z národnostno-politického zasadnutia AA z 29. 9. – 1. 10. 1941.

41 SNA, f. 125-26-9/44-45. Vestník nariadení krajského veliteľstva FS č. 7, 8/1940.

42 Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA Banská Bystrica), f. Okresný ľudový súd v Banskej Bystrici 1945 – 1947 (ďalej OLS Banská Bystrica), T ľud 235/1946 – G. Rosenberg. Nariadenie veliteľstva čaty FS vo Zvolene z 12. 12. 1939.

kom nemčinou.⁴³ Základom nemeckého pluku sa mali stať príslušníci FS. Deutsche Partei vôbec, azda v nádeji na skorý „anšlus“, vychádzala v ústrety všetkým požiadavkám Wehrmachtu, predovšetkým na lokálnej úrovni.⁴⁴ Samotné vedenie strany úzko spolupracovalo s nemeckou vojenskou špionážou – Abwehrom.⁴⁵ Preto keď začiatkom augusta 1939 začal Abwehr organizovať spravodajské siete, ponúkol F. Karmasin ríšskym Nemcom služby „svojich“ FS. Zakrátko vznikol „pracovný štáb Spiš“, ktorému so súhlasom MNO⁴⁶ vypo-máhali tunajšie jednotky FS a HG, spočiatku ako hliadky na dôležitých cestných komuni-káciách. V priebehu augusta započali ríšski inštruktori s výcvikom mužstva nemeckej ná-rodnosti, zbrane pritom pochádzali z vojenskej strelnice v Malackách, ležiacej vtedy v tzv. *ochrannej zóne*.⁴⁷ Tým sa vlastne položili základy približne tisícčlenného „pohraničného strážneho práporu Spiš“ (Grenzwachtregiment Zips).

Deutsche Partei sa dala plne do služieb nemeckej vojenskej komisie (Deutsche Militär-kommission – DMK) v Bratislave. FS sa zapájali aj do čoraz tvrdšej propagandistickej voj-ny, pričom podľa slov svojho veliteľa W. Donatha mali energicky „zakročovať proti šíriacim sa klamstvám a lživjej propagande“.⁴⁸ K tvoriacemu sa „pohraničnému štábu Spiš“ bolo od-velených 400 dôstojníkov a poddôstojníkov SA zo Sudet.⁴⁹ Zloženie, výzbroj a aj samotné uniformovanie bolo vskutku rôznorodé, ba až bizarné.⁵⁰ Príslušníkov FS nemecká vojenská komisia nenasadzovala len na strážnu službu, ale zrejme na jej pokyn sa zúčastnili aj výtrž-ností pred bytom poľského chargé d'affaires v noci z 22. na 23. augusta 1939.⁵¹

Ako sa blížil termín spustenia bojových operácií (pôvodný deň „D“ bol stanovený na 26. augusta), mobilizovala sa aj DP. Do miest koncentrácie nemeckých jednotiek vyslala svojich mimoriadnych splnomocencov so sídlami v Nemeckom Pravne, v Kežmarku a Žiline. Ich úlohou bolo v prípade potreby nadviazať styky s armádnymi a štátnymi orgánmi.⁵² Aktivi-zoval sa aj „pohraničný prápor Spiš“. Nemeckí vojenský experti uvažovali spočiatku o tom, že prápor využijú v podmienkach partizánskej vojny. Nedostatočný výcvik mužstva ich však od tohto zámeru odradil.⁵³ Preto sa rozhodli o jeho využití na strážne, a najmä spravodaj-ské účely. Už krátko po ukončení základného výcviku 24. augusta jeden z oddielov prápo-ru prevzal zabezpečenie letiska v Spišskej Novej Vsi.⁵⁴ Prápor bol rozdelený na päť menších jednotiek s vymedzenou územnou pôsobnosťou. Väčšina mužstva dostala zbrane až kon-com augusta.⁵⁵ Mimoriadne aktívne si počínala skupina FS v Žiline pod velením tamojšie-

43 SCHVARC, Michal: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: *Vojenská história* 4/2005, s. 102-103.

44 IfZ, MA 650/3, 9 394 741 – 751. Chlanova správa o situácii na Slovensku počas augusta 1939 z 1. 9. 1939.

45 IfZ, MA 650/6, 9 394 731 – 734. Nedatovaná správa viedenskej SD o situácii na Slovensku v auguste 1939.

46 ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. Okresný úrad v Banskej Bystrici 1923 – 1945 (ďalej OÚ Ban-ská Bystrica), š. 118, 1848/1939 prez.

47 Abs Praha, f. 52-53-3/99-110. Zápisnica o výpovedi bývalého dôstojníka Abwehru H. G. Dehmela z 21. 9. 1946.

48 *Grenzbote*, 11. 8. 1939, s. 5.

49 IfZ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939.

50 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 47.

51 SUŠKO, Ladislav: *Formy ovládania Slovenska nacizmom 1939 – 1945*. Habilitačná práca. Bratislava 1976, s. 184. BAKA, Igor: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava : VHU, 2006, s. 58.

52 Abs Praha, f. 135-2-5/75-76. Nedatovaná správa bližšie nešpecifikovanej úradovne DP pravdepodobne z 24. 8. 1939.

53 IfZ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939.

54 Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (ďalej BA-MA), f. RH 31-4/V2. Záznam generála F. Barckhausena z 24. 8. 1939.

55 IfZ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939. Bývalý

ho splnomocnenca DP Ferdinanda Kluga, ktorá spoločne, v zmysle inštrukcií Nemeckého armádneho veliteľstva 14, pod velením príslušníkov Abwehru a s oddielom HG 26. augusta (k jednotke sa nedostal včas rozkaz o posune termínu útoku) začala operáciu s cieľom obsadiť železničný tunel v Jablunkovskom priesmyku. K ďalšiemu incidentu došlo aj na východe pri Medzilaborciach.⁵⁶ Základom činnosti však naďalej zostávalo stráženie ciest a železničných tratí, ku ktorým pribudlo ešte spravodajstvo.

Paralelne s rozvinutím vojenských operácií sa vynárala otázka ďalšej subordinácie FS. Keďže branci nemeckej národnosti mali rukovať do slovenskej armády, minister obrany Ferdinand Čatloš sa s veliteľom DMK generálporučikom Franzom Barckhausenom snažil docieľiť dohodu, na základe ktorej mali jednotky FS, ale i HG, podliehať jeho veleniu.⁵⁷ K tomu došlo až v polovici septembra 1939. Na rozkaz Vrchného veliteľstva Wehrmachtu (OW) bol „pohraničný strážny prápor Spiš“ rozpustený a pod slovenským velením sa začal formovať prápor I/35, ktorý pozostával práve z príslušníkov Dobrovoľných ochranných oddielov.⁵⁸ Ten sa stal jadrom budúceho „nemeckého pluku“ v rámci slovenskej armády. Dovtedy FS zostali podriadené F. Barckhausenovi. Na starosti mali spravodajstvo pre Abwehr a zaisťovanie komunikácií. Jedna zo skupín sa zúčastnila akcie v Třinci, počas ktorej obsadila tamjšie železiarne,⁵⁹ a následného prečesávania okolitých lesov.⁶⁰ Ďalší oddiel zas obsadil niekoľko ubytovní poľského turistického klubu v moravskom Sliezsku.⁶¹ Aktivity podobného druhu umožnili zrod ďalšieho mýtu o „nehynúcich zásluhách FS pri obrane vlasti“ a „vysokom vedomí povinnosti“ ich príslušníkov. Propaganda Deutsche Partei z toho dokázala vytĺkať politický kapitál niekoľko rokov.

Radikalizovanie a militarizácia verejného života počas vojny s Poľskom otvárali priestor ambíciám HG a FS. Oddiely FS sa nezúčastňovali len „obranu vlasti“, ale činné boli aj na „vnútornom fronte“. Na základe ich udaní pozatýkala nemecká vojenská polícia niekdajších Karmasinových odporcov, najmä predákov Zipsler Deutsche Partei, ktorí skončili ako „politicky nespoľahlivé osoby“ v zaisťovacej väzbe v ilavskej trestnici.⁶² Kremnické FS sa nie veľmi úspešne podieľali na utlmení rebélie mužstva tamjšej vojenskej posádky.⁶³ V zázemí, presnejšie povedané vo väčšinových nemeckých obciach, boli poverené dohľadom nad dodržívaním verejného poriadku a organizáciou tzv. susedskej výpomoci.⁶⁴ Túto službu vykonávali skôr staršie ročníky, keďže mladšie narukovali buď do slovenskej armády alebo vstúpili dobrovoľne do „pohraničného práporu Spiš“.

dôstojník Abwehru Hans Georg Dehmel uviedol, že prápor sa delil na tri menšie podskupiny. Abs Praha, f. 52-53-3/99-110. Zápisnica o výpovedi bývalého dôstojníka Abwehru H. G. Dehmela z 21. 9. 1946.

56 BAKA, I.: *Slovenská republika...*, ref. 51, s. 43. SUŠKO, L.: *Formy ovládania...*, ref. 51, s. 184.

57 IfZ, MA 695, 001 028. Denník DMK na Slovensku, záznam z 31. 8. 1939. Na podriadenie FS slovenskej armáde naliehal aj veliteľ HG Alexander Mach. (SNA, f. NS, Tn Iud 8/1946 – A. Mach, mikrofilm II. A 898. Machov záznam z 1. 9. 1939, 17.30.)

58 IfZ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939. VHA, f. Bernolák, š. 2. Rozkaz pre presun práporu I/35, 14. 9. 1939; Organizácia peších plukov, 15. 9. 1939; Bernolák, š. 6. Tabuľka nového uskupenia a podriadenosti útvarov zbraní (Jánošíkovi) dňom 15. 9. 1939. Za poskytnutie dokumentov ďakujem Zoltánovi Katrebovi. Pozri tiež BAKA, I.: *Slovenská republika...*, ref. 51, s. 80.

59 LIPTÁK, L.: *Franz Karmasin...*, ref. 51, s. 22.

60 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 979, 9 398 310. Klugova správa z 9. 9. 1939.

61 NARA, T-175, roll 525, 9 395 293. Klugova správa zo 7. 9. 1939.

62 Štátny archív v Bytči (ďalej ŠA Bytča), f. Tatranská župa 1940 – 1945 (ďalej TŽ), š. 6, 1207/1940 prez. Štátny archív v Levoči (ďalej ŠA Levoča), f. Okresný ľudový súd v Levoči 1945 – 1947, T Iud 291/1947 – G. Klein. Výpoved E. Vargu z 15. 9. 1947.

63 BAKA, I.: *Slovenská republika...*, ref. 51, s. 83.

64 SNA, f. NS, Tn Iud 13/1946 – O. Kubala, mikrofilm II. A 923. Správa A. E. Oldofrediho z 15. 9. 1939.

Ďalšie úlohy FS vymedzilo vládne nariadenie č. 240 z 27. septembra 1939, ktoré už začiatkom mesiaca avizoval denník *Grenzbote* s komentárom, že FS budú už čoskoro „uznané rovnako ako HG za vojenskú formáciu s mimoriadnymi politickými úlohami“.⁶⁵ Po roku existencie sa tým ich činnosť *ex post* právne legalizovala. Z 11 paragrafov nariadenia boli najdôležitejšie ustanovenia § 2. Ten definoval FS ako „polovojensky organizovaný zbor“ Deutsche Partei, pričom hlavné úlohy FS pozostávali z organizačného zabezpečenia vlasteneckej a brannej výchovy, zo sledovania záujmov nemeckej národnej skupiny podľa platných zákonov a noriem, zo spolupráce so štátnymi orgánmi pri obrane štátu a udržiavaní verejného poriadku. Bližšie však nešpecifikovala súčinnosť so štátnou mocou pri vykonávaní uvedených úloh, čo v praxi často viedlo k svojoľnej interpretácii. Podľa nariadenia bol najvyšším veliteľom formácie prezident republiky, ktorý mal právomoc menovať hlavného veliteľa FS. Nariadenie tiež povoľovalo nosenie uniformy a vznik zvláštnych jednotiek – tzv. Einsatztruppen. Aj táto právna norma zavádzala povinné členstvo v úderkách vo veku 6 – 60 rokov,⁶⁶ ale neuvádzala to explicitne a odvolávala na § 1 vládneho nariadenia o HG 220 z 5. septembra 1939. Vedenie DP bolo s udelenými kompetenciami nadmieru spokojné. Znamenali nielen formálnu rovnosť s HG, ale mohlo FS použiť aj ako nástroj nátlaku či perzekúcie nielen proti „nepriateľom“ štátu, ale aj voči ináč zmýšľajúcim Nemcom.

Podobne ako v prípade HG došlo už v decembri 1939 k vydaniu ďalšej právnej normy, ktorá predošlé nariadenie rušila a upravila neprecizované kompetencie uniformovanej zložky Deutsche Partei. Pripravované zákony o oboch polovojenských organizáciách, najmä však o FS, narazili na tvrdý Karmasinov odpor. V sťažnosti adresovanej predsedníctvu vlády argumentoval tým, že *Štátny sekretariát pre záležitosti nemeckej národnostnej skupiny* ako sprostredkovateľská inštitúcia medzi nemeckou komunitou a štátnou mocou nedostal v zmysle vyhlášky vlády o štátnom sekretariáte včas znenie návrhu zákona,⁶⁷ čo vnímal ako okliešťovanie práv ním vedenej menšiny. „Volksgruppenführer“ zároveň intervenoval aj na nemeckom vyslanectve,⁶⁸ čo situáciu príliš nezmenilo. Vládne nariadenie s mocou zákona č. 311 z 21. decembra 1939 úlohy FS podstatným spôsobom modifikovalo, resp. výrazne obmedzilo ich zasahovanie do kompetencií štátno-bezpečnostného aparátu. V porovnaní s predošlým nariadením sa zúžila právomoc prezidenta republiky. Ten už nefiguroval ako najvyšší veliteľ, a krajiniského veliteľa FS mohol menovať „na návrh vodcu národnostnej skupiny“.⁶⁹ Ustanovenie o Einsatztruppen zostalo zachované.

Vedenie DP vnímalo nariadenie v zmysle § 44 ústavy ako prechodné a v spolupráci s veľkým gardy mali byť vypracované návrhy zákonov o HG, FS a tiež o brannej výchove.⁷⁰ Usilovalo sa dosiahnuť hlavne precizovanie plnenia policajno-bezpečnostných úloh a získať právomoci vykonávať v nevyhnutných prípadoch funkciu exekutívneho orgánu.⁷¹ To ale štátna moc nechcela pripustiť. FS bez súhlasu ministerstva vnútra, resp. jeho podriadených orgánov, nemalo oprávnenie „akýmkoľvek spôsobom zasahovať, alebo robiť opatrenia, ktoré sa

65 *Grenzbote*, 2. 9. 1939, s. 8.

66 LIPTÁK, L. *Franz Karmasin...*, s. 21; KOVÁČ, D. *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 162. Vládne nariadenie č. 240/1939 Sl. z. o Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend

67 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Hermannov záznam z 19. 12. 1939.

68 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 61.

69 Vládne nariadenie č. 311/1939 Sl. z. o Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend. Tiež KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 162.

70 SNA, f. NS, Tn ľud 13/1946 – O. Kubala, mikrofilm II. A 924. Messlererov príspevok z 22. 12. 1939.

71 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

dotýkajú verejného poriadku a bezpečnosti“.⁷² Nové vládne nariadenie, aj napriek výrazným zmenám, poskytovalo FS stále dostatočný priestor na ďalšiu činnosť a dotváranie, resp. reorganizáciu svojich štruktúr.

Na prelome rokov 1939/40 si F. Karmasin mohol prvýkrát vyskúšať FS ako „stranícku políciu“. Pri plnení tejto úlohy mohli tak aplikovať poznatky, ktoré získali v rámci školiaceho kurzu usporiadaného nemeckou policajnou misiou.⁷³ Vhodnú príležitosť na takéto zásah poskytl F. Karmasinovi udalosti v Handlovej, kde tamojšia miestna skupina DP spochybnila autoritu predsedníctva strany. Keďže aj domáce FS vypovedali poslušnosť, šéf Deutsche Partei nariadením rozpustil obe organizácie a do mesta vyslal veliteľa úderiek W. Donatha. Došlo k potýčke a takmer sa k slovu dostali aj strelné zbrane.⁷⁴ FS teda v tejto prvej skúške zlyhali, nehovoriac o tom, že s konaním Handlovčanov sympatizovali aj okolité nemecké obce, dokonca našlo odozvu aj na Spiši.⁷⁵ F. Karmasin sa preto aj z tohto dôvodu rozhodol pre urovnanie konfliktu a svoje predošlé nariadenia odvolal. Nakoľko sa blížil dátum voľby doživotného „volksgruppenführera“, nemohol dovoliť riskovať rozkol v strane.

Druhou akciou FS proti „vlastným“ bolo ovládnutie turistického spolku *Karpathenverein* – v straníckom žargóne nazvanou „*Gleichschaltungsunternehmen KV 17. 3. 40*“,⁷⁶ v ktorom mali ešte vplyv funkcionári „maďarónskej“ ZDP. Predošlé pokusy získať spolok pod kontrolu vedenia DP skončili neúspešne. Celá akcia bola naplánovaná na mimoriadne valné zhromaždenie na 17. marca 1940. F. Karmasin nepripúšťal nič iné ako, povedané hantírkou SD, „majorizáciu spolku nemeckými členmi“.⁷⁷ V noci zo 16. na 17. marca obsadila skupina FS miestnosť, kde sa valné zhromaždenie spolku malo uskutočniť. Okrem toho obsadili všetky ubytovacie kapacity v Kežmarku, aby tak stúpencom starého vedenia zabránili v meste prenocovať. Ráno 17. marca bola rokovacia miestnosť plná FS-manov. Tí rozostavili hliadku pri vstupe do budovy a kontrolovali preukazy. Dovnútra sa dostalo len okolo 135 stúpencom bývalého predsedníctva. Ďalších 400 zostalo mimo rokovacej siene. Keďže väčšina valného zhromaždenia odmietla, aby skupina delegátov, ktorú FS-mani do miestnosti nepustili, mohla uplatniť svoje hlasovacie právo, 135 prítomných opozičných delegátov na znak protestu rokovanie valného zhromaždenia opustilo.⁷⁸ Cesta glajchšaltácie *Karpathenvereinu* sa otvorila. Vedenie strany použili FS v tomto prípade ako inštrument nátlaku. Tretím známym prípadom, keď sa úderky dostali k slovu, bola deportácia tzv. asociálnych osôb nemeckej národnosti koncom júla 1942 do Nemecka do táborov nútených prác, resp. likvidačných „liečebných ústavov“. Ich nasadenie mohlo predsedníctvo DP interpretovať, že bolo v súlade s ustanoveniami vládneho nariadenia č. 311/1939.

V zmysle § 2 tohto nariadenia, ako aj § 4 branného zákona z 18. januára 1940⁷⁹, začali FS so zabezpečovaním brannej výchovy. Jej cieľom mala byť čo najrýchlejšia príprava prísluš-

72 SNA, f. 209-29-37/104-106. Vykonávacia vyhláška k vládnemu nariadeniu 311/39 Sl. z. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Matejovi Medveckému.

73 SUŠKO, Ladislav: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939 – 1941. In: *Historické štúdie* XXIII, s. 7.

74 ŠA Nitra, pobočka Prievidza, f. OÚ Prievidza, 60/1940 prez. IfZ, MA 1323, 9 399 088 – 092. Goldbachova správa z 25. 1. 1940. NARA, T-175, roll 541, 9 414 404 – 405. Správa pražskej SD RSHA z 18. 1. 1940.

75 ŠA Nitra, pobočka Prievidza, f. OÚ Prievidza, 60/1940 prez. Správa okresného náčelníka v Prievidzi MV z 10. 1. 1940.

76 SNA, f. 116-2-1/54. H. Drkosch F. Karmasinovi 13. 5. 1940.

77 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 985, 9 405 572 – 575. Jacobiho správa o KV z 21. 2. 1940.

78 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 985, 9 405 601 – 605. Jacobiho správa o KV z 1. 4. 1940.

79 Branný zákon č. 18/1940 Sl. z. Tiež SNA f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 932, 1 961 857 – 858. Záznam OKW Ausland z 20. 2. 1940. K problematike brannej výchovy pozri BAKA, Igor: Vznik a výstavba slovenskej

nikov na vojenské nasadenie.⁸⁰ Celá organizácia si však vyžadovala určité prípravy. Základným predpokladom bolo zostavenie evidencie všetkých osôb, ktoré pod brannú výchovu spadali. Pokiaľ išlo o otázku praktického výcviku, mali ho viesť dôstojníci, resp. poddôstojníci v zálohe nemeckej národnosti.⁸¹ Po zvládnutí týchto technicko-organizačných záležitostí sa branná výchova rozbehla naplno až v lete 1940.⁸² Pretože branná výchova patrila aj do kompetencie HG, stávali sa prípady, že si obe polovojenské formácie navzájom brali potenciálnych účastníkov kurzov.⁸³ Keď sa však v roku 1943 podľa nového zákona o brannej výchove vykonával ďalší súpis osôb podliehajúcich tejto povinnosti, množstvo Nemcov si radšej uviedlo slovenskú národnosť.⁸⁴ Dúfali, že sa takým spôsobom vyhnú vojenskej službe vo Waffen-SS. Mnohým to však nepomohlo, keďže rozhodujúcim kritériom bol údaj, ktorý uviedli pri sčítaní ľudu 15. decembra 1940. Vtedy sa ale Tretia ríša nachádzala na vrchole svojej moci a väčšina slovenských Nemcov sa s jej vojenskými úspechmi stotožňovala.

Pravdepodobne aj v súvislosti so zavedením brannej výchovy a s formovaním špeciálnych oddielov v rámci FS došlo vo februári 1940 k územno-organizačným zmenám. Rozčlenením pôvodných troch práporov ich vzniklo šesť (Bratislava – mesto, Bratislava – vidiek, Kremnica, Nemecké Pravno, Horný a Dolný Spiš).⁸⁵ Pokiaľ išlo o početnosť mužstva, resp. dôstojníckeho zboru, oproti marcu 1939 vzrástla len nepatrne. Podľa hlásenia veliteľa FS W. Donatha z konca marca 1940 mala organizácia 4 622 aktívnych členov.⁸⁶ V nasledujúcich rokoch sa štruktúra organizácie zmenila už len raz. Stalo sa tak na jeseň roku 1942, keď sa vytvoril samostatný prápor „Považie“.⁸⁷ Išlo skôr o pragmatickú úpravu, ktorej cieľom bolo prispôbenie sa stránickej organizácii. Ďalšia rozsiahla reorganizácia sa pripravovala na jar 1943. Iniciatívy sa tentoraz chopila *Volksdeutsche Mittelstelle* (VoMi) ako riadiaci orgán všetkých nemeckých menšín Nemcami kontrolovanej juhovýchodnej Európy. Pre Karmasinov zanovitý odpor, pričom ho podporoval aj nemecký vyslanec Hanns Elard Ludin,⁸⁸ sa plán prakticky nezrealizoval. Bolo to už v období, keď sa aktivity FS obmedzovali na nevyhnutné minimum. Prejavovalo sa to nechotou vykonávať strážnu a dozornú službu,⁸⁹ či rastúcim počtom vylúčení z organizácie.⁹⁰

Činnosť FS počas ich celej existencie ochromoval hromadný odchod členstva na sezónne práce do Nemecka a od konca roku 1942 nábor do Waffen-SS, spočiatku na báze „dobrovoľnosti“, neskôr na základe medzištátnej dohody medzi SR a Nemeckou ríšou. Zlé životné podmienky nútili tisíce slovenských Nemcov hľadať si zdroj obživy mimo hraníc Sloven-

armády (marec 1939 – október 1940). In: PEKÁR, Martin, PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1940 a salzburskými rokovaniami*. Prešov : Univesrum, 2007, s. 223-224.

80 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

81 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Záznam týkajúci sa brannej výchovy z 5. 3. 1940.

82 SNA, f. 125-26-9/50-57. Vestník nariadení krajinského veliteľstva FS 4, 5, 6/1940.

83 SNA, f. Deutsche Partei 1935 – 1945, š. 43. Mimoriadny rozkaz krajinského veliteľstva FS z 30. 1. 1940. ŠA Bytča, f. TŽ, š. 6, 2042/1940 prez. ŠA Levoča, pobočka Spišská Nová Ves, f. Okresný úrad v Gelnici 1923 – 1945 (ďalej OÚ Gelnica), š. 72, 87/1941 prez.

84 SNA, f. 209-850-8. Prípís ÚŠB MV z 15. 6. 1943.

85 SNA, f. 125-26-9/64-65. Mimoriadny rozkaz krajinského veliteľstva FS zo 14. 2. 1940.

86 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940. Porovnaj LIPTÁK, L.: *Franz Karmasin...*, ref. 25, s. 24.

87 SNA, f. DP 125-27-1/72-76. Rozkaz krajinského veliteľstva FS O/25-42 zo 14. 9. 1942.

88 PA AA, R 101 012. Karmasinov list W. Lorenzovi 27. 4. 1943. Správa H. E. Ludina AA z 29. 4. 1943.

89 SNA, f. 116-40-1/8. Dollmannov záznam z 25. 5. 1943.

90 SNA, f. 116-5-1/1-5. Výročná správa o činnosti FS za rok 1943.

ska. Tento fenomén sa týkal predovšetkým stredoslovenského Hauerlandu, regiónu, ktorý už dlhé roky trpel chronickou nezamestnanosťou. Členstvo v FS mužskú časť tamojšej nemeckej populácie neobmedzovalo v odchode za prácou. Avšak krajiniské veliteľstvo bazírovalo na tom, aby mužstvo aj v Nemecku pokračovalo vo výcviku. Ten malo zabezpečiť veliteľstvo FS v súčinnosti s miestnymi SA, resp. SS.⁹¹ Zamestnávanie v Tretej ríši nadobúdalo čoraz masovejší rozsah. V roku 1940 sa už takmer polovica FS-manov nachádzala na prácach v Nemecku. Z oblasti Kremnice a Nemeckého Pravna sa ich počet pohyboval medzi 60 až 90 %. Na Spiši to bolo 30 – 60 % ich celkového stavu.⁹² Najmä neprítomnosť poddôstojníkov sa ukázala ako jedna z najväčších prekážok pri zostavovaní služobných plánov. Aby absentujúci muži nezostali bokom, krajiniské veliteľstvo FS sa usilovalo o sformovanie práporu aj na území Nemecka, predovšetkým v tých miestach, kde pracovala väčšina príslušníkov úderiek. Inštruktorov výcviku mali zabezpečiť miestne jednotky SS.⁹³ FS-manmi pôsobiaci v ríši sa tak dostali priamo pod „kuratelu“ Himmlerovho „čierneho rádu“.

Táto skutočnosť vlastne indikovala ich neskorší prechod do Waffen-SS. Náborová akcia na prelome rokov 1942/43 znamenala ďalšie oslabenie členskej základne FS. Hoci sa uskutocňovala na báze „dobrovoľnosti“, vedenie DP využilo silný psychický nátlak, aby naplnilo stanovené kvóty. Príslušníci FS mali ísť pritom vzorom. Nie všetkým sa však chcelo na front, niektorí sa dokonca chceli vzdať členstva vo formácii,⁹⁴ no nepochodili. Tým členom, ktorí neprejavili prílišnú horlivosť pri odvodoch a neprihlásili sa dobrovoľne k SS, hrozilo vylúčenie, čo sa vo väčšine prípadov aj realizovalo.⁹⁵ Kým koncom roka 1942 slúžilo vo Waffen-SS 833 príslušníkov FS,⁹⁶ koncom júna 1944 ich bolo už 1 886,⁹⁷ a to sa druhá fáza náboru len rozbiehala. Do septembra 1944 toto číslo určite narástlo. Veliteľstvo FS síce k 30. júnu 1944 evidovalo 7 819 mužov, ale aktívne činných ich bolo len 4 179. Väčšinu z narukovaných tvorili dôstojníci a poddôstojníci. Medzi nimi sa nachádzal aj veliteľ formácie W. Donath, ktorý ako príslušník 1. divízie SS *Leibstandarte Adolf Hitler* padol v marci 1943 pri Charkove. Vo funkcii ho nahradil vodca Deutsche Jugend Ferdinand Klug, taktiež veterán Waffen-SS.

S úbytkom aktívneho členstva sa modifikovali aj úlohy formácie. Aj napriek odlivu ľudského potenciálu mali FS zostať akýmsi hnacím motorom straníckej organizácie a svojimi aktivitami mali „*strhnúť k novému nadšeniu*“⁹⁸ aj ostatných „partajníkov“. To znamenalo, že úderky sa mali viac sústrediť na kultúrnu činnosť, telesnú výchovu a usporadúvanie spoločenských podujatí. Výcvik, na ktorý sa dovtedy kládol hlavný akcent, ustúpil akosi do úzadia. Keď začiatkom roku 1943 odchádzalo čoraz viac FS-manov do Waffen-SS, rozhodlo sa vedenie DP udržať chod formácie vytváraním tzv. Einsatzmannschaften, čo odôvodňovalo tiež Goebbelsovým vyhlásením totálnej vojny. FS mali tvoriť jadro tohto zoskupenia zložitého okrem nich aj z príslušníkov Kriegerbundu, Turn- und Sportverbandu, hasičov a star-

91 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 58-59.

92 SNA, f. 116-5-2/93-94. Absalonova správa zo služobnej cesty 24. – 27. 5. 1940.

93 SNA, f. 116-5-2/57-59. Donathov nedatovaný návrh. Pozri tiež IfZ, MA 400, 9 742 115 – 117. Korešpondencia medzi Veliteľstvom SS Ostsee a Hlavným veliteľským úradom SS z 27. 3. a 12. 4. 1941.

94 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 1003, 9 427 595 – 601. Správa děčínskej SD z 19. 9. 1942. PA AA, f. Gesandtschaft Preßburg (ďalej GP), Paket 169, Pol 3, Band 1. Správa W. Mühlbergera z cesty po Slovensku 14. – 22. 11. 1942. SNA, f. NS, Tn Iud 49/1945 – P. Starinský, mikrofilm II. A 872. Starinského záznam pre 15. oddelenie MV z 25. 11. 1942.

95 SNA, f. 116-5-1/1-5. Výročná správa o činnosti FS za rok 1943.

96 SNA, f. 116-5-2/214-222. Rieglerov elaborát z 2. 3. 1943.

97 SNA, f. 116-5-3/69. Hlásenie o stave početnosti FS k 30. 6. 1944.

98 SNA, f. 116-5-1/98. Správa zo zasadnutia veliteľov práporov FS 6. – 8. 1. 1942.

ších ročníkov DJ.⁹⁹ Hoci toto opatrenie malo navonok demonštrovať silu strany, treba dodať, že sa príliš neujalo a Einsatzmannschaften napokon pripadla úloha zabezpečenia brannej výchovy.

Napriek personálnemu okypteniu sa F. Karmasin v žiadnom prípade nehodlal vzdať tých štátno-bezpečnostných úloh FS,¹⁰⁰ ktoré vyplývali z § 2 vládneho nariadenia s mocou zákona 311/1939. FS podobne ako garda plnili funkciu pomocnej polície, pravda v poverení štátnej moci. Neraz sa však stalo, že svoje právomoci prekročovali. Išlo najmä o prípady svojvoľných protizidovských akcií. Aktívna účasť Slovenskej republiky vo vojne proti ZSSR sa v zázemí prejavila zosťrením opatrení proti skutočným, či domnelým nepriateľom režimu. FS ako pomocná polícia organizovali spoločne s HG pochôdzkovú službu, monitorovali prítomnosť eventuality nepriateľských výsadkov,¹⁰¹ kontrolovali zatemňovanie budov v rámci opatrení civilnej protiletectkej obrany. Okrem toho vykonávali strážnu službu vo významných podnikoch, na poliach a asistovali pri zbere úrody.¹⁰² Za zmienku stojí, že v deň útoku Nemecka na ZSSR sa bratislavské FS podieľali na výtržnostiach pred sovietskym vyslanectvom, ktoré sa vo večerných hodinách zvrhli do surovej fyzickej inzultácie Židov.¹⁰³ V dôsledku toho slovenské úrady ďalšie „protiruské demonštrácie“¹⁰⁴ zakázali. Funkciu pomocnej polície a protiletectkej ochrany¹⁰⁵ sa vedenie DP snažilo využiť na verbovanie starších mužov do FS.¹⁰⁶ Či sa však jeho zámer podaril realizovať aj po praktickej stránke, je otáznne. Na jeseň 1941 pribudlo do ich kompetencie na základe rozhodnutia ministerstva vnútra vykonávanie dohľadu nad kontrolou viacerých ustanovení vládneho nariadenia 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov. V roku 1942 FS, podobne ako Hlinkova garda, participovali pri organizácii deportácii židovského obyvateľstva. V nasledujúcom období aj z vyššie uvedených dôvodov význam FS ako pomocnej polície klesal.

Základná úloha úderiek – výchova svojho členstva v nacistickom duchu – sa v zásade nemenila. Tento cieľ mali okrem iného priblížiť aj skúšky na dosiahnutie branného odznaku SA, ktoré sa začali vykonávať od jesene 1940. Adept na túto „poctu“ musel spĺňať nasledovné podmienky: bezúhonný rasový pôvod, ideologickú spoľahlivosť, fyzické predpoklady a musel mať minimálne 18 rokov. Ak ich spĺňal, čakali ho tieto disciplíny: pochod s plnou polnou, streľba z malokalibrovky, jazda na bicykli, plávanie, ľahkoatletické disciplíny a poskytnutie prvej pomoci.¹⁰⁷ Na základe celkového hodnotenia mohol adept získať zlatý, strieborný, resp. bronzový odznak. Prvé skúšky sa uskutočnili, ako som už uviedol, na jeseň 1940. Vtedy bolo udelených prvých 50 – 60 odznakov. Medzi dekorovanými nemohol chýbať ani F. Karmasin, ani veliteľ FS W. Donath.¹⁰⁸ Do leta 1941 narástol počet držiteľov odznaku na 110.¹⁰⁹ Tento vzostupný trend pokračoval aj v ďalších rokoch.

Takto fyzicky a ideologicky „podkuté“ mužstvo mohlo v neskoršej fáze plniť stanovené

99 SNA, f. 116-11-4/233-234. F. Karmasin VoMi 11. 2. 1943.

100 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 994, 9 415 981 – 997. Karmasinova výzva stranickým funkcionárom z 3. 11. 1942.

101 SNA, f. 116-5-2/67. Mimoriadny rozkaz krajinškého veliteľstva FS z 22. 6. 1941. ŠA Banská Bystrica, f. Štátny policajný úrad vo Zvolene (ďalej ŠPÚ Zvolen), š. 3, Vec 171/1297/41 prez.

102 *Deutsche Stimmen*, 17. 6. 1944, s. 6.

103 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 944. Správy bratislavskej ET z 22. 6. 1941.

104 NARA, T-175, roll 565, 9 440 833. Prípís ÚŠB vedeniu DP z 24. 6. 1941.

105 SNA, f. 116-5-2/30. Rozkaz krajinškého veliteľstva FS O/25-41 zo 6. 11. 1941.

106 SNA, f. 116-5-1/156. Prípís F. Karmasina krajinškému veliteľstvu FS 17. 11. 1941.

107 SNA, f. 125-26-9/32-42. Návrhy na vykonávanie skúšok na dosiahnutie branného odznaku SA.

108 *Slowakische Rundschau*, 1 – 2/1942, s. 12. *Deutsche Stimmen*, 2. 6. 1944, s. 6.

109 SNA, f. 116-5-2/1-6. Správa o FS z 23. 8. 1941.

úlohy veliteľa FS F. Kluga: „*dodať čo najviac mužov pre bojujúce jednotky a zvládnuť povinnosti, ktoré od nás vyžaduje totálna vojna*“.¹¹⁰ Prvú požiadavku FS naplňali, druhá bola pre veľký odliv členstva realizovateľná s väčšími problémami. Aktivity FS stagnovali, neoživila ich ani s veľkou pompou otvorená vodcovská škola formácie v Hornej Štubni koncom júla 1944.¹¹¹ Naopak, vzťahujúce sa partizánske hnutie a rastúce protinemecké nálady v časti slovenskej spoločnosti nútili vedenie DP hľadať nové formy organizácie polovojskej zložky strany. Išlo o to, aby zmobilizovalo všetkých schopných a politicky spoľahlivých nemeckých mužov vo veku 16 až 60 rokov.¹¹² Jadro tvoriaceho sa Heimatschutz (Domobrany) mali tvoriť zvyšné kádre FS a vyslúžilcov 1. svetovej vojny – Kriegerbundu.¹¹³ FS sa teda „vliali“ do nemeckej Domobrany. Tá sa po vypuknutí Povstania starala nielen o zabezpečovanie chodu evakuácie, ale niektoré jej jednotky sa zúčastňovali vojnových operácií proti povstalcom, či vyčistovacích akcií. Najmä v Bratislave sa aktívne podieľala na viacerých protizidovských raziách, ktoré končili odvečením Židov do seredského koncentračného tábora a následnými deportáciami do nacistických vyhladzovacích táborov.

Uvedené aktivity znamenali odklon od pôvodných úloh FS, čo sa prejavilo pozastavením činnosti. Vo februári 1945 vydal preto F. Karmasin rozkaz na ich reaktivovanie. Vzhľadom na nedostatok ľudských zdrojov sa pritom zdôrazňovala nie tak kvantita, ako skôr „*morálne hodnoty*“¹¹⁴ zvyšných príslušníkov formácie. „*Volksgruppenführer*“ sa spoliehal na svoje FS a podľa jeho predstáv mali, tak ako neraz v minulosti, tvoriť „*chrbtovú kosť národnostnej skupiny*“. Bolo to však už skôr zbožné pranie, pretože rútiaci sa sled udalostí znemožňoval uskutočnenie tejto myšlienky a FS definitívne zanikli.

* * *

VOYBRANÉ JEDNOTKY FS – EINSATZTRUPPE (ET) – SPOR S SS O ICH SMEROVANIE

FS nepredstavovali jednoliaty celok. V rámci ich organizačnej štruktúry začali vznikať jednotlivé špecializované oddiely. Popri všeobecných FS sa neskôr formovali motorizované, jazdecké a letecké FS. Tieto zložky však boli príliš malé a bezvýznamné na to, aby sa vymykli spod kontroly vedenia DP, resp. vzbudili záujem analogických ríšskych organizácií. V prípade ET však išlo úplne o niečo iné. F. Karmasin a okruh jeho blízkych spolupracovníkov narazil na obrovskú moc Himmlerových SS. Hoci vodca nemeckej menšiny mal svoje predstavy o fungovaní elitnej jednotky FS, musel napokon ustúpiť plánom Himmlerovho „*verného posluhovača*“,¹¹⁵ náčelníka Hlavného úradu SS Gottloba Bergera. Karmasinov vplyv na vývoj ET sa týmto spôsobom výrazne zredukoval a ET nebola nástrojom, s ktorým mohol

110 SNA, f. 116-27-2/144. Výzva F. Kluga z augusta 1943.

111 *Deutsche Stimmen*, 29. 7. 1944, s. 5.

112 SNA, f. 116-29-9/39-40. Výzva F. Kluga z 18. 8. 1944.

113 K problematike Heimatschutzu pozri SCHVARC, Michal: Heimatschutz – medzi realitou a ilúziou (Organizácia a formovanie nemeckej Domobrany). In: LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 301-326.

114 Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici (ďalej A MSNP), fond IX, mikrofílm A 85/75, inv. č. A 1149. Rozkaz F. Karmasina z 20. 2. 1945.

115 SCHOLTYSEK, Joachim: Der „Schwabenherzog“ Gottlob Berger, SS-Obergruppenführer. In: KISSENER, Michael, SCHOLTYSEK, Joachim (eds.). *Die Führer der Provinz: NS-Biographien aus Baden und Württemberg*. Konstanz : Universitätsverlag, 1997, s. 90.

svojvoľne disponovať. Veľavravná bola už skutočnosť, že on samotný nemal v SS dobré meno. Príčinou bola jeho niekdajšia príslušnosť k „sektárskemu“ zoskupeniu mladej, národne orientovanej sudetonemeckej inteligencie *Kameradschaftsbund*, ktorý sa hlásil k myšlienkam sociológa a viedenského univerzitného profesora Othmara Spanna, neskoršieho úhlavného nepriateľa šéfa Bezpečnostnej služby SS- SD – Reinhardta Heydricha.

O ľudský potenciál FS prejavovali záujem viaceré zložky NSDAP, najmä však SS a SA. SS už v apríli 1939 na Himmlerov „výslovný rozkaz prijímať“¹¹⁶ začali prijímať do svojich radov dobrovoľníkov spomedzi slovenských Nemcov. Pravdepodobne do tohto obdobia spadá aj Himmlerov rozkaz šéfovi SS-Oberabschnitt *Donau* vo Viedni Ernstovi Kaltenbrunnerovi, aby na Slovensku sformoval jednotku SS. V júli 1939 podnikol na Slovensko cestu, v rámci ktorej sondoval možnosti takéhoto kroku. Táto jednotka mala fungovať v rámci FS o sile 10% z celkového stavu formácie. F. Karmasin a W. Donath sa neodvážili vysloviť proti tomu žiadne námietky,¹¹⁷ hoci im príliš veľký vplyv SS na chod úderiek nebol veľmi pochuti¹¹⁸ a videli v ňom ohrozenie ich jednoty. Už krátko po Kaltenbrunnerovej návšteve však došlo k celkom neočakávanému zvratu. Vedenie DP totiž zakázalo mužstvu prechod do SS.¹¹⁹ Súčasne využilo nemecké prípravy na vojnu proti Poľsku a dalo sa plne k dispozícii Nemeckej vojenskej komisii (DMK).¹²⁰ Okrem toho sa odvolávalo na nariadenie R. Heßa, podľa ktorého žiadna z rišskonemeckých formácií nemala na Slovensku vyvíjať vlastné aktivity.¹²¹

Kaltenbrunnerova reakcia nenechala na seba dlho čakať. F. Karmasina, no predovšetkým veliteľa FS W. Donatha obvinil zo sabotáže rozkazu rišskeho vodcu SS, a nariadil jeho zatknutie.¹²² Vzniknutý spor napokon urovnal až po zásah predstaviteľov Nemeckej vojenskej komisie.¹²³ Aj keď sa „volksgruppenführer“ usiloval interpretovať celú záležitosť ako nedorozumenie,¹²⁴ E. Kaltenbrunner mal iný názor. Keďže vedenie DP neočakávane skrížilo jeho plány, Kaltenbrunnerovým zámerom bolo iniciovať zmeny vo vrcholných štruktúrach Nemeckej strany. Vzhľadom na prítomnosť energického šéfa DMK generála F. Barckhausena v Bratislave sa však k tomuto kroku neodhodlal. Viedenskej SD ale nariadil, aby proti „karmasinovcom“ zbierala kompromitujúci materiál, ktorý v prípade potreby neváhal predložiť samotnému H. Himmlerovi.¹²⁵ Zdalo sa síce, že vodca slovenských Nemcov vyhral bit-

116 IfZ, Fd 33/1, Bl. 3. Lutherov telegram R. Likusovi z 19. 4. 1939.

117 IfZ, MA 650/3, 9 394 780 – 794. Nedatovaná správa viedenskej SD o situácii na Slovensku, pravdepodobne z konca júla 1939. Pozri tiež Bundesarchiv (ďalej BArch) Berlín. f. NS 34/86, kde sa E. Kaltenbrunner sa v liste náčelníkovi Osobného úradu SS. W. Schmittovi z 13. 6. 1941 odvoláva na Himmlerov rozkaz sformovať na Slovensku jednotku SS už po vzniku slovenského štátu.

118 IfZ, Gm 07.108, Band I. Výsluch F. Karmasina z 30. 10. 1969. V súvislosti s rastúcim záujmom rišských organizácií o FS-manov sa F. Karmasin v lete 1939 vyjadril, že „keď sa už FS majú rozpadnúť, bolo by najlepšie keby prešli ako celok do SS“. KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 158. MELZER, R.: *Erlebte Geschichte...*, ref. 8, s. 59.

119 IfZ, MA, 650/3, 9 394 731 – 734. Nedatovaná správa viedenskej SD o situácii na Slovensku v auguste 1939. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 948 – 949. Telegram viedenskej SD SHA z 8. 9. 1939.

120 IfZ, MA, 650/3, 9 394 741 – 751. Chlanova správa o situácii na Slovensku v auguste 1939. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 947. Chlanov záznam z 30. 8. 1939. SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

121 KRÁL, Václav (ed.): *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933 – 1947. Dokumentensammlung. Acta occupationis Bohemiae et Moraviae*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, dokument 293, s. 392.

122 MELZER, R.: *Erlebte Geschichte...*, ref. 8, s. 60.

123 IfZ, MA 695, 001 036. Denník DMK na Slovensku, záznam z 26. 8. 1939.

124 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

125 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 994, 9 415 919. Ofčzarkov záznam z 3. 10. 1939.

ku, nie však vojnu. Šéf SS-Oberabschnitt *Donau* sa aj s podporou G. Bergera postupom času presadil.

Vedenie Deutsche Partei sa zo zorného uhla SS blamovalo tiež stykmi s SA, hlavne so skupinou Sudety, k vedúcim funkcionárom ktorej ho viazali početné priateľské zväzky. Bolo teda logické, že tak veliteľstvo FS, ako aj velenie *SA-Gruppe Sudeten*, mali záujem na vzájomnej spolupráci, čo však narazilo na odpor SS, menovite G. Bergera.¹²⁶ Spravodajcovia Bezpečnostnej služby dokonca upozorňovali na pokus sudetských SA o podriadenie FS pod veliteľskú právomoc tejto polovojenskej formácie.¹²⁷ V tomto kontexte vyznieva aj návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho na Slovensku koncom októbra 1939, ktorá sa uskutočnila na pozvanie vedenia DP.¹²⁸ Z myšlienky napokon zišlo. Mocenská báza SS sa ukázala ako rozhodujúca. Dosah SA na Dobrovoľné ochranné oddiely Nemeckej strany sa obmedzil len na usporadúvanie vodcovských kurzov a udeľovanie branných odznakov SA.

F. Karmasin si dobre uvedomoval, že sa voči SS len veľmi ťažko presadí, najmä keď už na jeseň 1939 začali presakovať na Slovensko chýry o skorom rozpustení FS.¹²⁹ V rozhovore s H. Himmlerom začiatkom decembra napokon súhlasil s pôvodným Kaltenbrunnerovým zámerom. Hoci sa H. Himmler tváril, že o záležitosti nie je vôbec informovaný, nemal proti Karmasinovmu návrhu žiadne námietky. Prvých 50 vybraných príslušníkov FS malo okamžite nastúpiť na výcvikové kurzy SS.¹³⁰ Medzi nimi aj ich veliteľ W. Donath. Okolnosť, že veľká časť FS-manov bola zamestnaná v Nemecku,¹³¹ odsunula uskutočnenie tejto myšlienky na koniec januára 1940, keď prvých 43 mužov odišlo na výcvik do Prahy.¹³² S touto udalosťou sa viaže vznik Einsatztruppe (ET), ktorej formovanie povoľoval § 4 vládneho nariadenia č. 311/1939 Sl. z. Na základe neho mohla byť na Slovensku skryto pod nálepkou ET budovaná záložná jednotka SS.

Silnejší vplyv SS na „svoje“ úderky sa F. Karmasin usiloval kompenzovať vyslaním dôstojníka Wehrmachtu, ktorý by mal na starosti ich výcvik. OKW síce s touto požiadavkou v zásade súhlasilo,¹³³ ale SS, najmä však G. Berger, sledovali Karmasinove aktivity so značnou nevoľou. Karmasinovo konanie považovali za nerešpektovanie svojej vlastnej dominantnosti vo vzťahu k FS, dokonca za porušenie služobného postupu, keďže „volksgruppenführer“ sa so záležitosťou mal obrátiť na E. Kaltenbrunnera.¹³⁴ G. Berger totiž avantúry podobného druhu neprípúšťal. Za svojím cieľom išiel tvrdo a bezohľadne, čo F. Karmasin viackrát sám pocítil. Šéf Doplnovacieho úradu SS sa v žiadnom prípade nemienil uspokojiť s vyššie uvedeným počtom odvelených a na marec 1940 plánoval ďalší nábor. Výsledok ho však nenadchol. 73 mužov,¹³⁵ ktorí zodpovedali prísnyim kritériám SS, sa mu mánilo.

G. Berger využíval pri dosahovaní svojich cieľov, samozrejme, aj ďalšie metódy. Hlavnú

126 SNA, f. NS, Th Iud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

127 BArch Berlin, f. R 70 Slowakei/254, Bl. 198 – 225. Správa viedenskej SD RSHA z konca júna 1942.

128 IfZ, MA 650/1, 9 385 640 – 650. Goldbachova správa z 27. 10. 1939.

129 IfZ, MA 650/3, 9 394 676 – 678. Chlanova správa o situácii na Slovensku z 31. 10. 1939.

130 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 950 – 951. Hlásenie pobočky SD Bruck/Leitha SD-LA Viedeň z 21. 12. 1939.

131 SNA, f. 116-40-3/70. F. Karmasin G. Bergerovi 23. 12. 1939.

132 SNA, f. 116-27-1/136. Hermannovo hlásenie konzulárnemu oddeleniu nemeckého vyslanectva 11. 2. 1940. Porovnaj KAISER, Johann: *Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939 – 1945. Ein Beitrag zu Erforschung der nationalsozialistischen Satellitenpolitik in Südosteuropa*. Dizertačná práca. Bochum : Ruhr-Universität, 1969, s. 437. Porovnaj MELZER, Rudolf. *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 144.

133 SNA, f. 116-40-3/81. List XVII. branného okrsku vo Viedni F. Karmasinovi 5. 2. 1940.

134 SNA, f. 116-31-5/280. H. Henninger F. Karmasinovi 15. 2. 1940.

135 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 437.

úlohu tu pritom zohrávala pobočka Doplňovacieho úradu Waffen-SS vo Viedni. Nešlo len o bezplatné dodávanie periodík SS krajinskému veliteľstvu FS,¹³⁶ ale v prvom rade o prácu priamo v teréne. Za týmto účelom vyslal G. Berger na Slovensko v polovici mája 1940 svojho zmocnenca Fussa,¹³⁷ pričom jeho činnosť kontroloval Viktor Nageler,¹³⁸ šéf viedenskej pobočky Bergerovho úradu a od augusta 1940 poradca pre Hlinkovu gardu. Príchod Fussa znamenal začiatok formovania ET, ktorá dovtedy existovala viac-menej len na papieri. V polovici mája 1940 vydalo krajinské veliteľstvo FS rozkaz týkajúci sa výlučne organizovania ET. Bolo v ňom jednoznačne badať vplyv nového poradcu. Popri definovaní základných úloh (osobná ochrana F. Karmasina, zabezpečovanie verejných podujatí DP, spravodajská služba v rámci strany), stanovoval dokument silu ET na 10 – 20 % celkového stavu úderiek. Adepti na členstvo tejto elitnej jednotky museli vyhovovať tak po rasovej, ako aj po zdravotnej stránke. ET mala okrem iného tvoriť akúsi „prestupnú stanicu“ do Waffen-SS. Žiadaní boli mladíci vo veku 18 – 22 rokov.¹³⁹ Ďalší rozkaz z konca toho istého mesiaca hovoril o ET ako samostatnom prápore, pričom väčšie jednotky mohli mať v rámci FS autonómne postavenie.¹⁴⁰ Tým sa vytvorili vhodné predpoklady na to, aby sa táto formácia dostala fakticky pod priamu subordináciu SS, resp. minimalizoval sa Karmasinov dosah na jej ďalší vývoj.

G. Berger sa okrem iného snažil vraziť klin medzi F. Karmasina a W. Donatha. V liste ríšskemu vodcovi SS zveličene uviedol, že sa mu „D.[onatha] podarilo získať v každom ohľade pre nás“;¹⁴¹ lenže Donathove návrhy vo veci reorganizácie FS hovorili úplne inou rečou. Veliteľ úderiek, ktorý celú jar 1940 strávil vo výcvikovej škole Waffen-SS, sa v zásade postavil proti rozčleňovaniu FS na jednotlivé nezávislé zložky a prikláňal sa k dovtedajšiemu modelu jednotnej organizácie, podriadenej výlučne krajinskému veliteľstvu. V zriadení ET videl nebezpečný precedens, ktorý by mohol naštartovať proces rozpadu FS.¹⁴² Nečudo, že sa stal terčom kritiky spravodajskej služby SS – SD, ktorá ho charakterizovala ako romantika, nafúkanca a človeka neschopného viesť polovojenskú formáciu, či už po organizačnej alebo ideologickej stránke.¹⁴³ Donathovo angažovanie sa v turnerskom hnutí za prvej ČSR a myšlienková spriaznenosť so stúpcami Spannovo hnutia robili z neho, pravda z pohľadu Himmlerovho „čierneho rádu“, nespoľahlivú osobu. Údajne aj okolnosti jeho smrti na východnom fronte v marci 1943 v radoch Waffen-SS nie sú úplne jasné.¹⁴⁴

Pokiaľ išlo o presadzovanie zámerov, preukazovala sa jednoznačne mocenská pozícia SS. Prítomnosť Bergerovho zmocnenca na Slovensku Fussa zabezpečovala ďalší prílev mladých brancov do regrutačných stredísk SS.¹⁴⁵ Keď koncom augusta 1940 došlo k vymenovaniu

136 IfZ, Nürnberger Dokumente, NO-3714. V. Nageler G. Bergerovi 14. 2. 1940.

137 SNA, f. 116-40-3/69. F. Karmasin G. Bergerovi 15. 5. 1940.

138 SNA, f. 116-41-2/167-170. Karmasinova správa M. von Killingerovi zo 6. 8. 1940.

139 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 956 – 957. Rozkaz krajinského veliteľstva FS z 18. 5. 1940.

140 SNA, f. 125-44-3/88-89. Rozkaz krajinského veliteľstva FS 1/40 z 29. 5. 1940.

141 IfZ, MA 330, 2 654 253. G. Berger H. Himmlerovi 1. 7. 1940.

142 SNA, f. 116-5-2/183-189. Donathov nedatovaný záznam, pravdepodobne z druhej polovice leta 1940.

143 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/254, Bl. 198 – 225. Správa viedenskej SD RSHA z konca júna 1942.

144 Pochybnosti o Donathovej smrti vyslovil Ruprecht Steinacker, bývalý člen širšieho vedenia DP, v rozhovore s autorom 8. 10. 2005.

145 KAISER, J.: *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 437. V polovici júna 1940 išlo o ďalších 60 mladých mužov. (BArch, f. NS 19/1863. G. Berger H. Himmlerovi 17. 6. 1940.), v septembri 1940 o ďalších 147, pričom 93 osôb už slúžilo v jednotkách Waffen-SS. (SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 964. Fuss L. Hahnovi 25. 9. 1940.)

Fussa za veliteľa ET,¹⁴⁶ bolo viac ako zrejmé, že jednotka bude slúžiť len ako rezervoár pre Waffen-SS. Už len skutočnosť, že nábor do ET sa uskutočňoval pod dohľadom ríšskej komisie,¹⁴⁷ bola veľavravná. Fussov nadriadený G. Berger sa usiloval na tento účel využiť aj zmeny v slovenskej vnútornej politike vyvolané salzburským diktátom. Nepriamo, prostredníctvom nemeckého vyslanectva, tlačil v jeseni 1940 na Ministerstvo národnej obrany, aby dalo súhlas na zarátanie vojenskej služby vo Waffen-SS ako prezenčnej služby v rámci slovenskej armády.¹⁴⁸ Minister Ferdinand Čatloš po dlhších rokovaní napokon povedal čiastočné „áno“. Keďže išlo zároveň o porušovanie ustanovení branného zákona (vstup slovenských občanov do cudzích vojenských služieb), udelil šéf rezortu obrany týmto osobám „*generálne povolenie*“.¹⁴⁹ K 12. máju 1941 slúžilo vo Waffen-SS 174 príslušníkov ET, z toho 16 už medzitým získalo ríšske občianstvo.¹⁵⁰ Do jari 1943 stúplo toto číslo nad 750.¹⁵¹ Aby bol zabezpečený stály prísun ľudského potenciálu do Waffen-SS, malo dôjsť k podstatnému rozšíreniu členskej základne tejto vybranej jednotky. Spočiatku mal mať prápor ET 600 príslušníkov, avšak neskôr sa tento počet viac ako zdvojnásobil.

Autonómne postavenie ET, pocit nadradenosti jej členov vyvolávali v rámci FS napätie a stávali sa zdrojom viacerých konfliktov. Ak už F. Karmasin nemohol priamo zasahovať do činnosti ET, hoci mu bola formálne podriadená, úzkostlivo sledoval dianie okolo nej, pričom vo viacerých prípadoch porušenia disciplíny neváhal pohroziť jej zrušením.¹⁵² Navonok deklarovaná lojalita veliteľa ET Fussa sa v tomto prípade javila len ako prázdne gesto.¹⁵³ „*Volksgruppenführer*“ intervenoval aj na kompetentných miestach, t. j. u G. Bergera. Ten jeho sťažnosti rázne zmietol zo stola, argumentujúc tvrdením o pretrvávajúcom vplyve SA v Dobrovoľných ochranných oddieloch.¹⁵⁴ F. Karmasin, ako sa pred vyšetrovateľom neskôr koncom 60. rokov vyjadril, si otvorenú konfrontáciu s vysokopostaveným človekom, akým G. Berger bezpochyby bol, nemohol dovoliť.¹⁵⁵ Tak ako pri spore s E. Kaltenbrunnerom sa obrátil na ríšskeho vodcu SS. Prejavenou servilnosťou sa ho F. Karmasin usiloval nakloniť na svoju stranu, dokonca sa nebránil pred eventuálnou transformáciou ET na SS, čo hodnotil ako „*krok, ktorý môže mať veľmi veľký dosah*“.¹⁵⁶ Na čo, to už bližšie nekonkretizoval, ale určite išlo o otázku dodržiavania formálnej suverenity slovenského štátu.¹⁵⁷ F. Karmasin sa nezmienil ani o nezhodách, ktoré medzi ním a G. Bergerom pretrvávali, a to nešlo len o otázku ďalšieho smerovania ET, ale aj o poradenstvo Hlinkovej gardy.

Šéf Hlavného úradu SS reagoval na Karmasinove aktivity podráždené. V liste H. Himmlerovi nespokojne uviedol, že F. Karmasin nepochopil jeho zámery, a že jeho opatrenia zne-

146 SNA, f. 116-4-1/70. Rozkaz krajinského veliteľstva FS F/1-40 z 23. 8. 1940.

147 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 964. Hlásenie dôverníka SD 143 z 10. 9. 1940.

148 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 437.

149 ŠA Banská Bystrica, f. ŠPÚ Zvolen, š. 3, Vec 407/2578/40 prez. Tiež BAKA, I. Vznik a výstavba slovenskej armády..., ref. 81, s. 217.

150 VHA, f. MNO – Spisy dôverné, š. 101, č. j. 57 423 Dôv III/15-1941.

151 BROSZAT, M. *Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern...*, ref. 35, s. 414.

152 SNA, f. 116-4-1/76. F. Karmasin W. Donathovi 21. 10. 1940.

153 SNA, f. 116-4-1/3-5. Rozkaz veliteľa ET 5/40 z 26. 10. 1940. V rozkaze bolo doslovne uvedené: „*ET je súčasťou Dobrovoľných ochranných oddielov Deutsche Partei. Popri rovnakých úlohách, ktoré plní SS v ríši, je jej úlohou stať sa mimoriadne spoľahlivou „údernou jednotkou“ v rukách vodcu národnostnej skupiny.*“

154 SNA, f. 116-40-3/105. G. Berger F. Karmasinovi 5. 11. 1940.

155 IfZ, Gm 07.108, Band 1. Výsluch F. Karmasina pred vyšetrovateľom 30. 10. 1969.

156 KRÁL, V. (ed.). *Die Deutschen in der Tschechoslowakei...*, dokument 330, s. 435-436.

157 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 134, s. 439.

možňujú činnosť SS, skrytú pod pláštikom vybranej jednotky.¹⁵⁸ Jeho návrh, začať s legálnym budovaním práporu všeobecných SS na Slovensku, však nenašiel u ríšskeho vodcu patričnú rezonanciu.¹⁵⁹ Považoval totiž toto opatrenie za predčasné, keďže Zahraničný úrad sa bránil pred akýmikoľvek zásahmi, ktoré by sa dotýkali obmedzovania suverenity Slovenskej republiky.¹⁶⁰ Z tohto dôvodu si G. Berger napokon zvolil inú cestu. Nevýrazného veliteľa ET Fussa nahradil agilným Heinzom Rieglerom¹⁶¹ z neďalekej Viedne. Po viac ako po dvoch rokoch jeho pôsobenia v tejto funkcii mohol jeho nadriadený spokojne konštatovať, že sa mu podarilo dosiahnuť cieľ, t. j. presadiť sa voči Karmasinovým, resp. Donathovým snahám o pevnejšie zakotvenie ET v rámci FS¹⁶² a vytvoriť z nej povolný nástroj SS.

H. Riegler sa novej úlohy zhostil veľmi energicky. Aj keď sa podobne ako jeho predchodca navonok nepostavil proti autorite krajinského veliteľstva FS, hneď po nástupe na veliteľský post zdôrazňoval osobitosť postavenia jednotky, zvlášť dodržiavanie smerníc a noriem SS.¹⁶³ Vôbec Rieglerove začiatky pri ET sprevádzalo viacero drobných konfliktov s vedením DP. V prvom rade išlo vyjasnenie vzájomného služobného pomeru, keďže príslušníci vybranej jednotky sa na viacerých miestach odmietali zúčastňovať spoločných akcií, resp. výkonu úloh s FS.¹⁶⁴ Hoci H. Riegler vydal rozkaz, aby „samostatné jednotky ET boli v neustálom kontakte s miestnymi veliteľmi FS a vedúcimi miestnych skupín DP a boli k dispozícii pri plnení politických úloh“,¹⁶⁵ každodenná prax prinášala skôr opak. W. Donath vnímal nerešpektovanie svojej autority z Rieglerovej strany veľmi citlivo. Neohlásené presťahovanie veliteľstva vybranej jednotky z priestorov veliteľstva FS v januári 1941¹⁶⁶ považoval za porušenie služobných predpisov, pričom H. Rieglerovi dal jasne najavo, že odstredivé tendencie v ET nebude tolerovať: „nadriadenými orgánmi práporu ET sú krajinský veliteľ FS a vodca národnostnej skupiny“.¹⁶⁷ Črtajúci sa spor sa prostredníctvom Rieglerovej sťažnosti dostal opäť na vyššie inštalácie SS. Zasiahol doň E. Kaltenbrunner, ktorý bol priamym Rieglerovým nadriadeným.

Diferencie medzi zámermi vedenia DP a SS v „kauze“ ET pretrvávali. Náčelník SS-Oberabschnitt *Donau* si z tohto dôvodu zavolať F. Karmasina a W. Donatha „na koberček“, aby s nimi „ešte raz dôkladne prediskutoval požiadavky ríšskeho vodcu SS ohľadne práporu“.¹⁶⁸ Tým sa malo podľa neho zabrániť ďalším nedorozumeniam. Najvyšší predstavitelia FS sa tomuto nepríjemnému rozhovoru pri všetkej snahe nevyhli. E. Kaltenbrunner hovoril v poverení G. Bergera, ktorému sa nepozdávali viaceré ustanovenia Donathovho rozkazu, tý-

158 TÖNSMEYER, Tatjana. *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Schöningh, 2003, s. 316.

159 BROSZAT, M. Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern..., s. 414.

160 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 439 – 440.

161 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 978 – 979. Lämmelov záznam z 15. 5. 1941. IfZ, Gm 07.108, Band 2. Záznam SD z decembra 1941.

162 BROSZAT, M. Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern..., s. 414. Po roku pôsobenia pri ET H. Riegler bilancoval: „Máme za sebou síce veľa nepríjemností a sporov, ale zato sa nám úspešne podarilo vytvoriť pevnú organizáciu úderného práporu. Všetky podstatné prekážky sme odstránili a naša pozícia je, ako sa zdá, pevná. Neústupčivosť pri sledovaní našich cieľov... sa vyplatila.“ (SNA, f. NS, Tn Iud 13/1946 – O. Kubala, mikrofilm II. A 922. Rieglerov denníkový záznam z 3. 1. 1942.)

163 IfZ, Fd-33/III/Bl. 355 – 356. Rozkaz veliteľa ET 2/41 z 15. 1. 1941.

164 SNA, f. 125-82-5/1. H. Drkosch H. Rieglerovi 10. 1. 1941.

165 IfZ, Fd-33/III/Bl. 355 – 356. Rozkaz veliteľa ET 2/41 z 15. 1. 1941.

166 SNA, f. 116-4-1/7. W. Donath H. Rieglerovi 28. 1. 1941.

167 SNA, f. 116-40-3/136. W. Donath H. Rieglerovi 18. 2. 1941.

168 SNA, f. 116-40-3/132-133. E. Kaltenbrunner F. Karmasinovi 27. 2. 1941.

kajúceho sa postavenia ET, predovšetkým o povyšovaní a o udeľovaní trestov.¹⁶⁹ Tieto úkony spadali totiž v zmysle inkriminovaného rozkazu do kompetencie veliteľov práporov FS, resp. krajinského veliteľa formácie,¹⁷⁰ kým G. Berger ich považoval za výlučnú doménu SS. Počas rozhovoru F. Karmasin zotrúval na svojom predchádzajúcom stanovisku. V žiadnom prípade nemienil obetovať celistvosť „svojich“ úderiek. Bol síce v zásade za organizovanie ET podľa smerníc SS, ale ET mala podľa neho tvoriť jadro FS a nie sa separovať z ich rámca. „*Odčerpávanie najlepších síl a ich umiestňovanie vo vlastnej formácii by mohlo znamenať pohromu pre celú našu prácu*“¹⁷¹ uisťoval „volksgruppenführer“. Okrem toho sa spolu s W. Donathom sa postavili proti Kaltenbrunnerovmu návrhu, aby ET spoločne s vybranými jednotkami Hlinkovej gardy defilovala pri príležitosti druhého výročia vyhlásenia slovenského štátu v uniformách SS. Odmietnutie sa však napokon obrátilo proti F. Karmasino. Ako zaznamenali Himmlerovi spravodajcovia, pochod HG v rovnošate polnej šedi, ktorá sa nápadne ponášala na frontový odev SS „*vyvolal v kruhoch nemeckej národnostnej skupiny nevôľu, najmä keď vybraná jednotka FS bola odetá len vo vetých, nie tak dobre vyzeraúcich uniformách*“.¹⁷²

Vzdorovitost vedeniu Deutsche Partei v tomto prípade nepomohla. ET sa pod Rieglerovým velením stávala čoraz pevnejšie organickou súčasťou Himmlerovho impéria. Z tohto uhla pohľadu plnila funkciu „prevodovej páky“ pri náboře ďalších dobrovoľníkov do Waffen-SS. Preto ani veľmi neprekvapuje, že keď v súvislosti so vstupom krajiny do vojny proti Sovietskemu zväzu dostali príslušníci ET povolávací rozkaz do slovenskej armády, chceli radšej narukovať v Nemecku. V tomto úmysle im však zabráňovali slovenské pohraničné orgány.¹⁷³ H. Riegler robil všetko pre to, aby to ET-manom umožnil.¹⁷⁴ F. Karmasin sa zas uisťoval presvedčiť ich o opak.¹⁷⁵ Podarilo sa mu to len čiastočne.

Nie príliš veľká náklonnosť veliteľa FS W. Donatha k plánom H. Rieglera si vyslúžila opätovnú kritiku v radoch Bezpečnostnej služby. Výčitky smerovali najmä tým smerom, že krajinské veliteľstvo si úzkostlivo stráži svoje veliteľské kompetencie a že ET vníma nie ako integrálnu zložku FS, ale ako prítiaž, konkurenciu. A ak sa už aj W. Donatha podarilo presvedčiť o opodstatnenosti existencie vybranej jednotky, „*opätovne sa u neho prejavuje tichá nedôvera, že by ET mohla oslabiť jeho vlastnú pozíciu*“¹⁷⁶ uviedol jeden z dôverníkov SD. Donathovo zdôrazňovanie, že ET je len jednou zo zložiek Dobrovoľných ochranných oddielov a nie pokračovaním SS na Slovensku,¹⁷⁷ stupňovalo v očiach SD averziu voči jeho osobe. V súhrnom hodnotení Himmlerovej spravodajskej agentúry,¹⁷⁸ plnom predpojatosti a ideologických predsudkov, prepadol na celej čiare.

Samozrejme, že H. Riegler na Donathove výhrady o neochote ET spolupracovať, reagoval. Do vleklého sporu pritom znovu vstúpil aj jeho nadriadený E. Kaltenbrunner, očakávajúc od toho vyriešenie otázky podriadenosti jednotky. V tomto bode však napokon

169 SNA, f. 116-10-2/358-361. F. Karmasin slovenskému referátu VoMi 11. 3. 1941.

170 SNA, f. 116-40-3/136. W. Donath H. Rieglerovi 18. 2. 1941.

171 SNA, f. 116-10-2/358-361. F. Karmasin slovenskému referátu VoMi 11. 3. 1941.

172 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 983, 9 403 940 – 942. H. Lämmel RSHA 24. 3. 1941.

173 PA AA, f. GP, Paket 171, Pol 3 Nr. 7b, Band 1. Hlásenie vojenského ataše H. Beckera vyslancovi z 26. 6. 1941.

174 SNA, f. 116-5-2/224. Záznam z rozhovoru medzi H. Rieglerom, Köhlerom a Schulerom zo 17. 7. 1941.

175 SNA, f. 116-10-2/89-99. Karmasinova správa slovenskému referátu VoMi zo 14. 7. 1941.

176 IfZ, Gm 07.108, Band 2. Záznam SD z decembra 1941.

177 BArch, f. R 70 Slowakei/246, Bl. 268. Drkoschov záznam z 25. 2. 1942.

178 BArch Berlin, f. R 70 Slowakei/254, Bl. 198 – 225. Správa viedenskej SD RSHA z konca júna 1942.

ustúpil,¹⁷⁹ keďže prostredníctvom veliteľa H. Rieglera si nepriamo udržiaval vplyv na dianie v ET. K definitívnemu urovnaniu konfliktu došlo až na jar 1942, kedy W. Donath narukoval do Waffen-SS. Funkciu krajinského veliteľa FS dočasne zaujal jeho rival H. Riegler.

H. Riegler sa velenia ujal energicky. Jeho hlavným zámerom bolo pripraviť takú reorganizáciu úderiek Deutsche Partei, ktorá by ich ešte viac pripútala k SS. Tentoraz nešlo už iba o ET, ale o celú stranícku formáciu. Čoraz intenzívnejšie sa o reorganizácii začalo hovoriť na jeseň 1942, keď sa začala veľká náborová akcia do Waffen-SS. Z tohto dôvodu sa o ňu zaujímal aj nemecké vyslanectvo a navrhovalo opätovné „nastolenie jednoty nemeckého mužstva a jeho jednoznačné a priame podriadenie“¹⁸⁰ vodcovi nemeckej menšiny. H. Riegler ale pri koncipovaní návrhu neakceptoval toto stanovisko. Návrh totiž neriešil ani otázku zachovania celistvosti formácie, ani jej subordinačný vzťah.

V koncepcii reorganizácie bral H. Riegler do úvahy jedine záujmy SS. Podľa neho sa jedinou polovojenskou organizáciou mala stať vybraná jednotka ET, pozostávajúca výlučne z mužov zodpovedajúcim rasovým kritériám SS. Zvyšok, t. j. osoby staršie ako 36 rokov, resp. tie, ktoré nespĺňali požiadavky SS, mal tvoriť rezervu. Formácia mala síce navonok podliehať F. Karmasinovi, ale o zásadných otázkach mal rozhodovať ríšsky vodca SS, resp. jemu podriadené úrady.¹⁸¹ Hlavným motívom celej reformy bolo totálne prispôbenie sa úderiek potrebám vojenskej zložky SS. *Volksdeutsche Mittelstelle* s predloženou koncepciou súhlasila, ba zašla v tomto smere ešte ďalej, keď navrhovala priame podriadenie úderiek pod svoju právomoc. No jej požiadavka nenašla porozumenie u H. Himmlera. Zamietol ju totiž ako bezúčelné opatrenie.¹⁸²

F. Karmasin bol, tak ako väčšinou, pokiaľ išlo o záležitosti ET, zatlačený do defenzívy. Na návrh mohol iba reagovať. Pomocnú ruku mu však v tomto prípade podalo nemecké vyslanectvo. Nielenže malo výhrady voči zámeru VoMi, ale plánovanú reorganizáciu označilo za hrubé zasahovanie do kompetencií ríšskeho ministerstva zahraničných vecí. Vyslancov postoj prinútil SS, teda aspoň na čas, preložiť svoje zámery na neskôr. Na druhej strane posmelil aj F. Karmasina. Kriticky sa postavil voči zámeru VoMi argumentujúc, že jeho realizácia „by v rámci našej národnostnej skupiny vytvorila hlbokú priepasť“,¹⁸³ čo napokon nebolo ani v záujme samotného nadriadeného orgánu. Vzniknutá situácia okrem toho H. Rieglerovi nedovoľovala ďalšie utajovanie plánu reorganizácie pred „volksgruppenführerom“. Aj keď F. Karmasin návrh úplne neodmietol, kategoricky sa dovoľával zachovania jednoty formácie a jej dovtedajšej náplne práce.¹⁸⁴

Za daného stavu zasiahol H. Himmler. Zrušil ET ako samostatný útvar. V rámci FS mala slúžiť už len ako rezervoár pre doplňovanie Waffen-SS.¹⁸⁵ Tým len potvrdil zachovanie status quo. K tomuto rozhodnutiu ho pravdepodobne donútilo stanovisko Zahraničného úradu. Pre viac-menej bezvýznamnú jednotku o sile 1 326 mužov nemienil vyvolať ďalšiu roztržku s Joachimom von Ribbentropom, ktorý si žiarlivo strážil už aj tak dosť zmenšujúci sa akčný rádius svojho ministerstva. Existencia ET stratila svoje opodstatnenie, keďže viac ako polovica jej príslušníkov stála na fronte v uniformách Waffen-SS. Z tohto dôvodu bol zo

179 BAArch Berlín, f. NS 34/86. Kaltebrunnerov list W. Schmittovi z 13. 6. 1941.

180 PA AA, R 101 012. Správa nemeckého vyslanectva AA z 29. 4. 1943.

181 SNA, f. 116-5-2/214-222. Rieglerov návrh reorganizácie FS z 2. 3. 1943.

182 IfZ, MA 306, 2 593 667 – 668. G. Berger H. Himmlerovi 30. 4. 1943; MA 306, 2 593 666. Himmlerov osobný štáb G. Bergerovi 19. 5. 1943.

183 PA AA, R 101 012. Karmasinov list W. Lorenzovi z 27. 4. 1943.

184 SNA, f. 116-5-2/209. Karmasinovo stanovisko k Rieglerovmu návrhu z 25. 5. 1943.

185 KOVÁČ, D. *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 188.

Slovenska odvolaný aj H. Riegler. Tým sa epizóda zvaná *Einsatztruppe* prakticky uzavrela. F. Karmasin síce dosiahol úspech, ale za daných okolností išlo skôr o Pyrrhovo víťazstvo.

* * *

Činnosť Dobrovoľných ochranných oddielov Deutsche Partei je dodnes právom vnímaná negatívne. K tomu prispela najmä aktívna účasť ich príslušníkov na perzekúciách, organizovaných nielen štátnou mocou. FS však vo vedomí spoločnosti nebolo explicitne považované len za súčasť mocensko-represívneho aparátu vtedajšieho režimu, ale aj za exponenta cudzej mocnosti – o akúsi „predĺženú ruku“ Nemeckej ríše. Táto percepcia našla odraz aj v úvahách domáceho odbojového hnutia. Z tohto dôvodu jeho predstavitelia, komunisti i občianski demokrati, navrhovali plošné potrestanie členov FS, a to formou zaistenia v „*koncentračných táborech, kde bude prevedený z nich výber pre nútenú pracovnú službu, internovanie v zaistovacích táborech alebo pre okamžité vykázanie z územia Slovenska*“.¹⁸⁶ Tieto návrhy sa premietli konkrétne do nariadení Slovenskej národnej rady, resp. povereníctiev počas Povstania a v období nasledujúcom po skončení vojny.¹⁸⁷ Prevažná časť velitelských kádrov a exponovaných príslušníkov FS sa však vyhla spravodlivému trestu útekem do zahraničia. Pred retribučné súdy sa tak dostali hlavne „malé ryby“, radovi FS-mani, ktorí boli určení väčšinou na transfer do Nemecka.

Predložená štúdia nedáva odpovede na všetky otázky spojené s aktivitami FS. Vzhľadom na stav (ne)spracovania danej problematiky som sa pokúsil načrtnúť hlavné vývojové trendy tejto polovojenskej organizácie, ktoré som považoval za rozhodujúce a ktoré sa aj pri archívnom výskume javili ako kľúčové. Pravda, pri každom analyzovanom problémovom okruhu zostáva priestor na ďalšie prehlbovanie poznatkov. Predovšetkým ide o vymedzenie postavenia a úloh FS ako jednej zo zložiek represívneho aparátu režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945, ďalej o vzťahy medzi FS a HG a tiež vo všeobecnosti o nábor a vojenskú službu slovenských Nemcov v radoch Waffen-SS. Rovnako ide aj o podiel FS na „riešení židovskej otázky“ na Slovensku, pričom výskum tohto problémového okruhu sa len pomaly rozbieha. Z tohto pohľadu je potrebné štúdiu vnímať ako uvedenie do tejto pomerne rozsiahlej, komplikovanej a doposiaľ málo spracovanej problematiky.

M. SCHVARC: „KAMPFTRUPPE UND ERZIEHUNGSINSTRUMENT DER BEWEGUNG“ – FREIWILLIGE SCHUTZSTAFFEL DER DEUTSCHEN PARTEI

Die Freiwilligen Schutzstaffel (FS) der Deutschen Partei stellen ein Thema dar, das in der slowakischen Geschichtsschreibung bis jetzt nicht so bearbeitet wurde, als es erforderlich wäre. Es handelt sich in diesem Fall deshalb um eine Einführung in die Problematik. Der Aufsatz ist in zwei Kapitel geteilt. Der erste Teil behandelt, wie die FS ins Leben gerufen wurden, wie sie sich zwischen 1938 und 1945 entwickelt hatten und wie ihre Aufgaben gestellt und umgestellt wurden. Der zweite Abschnitt analysiert Durchdringung und Verstärkung des Einfluss der SS auf die weitere Richtung der

186 NA ČR, f. Ministerstvo vnitra – Londýn (ďalej MV-L), š. 119, 2-11-18-príloha. „Vedúce smernice o ihneď sa previesť majúciach opatreniach po skončení vojny“, jún 1943.

187 Pozri napr. ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. Okresný úrad v Brezne 1923 – 1945 (ďalej OÚ Brezno), š. 159, D1-634/1944 prez.; f. OÚ Banská Bystrica, š. 143, D1-1771/1944 prez. RÁKOŠ, Elo (ed.). *Slovenské národné orgány v dokumentoch I*. Bratislava: Archívna správa MV SSR, 1977, dokument 47, s. 128- 129. Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady č. 33/1945.

FS, vor allem auf die ausgewählte Einheit der Formation – Einsatztruppe (ET). Trotz der Reibungsflächen und heftigen Auseinandersetzungen ist es dem SS-Hauptamt gelungen, seine Pläne durchzusetzen und auch durchzuführen, und die FS sind 1943 praktisch als ein Reservoir der militärischen Gliederung Himmlers „Totenkopfordens“ – Waffen-SS – geworden. Als der Slowakische Nationalaufstand ausbrach, wurde von den übrig gebliebenen FS-Mitglieder ein deutscher Heimatschutz gebildet. Der vorgelegte Aufsatz antwortet allerdings nicht auf alle mit der Tätigkeit der FS verbundenen Fragen. Da die diesbezügliche Problematik nur fallweise behandelt wurde, handelt sich um einen Versuch, die Hauptentwicklungslinien dieser halb-militärischen Gliederung festzulegen, die sowohl bei der Forschung als schwerpunktmäßig schienen, als auch von dem Verfasser als ausschlaggebend befunden wurden.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ÚTEK GENERÁLA

(Dokumenty k okolnostiam úteku generála Lavra Georgijeviča Kornilova z rakúsko-uhorského zajatia)

JANA ZAŤKOVÁ

ZAŤKOVÁ, J.: Runaway of General /Documents on the runaway of Russian General Lavr Georgijevitsch Kornilov from Austria- Hungarian capture/. *Vojenská história*, 1, 3, 12, 2009, pp. 67–73, Bratislava.

One of the phenomena of 1st WW that was not so much in the focus of historical science is the phenomenon of a mass captivity that was brought in by the war. The most sensational was the flee of one of the most prominent convicts in Austrian-Hungary – Russian General Lavr Georgijevitsch Kornilov, who was captured in May 1915 during the fights in Carpathian. On 11th August 1916 with a help of a Czech laboratory assistant Mrňák he fled from the emergency hospital in Kőszeg. Some of the documents connected to this event are not only in Military Archive in Vienna, but also in Military History Archive in Bratislava, in the file: Command Corps. We choose an extract from them – the statements of examination of Dr. Maximiliana Kleina, the Comander of the emergency hospital in Kőszegu and a General's servant Dimitrija Cezarského. The documents are published in its original followed by Slovak translation.

Military History. Austria-Hungary.1st WW – convicts. Russian General L. G. Kornilov.

Jedným z fenoménov prvej svetovej vojny, ktorému sa dosiaľ v slovenskej historiografii nevenovala väčšia pozornosť, je fenomén masového zajatectva, ktorý priniesla práve táto vojna. Do zajatia sa počas jej trvania dostalo najmenej 7 miliónov vojakov¹ z oboch znepriatelených strán, ktorí boli umiestnení do zajateckých táborov vybudovaných po celej Európe.

Pre mnohých vojakov bol život v izolácii za ostnatým drôtom, ďaleko od práve prebiehajúcich bojov a rodnej vlasti, mnohokrát v zlých životných podmienkach, ktoré vládli v niektorých táboroch, neznesiteľným. Niektorí preto hľadali východisko z tohto všetkého v úteku, ktorý im mal priniesť slobodu a návrat do vlasti.

1 OLTMER Jochen: Funktionen und Erfahrungen von Kriegsgefangenschaft im Europa des Ersten Weltkrieg. In: *Kriegsgefangenen im Europa des Ersten Weltkrieg*. Paderbor 2006. s. 11.

V Rakúsko-Uhorsku najväčšiu senzáciu spôsobil útek jedného z prominentných zajatcov – ruského generála Lavra Georgijeviča Kornilova, ktorý sa do zajatia dostal v máji 1915 počas bojov v Karpatoch.² Po zajatí bol najskôr umiestnený v zariadení pre zajatých dôstojníkov v Neulengbachu³ a neskôr v Léke⁴, odkiaľ bol po diagnostikovaní zápalu pľúc preložený na liečenie do záložnej nemocnice v Kőszegu. Odtiaľ 11. augusta 1916 za pomoci českého laboranta Mrňaka utiekol.

Po odhalení, že sa generálovi podarilo z nemocnice ujsť, zavládlo v armádnych kruhoch Rakúsko-Uhorska zdesenie. Ihneď sa začalo pátranie a podrobné vyšetrovanie okolností úteku v nemocnici. Za dolapenie generála bola sľúbená odmena 1 000 korún. Podozrenie zo spoluúčasti na úteku padlo ihneď na pomocníka v nemocničnej lekárni Franza Mrňaka, ktorý taktiež záhadne zmizol z nemocnice, a o ktorom sa vedelo, že bol v častom kontakte s Kornilovom.

Úradom pátrajúcim po utečencoch sa podarilo 17. augusta zadržať Mrňaka v obci Barló pri Karansebes, blízko rumunských hraníc, kde vzbudil podozrenie pri nákupe potravín.⁵ Generálovi sa podarilo ujsť a jeho cesta viedla úspešne cez Rumunsko až do Ruska.

Pri vypočúvaní Mrňak uviedol, že za pomoc pri úteku mu generál Kornilov prisľúbil 20 000 korún a mal mať zaistený život v Rusku. Uviedol tiež, že generálovi pred útekem zaobstaral uniformu rakúskeho pešiaka a rôzne iné veci nevyhnuté na útek – falošnú priepustku na dovolenku, mapu a kompas.⁶ Ich cesta viedla železnicou do Karansebes a odtiaľ pešo na rumunskú hranicu.

Počas podrobného vyšetrovania boli okrem Mrňaka obvinení zo spoluúčasti na úteku generála viacerí ruskí zajatci, – generálov sluha Dimitrij Tzessarski⁷, Konstantin Martianov a Peter Veselov. Sluhova spoluúčasť spočívala v tom, že generálovi priniesol civilné šaty a tajil jeho neprítomnosť v nemocnici, dokiaľ to len bolo možné. Martianov a Veselov mali za úlohu cez okno pozorovať patrolujúce hliadky a upozorniť generála na najvhodnejší okamih na útek.⁸

Mrňak bol na jeseň 1916 odsúdený za tento čin na smrť obesením. Po jeho odvolaní sa, bol tento rozsudok zrušený a pri novom procese bol nakoniec v júli 1917 odsúdený na 10 rokov zostreňného väzenia.⁹

Niektoré dokumenty k tomuto prípadu sa nachádzajú okrem Vojenského archívu vo Viedni aj v odpise vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave, vo fonde 5. zborové veliteľstvo. Z nich sme ako ukážku vybrali výpovede z vypočúvania Dr. Maximiliana Kleina, veliteľa záložnej nemocnice v Kőszegu a generálovho sluhu Dimitrija Tzessarského.

Predkladané dokumenty sú publikované v pôvodnom znení s následným slovenským prekladom.

2 Bližšie k okolnostiam jeho zajatia a jeho ďalšiemu osudu po návrate do Ruska: SLEPCOV, I.: Generál Kornilov – jeho styky so Slovenskom, zajatie, útek a smrť. Alebo zrod novej legendy? In: *Vojenská história*, č. 3, 2001, s. 85- 91.

3 V dnešnom Rakúsku.

4 V dnešnom Maďarsku.

5 VHA Bratislava, 5 KK, šk. č. 227, präs. 90 – 4 – 9 / 29.

6 MORITZ Verena: Zwischen Nutzen und Bedrohung. Die russischen Kriegsgefangenen in Österreich 1914 – 1921. Bonn 2005, s. 158.

7 V dokumentoch uvedený ako Tzessarski alebo Csiszerszki.

8 VHA Bratislava, 5 KK, šk. č. 227, präs. 90 – 4 – 9 / 29.

9 MORITZ Verena: Zwischen Nutzen und Bedrohung. Die russischen Kriegsgefangenen in Österreich 1914 – 1921. Bonn 2005, s. 158-159.

Dokument číslo 1¹⁰

Abschrift

K. u. k. Reservespital in Kőszeg.

Bericht

Ad telegramm Präs. No. 13. 186 vom 13. August 1916

Am 11. d. M. 6 h nachmittags langte ein Transport verwundeter Russen an, wo ich die verteilung in den einzelnen Krankenzimmern vornahm.

Damals sah ich den in der Apotheke eingeteilten Wärter Infanteristen Franz Mrnak zum letztenmale.

Als alles beendet war und der russische Regimentsarzt beim Tore einkam, sagte ich ihm, morgen müsse er 10 Offiziere an die Offiziersstation abgeben.

Den General Lawre Korniloff, den er ausschliesslich behandelte habe ich oft zur Entlassung gedrängt, aber jeder Woche verschob er dies mit dem Bemerken, er werde noch massiert und bade täglich, ich möchte noch erlauben, dass er einige Tage bleiben könne.

Da ich die russ. rote Kreuz Mission täglich erwartete, gab ich nach und habe mich persönlich beim General überzeugt, dass er massiert und täglich ein Bad nimmt.

Aber über meinen Auftrag die 10 Offiziere zu entlassen, da ich Offiziere und Mannschafte von der Entlassung nochmals besichtige, musste die Flucht rasch zur Ausführung gelangen.

Nächsten Tag am 12. d. M. 9 h vormittags meldet mir Herr Med. Offz. Desiderius von Kützel, sein Laborant Inft. Franz Marnyak sei nicht zu finden, er müsse irgendwo schlaffen, ich sagte ihm laut, der Kerl läuft immer in der Stadt mit Besorgungen herum, er wird irgenwo in der Stadt sein. Um 8 h Führ kam der Regimentsarzt und meldete mir es können nur 5 – 6 russ. Offiziere entlassen werden, sonst nicht neues, und war schon zur Türe hinaus.

Der Badediener wurde vom Diener des generals verständigt, der Regimentsarzt lässt ihm sagen der General wird heute nachmittags baden und nicht wie täglich nach 9 h vormittags.

Das Essen, Frühstück und mittag wurde abgeholt vom Diener, trotzdem er auf die Frage, ob er um 8 h den General gesehen antworte, der General war nicht im Zimmer, der Regimentsarzt gab an, der Diener hätte ihm

---

10 VHA Bratislava, f. 5 KK, šk. č. 227, präs. 90 – 4 – 9 / 16.

gesagt, der General ist schon lange im Klosett, so dass er gar nicht das Zimmer betrat. Da das Zimmer des Generals anstossend an das Zimmer des Generals¹¹ Regimentsarztes war und derselbe sehr oft in seinem Zimmer war, ferner dass er den Ordinationsschreiber nicht in das Zimmer des Generals hereinliess.

Der Regimentsarztes der mit dem Mrnyak oft verkehrt hat, erscheint verdächtig, dass er die Flucht vorbereitete.

Nachmittags 3 h wurde ich vom Apotheker v. Küttel in einer Wohnung aufgesucht und mir der Brief des Mrnyak und 20 K übergeben wo es nun klag war, dass der General durch Unterstützung geflüchtet ist.

Es wurden sofort die vorgeschriebenen Telegramme und die meldung an das Militärkommando abgesendet.

Ueber 100 Telegramme mit dem Polizeihauptmann abgegeben, von hiesigen Stationskommando Artillerie und Infanterie Patrouillen entsendet.

Das Kriegsgefangenenlager von Városszalónak und Léka wurden verständigt. Nur der russische Regimentsarzt und der Diener des generals konnten es durchsetzen, das vormittags niemand von der Flucht Kenntnis erhielt. Erst als der beiliegende Brief gefunden wurde und andere Beweise, konnte der Vorschrift im vollsten Sinnen entsprochen werden.

Kőszeg, am 14. august 1916

Dr. Maximilian Klein, Stabsarzt.
m. p.

Für die richtige Abschrift:¹²

Opis

C[isárska] a k[ráľovská] záložná nemocnica v Kőszegu.

Správa

K telegramu pres. číslo 13. 186 z 13. augusta 1916

11. tohto mesiaca o 6 hodine popoludní prišiel transport zranených Rusov, ktorých som rozdelil do jednotlivých nemocničných izieb.

Vtedy som videl poslednýkrát ošetrovateľa pešiaka Franza Mrňaka, ktorý bol pridelený v lekárni.

Keď bolo všetko hotové, povedal som ruskému regimentnému lekárovi¹³, ktorý práve vošiel do dverí, že ráno musí odvieť 10 dôstojníkov do oddelenia pre dôstojníkov. Často som naliehal, aby bol generál Lawre Kornilov, ktorého výhradne on

11 V texte prečiarknuté.

12 Nečitateľný podpis.

13 Bol ním Dr. Ignac Romuald Gutkowski.

ošetroval, prepustený, ale on to odložil každý týždeň s poznámkou, že každý deň je masírovaný a berie kúpele. Žiadal ma, aby mohol zostať ešte niekoľko dní.

Pretože som v týchto dňoch očakával rus[kú] misiu Červeného kríža, povolil som to a osobne som sa u generála presvedčil, že je masírovaný a denne berie kúpeľ.

Kvôli môjmu nariadeniu prepustiť 10 dôstojníkov, sa musel útek rýchlo uskutočniť, pretože sám vyšetrojem dôstojníkov a mužstvo pred ich prepustením.

Nasledujúci deň 12. tohto mesiaca o 9 hodine predpoludním mi oznámil pán zdr[avotnícky] dôst[ojník] Desiderius von Küttel, že nemôže nájsť svojho laboranta peš[jaka] Franza Mrňaka, že musí niekde spať. Vtedy som mu nahlas povedal, že ten chlap vždy behá v meste s nákupmi, bude teda asi niekde v meste.

O 8 hodine ráno prišiel regimentný lekár a oznámil mi, že môže byť prepustených len 5- 6 ruských dôstojníkov, že inak nič nové, a hneď odišiel.

Generálov sluha oznámil kúpeľníčkovi, že regimentný lekár mu odkazuje, že generál sa bude dnes kúpať poobede, a nie tak ako denne o 9 hodine predpoludním.

Jedlo, raňajky a obed, vyzdvihol sluha, napriek tomu na otázku, či generála o 8 hodine videl, odpovedal, že generál nebol v izbe. Regimentný lekár uviedol, že sluha mu povedal, že generál je už dlho na toalete, takže vôbec nevstúpil do jeho izby. Regimentný lekár bol často v generálovej izbe, pretože ich izby susedili, okrem toho do izby generála nepustil pisára z ordinácie.

Regimentný lekár, ktorý sa často stýkal s Mrňakom, sa javil podozrivý, že pripravoval útek.

Poobede o 3 hodine ma v byte vyhľadal lekárnik v[on]. Küttel a odovzdal mi

Mrňakov list a 20 korún, z čoho bolo jasné, že generál za pomoci utiekol.

Ihneď bol odoslaný predpísaný telegram a správa pre vojenské veliteľstvo.

Viac ako 100 telegramov bolo vymenených s policajným kapitánom a poslaných od tamojšieho staničného veliteľstva delostrečným a pešiackým hliadkam.

Zajatecké tábory vo Városszalónak a v Léke boli upovedomené.

Iba ruský plukovník lekár a generálov sluha mohli zariadiť, aby sa predpoludním o úteku nikto nedozvedel. Až keď bol nájdený priložený list a ďalšie dôkazy, mohlo sa vyhovieť v plnom zmysle predpísaným nariadeniam.

Kőszeg, 14. augusta 1916

Dr. Maximilian Klein, štábny lekár

v. r.

Za správny odpis:

Dokument číslo 2¹⁴ Abschrift

K. u. k. Reservespital in Kőszeg.

Aussage des Dieners der russ. Generals Csiszerszki Dimitrij:

Ich habe geahnt dass der general Flüchten will weil er mir sagte ich werde die Zivilhosen beim fliehen selbst anlegen, da zu brauche ich sie. Ich sagte ihm, du bist krank, warum willst du durchgehen und dich so einer Gefahr aussetzen, Der General sagte du kommst zum Kriegsgericht nach Russland wenn du verraten würdest, dass ich Zivilkleider habe. In Léka hate er grosse tausend Kronen Stücke gehabt, ich habe nie grösseres geld gewechselt. Freitag abend 8 h musste ich ihn im Lavoir Wasser zum waschen bringen, was sonst nie der Fall war. Samstag früh habe ich den Tee hinaufgetragen, da lag im Zimmer ein Schreiben für mich auf dem Tische. Du darfst dem Kommandanten, Stabsarzt nichts (nicht) melden bis er nicht selbst daraufkommt. Diese Schrift habe ich auf Befehl bei der Kerze sogleich verbrannt, dann habe ich mich angezogen, habe meine Menage genommen, bin zurück ind Zimmer getragen und habe die Hälfte ausgeessen. Den russ. Doktor habe ich um 8 h früh im Küchen – vorraum gesehen, dieser sagte mir das Bad soll um 4 h nachmittag für den General vorbereitet werden. Sonst habe ich nichts gesprochen. Dem Cechen der im Bad war habe ich um 4 h nachmittags gesagt, er soll kein Wasser vorbereiten, der General liegt im Bette.

Dr. Maximiliab Klein, Stabs –
arzt, m. p.

---

14 VHA Bratislava, f. 5 KK, Šk. č. 227, präs. 90 – 4 – 9 / 16.

Vor mir am 12. August 1916.

Für die richtige Abschrift:¹⁵

Odpis

C[isárska]. a k[ráľovská]. záložná nemocnica v Kőszegu

Výpoveď Dimitrija Csiszerskeho – sluhu rus[kého] generála

Tušil som, že generál chce utiecť, pretože mi povedal: potrebujem civilné nohavice, pretože si ich oblečiem pri úteku.

Povedal som mu: si chorý, prečo chceš utiecť a vystaviť sa nebezpečenstvu. Generál mi povedal: v Rusku pôjdeš pred vojenský súd, ak prezradíš, že mám civilné šaty.

V Léke mal veľa tisícikorunáčiek, ja som nikdy predtým tolko peňazí nezamenil. Piatok večer o 8 hodine som mu musel priniesť vodu v lavóre na umytie, čo sa predtým ešte nestalo.

Zavčasu v sobotu som mu priniesol čaj a v izbe na stole ležal pre mňa list: nesmieš nič nahlásiť veliteľovi, štábnemu lekárovi, dokiaľ na to sám nepríde. Tento list som podľa rozkazu hneď spálil nad sviečkou. Potom som sa obliekol, vyzdvihol si stravu, vrátil som sa na generálovu izbu a polovicu jedla som zjedol.

Ruského doktora som videl o ôsmej ráno v predsieni kuchyne. Povedal mi, že kúpel má byť pre generála pripravená o štvrtej hodine popoludní. O ničom som nehovoril.

Čechovi, ktorý bol v kúpeli, som o 4 hodine popoludní povedal, že nemá pripravovať vodu, pretože generál leží v posteli.

Dr. Maximilan Klein, štábný lekár
v. r.

Predo mnou 12. augusta 1916

Za správny odpis:

---

15 Nečitateľný podpis.

VÁLEČNÍ ZAJATCI, PARTYZÁNI A CIVILNÍ OBYVATELSTVO VE VYBRANÝCH ROZKAZECH SLOVENSKÝCH VELITELŮ NA VÝCHODNÍ FRONTĚ (1941 - 1943)

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: War convicts, partisans and civilians in selected commands of Slovak Commanders in the east Front. (1941 – 1943). *Vojenská história*, 1, 13, 2009, p. 74–85, Bratislava.

The author focuses on some commands, directives, and rules of Slovak commanders and officers in 1941–1943, concerning the relations to military convicts, the security status in the besieged Soviet area, with the activity of partisans and the soldiers of the opposition movement and with the relationships to the general public. The author emphasizes the fact that throughout the course of such commands there came a turn into a harsh German approach towards the war strategy into those Slovak units. It was nothing but that approach that could force some individuals from the Slovak commanders and soldiers to their own drastic actions when performing their occupancy policy.

The author deals with: the Slovak approach towards the Soviet military convicts and the use of their workforce, then with the prevention of spying and sabotages as well as the approaches towards deserters and convicted air forces crew. The Slovak approach towards the general public is marked as ambivalent. A welcome treatment of Slovak soldiers was very much appreciated; their loyalty was much needed those days. There was a prevailing liquidation approach towards the Soviet partisan, however the performance of anti-partisan commands was yet hesitating and formal. Slovak soldiers more than often avoided the clashes with partisans..

Military History. Slovakia. World War Two. War convicts. Slovak Army of the Eastern Front.

Archivní fondy uložené ve Slovenské republice i v České republice obsahují přes četné skartace velké množství původního materiálu, který se váže k působení slovenských jednotek a vojáků za druhé světové války. Zdrojem našeho poznání o této dramatické době se mohou stát i rozkazy, nařízení a pokyny slovenských velitelů a důstojníků, kteří prošli nasazením v polních podmínkách na východní frontě, resp. na okupovaných územích tehdejšího SSSR. Válka nacistického Německa se stalinským SSSR zahájena v červnu 1941, již se Slovensko aktivně účastnilo na straně Německa jako vedlejší válčící strana, přinesla nezměrné utrpení všem obětem války – válečným zajatcům, rasově pronásledovaným, civilnímu obyvatelstvu. Ze strany německého politického a státního vedení a bezpečnost-

ních represivních složek získala tato válka vyhlazovací charakter. O kořistnických plánech Němců na okupovaných územích na Východě nebylo slovenským vojákům nic známo. Ke slovenským polním velitelstvím a jednotkám začleněným do německých vojenských svazků však směřovaly doslovené překlady rozkazů německého velení, popřípadě výtahy z nich, kterými se do slovenského polního vojska vnášel německý pohled na zajateckou otázku, bezpečnostní situaci na okupovaných územích, na působení hnutí odporu, resp. aktivity partyzánů a vztahu k civilnímu obyvatelstvu. „Rozkazy od německého velitelstva treba vždy dať na vedomie veliteľom slovenských jednotiek.“¹ Slovenské velení se do německých nařízení v poli nijak nevměšovalo, nebylo ale ani iniciátorem jejich obsahu. Velitelé slovenských jednotek často pod tlakem okolností, někteří však i z vlastní iniciativy, německé rozkazy dále rozpracovávali a přizpůsobovali konkrétní situaci svých podřízených, někteří postupovali čistě formálně a o dopad těchto rozkazů se dále nezajímali.

Nelze však přejít bez povšimnutí, že krutý bojový duch impozantního střetu totalitních velmocí umocněný neznámými reáliemi východního bojiště a válečnou propagandou přivedl jedince z řad slovenských velitelů k vlastním drastickým krokům zaměřeným vůči skutečným i domnělým nepřítelům slovenské, resp. německé branné moci. Válka na Východě byla slovenské veřejnosti prezentována jako křížové tažení vyspělých a civilizovaných národů proti největšímu nepříteli lidstva – bolševismu za záchranu křesťanstva, národa a národní cti.² Ústředna státní bezpečnosti v pokynech z 26. června 1941 k předběžné cenzuře tisku nařídila komentovat tento boj jako zápas Evropy za svobodu národů a za zajištění svobody náboženského života a soukromého majetku, jako součást velké války vedené Velkoněmeckou říší za záchranu největších lidských hodnot.³ Ministr národní obrany a velitel armády gen. Ferdinand Čatloš ve svém armádním rozkazu z 24. června 1941 poukázal, že vítězná německá armáda a po boku s ní armády spřátelených států a mezi nimi slovenská armáda postavily ocelovou zeď proti smrtelnému nebezpečí ohrožujícímu celou Evropu a její civilizaci – rudému bolševismu, který chtěl nad ní uplatnit moc židovských rudých komisařů. V tomto boji jde o to, aby „*sme si vieru slobodne vyznávať mohli, aby sme zabezpečili trvanlivý pokoj pre náš národ, čo i nám i celej Europe prinesie požehnanie práce, blahobytu a šťastia*“.⁴

V prvních dnech východního tažení padly do slovenského zajetí menší či větší skupiny sovětských vojáků a polovojensky oblečených osob.⁵ Plpk. gšt. Štefan Tatarko jako náčelník štábu armády nařídil 6. července 1941 jednotný postup pro odsun sovětských vojáků, které zajaly slovenské jednotky v boji. Bojový sled odsunul zajatce na velitelství pluku a ten se postaral o jejich následný odsun na velitelství vyšších jednotek s tím, že pobyt zajatců v bojovém pásmu neměl být protahován zbytečným výsledkem u jednotek. Teprve velitelství vyšších jednotek po provedeném výslechu roztřídila zajatce na osoby ukrajinské národnosti a na osoby ostatních národností sloužících v Rudé armádě. Takto rozdělení zajatci se pře-

-
- 1 Vojenský historický archiv Bratislava (dále jen VHA), f. Vyššie veliteľstvo 1, šk. 61, Veliteľstvo Ladislav č.j. 101.176 Taj./1.oddel.1941.
  - 2 KATREBA, Z.: Beštia z východu : Ťaženie proti ZSSR v slovenskej štátnej propagande. In: Bystrický, V. – Rogulová, J., (eds.): *Storočie propagandy : Slovensko v osídlach ideológií*. Bratislava : AEP, 2005, s. 142-145.
  - 3 CHREŇO, J.: Z fašistických črt tzv. slovenského štátu. In: *Sborník archivních prací*, 11, 1961, č. 2, s. 59–60, Dok. č. 40.
  - 4 *Slovenské vojsko*, 2, 1941, č. 13, s. 203.
  - 5 Čatloš schválil před zahájením východního tažení služební předpis Príručka 2 – Ženevské dohody, 1941, který obsahuje slovenský překlad Dohody pro zlepšení osudu ranených a chorých vo vojne zo dňa 27. júla 1929 a Dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 27. júla 1929. Uveřejněn in: *Vestník vecný MNO*, III, č. 7, čl. 51, Ženevské dohody, príručka 2 – vydanie, MNO č.j. 31.331/II-7.oddel.1941 zo 16.6.1941.

dávali do armádní sběrný zajatců zřízené u 2. oddělení polního armádního velitelství (krycí jméno Ladislav) až do doby, než bylo zřízeno etapní velitelství. Po zřízení etapního velitelství (krycí jméno Koloman) se odesílali po výslechu příslušníci mužstva a poddůstojníci přímo etapnímu velitelství a důstojníci a starší poddůstojníci na 2. oddělení polního armádního velitelství za účelem dalšího výslechu. Etapní velitelství mělo zajatce neukrajinské národnosti a nespolehlivé Ukrajince a Židy odsunout do zázemí na Slovensko, odkud měli být přidělováni na polní práce do rodin příslušníků slovenské armády, kteří zajali nepřítel. Spolehliví zajatci ukrajinské národnosti měli pracovat v etapě a do zázemí se neodsouvali.⁶

Základní směrnice ke zřízení a dislokaci polních sběrů zajatců a k odsunu zajatců obsahovaly všeobecné operační rozkazy velitelství armády, pod kterými byl podepsán pplk. gšt. Karol Pekník jako podnáčelník štábu armády. Válečných zajatců se týkaly i zvláštní rozkazy (osobitné rozkazy) velitelství armády, které vydával gen. Ferdinand Čatloš jako velitel armády. Uvedme Osobitný rozkaz č. 51 z 10. července 1941, ve kterém Čatloš nařídil zadržet bývalé sovětské vojáky bez rozdílu národnosti, i když jde v mnoha případech o vojenské osoby ve stejnokroji s civilní čapkou, a předat je do zajateckých táborů (bez ohledu na to, zda jde o slovenské nebo německé zařízení), nebo Osobitný rozkaz č. 55 z 16. července 1941, ve kterém Čatloš nařídil přijmout okamžitá opatření ke znemožnění sabotážní činnosti sovětských parašutistů a k jejich zajetí.⁷ Zajatců získaných při bojové činnosti však byl malý počet, většinou se proto jednalo o vojáky rozprášených jednotek Rudé armády zadržené v týlu, nebo o zajištěné osoby, často v civilním oblečení, které se před vypuknutím války podílely na stavbě vojenských objektů. Náčelník štábu 2. divize pplk.gšt. Ján Krnáč 12. července 1941 upozornil: „*Pri privádzaní a odvádzaní (odeskortovaníu) týchto [zběhlých Ukrajinců ze sovětských jednotek] je vidieť veľmi dojemné scény pri stretnutí sa otcov s malými deťmi apod. Je nebezpečie, že ukrajinské obyvateľstvo, ktoré v slovenskom vojakovi videlo predovšetkým svojho osloboditeľa, bude si tento svoj dojem korigovať v náš neprospech.*“⁸ Čatloš však nařídil považovat tyto zajištěné jednotlivce za vojenské osoby a jednat s nimi jako s válečnými zajatci. V druhé polovině července 1941 byla část těchto osob odsunuta do německých zajateckých táborů a část propuštěna. Gen. Anton Pulanich v zastoupení Čatloše 25. července 1941 rozhodl: „*Civilisti, ktorí sú bezvadní Ukrajinci a ktorí boli sovietskou armádou upotrebení k dopravným službám (povožníctvo), môžu byť prepustení na slobodu. Vojaci, príslušníci ukrajinskej národnosti zostanú aj naďalej zajatí.*“⁹ K přesunu sovětských válečných zajatců do zázemí na Slovensko prakticky nikdy nedošlo.¹⁰

Od pozdního léta 1941 se odsun sovětských vojáků zajatých slovenskými jednotkami na východní frontě prováděl výhradně do sborových sběrů zajatců, resp. zajateckých táborů německé armády. Slovenská strana to odůvodnila tím, že slovenské polní jednotky podléhají německému velení. Pplk. pěch. Ondrej Zverin jako velitel motorizovaného pěšího plu-

6 VHA, f. MNO, Spisy důverné, šk. 472, Velitelstvo Ladislav, Domáci rozkaz č. 9, 6.7.1941, čl. VIII, *Zajatci – postup pri odsune*; Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, f. Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky 1939-1945 (dále jen VÚA – VHA, f. Sbíрка), šk. 83, fasc. 39-23-83, Velitelstvo Ladislav č.j. 6030 Dův./2.odd.1941.

7 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 1, fasc. 1/9-13-1, Velitelstvo armády č.j. 107.147/Taj.3.odd.1941; dále fasc. 1/9-18-1, Velitelstvo armády č.j. 107.226/Taj.3.odd.1941.

8 VÚA-VHA, f. Sbíрка, šk. 80, fasc. 39-14-80, a.j. 55-37-4, Velitelstvo 2. divízie č.j. 3672 Dův./2.odd.1941.

9 VÚA-VHA, f. Sbíрка, šk. 80, fasc. 39-14-80, a.j. 55-37-3, Armádné velitelstvo č.j. 6237 Dův./2.odd.1941.

10 K tomu blíže srov. PEJS, O.: Slovenská armáda a sovětsští váleční zajatci v létě 1941. In: *Vojenská história*, 8, 2004, č. 4, s. 39-43.

ku 20 upozornil 11. září 1941 všechny podřízené jednotky, aby vykonávaly přísnou kontrolu zajateckých kolon, které pochodují bez německého dozoru, a civilistů potulujících se bez cíle. Všichni civilisté, kteří se potulují za frontou a u kterých je důvodné podezření, že jde o sovětské („ruské“) vojáky, kteří zběhli, musejí být zadrženi a považováni za válečné zajatce a odevzdáni nejbližšímu německému velitelství (orstkommando). Zverin nařídil, aby polní a vnitřní stráže legitimovaly každou podezřelou potulující se civilní osobu, nemá-li průkaz a její totožnost nelze na místním úřadě zjistit, předat Němcům.¹¹ Zverin vydal 13. října 1941 i zvláštní rozkaz *Opatrenia pri zachádzaní s partizánmi*, ve kterém znovu upozornil na potulující se „trestance“, kteří nevlastní žádný průkaz. Zakázal vydávat sovětským („ruským“) zajatcům jakékoliv průkazy a zadržené „trestance“ předat nejbližšímu německému velitelství nebo do německého zajateckého tábora.¹² Dále 12. října 1941 podřízeným jednotkám nařídil, aby hlásily ihned velitelství pluku zajetí každého politického komisaře Rudé armády.¹³ Mjr. pěch. Jozef Husár jako velitel motorizovaného pěší pluku 21 upozornil 22. listopadu 1941 na sabotážní činy válečných zajatců a uvedl, že německými velitelstvími byly zjištěny krádeže ve skladištích a při prohlídce zde zaměstnaných válečných zajatců byl u jednoho z nich nalezen výbušný materiál k sabotážním činům. Zajatec byl na místě zastřelen.¹⁴ Pplk. pěch. František Stojan jako velitel motorizovaného pěšího pluku 20 nařídil 18. května 1942 v souvislosti s akcí letáků s výzvami k přeběhnutí sovětských vojáků, aby jednotky zasazené v obranné linii vynaložily všechno úsilí na získání zajatců nebo přeběhlíků z průzkumných hlídek nepřítele, neboť každý nepřátelský voják je cenným zdrojem zpráv pro velitele jednotky.¹⁵ Mjr. pěch. Walter Domes jako velitel I/20 praporu proto 18. května 1942 nařídil sestavení úderných skupin s cílem zabránit výzvědné činnosti nepřítele a k získání zajatců z průzkumných hlídek nepřítele, nebo v krajním případě vlastním výpadem.¹⁶ Pplk. gšt. Ladislav Lavotha jako náčelník štábu Rychlé divize (RD) vydal 7. července 1942 pokyny zpravodajským důstojníkům *Rudá propaganda k zosilneniu odporu u frontových jednotiek*, ve kterých upozornil, že rudoarmějcům u frontových jednotek se neustále vtouká do hlavy, že zajatci jsou Němci mučeni, nedostávají jídlo a jsou odstřelováni, zejména komunisté. Navzdory tomu se v Rudé armádě nepřetržitě verbuje za vstup do komunistické strany a členové strany a komsomolu jsou systematicky rozdělováni do všech jednotek. Lavotha zdůraznil, že se členy [komunistické] strany se zachází jako s válečnými zajatci a nezakládá se na pravdě tvrzení, že jsou váleční zajatci – komunisté odstřelováni.¹⁷ Pplk. gšt. Emil Novotný jako nový náčelník štábu RD dal 24. srpna 1942 na vědomí v plném znění rozkaz velitelství německého XLVII. armádního sboru *Zaobchádzanie so zajatcami a s civilným obyvateľstvom*, ve kterém je uvedeno, že je nelidské odstřelovat vzdávající se nepřátelské vojáky. Zastřelit lze pouze bojující civilní osoby a nepřátelské vojáky, kteří vztyčením bílé zástavy chtějí k sobě přivábit protivníka, aby na něho posléze mohli zahájit palbu. Musí se dbát na to, aby roztroušené a ještě se bránící jednotky nepřítele nejednaly v rozporu s mezinárodním právem, ale zároveň musejí být bezpodmínečně dodržovány rozkazy a nařízení o zacházení s válečnými zajatci, neboť ten, kdo jedná proti směrnicím

11 VHA, f. RD, šk. 111, Důvěrný rozkaz č. 13, 11.9.1941, čl. 5/pob.

12 VHA, f. RD, šk. 111, Zvláštní rozkaz č. 54, 13.10.1941, čl. 10.

13 VHA, f. RD, šk. 111, Důvěrný rozkaz č. 27, 12.10.1941, čl. 6/pob.

14 VHA, f. RD, šk.135, Denný rozkaz č. 41, 22.11.1941, čl. 7.

15 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 107/42.

16 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 108/42.

17 VHA, f. RD, šk.110, a.j. 151/42.

o zacházení s válečnými zajatci, vzbuzuje u nepřátelských vojáků nechuť a bázeň ke vzdání se a tím podporuje nepřátelskou propagandu a kazí dobrou pověst o spojeneckých armádách.¹⁸ Mjr. pěch. Vítězoslav Šupák jako velitel pěšího pluku 20 však musel 16. září 1942 v souvislosti s výše uvedeným rozkazem upozornit, že 12. září 1942 se stal případ, kdy dva sovětsí („ruští“) vojáci, kteří přišli dobrovolně s výzbrojí k 2/11 dělostřelecké baterii, byli při eskortování zbiti do krve a byla jim odebrána výstroj (pláště, boty, příkrývky). Šupák poukázal na rozkaz velitelství RD, ve kterém je nařízeno ponechat zajatcům při odsunu šatstvo a ostatní součástky výstroje a chybějící šatstvo a chybějící součástky výstroje se jim mají doplnit z výstroje padlých a zemřelých. Zároveň nařídil, aby všechny podřízené jednotky zasílaly jednou týdně písemné hlášení, že mužstvo bylo o těchto nepřístojnostech poučené a varoval, že v budoucnu proti každému provinilci zakročí a podá na něho trestní oznámení.¹⁹ Stot. pěch. Ludovít Kuchta jako velitel přezvědného oddílu RD seznámil 29. srpna 1942 podřízené s rozkazem velitelství RD, aby se jednotky po příchodu do nového ubytovacího místa postaraly o volbu starosty a aby všechny osoby, které sloužily v sovětské („ruské“) armádě a vrátily se domů, byly odeslány do zajateckého tábora. Každý velitel a důstojník byl činěn odpovědným za odsun a pochytání zajatců a rozprašenců ve svém obvodu.²⁰

Zvláštního zacházení se podle konkrétní vojenské situace dostalo příslušníkům sovětského letectva. Pplk. pěch. Ondej Zverin jako velitel motorizovaného pěšího pluku 20 seznámil 10. října 1941 podřízené jednotky s rozkazem, ve kterém bylo stanoveno, že sovětsí váleční zajatci z leteckého personálu nejsou zařazováni do pracovní služby, ale odesíláni do speciálního německého zajateckého tábora v okupovaném Polsku. Mezi tento letecký personál se počítaly i sovětské parašutistky, pokud nebyly považovány za partyzány (povstalce).²¹ Velitel přezvědného oddílu RD seznámil 25. května 1942 podřízené s rozkazem velitelství RD, ve kterém se nařizuje při přistání nebo nouzovém přistání nepřátelských letadel zajmout posádku a při přistání oddílů vysazovaných z letadel a při seskoku parašutistů nebo objevení se „tlup“ partyzánů tyto zničit, pronásledovat a zajmout.²² Mjr. pěch. Jozef Markančuk jako přednosta 2. oddělení velitelství RD vydal *Smernice pre chovanie sa príslušníkov slovenskej armády pri zajatí nepriateľských letcov a pri ukoristení lietadiel, prístrojov, máp a náčrtkov nepriateľskej leteckej jednotky*.²³ Plk. pěch. Pavel Kuna jako velitel Zajišťovací divize (ZD) seznámil 13. července 1942 podřízené jednotky s těmito směrnicemi a nařídil zachovat stejný postup i při zajetí nepřátelských vojáků, kteří by mohli být důležitým pramenem zpráv pro nadřízená velitelství.²⁴ Pplk. gšt. Ján Golian jako náčelník štábu RD zaslal 25. května 1943 podřízeným jednotkám na vědomí a k provedení rozkaz německého vojenského velitele Krymu ke zlepšenému zacházení se sovětskými letci – přeběhlíky za účelem propagandy mezi sovětským leteckým personálem, ve kterém se za letce – přeběhlíky považují všichni příslušníci osádek letadel, kteří dobrovolně přistanou na území obsazeném německou armádou. Letci – přeběhlíci se nepovažují za zajaté nepřátelské vojáky, ale za pomocníky německé branné moci a zachází se s nimi jako s domorodými dobrovolníky, jsou vzati do péče, živeni, ubytováni, lékařsky ošetřeni, zůstávají jim osobní věci, obdrží kuřivo a alko-

18 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 199/42.

19 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 231/42.

20 VHA, f. RD, šk. 180, a.j. 314/42.

21 VHA, f. RD, šk. 111, Důverný rozkaz č. 25, 10.10.1941, čl. 2/pob.

22 VHA, f. RD, šk. 180, a.j. 237/42.

23 VHA, f. RD, šk. 65, Štábná rota.

24 VHA, f. ZD, šk. 3, fasc. I/49, Rozkaz č. 85, 13.7.1942, čl. 740.

holické nápoje jako němečtí vojáci a nesmějí být fotografováni ani přechodně umístěni do zajateckého tábora. K výslechu jsou odesíláni k úřadu Luftwaffe. Proti letcům, kteří projeví nepřátelský postoj použitím zbraně, pokusem o útěk, nebo pokusem ničit letadlo, přístroje či dopravované dokumenty, se přísně zakročí (v rozkazu se eufemisticky hovoří o jejich odstranění), nebo se s nimi zachází jako s válečnými zajatci. K tomu Golian podřízeným jednotkám nařídil, aby letci – přeběhlíci nebyli podrobováni výslechu, ale odesláni za doprovodu (nikoliv eskortováni) na zpravodajské oddělení divize. Dále přikázal, aby při nouzovém přistání byla posádka zajata, dostalo se jí lékařského ošetření a byla rovněž dopravena na zpravodajské oddělení divize, odstavené letadlo mělo být stráženo. Golian však zároveň jednotkám nařídil, aby při přistání nepřátelských oddílů vysazených letecky, při seskoku parašutistů nebo při příchodu partyzánských band a tlup se s nimi bojovalo všemi prostředky a poplachem byly vyrozuměny i sousední jednotky.²⁵

Tíživá válečná situace na východní frontě v zimních měsících 1941 vedla německé velení k intenzivnímu využití válečných zajatců jako otrocké pracovní síly. Slovenské jednotky strážily válečné zajatce vysílané ze zajateckých táborů na práce, nebo samy zaměstnávaly válečné zajatce v týlových službách, výjimečně v bojovém úseku. U slovenských polních jednotek byli zajatci přidělováni na pomocné práce např. k velitelství příslušné jednotky, k hospodářské správě, k automobilní správě, k proviantní správě, k vozatajstvu, a to jako řidiči trofejních vozidel, vozkové hipomobilních dopravních prostředků, při zásobování jednotek municí a proviantem, při stavbě cest, k práci ve skladech, v kuchyni, při čištění rajonů, péče o koně, nebo jako specialisté – opraváři zbrojního materiálu zejména trofejních vozů a postrojů apod. Slovenští velitelé zejména dbali na zamezení šíření nakažlivých nemocí. Plk. pěch. Pavel Kuna jako velitel ZD vydal 19. prosince 1941 rozkaz *Obranná opatrenia proti nákaze škrvnitým týfom*, ve kterém zakázal využívání zajatců a civilního obyvatelstva k různým pracím v místnostech, kde jsou ubytováni slovenští vojáci, a pokud jsou využíváni na jiné práce tak zabránit zavšivení a provést lékařské prohlídky. Na závěr přikázal: žádný styk se zajatci.²⁶ Kuna s odkazem na tento rozkaz 2. února 1942 zopakoval, že používat zajatce ze zajateckých táborů k jakýmkoliv pracím slovenskými jednotkami je přísně zakázáno. Zajatci, které hodlají jednotky používat na různé práce, musejí být u příslušné jednotky trvale ubytováni ve zvláštních místnostech a být pod stálým lékařským dozorem.²⁷ Pplk. pěch. Martin Palkovič jako velitel pěšího pluku 101 přísně zakázal 19. června 1942 jakýkoliv mimoslužební styk se zajatci, jakož i postávání a bavení se s nimi. Zároveň seznámil podřízené jednotky s nařízením německého polního velitelství Žitomír, ve kterém je uvedeno, že poslední dobou se opakují útoky zajatců od pracovních jednotek a tito uprchlí zajatci jsou velkým nebezpečím pro jednotky a přísun, neboť se bez výjimky přidávají na stranu partyzánů. Jednotkám, které řádně zajatce nestráží, nebudou již dávány k dispozici pracovní jednotky válečných zajatců.²⁸ Při odvelení jednotky z východu do vlasti nebo do jiných obsazených oblastí bylo zakázáno brát s sebou válečné zajatce k jakémukoliv účelu a při opuštění východního území bylo povinností jednotek odevzdat válečné zajatce do nejbližšího zajateckého tábora.²⁹ Pplk. pěch. Ondrej Zverin jako velitel motorizovaného pěšího pluku 21 povolil podřízeným jednotkám 30. července 1942 používat válečné zajatce pouze

25 VHA, f. RD, šk. 109, a.j. 43/43.

26 VHA, f. RD, šk. 109, a.j. 66/41.

27 VHA, f. ZD, šk. 2, Důvěrný rozkaz č. 11, 2.2.1942, čl. 66 (nepřesně vyznačen jako čl. 65).

28 VHA, f. ZD, šk. 23, fasc. II/17, Zvláštny rozkaz č. 44, 19.2.1942, čl. 4 a čl. 10.

29 VHA, f. ZD, šk. 2, Důvěrný rozkaz č. 66, 14.7.1942, čl. 415.

k některým vyjmenovaným pracím: šoféri, kočí, nosiči apod. a ke každé pracovní skupině zajatců určit přiměřenou stráž.³⁰

Jako ukázkou otrocké podřízenosti německým rozkazům můžeme uvést německou směrnici o chování se k válečným zajatcům, kterou ve slovenském překladu i s německými realii obdržely slovenské jednotky na východní frontě v létě 1942. Směrnice měla za cíl dostat z pracovní síly válečných zajatců v Německu co nejvíce užítku pro další vedení války. Již první věty nenechávají nikoho na pochybách, o co půjde: „*Válečné hospodárstvo si vyžaduje využitia všetkých pracovných síl. Preto sú váleční zajatci zaradení v plnom počte do služieb nášho hospodárstva.*“ Objevuje se zde proklamace, že zacházení se zajatci musí být přísné, ale korektní (!). Nevůle k práci bude potrestaná brannou mocí. Kdo s nimi zachází lépe než s německými pracovními silami, stává se zrádcem národní pospolitosti. Každé úlevy poskytnuté zajatcům ulehčují nepříteli špionáž a sabotáž, která je namířena proti nám a našemu [německému] národu. Nechybí zde dovětek: „*Každý Nemec sa musí riadiť pri styku so zajatcami týmito smernicami [...] Jednanie proti týmto nariadeniam bude prísne potrestané, lebo sabotuje takto vedenie vojny.*“³¹ Pplk. gšt. Emil Novotný jako náčelník štábu RD vydal 10. září 1942 rozkaz *Závady pri prepúšťaní zajatcov zo služieb-odstránenie*, ve kterém zakázal propouštění zajatců, které jednotky nepotřebují, přímo domů, ale nařídil jejich odeslání do zajateckého tábora.³² Mjr. pěch. Jozef Lehocký v zastoupení velitele pěšího pluku 20 proto podřízeným jednotkám 21. září 1942 zaslal v plném znění na vědomí a k provedení rozkaz velitelství německého XLVII. armádního sboru k pracovnímu využití válečných zajatců a civilního obyvatelstva, ve kterém se zakazuje propouštění válečných zajatců domů, a to i v případě, pokud přeběhlý zajatec byl zařazen k některé jednotce, která jej již za zajatce nepovažovala. Při případném ukončení pracovního zařazení zajatce u jednotky se tento odsílá do zajateckého tábora, který je jediný oprávněn případně zajatce propustit. Je potřebné, aby více práceschopných válečných zajatců bylo nasazeno jako pracovní síla v týlových oblastech nebo v zázemí a za tím účelem by měli být u jednotek nahrazeni civilními zaměstnanci. S přeběhlíky, Turkmeny a apod. (myšleni zřejmě příslušníci asijských národů SSSR) se pro odsun potřebné pracovní síly do zázemí však nepočítá.³³ Plk. pěch. Mikuláš Markus jako velitel pěšího pluku 20 nařídil 8. března 1943, aby zajatci byli poučeni chovat se bezvadně a vykonávat své povinnosti co nejsvědomitěji, jinak budou předáni Němcům. Zakázal potulování zajatců v době zaměstnání.³⁴ Stot. gšt. Štefan Murgaš jako náčelník štábu RD nařídil 12. března 1943, aby ti zajatci, kteří se dopustí nějakého přestupku nebo jsou neukáznění, byli odsunuti do německého zajateckého tábora.³⁵ Plk. gšt. Rudolf Pilfousek jako velitel ZD upozornil 7. července 1943 na případy, kdy se slovenští vojáci z obchodních důvodů potulují v blízkosti bazaru nebo zajateckého tábora, a zakázal každé jednání a styk se zajatci a Židy s tím, že provinilce příkladně potrestá pro výstrahu ostatním.³⁶ Pplk. gšt. Ján Golian jako náčelník štábu RD na rozkaz velitele RD plk. pěch. Pavla Kuny, který zjistil, že v řadách válečných zajatců jsou specialisté a odborníci z řady oborů, jejichž pracovní sílu a schopnosti nelze v poli náležitě využít, nařídil 7. května 1943, aby podřízené jednotky

30 VHA, f. RD, šk. 133, Denný rozkaz č. 84, 30.7.1942, čl. 9.

31 VHA, f. ZD, šk. 3, Rozkaz č. 98, 5.8.1942, čl. 824, Príloha – smernice *Chovanie sa voči válečným zajatcom*.

32 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 223/42.

33 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 240/42.

34 VHA, f. RD, šk. 111, Dôverný rozkaz č. 10, 8.3.1943, čl. 11.

35 VHA, f. MNO, Spisy obyčajné, šk. 566, fasc. 92 2/2, Veliteľstvo RD č.j. 25.929/Dóv.2.odd.1943.

36 VHA, f. ZD, šk. 3, fasc. 1/50(a), Rozkaz č. 86, 7.7.1943, čl. 902.

provedly výběr mezi zaměstnanými válečnými zajatci, kteří jsou ochotni odejít pracovat na Slovensko. S přihlášených zajatců měli být vybráni zdraví, tělesně zdatní, duševně vyspělí a po stránce politicko-bezpečnostní naprosto spolehliví jedinci, kteří se podrobí lékařské prohlídce a dostanou posudek a doporučení od velitele jednotky.³⁷ Nejvyšší rada obrany státu této iniciativě nedopřála sluchu a zaujala negativní stanovisko k příchodu sovětských zajatců do zázemí na Slovensko. Vyjádřeno slovy MNO: „*Inak prax sa vyvinula vo veci vojenských zajatcov pri slovenskom vojsku tak, že všetkých zajatcov v poli odovzdávame nemeckým vojenským orgánom a na území Slovenska MNO samo nemá nijaký záujem, aby zajatci tu zostávali.*“³⁸

Slovenské polní jednotky na obsazeném sovětském území plnily jak bojové úkoly, tak úkoly policejné-bezpečnostní, strážní a týlové služby. Charakter války proti SSSR vedl k naprostému odklonu od humanizace všech stránek uplatňování okupační moci a k přijímání drakonických opatření vůči každému, kdo projevil ať zjevné nebo domnělé nepřátelství vůči německým kořistnickým zájmům.³⁹ Většinu slovenských vojáků rozhodně nebylo násilí vlastní. Jejich vztah k civilnímu obyvatelstvu lze označit za ambivalentní.⁴⁰ Odvíjel se od charakteru bojové činnosti, místa nasazení, podřízenosti konkrétnímu německému velitelství, aktivity velících slovenských důstojníků. Slovenští vojáci se pohybovali v neznámém prostředí a byli konfrontováni s projevy sovětské reality a mentality, které nerozuměli. Vstřícný postoj civilního obyvatelstva byl vítán,⁴¹ snahou zůstalo udržet minimálně jeho neutralitu.⁴² Vůči partyzánům převážil vztah likvidační, k plnění některých protipartyzánských rozkazů se však přistupovalo váhavě a formálně, slovenští vojáci se střetům nezřídká vyhýbali. Drakonický postup vůči partyzánům se často dotýkal civilního obyvatelstva, které tím nesmírně trpělo.⁴³ Fenomén partyzánského hnutí v SSSR, které mělo své lidové mstitelky, polovojenské skupiny, partyzánské oddíly, organizátorské výsadky, ale také zelené kádry, tak nelze zkoumat odděleně od postojů a chování civilního obyvatelstva.

Pplk. gšt. Štefan Tatarko jako náčelník štábu armády nařídil 9. července 1941 dohled nad civilním obyvatelstvem, které zásobuje v týlu zanechané nepřátelské skupiny, poskytuje jim

37 VHA, f. MNO, Spisy tajné, šk. 25, MNO č.j.3684/Taj.I-1943; dále f. RD, šk. 109, a.j. 35/43.

38 Slovenský národný archív Bratislava, f. ÚPV 1938 – 1945, šk. 32/A, MNO č.j. 273.536-1/1-1943.

39 K tomu srov. sborník statí Gorzka, G. – Stang, K., (Hg.): *Der Vernichtungskrieg im Osten – Verbrechen der Wehrmacht in der Sowjetunion aus Sicht russischer Historiker*. Ost-West-Dialog 3. Kassel : kassel university press, 1999; ruské vydání *Istrebiteľnaja vojna na vostoce : Prestuplenija vermachta v SSSR (1941-1944)*. Moskva : AI-RO, 2005.

40 Jako příklad uvedme, že pozitivní postoj slovenského velení v náboženských otázkách vůči civilnímu obyvatelstvu v létě 1941 byl vystřídan směrnicemi Adolfa Hitlera, které slovenské velení 23.10.1941 nařídilo používat podřízenými jednotkami jako vodítko. Hitler rozhodl, aby náboženská nebo církevní činnost civilního obyvatelstva nebyla ani podporována, ani jí nebylo bráněno, ale náboženská propaganda vůči civilnímu obyvatelstvu byla zakázána, stejně jako byla zakázána účast civilního obyvatelstva na polních vojenských bohoslužbách. VÚA-VHA, f. Sbírka, fasc. 39-20-82, Velitelstvo spojovacího štábu, Důvěrný domácí rozkaz č. 1, 23.10.1941, *Chovanie sa vojska v náboženských otázkach voči civilnemu obyvatelstvu*.

41 „*Všetci velitelia sa starajú o udržanie dobrého pomeru k civilnému obyvatelstvu...*“. Osobitný rozkaz č. 1, 30.6.1941. MIČIANIK, P.: Vplyv náboženstva a ideológie na vzťahy slovenských vojakov a civilného obyvatelstva Sovietskeho zväzu v rokoch 1941 – 1943. In: *Politické vedy*, 4, 2001, č. 2, s. 34.

42 „... *príslušníci ZD [obmedzia] svoj osobný styk s civilným obyvatelstvom na minimum; pritom však zostane pomer medzi vojskom a civilným obyvatelstvom dobrý – korektný.*“ Osobitný důvěrný rozkaz č. 7, 8.9.1942. Tamže, s. 50.

43 „*Už ostré opatrenia a strach pred trestami, ktoré nasledujú musí obyvatelstvo zdržovať od toho, aby bandy podporovali alebo spolupracovali s nimi [...] Proti osadám, ktoré podporujú bandy nejakým spôsobom, budú obyčajne nutné kolektívne opatrenia. Tieto opatrenia môžu byť podľa previnenia: zvýšené poplatky, odobranie častí, alebo všetkého dobytka, odoslanie práceschopných mužov na práce do Nemecka, alebo zničenie celej osady ...*“. VHA, f. ZD, šk. 28, fasc. II/49, *Návod pre boj proti bandám na východe*, 11.11.1942.

civilní oblečení a podává jim zprávy. Jedná se o záškodnictví. Bolševici v civilu, schopní nosit zbraň, se považují za zajatce, ale pokud je podezření na záškodnictví, je nutno proti nim zakročít co nejpřísněji.⁴⁴ Tatarko zakázal 10. července 1941 odsun civilistů, žen a dětí, které zadržely slovenské jednotky, do zázemí, a nařídil podle druhu provinění jejich odevzdání do koncentračního tábora nebo příslušnému polnímu soudu.⁴⁵ Směr dalšího postupu udalo nařízení německého velitele týlového armádního prostoru Jih generála pěchoty Karl von Roques z 20. července 1941, které se zabývalo výkonem trestní soudní pravomoci slovenskými vojenskými soudy nad civilními osobami v obsazeném území. Podle výnosu Vůdce a nejvyššího velitele německé branné moci z 13. května 1941 mají být nepřátelské civilní osoby, které se dopustí trestných činů proti branné moci, buď vojenským oddílem ihned na místě nejkrajnějšími prostředky poražené, nebo, kde se to opomenulo, ihned předvedené před důstojníka, který rozhodne, zda mají být zastřelené. Při ústním vysvětlení k tomu výnosu bylo pro týlový armádní prostor Jih nařízeno odevzdat tyto osoby SS nebo SD. Gen. Roques z důvodu zachování jednotného postupu při zacházení s nepřátelským civilním obyvatelstvem za situace, kdy slovenské divize bojují ve svazku německé branné moci, nařídil, aby se též v týlovém armádním prostoru Jih obsazeném slovenskými jednotkami postupovalo podle výnosu Vůdce a nejvyššího velitele německé branné moci.⁴⁶ Gen. Anton Pulanich v zastoupení velitele armády na základě rozkazu gen. von Roques vydal 28. července 1941 *Rozkaz ohľadom prevedenia uzáveru a stráženia hraníc*, ve kterém nařídil ochranu západní hranice operačního prostoru (tzn. ochranu východní hranice okupovaného polského generálního gubernátu) před infiltrací utečenců a podezřelých osob, které se po zadržení odevzdávaly velitelství místní policie nebo bezpečnostní službě SD a zadržení váleční zajatci eskortovali vždy do nejbližší německé sběrný zajatců.⁴⁷

Mjr. děl. Ján Kallo jako velitel dělostřeleckého pluku 11 nařídil 26. července 1941 na rozkaz velitelství Rychlé brigády, aby byl zadržen každý podezřelý civilista, který prochází slovenská, resp. německá ubytovací místa a přichází z území obsazeného „ruským“ vojskem, nebo by se chtěl dostat na území obsazené „ruským“ vojskem.⁴⁸ V plném znění se ke slovenským vojákům dostal rozkaz velitelství německé 17. armády, který se týkal uniformovaných žen Rudé armády, které budou zadrženy se zbraní v ruce nebo bez ní, a neuniformovaných ozbrojených žen; pouze uniformované ženy byly považovány za válečné zajatce, s neuniformovanými ozbrojenými ženami se nakládalo jako se zákeřníky.⁴⁹ Plk. gšt. Viliam Talský v zastoupení náčelníka štábu armády na základě rozkazu velitelství německé 17. armády vydal 10. srpna 1941 *Pokyny pre boj proti Sovietom a poznatky o boj. prostriedkoch*, ve kterém nařídil, aby při výslechu zajatých sovětských vojáků (dobově „Rusů“) bylo zjišťováno, zda Sověti se zajatými německými vojáky nezacházejí v rozporu s mezinárodním právem, nebo je nezastřelili z důvodu, že jsou členy NSDAP či jiných nacistických organizací.⁵⁰

Ke slovenským vojákům se dostaly i další rozkazy velitelství německé 17. armády týkající se prvních partyzánských skupin a jejich pomoci ze strany civilního obyvatelstva („Boj pro-

44 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 1, Velitelstvo armády č.j. 107.122/Taj.3.oddel.1941, *Súhrn poznatkov o skúsenostiach v posledných bojoch pri útokoch na lesné postavenia a bunkery*.

45 VÚA-VHA, f. Sbíрка, šk. 82, fasc. 39-20-82, Velitelstvo Ladislav, Důvěrný rozkaz č. 3, 10.7.1941.

46 VÚA-VHA, f. Sbíрка, šk. 81, fasc. 39-7-81, a.j. 55-53-3.

47 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 1, fasc. 1/2-17-2, Velitelstvo armády č.j. 107.285/Taj.3.odd.1941.

48 VHA, f. RD, šk. 155, Delostřelecký pluk 11, Denný rozkaz č. 16, 26.7.1941, čl. 7.

49 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 2, fasc. 2/18-3-4, Velitelstvo Koloman, Rozkaz č. 13, 29.7.1941, čl. 4; rovněž f. RD, šk. 155, Delostřelecký pluk 11, Denný rozkaz č. 17, 1.8.1941, čl. 11.

50 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 1, fasc.1/2-18-2, Velitelstvo armády č.j. 107.362/Taj.3.odd.1941.

ti utváraníu bánd“, „Zaobchádzanie s obyvateľstvom“), ve kterých se za zákeřníky považují rozprášení sovětsí vojáci v uniformě i v civilu, kteří se dobrovolně nepřihlásí nejbližšímu velitelství, aby mohli být odesláni do zajateckých táborů, stejně jako se za zákeřnictví považuje pomoc, kterou rozprášeným sovětským vojákům, parašutistům a partyzánům poskytuje civilní obyvatelstvo. „Obyvatelstvo má v nás vidieť osloboditeľov z pod bolševického jarma [...] Preto tento postoj obyvateľstva musí sa udržať, ba dokonca sa ovplyvniť tak, aby sa vyvíjal v náš osoh [...] Proti bolševickým elementom každého druhu treba zakročovať s najväčšou pozornosťou a jej zodpovedajúcou rozvážnosťou.“⁵¹ Sloveňští vojáci byli rovněž nabádáni, aby byli při rozhovorech s civilním obyvatelstvem opatrní a každé menší podezření nebo podezřelé chování civilistů, které by nasvědčovalo k záškodnictví vůči slovenským vojenským zájmům, hlásili nadřízeným.⁵² Pplk. pěch. Ján Černek jako velitel motorizovaného pěšího pluku 21 upozornil 4. září 1941, že mezi civilním obyvatelstvem je mnoho záškodníků, kteří se snaží navázat kontakty se slovenskými vojáky a infikovat je myšlenkami bolševismu. S velkou oblibou na city slovenských vojáků působí za použití různých národních hesel (všeslovanství, bratrství apod.). Nenápadným způsobem zjišťují nálady a smýšlení slovenských vojáků a tyto informace pak nejrůznějšími způsoby zasílají do Moskvy. Černek nařídil, aby se mužstvo až na nejnnutnější případy vyhýbalo styku s civilním obyvatelstvem a každou podezřelou osobu ihned hlásilo.⁵³

Vlastní aktivitu vykazoval ve zvláštních rozkazech velitel RD plk. děl. Jozef Turanec a to především vůči první zárodkům partyzánského hnutí.⁵⁴ Uvedme jeho Osobitný rozkaz č. 3 z 17. srpna 1941 *Zásady v poli a v boji*, ve kterém nařizuje velitelům seznámit mužstvo se způsobem boje partyzánů, „Zároveň nariaďujem partizánov chytených v zákernom boji, na mieste odstrelit“⁵⁵ nebo jeho Osobitný rozkaz č. 10 z 27. srpna 1941 *Pokyny pre pobyt v ubytovacích priestoroch*, ve kterém v případě sabotáže ze strany civilního obyvatelstva nařizuje pachatele, bude-li chycen při činu, na místě zastřelit. Nebude-li chycen při činu, vzít z osady ležící nejbliže místu sabotáže rukojmí (Židy nebo místní představitele bývalého režimu) a vyhlásit, že budou zastřeleni, jakmile se sabotáž bude opakovat, „Hrozbu treba aj uskutočnit.“⁵⁶

Pplk. gšt. Alojz Ballay jako náčelník štábu RD vydal k zamezení špionáže, sabotáže a partyzánské činnosti 4. února 1942 rozkaz *Vyčistenie bojového pásma a zaistenie proti nepriateľskej výzvednej činnosti* k vyklizení úseku divize od všech přistěhovalců a nespolehlivých osob za stálé kontroly a registrace obyvatelstva, k zadržování všech osob, včetně žen a dětí (!), podezřelých ze špionáže a partyzánské činnosti, dále navrátilců z území obsazeného nepřítelem, kteří se automaticky považují za podezřelé ze špionáže. Těmto osobám hrozila při neuposlechnutí nařízení smrt zastřelením. Zadržené osoby se eskortovaly do zajateckých táborů, evakuované osoby se odesílaly pod vojenským dozorem za stanovenou čáru v týlu.⁵⁷ Ballay upozornil na masové nasazení agentů-vyzvědačů sovětské („ruské“) zpravodajské služby, která k tomu využívá všechny vrstvy obyvatelstva, a ve zpravodajských směr-

51 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 2, fasc. 2/18-9-3, Velitelstvo Koloman, Rozkaz č. 19, 8.8.1941, čl. 10.

52 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 2, fasc. 2/18-3-4, Velitelstvo Koloman, Rozkaz č. 13, 29.7.1941, čl. 5, *Zvýšená opatrnosť*.

53 VHA, f. RD, šk. 135, Denný rozkaz č. 18, 4.9.1941, čl. 8.

54 K charakteristice osoby Jozefa Turance na východní frontě srov. JAŠEK, P.: *Generál Jozef Turanec*. In: *Pamät národa*, 4, 2008, č. 1, s. 8-17.

55 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 1, fasc. 1/12-2-1, Velitelstvo RD č.j. 2030/taj.3.odd.1941.

56 VHA, f. Velitelstvo armády, šk. 1, fasc. 1/12-5-1, Velitelstvo RD č.j. 2121/taj.3.odd.1941.

57 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 19/42.

nicích pro boj proti partyzánům a vyzvědačům 13. března 1942 nařídil, že této špionážní činnosti je možné čelit pouze zamezením jakéhokoliv civilního ruchu na frontě, nedůvěřivou kontrolou provozu za frontou a ostrážitostí všech vojenských hodností jako je hlášením nebo zadržením všech podezřelých osob.⁵⁸ Nový náčelník štábu RD pplk. gšt. Ladislav Lavotha na doplnění rozkazu pplk. Ballaye z 4. února 1942 k vyčištění bojového písma a zajištění proti nepřátelské výzvědné činnosti 28. března 1942 zakázal, aby se v obcích přijímaly cizí osoby, které se nehlásily u místního starosty nebo nemají povolení k pobytu. Rovněž zakázal opustit ubytovací místo bez povolení místního starosty ověřené posádkovým velitelstvím. Zopakoval, že osoby, které jednájí proti tomuto nařízení, budou potrestané smrtí.⁵⁹ Plk. pěch. Pavel Kuna jako velitel ZD zaslal 8. března 1942 podřízeným jednotkám v plném znění rozkaz německého vojenského velitele Ukrajiny, ve kterém se upozorňuje na případy, kdy se partyzáni sami vzdali, prozradili místo působení spolubojovníků, potažmo je vydali do rukou německé branné moci. Jsou však případy, kdy partyzáni, kteří se sami vzdali, byli zastřeleni. Spolupráce těchto osob v boji s partyzány však může být velmi cenná, když jsou využity jako zvědové ve prospěch německé armády. Unáhlené zastřelení těchto osob v podobných případech není proto vždy účelné.⁶⁰

Gen. Jozef Turanec jako velitel RD nejostřeji vystoupil po partyzánském přepadu kolony od divizního družstva APH 23. srpna 1942. Nařídil každého partyzána chyceného se zbraní v ruce, nebo se zbraní ukrytou, na místě bez výslechu zastřelit. Pro výstrahu pověsit několik zastřelených partyzánů na frekventovaných místech při cestě s nápisem *Partizán*. Každá jednotka po příchodu do ubytovacího místa zajistí nejméně pět nejvýznamnějších rukojmí z řad obyvatel a rozhlásí, že bude-li v osadě nebo jejím okolí přepaden partyzány některý slovenský voják, budou rukojmí bez milosti popraveni. Každá jednotka zároveň dostala rozkaz pro tento případ sestavit již dopředu popravčí skupinu, která bude vyzbrojena trofejnými sovětskými zbraněmi a střelivem. „*Kto po tomto upozornení nebude vedieť čo má s partizánmi urobiť, alebo privedie partizánov na SV divízie a nevyporiada si to s nimi ihneď na mieste, proti tomu zakročím poľným súdom. Rovnako zakročím proti tomu, kto bude v prospech partizánov, potážne rukojemníkov intervenovať.*“⁶¹ Důsledky nařízeného postupu se snažil zmírnit náčelník štábu RD pplk. gšt. Emil Novotný, který vydal 12. září 1942 rozkaz *Partizánska a špionážna činnosť*, ve kterém nařídil, aby odstřelování partyzánů prováděly jednotky pouze ve výjimečných případech, nakolik by nemohly být získány důležité výpovědi a při rychlém a nesprávném odsouzení by nálada místního obyvatelstva poklesla a obrátila se v náš neprospěch.⁶² Nutno však zároveň upozornit, že Novotný rozkazem z 28. srpna 1942 předal podřízeným jednotkám v plném znění rozkaz německého armádního velitelství, ve kterém je uvedeno: „*Očakávam, že v najbližšej dobe pochopí sa nebezpečie činnosti partizánov a že proti týmto budú urobené čo najprísnejšie protiopatrenia, ktoré dopomôžu k ich zničeniu.*“⁶³ Velitel dělostřeleckého pluku 11 na radiogram velitelství RD nařídil 14. července 1943 hlásit ihned důstojníky a mužstvo, které se dobrovolně přihlásí k příleži-

58 NÝVLTOVÁ, D. – ZDRAŽILOVÁ, V.: Popis archivního fondu Rychlé divize ve Vojenském historickém ústavu. In: *Historie a vojenství*, 1964, č. 6, s. 1020, Dok. č. 4.

59 Tamže, s. 1027-1028, Dok. č. 6.

60 VHA, f. RD, šk. 109, a.j. 26/42.

61 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 200/42.

62 VHA, f. RD, šk. 110, a.j. 225/42.

63 NÝVLTOVÁ, ref. 58, s. 1043, Dok. č. 16.

tostnému zasazení proti bandám. Podmínky: znalost lesa a otužilost. „*Poľovníkov na vysokú zver označte v poznámke.*“⁶⁴

Vybrané rozkazy slovenských veliteľů a důstojníků na východní frontě přinášejí bezesporu formalizovaný pohled na bojovou činnost slovenských vojáků a plnění stanovených úkolů a pouze zprostředkovaně odrážejí skutečné postoje aktérů tehdejších událostí. Nicméně jsou reakcí na dobovou realitu a mají jeden společný cíl: ovlivnit jednání podřízených. Nás mohou vést k zamyšlení nad jednou významnou historickou událostí, kterou nepochybně druhá světová válka byla. Zároveň jsou schopny dosvědčit, nakolik se naplnila slova velitele armády gen. Čatloše: „*Vojaci! Uvedomte si veľkú svoju povinnosť k štátu a kresťanstvu a dokážte znovu celému svetu, že viete byť vernými spojencami a statočnými bojovníkmi, ktorí pripravia národu šťastnú, slávnnu a večnú budúcnosť!*“⁶⁵

---

64 Tamže, s. 1055, Dok. č. 24.

65 *Slovenské vojsko*, 2, 1941, č. 13, s. 203, Armádný rozkaz, 24. júna 1941.

SLOVENSKÉ SAVOIE MARCHETTI SM-84-BIS V DOKUMENTOCH (1939 - 1945) 2. ČASŤ

PETER ŠUMICHRASŤ

ŠUMICHRASŤ, P.: Slovak Savoie Marchetti SM-84-Bis in documentation (1939 – 1945). *Vojenská história*, 1, 13, 2009, pp. 86–120, Bratislava.

The published material is from the funds of Military History Archive in Bratislava, the fund of Military field 4, Liquidation unit of the Slovak Army and Resistance troops. There are not yet published historical documents shedding a lot of new light into the topic of purchasing the planes SM-84-Bis in Italy. There are mainly the reports of direct participants of the events- former members of the Slovak Air Forces who contributed in various different ways to the fulfilment of the set of tasks connected with the purchase, the commission dispatch and their flyovers not only in Slovakia, but also in Italy.

Military History. Slovakia. World War Two. Aviation technique – The purchase of Savoie Marchetti in Italy.

O tom, že posledné riadky v „knihe života“ lietadiel typu Savoia Marchetti SM-84-Bis patriacich do majetku slovenskej vojenskej správy v rokoch 1943 – 1944 neboli definitívne napísané v období Slovenského národného povstania, ani na vrakovisku lietadiel „niekde“ v ďalekom Sovietskom zväze, sa dozvedáme z dobových písomností dochovaných vo fondoch Vojenského historického archívu Bratislava.

Vo fonde Vojenská oblasť 4, likvidačná skupina bývalej slovenskej armády a odboja, sa nachádza súbor doposiaľ nepublikovaných dobových dokumentov, ktorých obsah prináša mnoho „nového svetla“ do problematiky nákupu lietadiel SM-84-Bis v Taliansku.

Ide predovšetkým o výpovede priamych aktérov udalostí – bývalých príslušníkov slovenských vzdušných zbraní, ktorí sa rôznym spôsobom a mierou podieľali na plnení súboru služobných úloh spojených s nákupom, komisionálnym preberaním a preletom týchto lietadiel nielen na Slovensku, ale aj v Taliansku.

Je zaujímavé, že tieto skutočnosti sa dostali na „svetlo sveta“ len na základe iniciatívy talianskej delegácie, ktorá v rokoch 1946 – 1947 v Československu zastupovala pri rokovaníach s predstaviteľmi MNO ČSR záujmy spoločnosti Consorzio Italiano Esportizione Aeronautiche.

Talianska delegácia pri pracovných rokovaníach požadovala od čs. vojenskej správy uhradiť pohľadávku za dodávku lietadiel bývalej slovenskej armáde. V požiadavkách išla tak ďaleko, že okrem sumy za dodávku 8 lietadiel typu SM-84-Bis žiadala uhradiť aj finančné prostriedky za balenie lietadiel, za dopravu oleja, benzínu a pilotov, a to v čiastke najmenej

10 miliónov Kčs. Ďalej žiadala uhradiť aj penále súvisiace s nedodržaním podmienok zmluvy o dodaní lietadiel a ostatného materiálu, ako aj penále za omeškanie.

Najcennejším z predstavovaných dobových dokumentov je výpoveď škpt. let. Jozefa Rehuša z 19. júna 1947, ktorú spracoval na základe vyžiadania veliteľa vojenského útvaru 8937 Bratislava.

J. Rehuš, v tom období príslušník leteckej hliadky Zboru národnej bezpečnosti v Bratislave – Vajnorochoch, svoje písomné stanovisko – odpovede na zadané otázky vypracoval podľa svojich vyjadrení *na základe odpisov písomných dokladov, ktoré si svojho času vo svojom služobnom zadelení robil* (rozumej jeho služby v slovenskej armáde – pozn. P. Š.) *podľa náhľadu, akým mal na túto obchodnú transakciu.*

O tom, aká bola skutočnosť, a akým spôsobom čs. vojenská správa zdokumentovala celý proces realizácie zmluvy o dodávke lietadiel SM-84-Bis a jednoznačne vyvrátila aj nezmyselné požiadavky talianskej strany, nám podáva plastický obraz obsah zverejnených dokumentov.

Dokument č. 1

Čís. Vojenský útvar 2143 Dot.
Bratislava

Poštová priehradka 202[?]

Dotaz vráťte priamo
~~služobnou cestou~~

DOTAZNÍK

Pre Letecký sklad, - Nitra

Súrne
Súrne Súrne
Vybavte ihneď

Dotaz:	Odpoveď:
<p>Býv. slov. MNO objednalo od fy Concorzie Italiano Roma určitý počet lietad[i]el. Na túto dodávku bolo podľa nar. býv. MNO č. 358.101/dóv.II-1-4 1943 poukázany preddavok prostredníctvom „Tatra banky, fil. Bratislava v sume Kčs 61,289.965.-. Suma bola vzatá do knihy pohl. Eráru býv. tech. správy Let. parku por. č. 63/1944.</p> <p>Nakolko tu ide o zistenie či firma nejaké lietadlá dodala, zistite v spis. mat. býv. t. s. Let. parku /príp. u kpt. Blažkoviča, ktorý o tejto veci bol informovaný/ koľko lietad[i]el a v akej cene bolo býv. slov. armáde na túto zálohu dodané.</p> <p>Bratislava, 27.II.1947.</p> <p style="text-align: right;">Prednosta: vz. škpt. nečitateľný podpis</p> <p>(LI)KVID.</p> <p style="text-align: right;">HS, ref</p> <p><u>Velit. let. zákl. 4 - Tu</u></p> <p>Postupujem na vyjadrenie. 15.III.47.</p> <p style="text-align: right;">Prednosta: nečitateľný podpis</p>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p>LETECKÝ SKLAD 4 Hospodárska správa</p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center; margin-top: 10px;"> <p>Došlo dňa 28. II. 1947 Č. j. 5667/hosp. Príl. -</p> </div> <p>Na dotazník podľa výpovede kpt. Blašku hlásime:</p> <p>Kpt. V. Blaško bol s prejímacou komisiou v Taliansku v jeseni r. 1943.¹</p> <p>K prevzatiu lietadiel však vtedy nedošlo pre politickú situáciu v Taliansku vytvorenou kapituláciou južného Talianska a komisia sa vrátila bez lietadiel.</p> <p>K novému jednaniu a preberaniu lietadiel došlo oznove až v lete roku 1944 kedy boli aj lietadlá na Slovensko prelietnuté krátko pred Slovenským nár. povstaním.</p> <p>Koľko lietadiel bolo prelietnutých kpt. Blaško nevie, lebo v prejímačej komisii v r. 1944 nebol a pretože bývalý let. park sa aktívne zapojil do povstania, neboli mu už známe výsledky rokovania a preberania lietadiel o čom sa ani žiadne zápisy u terajšieho LS-4 nenachádzajú. Doporučujem postúpiť dotazník VL40, ktorému snáď budú známi členovia prejímačej komisie v r. 1944.</p> <p>Pre informáciu dodávame, že v čase národného povstania boli na letisku Mokrad dve lietadlá SM ktorých jedno bolo prelietnuté na letisko Tri Duby a jedno ostalo ohorené na letisku Mokrad.²</p> <p>Cena jedného lietadla činila asi 6 (?) 000,000 Ks.</p> <p style="text-align: center;">1. III. 1947</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center; margin-top: 10px;"> <p>LETECKÝ SKLAD 4 Hospodárska správa</p> </div> <p>veliteľ a predseda hospodár: nečitateľný podpis nečitateľný podpis</p>

<p>LIKVID.</p> <p><i>Plk. Balay – predseda Letecká oblasť</i></p>	<p><u>Voj. útvar 2143 – Bratislava</u></p> <p>U VL4O nie je nikto, kto by mohol podať konkrétne údaje. V komisii, ktorá bola v roku 1944 V Itálii bol údajne <u>pplk. duch. Lednický VO-4 ako tlumočník.</u></p> <p>Ďalej mali byť pri preberaní lietadiel: škpt. let. Viliam Grúň³, ktorý je t. č. u Let. doprav. pluku v Prahe. npor. let. Ján Hergott,⁴ ktorý je t. č. zamestnaný v Dynamitke – Nobel –nár. podnik v Bratislave a por. let. Eugen Čech t. č. Let. dopr. pluk Praha.⁵</p> <p>20. 3. 1947.</p> <p>Z rozkazu: Náčelník štábu mjr. let. nečitateľné (pečiatka) nečitateľný podpis</p>
--	---

Dokument č. 2

VELITEĽSTVO TYLU 4. OBLASTI

D i a l n o p i s o m .

Súrne
Dôverné

Ministerstvo národnej obrany, Hl. št. 8. oddel. P r a h a .

Na nariadenie č.j. 11.905/Dôv.hl.št. 8. oddel. zo dňa 7/6 1947, ktoré som dostal dnes ako dialnopisom hlásim:

Podrobnosti o dodávke lietadiel od Itskej firmy Consorzio Italiano esportazione aeronautiche pre veliteľstvo vzdušných zbraní býv. Slov. armády v r. 1944 nemôžem nateraz zistiť a hlásiť, lebo písomnosti, smluvné ujednanie a doklady o vyúčtovaní záloh boli u leteckého parku v Mokradi a za Slov. nár. povstania v auguste r. 1944 boli zničené, a z osôb, ktoré sa zúčastnili komisionálneho preberania lietadiel v Itálii a tieto lietadlá prelietavali z Itálie na Slovensko t. č. nie sú v Bratislave. Podrobnú správu o počtu prevzatých lietadiel [,] kedy a kto ich prevzal bude mi možné podať po protokolárnom vypočutí zúčastnených osôb. Me-

dzi osobami, ktoré lietadlá v r. 1944 v Itálii preberali sú tiež škpt.let. Viliam Grúň a por.let. Eugen Čech, ktorí konajú službu u Leteckého dopravného pluku v Prahe.

Po písomnostiach, ktoré by mali vzťah k tejto veci pátram v archívoch býv. Slovenského MNO. a veliteľstva vzdušných zbraní.

čj. 267.921/1947.

Bratislava, 9. júna 1947.

Za veliteľa:

pplk. gšt. Kamil Novák, v. r.

Za správnosť:

mjr. xxxxx Jozef Bartoň

(nečitateľný podpis)

Dokument č. 3

O d p i s d i a l n o p i s u.

Voj. útvy. 8937 – Bratislava.

K. Vašemu čj. 317274/Dôv.vel.týlu 4. oblasti z 22. júla 1946:

Dávam Vám na vedomie a k vyjadrení sdelení italské delegace dlíci v Praze. S Italskou delegaci byla projednána pohledávka Kčs. 59,443.325.-, („58“ – nečitateľné – prepisované – pozn. P. Š.) za Italskou firmu Consorzio Italiano Esportizione Aeronautiche. Italská delegace požádala příslušné italské úřady, aby vec vyřešili a obdržela tuto zprávu: Consorzio Italiano Esportazione Aeronautiche obdržela částku 58 milionu. Z toho jsou 3 miliony na vázanem účte v Bratislave u jedné Bratislavské banky. Consorzio Italiano esportazione aeronautiche dodalo 8 letadel v hodnotě 48 milionů. Československé úřady /patrne jde o bývalé úřady v Bratislave/ schválili odpočet za dodaná letadla a zustala nevyřízena jen částka 100.000 lir. Consorzio Italiano Esportizione Aeronautiche tvrdí, že má ještě pohledávku za výlohy spojené s balením letadel, za dopravu oleje a benzínu, za dopravu pilotu v částce nejméne 10 milionu. Consorzio Italiano Esportizione Aeronautiche vyžaduje si dále právo žádati zaplacení penalít, plynoucích z kupní smlouvy v dusledku toho, že nebylo převzato dalších objednaných letadel. A dál si vyhrazuje žádati úroky z prodlení.

Čj. 11.905/Duv.Hl.št.8.oddel.MNO, Praha.

Dôverné.

Voj. útvar 8937 – Bratislava

Došlo dňa 9. VI. 1947

Čís. 267.921/likv.1947.

VOJENSKÝ ÚTVAR 8937
Bratislava
poštová priehradka 2000

Bratislava, 10. júna 1947.
 Za správny odpis:
 špkt. nečitateľný podpis

Dokument č. 4

O d p i s . .

VOJENSKÝ ÚTVAR 8937
Bratislava I
poštová priehradka 2000

 K čís. : 317. 274/likv.1946

S o z n a m

pohľadávok eráru za Itáliou po býv. slov. armáde, zapísané v knihe pohľadávok eráru u bývalého vojenského telesa:

1/ ~~Letecký park, technická správa:~~

a/ Por. čís. 63/1944 Dr. Ing. Jozef Tramonte,
 zástupca firmy Consorzio-Italiano, Rím, záloha na
 dodávku lietadiel dľa nar. VVZ čís. 43.709 Dôv.
 tech. 1943 .....Ks 200.000.-

b) por. čís. 61/1944 A. Anzano, npor.
 ital. Armády, záloha vyplatená dľa nar. VVZ
 čís. 54.194/1943.....Ks 10. 000.-

c/ por. čís. 67/1944 Consorzio Italiano
 Esportizioni Aeronautiche per la S.A. Savoia
 Marchetti, Roma, záloha na objednávku lietadiel
 podľa nar. MNO č. 358.101/Dôv. II-1-4-1943.. . . Ks
 suma Ks 61, 289.965.-
 z čoho odpísané v marci 1944 ,, 3, 058.000.-

Ostáva Ks 58.231.965.- Kčs 58,231.965.-

d/ por. čís. 94/1944 Úhrada Liečebných
 trov za npor. let. talianskej armády Antonia
 Ansano a za rtm. talian. Armády Jefla Masarini,
 Štátnou nemocnicou v Trenčíne, podľa nariadenia
 VVZ čís. 57.706/int. 1943 ..... Ks 1. 460,- -

-----
 dovedna..... Ks 58,443.425.-

S l o v o m : Päťdesiatosem miliónov štyristo štyridsaťtri tisíc
štyristodvadsaťpäť korún čl.

VOJENSKÝ ÚTVAR 8937

Bratislava
poštová priehradka 2000

Bratislava, 10. júna 1947.
Za správny odpis:
škpt. nečitateľný podpis

Dokument č. 5

VOJENSKÝ ÚTVAR 7937

Bratislava 1
poštová priehradka 2000

-----Dôv.-----
Čís.: 267.921/likv.1947.

Vec: Pohľadávky býv. slov. voj. eráru
za Itáliou – šetrenie

Prílohy: 2.

Dôverné

Bratislava, 10. júna 1947.

Veliteľstvo 4. leteckej oblasti,

Bratislava.

S Ú R N E

Italská delegácia v Prahe uplatňuje pohľadávky za dodávky lietadiel býv. slovenskej armáde, ktoré sú naznačené v pripojenom odpise nariadenia MNO č. j. 11.905/Duv. Hl.št. 8.oddel..1947.

Aby mohli byť údaje Italskej delegácie preskúšané, potrebné je zistiť vznik, poťažme odôvodnenie každej položky požadovanej touto delegáciou. Likv. oddel. VTO-4 k tomuto účelu má t. č. k dispozícii jedine knihu pohľadávok eráru býv. Leteckého parku tech. správy, ktorej príslušný výpis v prílohe pre Vašu orientáciu pripojujem. Táto kniha pohľadávok úplná nebude a doplniť sa tiež nedá, keďže príslušné doklady nie sú k dispozícii. Všetky medzery preto nutné je urýchlene doplniť.

Žiadam o láskavé zistenie a pripojenie spisov i s dokladmi a to:

- 1/ nar. býv. VVZ čís. 43.709/Dôv.tech.1943,
- 2/ nar. býv. VVZ čís. 54.194/1943,
- 3/ nar. býv. MNO čís. 358.101/Dôv.II-I-4-1943,

ako i prípadných iných spisov, súvisiacich s objednávkami, dodávkami, preberaním, platením a pod. lietadiel a materiálu.

Uvedené spisy sa v archíve býv. MNO, stav. správy a int. nenašli.

Ďalej prosím oznámiť:

4/ kedy, kto a kde materiál odovzdal a menovite

5/ kto materiál preberal /prevzal/ a to podrobne o počtu prevzatých lietadiel a materiálu.

Dotyčných vypočujte protokolárne.

Vypočutie pplk. Lednického, ako tlmočníka preberacej komisie v Itálii nariaďujem na terajšom jeho služobnom mieste.

Vráťte urýchlene, keďže delegácia je časove viazaná na najbližšie dni a podanie hlásenia mimoriadne spechá (ponáhľa – pozn. P. Š.).

Za veliteľa:

plk.int. Schnek Eduard
(nečitateľný podpis)

int. mat.

D ô v e r n é	
Došlo	12. VI. 1947
Č. j. 361227/Dôv.3int. Príl. 2	

Prílohy: 3.

Veliteľstvo 4. oblasti 4. likv. oddel.
Bratislava.

Na nariadenie čís. 267.921/likv.1947 hlásim:

Požadované spisy sa u VLO-4, ani u jemu podriadených útvarov nenachádzajú.

V prílohe predkladám hlásenie kpt. Láfa, ktorý zo začiatku na objednávke lietadiel pracoval.

V zápisniciach s pplk. Lednickým a npor. Hergottom sú uvedené najdôležitejšie a vec najlepšie objasňujúce dáta, takže od vypočúvania ďalších, o veci menej informovaných osôb som predbežne upustil.⁶

16/6 1947

Za veliteľa:
Prednosta intendancie VL-4-0
pplk. intend. Oldrich Kvapilík
(pečiatka)
pplk. Kvapilík
(podpis)

Hlásenie kpt. let. zbroj.

*Hlásenie kpt. let. zbroj. Láfa predložené s hlásením na MNO.
Spis vybavený, založiť.*

Prílohy: 2

24. 6. 1947 škpt.

nečitateľný podpis

Dokument č. 6

O d p i s .

K číslu: 361227/Dôv.int.1947.

H l á s e n i e

Kpt. let. zbroj(.) Jána Láfa, voj. útvaru 2274 v Bratislave k dodávke lietadiel Savoya Marchetti z Talianska.

Smluva /objednávka/ bola urobená medzi býv. MNO v Bratislave a firmou Savoya-Marchetti asi začiatkom léta 1943, a to na 20 kusov lietadiel a príslušenstvo /výstroj a výzbroj/, za celkovú sumu asi 120.000.000.- Kčs. Z toho bolo počítané asi 100,000.000,- za lietadlá a 20,000.000.- za výstroj.

Poukázané malo byť 50% hneď po podpísaní smluvy, cez národnú banku.

Na prevzatie lietadiel bola asi v auguste 1943 odoslaná do Talianska slov. komisia i s pilotami (pilotmi – Š. P.) na prevzatie lietadiel. Táto komisia sa však vrátila bez lietadiel, lebo firma ich nemala ešte pripravené k odovzdaniu.

Predsedom preberacej komisie bol p. pplk. gšt. Ballay.⁷

Medzitým v lete 1943 prelietla sama firma Savoya-Marchetti na Slovensko 3 lietadlá na túto objednávku. Tie boli prevzaté. Štvrté lietadlo bolo s vadami (poruchami, nedostatkami – P. Š.) a nebolo prevzaté.⁸

Od septembra 1943 až do júna 1944 v dodávke nebolo pokračované.

Až v léte 1944, to už som ale od júla 1944 neúradoval, takže o veci ďalej neviem.

16. 6. 1947.

Kpt. Láf v.r.

VELITELSTVO TYLU 4. OBLASTI
Likv. odd. býv. Slov. armády a odboja
Za správnosť odpisu:

Bratislava, 25. júna 1947
škpt. nečitateľný podpis

Dokument č. 7

O d p i s .

Vojenský útvar 2117.
K. číslo: 3.886/Dôv.T-5.1947.

Z á p i s n i c a .

napísaná na nariadenie Voj. útvaru 8937 v Bratislave číslo 267921/likv.1947 s pplk. Lednický Antonom, nar. 28. 5. 1902 v obci Rajec, okr. Žilina, príslušným tamtiež, t. č. prideleným u Vojenského útvaru 2117 v Žiline.

~~Vec: Dodávky lietadiel pre býv. Slovenskú armádu z Itálie - šetrenie.~~

Prítomní: predseda: plk. gšt. Stanek Jan
člen: pplk. gšt. Holík František,
zapisovateľ: mjr. int. Juraj Hovorka.

Vypočúvaný bol požadovaný, aby na predložené otázky odpovedal pravdive.

1./ Italská delegácia v Prahe uplatňuje pohľadávky za dodávky lietadiel býv. Slovenskej armáde. Viete o týchto dodávkach niečo povedať?

Áno. V roku 1943 v mesiacoch júl a august v Trenčíne na býv. veliteľstve VVZ bola uzavretá smluva na dodávku asi osemnásť lietadiel typu "SAVOYA-MARCHETTI" za prítomnosti vtedajšieho veliteľa VVZ plk. gšt. Ballay Alojz s niektorými členmi štábu a firmy, ktorú zastupovali p. Rossini /:údajne majiteľ:/, ktorý mal splnomocnenie fu. zastupovať a ing. Tramonte. Pri prejednávaniach podmienok smluvy bol som prítomný ako tlmočník.⁹

2./ Sú Vám známe bližšie podrobnosti, alebo údaje s tejto smluvy vyplývajúce?

Na cenu jedného lietadla sa už nepamätám. Objednávka znela úhrnom asi na 18 lietadiel /presný počet neviem/ za podmienok, že budú dodané ku každému lietadlu záložné súčiastky vrátane motorov. Táto podmienka bola v smluve osobitne vyhradená.

3./ Viete niečo o dodávkach lietadiel za podmienok a na podklade tejto smluvy?

V mesiacoch august - september 1943 /:deň presne udať nemôžem:/ odišla do Itálie do Sento Calende pri Miláne so Slovenska komisia v počte asi 20-30 ľudí pod vedením plk. gšt. Ballay Alojza na prevzatie objednaných lietadiel. V tomto počte členov komisie bol zahrnutý aj výkonný personál letecký, ktorý mal po prevzatí dopraviť lietadlá na Slovensko cestou vzdušnou a záložné súčiastky vlakom.¹⁰

4./ Pamätáte sa na niektorých členov komisie:

Okrem spomenutého pplk. gšt. Alojza Ballaya bolo v komisii p.:

Sojček Karol, pplk. Trnka Július, mjr. Dargov Pavel, škpt. Rehuš, kpt. Grúň, npor. Čech, npor. Hergot a iní, ktorých mená si už nepamätám.

5./ Čo komisia pri príchode do Itálie pokonala?

Po príchode do továrne 10. septembra 1943, bolo nám riaditeľom sdelené, že majetok preberá nemecká armáda, keďže dva dni predtým došlo k politickému obratu a komisia bola odkázaná prejednať vec u veliteľstva nemeckej armády.¹¹

Nemecké vojenské letecké orgány pri Milane nám oznámili, že všetok materiál nami objednaný pokladajú za vojenskú korisť a uvoľnenie ktorej musíme žiadať cestou diplomatickou s upozornením, aby sme sa najkratšou cestou a urýchlene vrátili domov, čo sa aj stalo po zdolaní rôznych ťažkostí. Teda komisia nič neprevzala a vrátila sa bez výsledku, čím sme zvýšili svoje náklady bez našej viny.

6./ Čo ďalej v tejto veci bolo podnikané a čím sa Vám ďalšie podrobnosti bez me (známe – pozn. P.Š.)?

Ako viem [,] cestou nemeckej missie u VVZ podnikalo kroky na príslušných nemeckých vojenských miestach býv. „Ríši“ o uvoľnenie objednaných lietadiel. Toto vyjednávanie preťahovalo sa až do júna 1944, teda skoro rok.

7./ V akom smere sa pokračovalo ďalej, čo bolo podniknuté a s akým výsledkom.?

Po súhlase kompetentných úradných nemeckých miest, bola zostavená komisia na prevzatie lietadiel v Taliansku. Vedúcim komisie bol škpt. gšt. Hanus František, so sprievodom člena nemeckej vojenskej missie u VVZ v hodnosti majora, meno si nepamätám. Sám som bol opäť v komisii ako tlmočník.

Po príchode do Itálie mala komisia znova veľké ťažkosti s vydaním lietadiel od tamojšieho hlavného leteckého veliteľstva COmo a až na zákrok nemeckého sprievodcu našej komisie, spomenutého majora, ktorý musel vec prejednať v Berlíne, podarilo sa presvedčiť nemecké veliteľstvo COMO, že nám majú vydať lietadlá.

Po týchto jednaniach, ktoré trvali skoro mesiac, došlo k vlastnému preberaniu lietadiel.

Lietadlá však nebolo pripravené k odovzdaniu, ba čo viac boli tieto roztrúsené po rôznych letištiach, už v používaní, poškodené a vyžadovali niekoľko týždňové opravy za týmto účelom, aby boli k letu schopné. Táto manipulácia komisiu opäť zdržala k nútenému pobytu v Itálii, čím naše náklady neúmerne stúpali.

Teda podmienkam smluvy vyhovené neboli.

8./ Kto, kde a kedy materiál odovzdal.?

Asi v polovici augusta 1944 v Sesto-Calende so súhlasom v továrni prideleného nemeckého dôstojníka /:pravdepodobne vojenský dozor:/ odovzdané boli lietadlá orgánmi továrne.

9./ Kto lietadlá preberal.?

Lietadla preberal škpt. gšt. Hanus František, s príslušnými odborníkmi našej komisii.

10./ Čo a v akej hodnote bolo prevzaté.?

Podľa mojej mienky lietadlá boli už staršie, už opotrebované, keďže vyžadovali opravy, ako som sa už prv zmenil, boli neúplné, nefungovali rádiostanice a pod., bez akýchkoľvek záložných súčiastok /:teda proti smluve:/, takže hodnotu je ťažko odhadnúť, keďže podmienky neboli splnené a túto ani približne udať nemôžem.

11./ Kolko týchto neúplných lietadiel bolo prevzaté.?

Prevzatých bolo celkom 4 lietadlá, ale pri skúšobnom lete pred odletom na Slovensko, jedno ostalo znovu v oprave a priletelo za pilotovania kpt. Grúňa a dodatočne, niekoľko dní po nás.

12./ Viete či sa preberanie dialo zápisnične, alebo vo forme inej.?

Na túto okolnosť sa nepamätám a mohol by ju objasniť vedúci komisie škpt. gšt. Hanus František.

13./ Je Vám známe niečo o prevzatých lietadiel inou komisiou, alebo iným spôsobom dodania?

Áno. V júli 1943 prileteli do Trenč. Biskupíc 3-4 lietadla, počet presne neviem s posádkami Talianskymi za účelom zácviaku nášho personálu na strojoch typu a výroby talianskej „SAVOJY-MARCHETTY“.

Tieto po dobe asi jedného mesiaca boli tiež prevzaté priamo v Trenč. Biskupiciach za prítomnosti plk. gšt. Ballay Alojza. Pokiaľ sa pamätám jedno z týchto lietadiel bolo letu neschopné a natoľko opotrebované, že prevzaté nebolo a mohli byť použité jedine na doplnenie opotrebovaných súčiastok lietadiel ostatných stejného typu. O prevzatí týchto lietadiel môže podať presnejšie vysvetlenie škpt. Rehuš.

14./ Viete niečo o platbách pre Taliansko, v spojitosti tu spomínanej dodávky lietadiel.?

Pamätám sa, že platby boli prevádzané zálohovo a síce na tieto čiastky:

1./ Ing. Tramonte obdržal zálohu	Ks	200.000.-
Účel neviem.		
2./ npor. Ansano na úhradu trov spojených s jeho po bytom a pobytom jeho sprievodu	Ks	10.000.-
3./ npor. Anzano a rtm. Masarini za úhradu lie čenia v nemocnici, niečo prez.....	Ks	1. 400.-
4./ čiastka vo forme zálohy cez	Ks	50.000.000.-

Teda celkom sumu približne Ks 60,000.000.—Cifry si presne nepamätám. Tieto čiastky boli vyplatené v roku 1943.

15./ Firma uplatňuje požiadavok za výlohy spojené s balením lietadiel, za dopravu oleja a benzínu a za dopravu pilotov. Sú podľa Vás tieto požiadavky oprávnené, keďže ako ste spomenuli vyššie, lietadlá boli prepravené cestou vzdušnou.?

P o d ľ a
môjho názoru pohľadávky z tohoto titulu sú neoprávnené, lebo balenie sa žiadne neprevádzalo. Toto by prišlo v úvahu len pri dodaní záložných súčiastok, ktoré sme však neobdržali. Čo sa týka oleja a benzínu, odobrali sme tento pred odletom z Talie od nemeckých vojenských miest, na povolenie odberu /:vydania:/ sme čakali vo Verone skoro týždeň. Toto povolenie výdaju došlo až z Berlína. Doprava pilotov je mi nesrozumiteľná, keďže prelet previedli naši pilóti. V prípade, že firma účtuje výlohy spojené s našou komisiou, je vina na strane firmy, keďže lietadlá k odovzdaniu pripravené neboli a na všetko sme museli vyčkávať.

Zaplatenie náhrad, spojených s premeškaním, alebo dodržaním smluvy, vidím na strane firmy, keďže snaha prevziať lietadlá u vyslanej komisie bola, avšak firma podmienky skoro v žiadnom ohľade nedodržala, naopak mám zato, že by bolo bývalo treba požadovať od firmy náhradu, za vyššie výdaje, ktoré v preberacej komisii vznikli tým, že v smluve uvedené podmienky neboli splnené a pobyt komisie bol zdržovaný.

16./ Sú Vaše výpovede správne napísané a máte niečo ešte na podotknutie.?

Moje výpovede sú správne, správne napísané a podotýkam len toľko, že o smluve a jej podmienkach bude vedieť najviac povedať plk. gšt. Ballay Alojz, škpt. Rehuš a kpt. Láf.

Keďže tu ide o hodnoty miliónové o veci som informovaný a ovládam dokonale jazyk talianský, mohol by som italskej delegácii v Prahe vec podať osobne a o všetkom ich pravdive informovať v tom smysle, že požiadavky sú nesprávne a prehnané.

Prečítané, schválené a podpísané.

Žilina, dňa 12. júna 1947.

plk. gšt. Stanek Ján, v.r.

.....
Predseda

pplk. Ledický Anton v. r.

.....
vypočúvaný

pplk. gšt. Holík František. v.r.

.....
člen:

mjr. int. Juraj Hovorka. v. r.

.....
zapisovateľ

VELITELSTVO TYLU 4. OBLASTI

Likv. odd. býv. Slov. armády a odboja

Za správnosť odpisu:

Bratislava, 25. júna 1947.

škpt. podpis nečitateľný

Dokument č. 8

Škpt. let. Jozef R e h u š,
Letecká hliadka SNB, Bratislava – Vajnory.

Vajnory, 19. júna 1947,

Vec: Nákup lietadiel Sm-84-Bis v Taliansku – zpráva.

Vojenský útvar číslo 8937 ,

B r a t i s l a v a

Na Vaše písomné dožiadanie zo dňa 18. júna 1947 v prílohe predkladám odpovede na otázky, ktoré ste mi dali v súvisi s nákupom lietadiel SM-84-Bis v Taliansku. Hlásim, že tieto odpovede vypracoval som podľa písomných dokladov, odpisy ktorých som si svojho času vo svojom služobnom zadelení robil a podľa náhľadu, aký mám na túto obchodnú transakciu.¹² V texte odpovedí neuvádzam u úradov zúčastnených akýmkoľvek spôsobom na objednávke alebo na jej plnení slovo bývalý, pretože by to smysel textu len komplikovalo.

Škpt. Jozef R e h u š.

(Príloha)

1./ Ako prišlo k objednávke lietadel SM 84 – Bis?

Podľa rozhodnutia Najvyššej rady slov. štátu, konanej dňa 10. júna 1943 za predsedníctva presidenta Dr. Tisu, za prítomnosti členov vlády, A. Macha, gen. Čatolša, Dr. Pružinského, G. Madrického a Guvernéra slov. nár. banky Dr. Karvaša, ako aj zástupcov Veliteľa slovenských vzdušných zbraní pplk. gšt. Ballaya, bolo rozhodnuté, zakúpiť v Taliansku 20 lietadiel Savoia Marchetti typu SM – 84 Bis s príslušnými náhradnými súčiastkami. Pre tento cieľ dala najvyššia rada OŠ súhlas na uvoľnenie 80,000.000.—It. Lir, z taliansko – slovenského clearing-u.

Rokovanie o zakúpenie lietadiel bolo zahájené na podklade listu býv. ministerstva zahraničných vecí, podľa ktorého talianska vláda ponukla Slovensku na odpredaj lietadla PA 65 (bojové) SM 84 – Bis (bombardovanie) a Nardi 315 (školné).¹³ Ako ďalej uvádzam, príslušní slovenskí činitelia rozhodli sa pre kúpu lietadiel SM 84 – Bis.

Na základe tohto rozhodnutia bola na Veliteľstve vzdušných zbraní zostavená osobitná komisia, ktorá po predbežnom predvedení lietadla SM 84 – Bis talianskou posádkou roz-

hodla, že lietadlo SM 84 – Bis po stránke konštruktívnej nie je síce špičkové, avšak jeho výkony odpovedajú výkonom väčšiny lietadiel tohto druhu, používaných v Európe. Táto komisia navrhla zakúpenie 20 kusov týchto bombardovacích lietadiel za predpokladu, že budú splnené tieto podmienky:

1/ Že s lietadlami budú dodané náhradné súčiastky drakov, motorov a všetkých ostatných zariadení v množstve, ktoré je potrebné na udržiavanie týchto lietadiel v prevádzke po celú ich životnú dobu.

2/ Že na Slovensku budú vybudované letecké dielne, ktoré budú môcť prevádzať úspešné opravy týchto lietadiel bez ohľadu na stupeň poškodenia, ak tieto opravy budú technicky prevediteľné.

3/ Pre lietadlá musí byť v Taliansku zaistené a dodané také množstvo pohonných a špeciálnych kvapalín, aké si potreba vyžiada.

4/ Lietadla musia byť prispôsobené na používanie leteckého minerálneho oleja Intava Rott-Ring.¹⁴

Na podklade týchto predbežných rokovaní, bola na Veliteľstve vzdušných zbraní (VVZ) v Trenčíne vyhotovená objednávka na 20 lietadiel SM 84 – Bis, ktorú so súhlasom Ministerstva financií a Guvernéra Slovenskej národnej banky podpísal minister. Nár. obrany generál Čatloš.

2./ Aké bolo znenie objednávky?

Objedávka bola vyhotovená dňa 19. júla 1943 a bola adresovaná na Gr. Uff. Alessandro Rossini, Delegato del Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche per la SA. Savoia Marchetti – Roma, a mala toto znenie:

„Na podklade rokovania splnomocneného zástupcu Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche – Roma p.Gr. Uff Alessandro Rossini so zástupcami Slov. vzdušných zbraní objednávam u Vás:

1./ 20 (dvadsať) kompletných bombardovacích lietadiel Savoia Marchetti SM 84 – Bis s motormi Piaggio P – XI Bis o výkone 1000 ks, ako je udané v úradnom popise lietadla (e) vidovanom talianskym Ministerstvom letectva.

Tieto lietadlá musia byť vyzbrojené a vystrojené materiálom a zariadením, aké sa používa u talianskeho kráľovského letectva a aké bolo predvedené komisii veliteľstva vzdušných zbraní dňa 14. júla 1943 pri predvedení lietadla SM 84 – Bis, čís. VI/A/MM 24.660 na letišti v Trenč. Biskupiciach. Všetky lietadlá musia mať plynové páky prerobené na pridávanie plynu smerom dopredu.

Cena jedného komplet. Lietadla je 3,000.000 – It.Lír, slovom tri milony It. Lír.

2./ Iný letecký a pomocný materiál potrebný pre normálne vybavenie 2 (dvoch) bombardovacích letiek a na udržiavanie týchto lietadiel v prevádzke. Na zakúpenie tohoto záložného materiálu uvoľňujem sumu 20,000.000.—It. Lír. Slovom dvadsať miliónov It. Lír. Soznam tohto materiálu vyhotovia zástupci továrne Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche so zástupcami Slov. vzdušných zbraní. V tomto sozname musí byť zahrnutý tento materiál:

- Záložné súčiastky drakov a motorov,
- 15 leteckých motorov P-XI Bis o 1.000 ks,
- Zbrojný materiál a munícia,

- spojovací materiál a pozemné rádiostanice,
- elektrotechnický materiál,
- špeciálny letecký výstroj,
- zariadenie pre činnosť na letišti,
- potreby pre ošetrovanie lietadiel a iného materiálu,
- predpisy i složení, výroba, uskladnení a používaní pohonných hmôt a mazadiel ako aj špeciálnych kvapalin u lietadiel SM 84 – Bis,
- palubné prístroje,
- školné a učebné pomôcky.

3./ Lietadlá a pomocný letecký materiál musí byť nový, doposiaľ nepoužívaný a svojmu účelu plne vyhovujúci. U lietadiel počet nalietaných hodín nesmie prekročiť 20 hodín. Motory musia byť prispôsobené na používanie leteckého oleja Intava Rott – Ring.

4./ Kvalitatívne a kvantitatívne prevzatie materiálu bude prevedené v Taliansku komisiou slovenskej vojenskej správy a Vašich zástupcov.

5./ Prevzaté lietadlá budú na Slovensko prelietnuté našimi posádkami na Váš účet a na naše nebezpečie. V prípade potreby dodáte nám i posádky lietadiel v počte, ktorý pre prelet lietadiel bude bezpodmienečne potrebný. Ostatný letecký materiál bude takto isto prevzatý v Taliansku a dopravený železnicou na náš účet a na naše nebezpečie na adresu: Letecký park, Mokrd, železničná stanica Liptovský Hrádok, Slovensko.

6./ Ceny leteckého materiálu:

- za 20 lietadiel typu SM 84 – Bis 60,000.000.—It. Lir,
- za náhradné súčiastky a muníciu 20,000.000.—It. Lir
- spolu 80,000.000.—It. Lir.

Ceny rozumia sa franco Taliansko.

Dopravné výdavky a iné poplatky (poistné, obal, clo, a pod.) spojené s uskutočnením dodávky idú na naše trovy. V uvedených cenách nie sú započítané kolkové poplatky, t.j. bude Vám zaplatená netto cena tak za lietadla ako aj za záložné súčiastky a muníciu.

Zaplatenie účtov bude vykonané:

90% cez Slovensko – talianský clearing,

10% v Bratislave vo voľných slovenských Ks na konto Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche – Roma, následovne:

a./ ihneď pri zadaní objednávky:

45% cez slovensko – talianský clearing na Vaše konto v Taliansku a

5% vo voľných slovenských Ks na Vaše konto na Slovensku.

b./ 45% cez slovensko – taliansky clearing, a

5% vo voľných slovenských Ks na Vaše konto na Slovensku, podľa toho, ako materiál bude dochádzať z Talie na Slovensko. Slovenská komisia spíše o prevzatí materiálu zápisnicu.

Jeden exemplár tejto zápisnice sa dodá slovenskému voj. atache v Ríme, ktorý sa telegraficky postará o prevedenie poukazu príslušnej sumy cez clearing a dá telegraficky dispozície na Slovensko cieľom poukázania Ks v Bratislave.

Suma poukázaná vo voľných slovenských Ks na Slovensku bude prepočítaná podľa úradného kursu v deň platenia.

7./ Dodacia lehota ihneď.

8./ V prípade, že by nastal rozpor medzi stránkami, spor bude riešený sborom rozhodcov, pozostávajúcích z troch členov : jedného vybaveného so strany talianskej, druhého so strany slovenskej a tretieho určí Vikár brannej moci, alebo bude ním on sám.

9./ Ak do splnenia objednávky nastane akákoľvek zmena v osobných alebo iných pomeroch, ktorá by ohrožovala prevedenie dodávky podľa týchto podmienok, vyhradzuje si slovenská voj. správa právo od tejto objednávky, ktorá sa má ešte dodať, odstúpiť.

10./ Písomné potvrdenie tejto objednávky odošlite láskave na adresu: Veliteľstvo vzdušných zbraní – Trenčín, Slovensko.

11./ Vyhradzujem si právo v krátkej budúcnosti do jedného roku objednať od Vás 15 záložných motorov P – XI Bis pre lietadlá SM 84 – Bis a záložné súčiastky pre opravy drakov a motorov a municiou.

12./ Za podmienok, ktoré budú osobitné s Vami ujednané, zaväzujete sa zriadiť na Slovensku dielne pre vykonávanie opráv lietadiel SM 84 – Bis a dodáte nám odborný letecký a vedúci personál.

13./ Pohonné hmoty dodané (spotrebované) kráľovskou vzdušnou zbraňou talianskou pre prelet lietadiel na Slovensko, budú slovenským štátom v tom istom množstve čistého leteckého benzínu a minerálneho leteckého oleja slovenského druhu, kráľovským vzdušným zbraňam talianskym vrátené.“

3./ Kto obdržal odpisy tejto objednávky a s akými príkazmi?

Objednávku dostali:

1./ Gr. Uff Alesandro Rossini, Delegato del Consorzio Italiano, Esportazioni Aeronautiche per la S.A. Savoia Marchetti do vlastných rúk dňa 19. júla 1943 v Trenčíne.

2./ Vojenský atache slovenskej republiky v Ríme na vykonanie potrebného počas realizovania objednávky.

3./ Letecký park Mokraš, s tým, že 50% preddavku poukáže firme MNO – intendancia a tento preddavok vyúčtuje podľa dispozícií, ktoré dostane od MNO – intendancie. Ďalšie platby vykoná letecký park podľa dispozícií, ktoré bude bežne dostávať od MNO (VVZ). Výdavky treba kontovať na kap. 5, tit. 2 § 12 – B (položka 2) rozpočtu na rok 1943.

4./ MNO – rozpočet s tým, aby si dodávajúca firma zriadila na Slovensku konto : Consorzio Italiano, Esportazioni Aeronautiche – Roma – v Tatrách banke v Bratislave, v zmysle znenia objednávky. Okrem toho by preddavok podľa článku 6 odst. A.) objednávky poukázal, a VVZ respektive let. parku vydal dispozície o jeho účtovaní. Bolo ďalej navrhnuté, aby poukazom peňazí cez slovensko – taliansky bclearing bola poverená Tatra()banka v Bratislave, ktorá už v súvislosti s objednávkou lietadiel niektoré finančné otázky vybavovala.

5./ MNO – mat. oddeleniu na vedomosť.

4./ Čo viete o talianskych letcoch. Ktorí boli povolaní na Slovensko cieľom zaškolenia slovenských letcov na typ SM 84 – Bis.

Na veliteľstve vzdušných zbraní bola síce vypracovaná objednávka podľa ponuky Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche zo dňa 20. júla 1943 na tento taliansky personál:

a./ na dobu jedného mesiaca prepožičať ako inštruktorov;

1. dôstojníka pilota, 1 motorára, 1 radiotelegrafistu, 1 montera, a 1 zbrojára, ktorí by

zapracovali slovenských pilotov a palubných špecialistov vo všetkých úlohách súvisiacich s leteckou prevádzkou.

b./ na dobu 6 mesiacov prepožičať ako inštruktorov :

1. motoristu, 1 hlavného mechanika a 1 inžiniera, 1 rádiomechanika, 2 mechanikov, 1 stolára, 1 tubistu, 1 zbrojára, ktorí by zapracovali slovenský technický personál vo všetkých úlohách súvisiacich s obsluhou a udržiavaním lietadiel SM 84 – Bis v leteckej prevádzke a ktorí by podľa požiadavkov VVZ organizovali na Slovensku dielne potrebné na vykonávanie opráv týchto lietadiel.

Consorzio Italiano E.A. pre tento personal na hore uvedenou dobu žiadala o zaplatenie sumy Ks 750.000.—s tým, aby táto suma bola uložená k voľnej dispozícii Dr. Ing. Josefovi Tramonte u Tatrabanky v Trenčíne. Technické zariadenie dielni malo byť dodané osobitne a osobitne zúčtované.

Táto objednávka a ani potvrdenie tejto ponuky nebolo talianskému zmocnencovi Gr. Uff. Rossinimu vydané a s tohoto titulu nebol pre Dr. Ing. Tramonte u Tatrabanky v Trenčíne zriadený žiadny účet, nakoľko zácvik prvých slovenských pilotov určených na preberanie objednaných lietadiel bol hradený z iného konta, ktoré bolo zriadené u Tatrabanky v Trenčíne na rozkaz ministra národnej obrany gen. Čatloša, ako uvádzam ďalej.

5. Kedy priletelo prvé ukázkové lietadlo SM 84 – Bis na Slovensko.?

Ukázkové lietadlo SM – Bis čís. 24.660 priletelo na Slovensko dňa 14. júla 1943.

V dňoch 14. – 16. júla boli so zástupcami Talianska rokovania o podmienkach objednávky a vypracovaná objednávka.

Dňa 19. júla bolo ukázkové lietadlo predvedené v Bratislave ministrovi národnej obrany (lietadlo pilotoval taliansky npor. Ansani) a bola podpísaná objednávka na 20 lietadiel.¹⁵

6. Aké sumy a komu boli vyplatené pri pobyte zástupcov Cosorzio Italiano E.A. na Slovensku?

1./ S povolením slovenskej národnej banky a s vedomím intendancie MNO, bolo firme leteckým parkom poukázaná suma Ks 50.000.— na Tatrabanku v Trenčíne, ktorá túto sumu složenú k voľnej dispozícii Gr. Uff. Rossini dňa 19. júla 1943 kvitovala. Pokiaľ viem Ks 35.000.—vyplatila z toho p. Rossinimu ihneď a Ks 15.000.—malo byť vyplatené len na osobitný príkaz VVZ.

2./ Dňa 22. júla 1943 bola dôstojníckej jedálni leteckej školy v Trenčianskych Biskupiciach vyplatená čiastka 5.000.—na zakrytie výdavkov spojených so stravovaním talianskych letcov pri ich pobyte v Trenčianskych Biskupiciach. Výdavok bol kontovaný na kap. 5, tit. 2 & 12 (položka 13) rozpočtu na rok 1943.

3./ Sumu Ks 35.000.—a Ks 150.—za prevod vyzdvihnutú A. Rossinim, ako je uvedené v ad. 1./ A. Rossini Tatrabanke vrátil, takže Tatrabanka potom podľa príkazu VVZ vrátila leteckému parku celú sumu Ks 50.000.—.

4./ Tým že p. Rossini zálohu Ks 50.000.—vrátil a Tatrabanka ju poukázala späť leteckému parku, talianski letci v Trenč. Biskupiciach zostali bez finančných prostriedkov. Z toho dôvodu na rozkaz ministra NO gen.(.) Čatloša poukázal letecký park sumu Ks 10.000.—

pre voľné použitie talianskeho nadporučíka Antonia Anzaniho do Tatrabanky v Trenčíne. Tento výdavok bol kontovaný na kap. 5 tit. 2 & 12 (položka 13), rozpočtu na rok 1943.

5./ Talianskému personálu, ktorý už vyše mesiaca cvičil slovenských letcov a mechanikov v obsluhu lietadiel SM 84 – Bis, bola predbežne na konto proponovanej objednávky talianskeho personálu ako uvádzam v otázke čís. 4 poukázaná na konto v Tatrabanke v Trenčíne suma Ks 200.000.—. Táto suma ako aj suma Ks 10.000. — uvedená ad. 4 bola vyplatená z príkazu ministra NO a mala byť zúčtovaná pri likvidácii finančných záväzkov vyplývajúcich z objednávky lietadiel, respektíve z proponovanej objednávky talianskeho personálu uvedeného v otázke čís.4. Táto suma Ks 200.000. — bola složená k voľnému použitiu pre Dr. Ing. Tramonte u Tatrabanky v Trenčíne a výdavok bol kontovaný na kapitolu 5 tit.2 § 12 (položka 13) rozpočtu na rok 1943. Celá suma Ks 210.000. — bola vedená v knihe pohľadávok eráru až do toho času kým nepríde rozhodnutie o jej definitívnom zaúčtovaní. Veliteľstvo vzdušných zbraní dalo Tatrabanke príkaz aby z celkovej sumy bolo Dr. Ing. Tramonte vyplatených do 15./8. 1943 Ks 100.000.— a zbývajúcich Ks 100.000. — aby mu bolo vyplatené dňa 1./9. 1943. Tieto peniaze mali byť srazené z celkového účtu pri likvidácii objednávky, ako som už v predu uviedol. Dr. Ing. Tramontemu bolo v Tatrabanke vyplatených dňa 7.8.1943 Ks 10.000. -, dňa 13.8.1943 Ks 20.000. -, dňa 20.8.1943 Ks 20.000. - a dňa 21.8.1943 Ks 60.000. —, spolu Ks 110.000.— o ďalších výplatách neviem.

6./ Dvaja príslušníci talianskej armády, pridelení k výcvikovej leteckej skupine pri VVZ v dobe ich pridelenia onemocneli a boli odovzdaní do liečenia vo Štátnej nemocnici v Trenčíne. Liečebné trovy mali si títo letci zaplatiť sami zo sumy Ks 210.000. – složených u Tatrabanky v Trenčíne. Išlo tu o účet npor. Anzaniho za nemocničné liečenie v dobe od 28.7.1943 do 6.8.1943 v sume Ks 800.- a účet rtm. Jefte Massarinioho za liečenie v dobe od 23.7.1943 do 2.8.1943 v sume Ks 660. -, spolu Ks 1460. -.

V dôsledku štátnepolitických zmien v Taliansku výcviková skupina náhle odišla zo Slovenska, a účty za liečenie zostali nezaplatené. Intendencia VVZ preto dala Leteckému parku príkazy aby túto sumu zaplatil a zúčtoval na vrub nevyúčtovaných položiek medzi slovenskou vojenskou správou a talianskym štátom a aby táto suma bola vedená v knihe pohľadávok eráru až do konečného jej zúčtovania. Rozkaz v tejto veci bol vydaný dňa 3. januára 1944.

7./ Čo je Vám známe o platbách za dodávky lietadiel SM 84 Bis, kto a akým spôsobom ich likvidoval?

Verbálnou notou zo dňa 19. augusta 1943 oznámilo talianske vyslanectvo v Bratislave v mene svojej vlády Ministerstvu zahraničných vecí býv. Slovenskej republiky, že talianska vláda poverila dodávkou 20 lietadiel SM 84 Bis s príslušným materiálom spoločnosť Consorzio Italiano Esprtazioni Aeronautiche, na účet Societa Anonyma Savoia Marchetti, v úhrnnej cene 80,000.000.- It. Lir, za predpokladu, ak slovenská vláda zaistí pre Itáliu aspoň 6000 ton minerálneho oleja v cene okolo 20,000.000. – It. Lir, pri čom týchto 6000 ton minerálneho oleja išlo by nad kontingent minerálnych olejov stanovených v slovensko-talianskej obchodnej dohode, pri čom toto množstvo oleja malo byť dodané v období platnosti slovensko-talianskej obchodnej dohody.

Presné znenie tejto dohody a ani plnenie záväzkov vyplývajúcich z nej nie je mi známe. Je však isté, že prijatím objednávky na 20 lietadiel styky s Talianskom boli v poriadku, a preto tiež intendencia MNO dala vo smysle záväzkov vyplývajúcich z objednávky, prí-

kaz Slovenskej národnej banke v Bratislave, dňa 28.8.1943, aby platbu Ks 61,289.965.- t.j. 40,000.000.- It. Lir previedla takto:

Tatrabanke v Bratislave účet Consorzio Italiano E. A Roma sumu 3,064.426.25,

Na Conto Generale pre consorzio Italiano E. A.- Roma sumu 38,000.000.- It. Lir t.j. Ks 58,102.000.-

- zaučtovala si výlohy Slov. nár. banky 2 1/8 ‰ provízie v sume Ks 123.466,75 a za tlačivá a telegrafné trovy Ks 72. -.

Podľa odseku 6./ objednávky má byť zaplatené u Tatrabanky v Bratislave vo prospech Consorzio Italiano E. A. 10% celkovej sumy t. j. 4,000.000. – It. Lir čili Ks 6,128.852.50.

Intendencia MNO zažiadala súčasne o prevedenie čiastočného storna vo výške 2,000.000.— It. Lir zo sumy 38,000.000.— It. Lir poukázaných slovensko-talianskym clearingom na Conto Generale pre Consorzio Italiane E. A a prevod tejto sumy v slovenských korunách na Tatrabanku v Bratislave na viazaný účet v prospech Consorzio Italiano E. A, Roma.

Intendencia MNO dala tiež súhlas k tomu, aby 1/4 ‰ provízie zo sumy Ks 61,289.965. – ktoré boli složené na šekový účet Slovenskej národnej banky čís.1700 bolo zúčtovaných na ťarchu poplatkového účtu MNO, pri oddisponovaní uvedenej sumy v hotovosti Slovenskou národnou bankou, zo svojho šekového účtu. Bolo to 23. augusta 1943.

Prevodný poukaz sumy Ks 61,289.965. – zo šekového účtu 1 x 1 na šekový účet 1700 bol intendanciou MNO nariadený dňa 31. septembra 1943. Poštová sporiteľňa však, ačkoľvek MNO malo na svojom šekovom účte túto sumu zaistenú, prevod realizovala až 5 augusta 1943. Na dopyt Slovenskej národnej banky ako s touto sumou naložiť, intendancia MNO jej dňa 9.8.1943 oznámila, že ide tu o poukaz 50 % zálohy za lietadlá objednané z Talianska. Nakoľko však v tej dobe vyskytli sa v Taliansku technické ťažkosti spojené s termínovanou dodávkou lietadiel (lietadlá mali byť dodané ihneď), intendancia túto sumu do Talianska neposielala, a dala Slovenskej národnej banke príkaz, aby suma Ks 61,289.965.– bola od Národnej banky poukázaná späť do Poštovej šporiteľne, kde bude uložená ako depozit MNO.

Listom zo dňa 23.8.1943 dala intendancia MNO Slovenskej národnej banke príkaz, aby 95% zo sumy Ks 61,289.965. – poukázala slovensko-talianskym clearingom v prospech Consorzio Italiano E.A Roma a 5% Tatrabanke v Bratislave na konto Consorzio Italiano E.A Roma v slovenských korunách, k dispozícii oprávneným zástupcom firmy. Celková suma bola kontovaná ako vydania na ťarchu rozpočtu na rok 1943 kap. 5, tit. 2, § 12 pol. 2, a bola vzatá do evidencie v knihe pohľadávok eráru až do konečného vyúčtovania.

Slovenská národná banka prípisom zo dňa 24. Augusta 1943 Intendancii MNO oznámila že na podklade jej prípisu zo dňa 23. augusta 1943 poukázala:

– Tatrabanke v Bratislave na viazaný účet v prospech Consorzio Italiano E.A. Ks 3,064.426.25,

– Na Conto Generale pre Consorzio Italiano E.A. 38.000.000.— It. Lir t.j. 58.102.000.—,

– Na výlohy banky t. j. 2 1/8 ‰ provízie Ks 123.466.75 a na tlačivá a telegrafné trovy Ks 72.—

– Dovedna : Ks 61,289.965.—, ktorú sumu jej uhradila poštová sporiteľňa v Bratislave bielym šekom číslo 3,253, z depozitu MNO.

Dňa 10. septembra 1943 na podklade telefonickej správy VVZ, v dôsledku politickej a vojenskej situácie v Taliansku, intendancia MNO slovenskú národnú banku žiadala, aby poukaz do Talianska pokiaľ sa tak už nestalo, nerealizovala.

Slovenská národná banka listom zo dňa 14. septembra 1943 intendantii MNO oznámila, že úhradu 38,000.000 It. Lir previedla telegraficky už 24. augusta 1943.

Dňa 30. augusta 1943 žiadala Slovenská národná banka Istituto Nazionale per i Cambi con I' Estero v Ríme (Istcambi) telegraficky o vrátenie 2,000.000 It. Lir vo smysle prípisu intendantie zo dňa 28. augusta 1943. Odpoveď však Národná banka do 14. októbra 1943 nedostala. Dňa 11. septembra 1943 žiadala Slovenská národná banka u hore uvedeného ústavu o vrátenie zbytku poukazu t.j. 36,000.000 It. Lir. Úhradu žiadala previesť telegraficky, odpoveď však do 14. septembra 1943 neprišla.

Vložku «8 »

Vložka k strane 12.

« Záležitost' vrátenia poukazu 2,000.000 It. Lír vyšetřil som si u Čs. národnej banky v Bratislave (,) kde som zistil toto: Na telegrafickú žiadosť slov. národnej banky v Bratislave zo dňa 30. augusta 1943 previedla Istcambi storno tým spôsobom, že uznala účet Slov. národnej banky za celú pôvodnú sumu 38,000.000 It.Lir a súčasne zaťažila ten istý účet za sumu 36,000.000 It. Lir. Diferenciu 2,000.000 It. Lir vyučtovala Slov. národná banka dňa 2. februára 1944 na žirový účet Tatra banky v Bratislave v sume Ks 3,058.000.+ Na žiadosť Slov. národnej banky z 11. septembra 1943 v ktorej žiadala vrátenie zbytku úhrady t.j. 36,000.000.-It. Lir nedostala až do dnes od Istcambi žiadne vyrozumenie. Istcambi-Roma, zaťažila však účet Slov. národnej banky za poukázanú sumu 36,000.000.-It. Lir v dôsledku čoho Čs. národná banka predpokladá, že poukázanú sumu Istcambi vyplatila talianskému beneficiantovi.

Ďalším šetřením v Tatra banke som zistil, že ku dňu 7. 2. 1944 bolo v Tatra banke uložených Ks 6,122.426.25.-, ktorá suma predstavuje onú časť 50% preddavku na zakúpené lietadlá, ktorá mala byť zaplatená podľa smluvy v prospech Consorzio Italiano u Tatra banky v Bratislave v slovenských korunách. V tejto sume je obsiahnutých Ks 3.058.000.- za storno pre Consorzio Italiano /:2,000.000.- It. Lir:/ a Ks Ks 3.064.468.25.- pripísaná dňa 24. 8. 1943

s povolením Slov. národnej banky v prospech viazaného účtu Consorzio Italiano Aeronautichi-Roma, s ktorou môže disponovať vo smyslu smlúvy len so súhlasom talianskeho beneficianta.

Suma Ks 3,058.000.- bola dňa 2. marca 1944 Leteckému parku vrátená a v knihe pohľadávok eráru opísaná.

Suma Ks 3,064.426.25.- je na viazanom účte pre Consorzio Italiano E.A. Roma odo dňa 24. 8. 1943 složená, a bola Tatra bankou pri výmene platidiel riadne prihlásená. Dispozičné právo s touto sumou má dnes len talianský beneficiant. »

8./Uvedte kedy a ktoré lietadlá prípadne iný letecký materiál bol na podklade uvedenej objednávky dodaný z Talianska a kedy bol tento materiál kom[i]sionalne prevzatý?

Z talianskej objednávky bolo komisionálne prevzatých len 7 lietadiel a to 3 lietadlá na letišti v Trenč. Biskupiciach a 4 lietadlá na letišti Sesto Calende v Taliansku.

Na letišti v Trenč. Biskupiciach boli dňa 25. augusta 1943 prevzaté 2 lietadlá letu schopné s menšími závadami, ktorých opotrebovanie podľa môjho názoru bolo asi 20% a to SM 84 – Bis čís. 22.661 a číslo 22.774. Dňa 31. augusta bolo na letišti v Trenč. Biskupiciach

komisionálne prevzaté tiež lietadlo SM 84 – Bis číslo 22.775 letu schopné s menšími závadami, podľa môjho názoru opotrebované asi o 20%.

S týmito tromi lietadlami bolo prevzatých 19.360 kg talianskeho leteckého benzínu a 1.800 kg ricinového oleja. Tieto pohonné hmoty boli v nádržiach lietadiel v deň ich preberania.

Ďalšie lietadlá už na Slovensko prelietnuté neboli pre vojenské a vnútropolitické pomery v Taliansku. Bolo preto s dodávateľskou firmou dohodnuté, že v smysle objednávky ďalšie lietadlá prevezmú si slovenské vojenské orgány v Taliansku. MNO preto žiadalo RLM v Berlíne, aby zbývajúcich 17 lietadiel bolo pre slovenské letectvo dodaných, nakoľko všetok materiál talianskej vojenskej správy bol dňom 8. septembra 1943 zhabaný a prešiel do majetku nemeckej vojenskej správy. S povolením RLM v Berlíne odišla komisia VVZ dňa 4. septembra 1943 do Talianska, aby v materskej továrni v Sesto Calende 40 km SZ Milána prevzala zbývajúcich 17 lietadiel. Dňa 8. septembra 1943 v deň kapitulácie Talianska sa celá situácia zmenila. Dňa 10. septembra 1943 komisia prejedнала otázky súvisiace s dodávkou lietadiel s riaditeľom továrne Savoia Marchetti v Sesto Calende, avšak tento komisii lietadlá už vydať následkom zmeny situácie nemôhol a preto komisia vrátila sa späť na Slovenska dňa 13. septembra 1943 bez lietadiel.

Nové rokovania o uskutočnenie dodávky boli zahájené s RLM Berlín, po návrate komisie zo Sesto Calende. Na podklade výsledkov týchto rokovaní bola dňa 20. júna 1944 odoslaná do Talianska nová komisia, ktorú sprevádzal Stabs. Ing. Merkle od nemeckej leteckej misie v Bratislave. Táto komisia prevzala na letišti v Sesto Calende dňa 11. august[a] 1944 lietadlá SM 84 – Bis číslo 24.654 a čís. 24. 585 a dňa 14. augusta 1944 lietadla SM 84 – Bis číslo 24.650 a číslo 24.572. Tieto 4 lietadlá boli prevzaté s menšími technickými závadami a bolo na nich vidieť, že neide tu o lietadlá nové ale o lietadlá už staršie, opotrebované so značným počtom nalietaných hodín. Ich celkové opotrebovanie odhadujem na 30%, nakoľko niektoré z nich boli náletmi anglo-amerického letectva silno poškodené a trvalým hangárováním na nechránených letištiach poveternostnými vplyvmi značne znehodnotené. Továrna v Sesto Calende previedla v dôsledku rozháraných miestnych pomerov spôsobených vojnou len povrchové revízie týchto lietadiel a slovenská komisia podľa môjho úsudku prevzala ich len z akejsi núdze, keďže ich odovzdanie so strany RLM bolo už predom dohodnuté. Tieto lietadlá boli na Slovensko riadne prelietnuté slovenskými posádkami a pridelené let. pluku v Piešťanoch.

Okrem hore uvedených siedmich lietadiel bolo na Slovensko dňa 14. júna 1943 talianskou posádkou údajne s Budapešti prelietnuté lietadlo SM 84 – Bis čís. 22.660. To lietadlo bolo talianmi používané na predvádzanie záujemcom. Lietadlo stalo sa na letišti v Trenč. Biskupiciach letu neschopné a talianska komisia, ktorá v auguste 1943 odovzdala lietadlá orgánom slovenskej vojenskej správy, vyberala z tohoto liet[a]dla dobré súčiastky, ktoré boli ešte pred prevzatím lietadiel SM 84 – Bis číslo 22.661, 22.774 a 22.775 poškodené. Išlo tu tedy o vrak lietadla neschopný k letu, ktorý hodlala talianska komisia odovzdať komisii slovenských vzdušných zbraní až po jeho uspôsobení k letu.

Z lietadlami prevzatými dňa 11. a 14. augusta 1944 v Sesto Calende, booo dodané v nádržiach prevzatých 4 lietadiel spolu 25.600 kg talianskeho leteckého benzínu a 2.400 kg ricinového oleja.

9./ Aké súhrnné množstvo leteckých pohonných hmot bolo v lietadlách prevzatých slovenskou vojenskou správou ?

V lietadlách SM 84 – Bis čís. 22.661, 22.774 a 22.775 bolo 19.360 kg talianskeho leteckého benzínu a 1800 kg ricinového oleja.

V lietadlách SM 84 – Bis číslo 24.654, 24.585, 24.650 a 24. 572 bolo 25.600 kg leteckého benzínu a 2.400 kg ricinového oleja.

Naproti tomu však pre potrebu talianskej komisie na Slovensku bolo útvarmi slovenskej armády vydaných 896 kg Apolu a 4 kg automobilového oleja. Tieto APH mali byť hrazené talianskou komisiou, pretože boli použité pre súkromné cesty členov ich komisie.

Pohonné hmoty z lietadla SM 84 – Bis číslo 22.660 spotrebovala si talianská komisia pre svoje dopravné účely.

Pokiaľ ide o zúčtovanie prevzatých a vydaných pohonných hmot automobilných i leteckých vec vyzerá takto:

1.kg talianskeho let.benzínu bol ním účtovaný za Ks 7.08,1. kg ricinového oleja za Ks 15.50. V dôsledku toho má nám talianský dodávateľ účtovať k zaplaceniu Kčs 318.316.80 za odobraný let. benzín a K4s 65.100.- za odobraný ricinový olej.

Naproti tomu za vydaných 896 kg Apollu /:1.kg apoluu za Ks 5.15 a 1.kg aut. oleja za Ks 15.- /máme si účtovať Kčs 4.614.40 za apol a Kčs 60.- za olej.

Po odpočtu mali by sme účtovať v prospech dodávateľa za odobrané pohonné hmoty Kčs 378.742.40.-. Táto suma vo smysle objednávky zatažuje náš účet u dodávateľa, nakoľko vrátenie odobraných pohonných hmot in natura je azda t. č. neuskutočiteľné.

10./ Bol na podklade talianskej objednávky dodaný aj zbrojný prípadne aj iný letecký materiál?

Na konto objednávky prišla dňa 13.7.1944 z Talianska železničná zásielka 15 vagonov obsahujúca:

- 1 650 pum leteckých ostrých trhacích, 50 kg – Italských
- 2 650 pum leteckých ostrých trhacích 100 kg – italských
- 3 76 pum leteckých ostrých trhacích 250 kg – italských
- 4 649 zapalovačov ostrých pre 50 kg trh.let.pumu – ital.
- 5 650 zapalovačov ostrých pre 100 kg trh.let.pumu – ital.
- 6 76 zapalovačov ostrých pre 250 kg trh.let.pumu – ital.
- 7 76 zapalovačov ostrých dnových pre 250 kg trh.let.pumu – ital.
- 8 1.452 kusov náplní počinových ostrých pre 50 až 250 kg ostrú trh.let.pumu – ital.
- 9 250 kusov spozdovačov ostrých pre 50 až 250 kg ostrú trh.let.pumu – ital.
- 10 1.711 kusov púzdier pre spozdovacie teliesko pre 50 až 250 kg ostrú trh.let.pumu – ital.
- 11 1.452 kusov rozbušiek ostrých pre zapalovač 50 až 250 kg ostrú trh.let.pumu –ital.
- 12 650 kusov stabilizátorov pre pumu 50 kg
- 13 650 stabilizátorov pre pumu 100 kg
- 14 100 stabilizátorov pre pumu 250 kg
- 15 100 závesov pre pumu 250 kg
- 16 24.999 nábojov ostrých 12.7 mm priboj.svietiacich PIT itl
- 17 25.000 nábojov ostrých trhacích svietiacich &&sit ital.
- 18 20.000 nábojov ostrých 7.7 mm trhacích ital.
- 19 10.000 nábojov ostrých 7.7 mm svietiacich ital.

20	17.988 nábojov ostrých 7.7 mm obyčajných ital.
21	4.718 náboj ostrý 7.9 mm rôznych ital.
22	1.720 článkov ocelových pre nábojový pás na streľivo 7.9 mm ital.
23	200 truhlíkov na náboje 12.7 mm ital.
24	25 truhlíkov na náboje 7.7 m ital.
25	3 truhlíky pre spozdovače 50 až 250 kg ostré trh. let. pumy ital.
26	12 debien na zapalovače 250 kg ostrých trh.let.pum
27	162 debien pre stabilizátore a zapalovače 50 a 100 kg pre ostré trh.let.pumy
28	1 debna nepravideľná malá

Iný letecký materiál okrem horeuvedeného zbrojného materiálu z Talianska neprišiel.

Účty dodávateľskej firmy dodané neboli na som mienky, že hodnotu celkového účtu za horeuvedený dodaný a prevzatý materiál bude treba vyčísliť v cenách platných za obdobný materiál v čase dodania.

11./ Aký je Váš názor na zúčtovanie objednávky?

Som mienky, že treba zúčtovať len skutočne dodaný a komisionálne slov.voj.orgánmi prevzatý letecký materiál a to podľa hodnoty, ktorú mal ku dňu prevzatia. Talianský dodávateľ sa vo smluve zaviazal, že dodá materiál nový, dosiaľ nepoužívaný a svojmu účelu plne vyhovujúci, a že u lietadiel počet nalietaných hodín nesmie prekročiť 20 hodín. Okrem toho, že motory budú prispôsobené na používanie leteckého oleja Intava-Rott+Ring. Dodacia lehota pre tento materiál bola smluvne stanovená na hneď.

So slovenskej strany splnili zodpovední činitelia smluvné záväzky najmä finančné ihneď a v duchu smlúvy. Preťahovanie uskutočnenia dodávky a napokon len jej čiastočné realizovanie slovenskými činiteľmi zavinené nebolo. Lietadlá, najmä prevzaté v Taliansku boli už silne opotrebované a poškodené, s pomerne veľkým počtom nalietaných hodín a ani zariadenie lietadiel najmä pokiaľ ide o bombové závesy a v iných detailoch, nezodpovedalo podmienkam smluvy. Som preto mienky, že tieto nedostatky mali byť vzaté do úvahy pri čs. – talianskych rokovaniach v tejto veci a zúčtovanie prevedené v približne tomto smysle :

V prospech dodávateľa účtovať:

Za lietadlo SM.84-Bis č. 22.661 opotrebované o 20%. 2,400.000 It. Lir

Za lietadlo SM.84-Bis č. 22.774 opotrebované o 20%. 2,400.000 It. Lir

Za lietadlo SM.84-Bis č. 22.775 opotrebované o 20%. 2,400.000 It. Lir

Za lietadlo SM.84-Bis č. 24.654 opotrebované o 30%. 2,100.000 It. Lir

Za lietadlo SM.84-Bis č. 24.585 opotrebované o 30%. 2,100.000 It. Lir

Za lietadlo SM.84-Bis č. 24.650 opotrebované o 30%. 2,100.000 It. Lir

Za lietadlo SM.84-Bis č. 24.572 opotrebované o 30%. 2,100.000 It. Lir

Lietadlo SM-84-Bis č. 24.660 nebolo komisionálne prevzaté Ø

Za odobrané letecké pohonné hmoty Kčs.....378.742.40.-

Za zbrojný materiál uvedený v otázke 10 podľa množstva dodaného materiálu a cien ku dňu dodania, podľa účtu, ktorý dodávateľ na tento materiál predloží.....

V náš prospech:

Za liečenie dvoch príslušníkov v nemocnici KČs 1.460.-

Za skutočné výdavky spojené s pobytom talianskych letcov v Trenčíne hradené s osobitného konta u Tatra banky v Trenčíne ako uvádzam v otázke 5 odsek 2,4 a 5.

Za úroky z prodlenia z čiastky 38,000.000 It. Lir z titulu nedodržania termínu dodávky.....

Za zbytok predošlého poukazu 38,000.000 It. Lir, ktorý zostáva po odpočítaní horeuvedených polo(-) žiek.....

Pokiaľ ide o likvidovanie pohľadávky za výlohy spojené s balením lietadiel, nevidím tu žiadneho dôvodu pre likvidáciu takejto pohľadávky, pretože lietadlá a ani iný letecký materiál (okrem zbrojného materiálu) kde sú už osobitne účtované aj obaly) balené neboli, ergo nemôžu byť hradené.

Tak isto odmietam pohľadávku za dopravu benzínu a oleja, nakoľko sám viem, že žiadny olej ani benzín z Talianska k nám prepravený nebol a lietadlá boli prevzaté len s tým množstvom pohonných hmôt, ktoré boli obsiahnuté v nádržiach lietadiel, ktoré sú pevne ako súčiastky draku v lietadlách montované.

Ani dopravu pilotov nemožno účtovať osobitne žiadnu čiastku, nakoľko objednávka na takúto službu s našej strany zadaná nebola a pokiaľ vznikli pilotom, prípadne inému leteckému personálu alebo zástupcom firmy, majú byť likvidované v korunách vo smysle odseku 6 a./ objednávky, z prostriedkov dodávateľa, alebo z prostriedkov uvedených v otázke 6, odsek 5.

Pokiaľ ide o prisvojenie práva žiadať zaplatenie penalít, plynúcich z kupnej zmluvy v dôsledku toho, že neboli prevzaté všetky objednané lietadlá som mienky, že penále by mal platiť dodávateľ a nie kupujúca strana, pretože slovenské orgány podnikli všetko čo bolo v ich moci aby dodávka objednaných lietadiel bola uskutočnená ihneď. Dá sa dokázať, že ešte pred 8. septembrom 1943, kedy prišlo v Taliansku k zásadným vnútropolitickým zmenám, neboli veci súvisiace s objednávkou lietadiel na príslušných úradných miestach v Ríme vyriešené tak, aby dodávka lietadiel mohla byť uskutočnená ihneď. Komisia, ktorá v tom čase bola v Taliansku, vrátila sa bez lietadiel len preto, že továrna Savoia-Marchetti namerala potrebný počet týchto lietadiel sústredený na letišti v Sesto Calende, pretože z Ríma k tomu príkaz nedostala, ačkoľvek čas nato bol, a po 8.septembri zhabala celý materiál talianskej voj. správy nemecká branná moc. Z toho istého dôvodu som tiež mienky, že úroky z prodlenia mali by si nárokovať čs. úradné orgány poverené likvidáciou, pre čl. štát.

Bratislava, 19. jún 1947

Škpt. Jozef Rehuš
(nečitateľný podpis)

Dokument č. 9

Bratislava, 23. júna 1947.

VELITEĽSTVO TYLU 4. OBLASTI

Likv. odd. býv. Slov. armády a odboja

S l u ž o b n ý l í s t o k .

Veliteľstvo 4. oblasti, zbrojná služba, Bratislava.

V prílohe predkladám výkaz zbrojného materiálu leteckého došlého z Itálie pre bývalú slovenskú armádu dňa 13. júla 1944 a tým, aby ste laskave ustálili a vyčíslili približnú cenu jednotlivého materiálu ako i výloh balenia vzniklých balením vykázaného materiálu.

Určenie cien potrebujem súrne pre MNO pri vzájomnom vyúčtovaní pohľadávok medzi štátnych, ktoré sa zisťujú t.č. v Prahe s tam prítomnou italskou delegáciou. Vyčíslenie ráčte previesť t u š k o u.

Príloha: 1.

P r e d n o s t a :
mjr.int. Tomáš Liška.
(nečitateľný podpis)

Ostáva v koncepte.

VELITEĽSTVO TYLU 4. OBLASTI – 1 -

Likv. odd. býv. Slov. armády a odboja

V Ý K A Z

zbrojného materiálu leteckého došlého z Itálie pre býv. slovenskú armádu dňa 13. júla 1944 v 15 vagónoch a jeho hodnota v cenách platných za obdobný materiál v čase dodania ako i výška výloh s balením:

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Por. čís.	Množstvo, druh a popis materiálu	Odhadná cena				Poznámka
		materiál		v Kčs balenie		
		á Kčs	suma Kčs	Kčs á	Kčs suma	
1	650 pum leteckých ostrých trhacích,50 kg Italské					
2	650 pum leteckých ostrých trhacích, 100 kg-ové, italských					
3	76 pum leteckých ostrých trhacích, po 250 kg – italských					
4	649 zapalovačov ostrých pre 50 kg trh. let. pumu – ital.					
5	650 zapalovačov ostrých pre 100 kg trh. let.pumu – ital.					
6	76 zapalovačov ostrých pre 250 kg. trh. let. pumu – ital.					
7	76 zapalovačov ostrých dnových pre 250 kg trh.let.pumu – ital.					
8	1.452 kusov náplní počinových ostrých pre 50 až 250 kg ostrú trh.let.pumu – italskú					
9	250 kusov spozdovačov ostrých pre 50 až 250 kg ostrú trh.let.pumu – ital.					
10	1.711 púzdiar /kusov/ pre spozdovacie teliesko pre 50 až 250 kg ostrú trh.let.pumu – ital.					
11	1.452 kusov rozbušiek ostrých pre zapalovač 50 až 250 kg ostrú trh.let. pumu – ital.					
12	650 kusov stabilizátorov pre pumu 50 kg					
13	650 kusov stabilizátorov pre pumu 100 kg					
14	100 stabilizátorov pre pumu 250 kg					
15	100 závesov pre pumu 250 kg					
16	24.999 nábojov ostrých 12.7 mm priboj. svietiacich PIT itl.					
17	25.000 nábojov ostrých trhacích svietiacich SIT ital.					
18	20.000 nábojov ostrých 7.7 mm trhacích - ital.					
19	10.000 nábojov ostrých 7.7 mm svietiacich SIT itat.					
20	17.988 nábojov ostrých 7.7 mm obyčajných ital.					
21	4.718 nábojov ostrých 7.9 mm rôznych ital.					
22	1.720 článkov ocelových pre nábojový pás na strelivo 7.9mm ital.					
Snáška						

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Por. čís.	Množstvo, druh a popis materiálu	Odhadná cena			
		materiál		balenie	
		á Kčs	suma Kčs	á Kčs	suma Kčs
	P r e n á š k a				
23	200 truhlíkov na náboje 12.7 mm ital.				
24	25 truhlíkov na náboje 7.7 mm. ital.				
25	3 truhlíky pre spožďovače 50 až 250 kg ostré trh.let.pumy ital.				
26	12 debien na zapaľovače 250 kg ostrých trh.let.pum				
27	162 debien pre stabilizátore a zapaľovače 50 a 100 kg ostré trh.let.pumy				
28	1 debna nepravideľná malá				
	D o v e d n a				

VELITEĽSTVO TYLU 4. OBLASTI

Likv. odd. býv. Slov. armády a odboja

Za správnosť výpisu množstva, druhu a popisu materiálu z hlásenia škpt. Jozefa Rehuša.

Bratislava, 24. júna 1947.

Škpt.hosp. Július Maňka.
(nečitateľný podpis)

Dokument č. 10

K veci: MNO svojim čj.11905/Dôv.hl.št.8.oddelenie, Praha, zo dňa 7. 6. 1947, dialnopisom nariadilo preskúšať údaje Italskej delegácie, obsažené v tomto spomenutom nariadení. Ako hlásenie predkladám podľa pripojeného konceptu:

1/ Ministerstvo národnej obrany, Hl. štáb, 8. oddelenie, Praha

Koncept

VELITEĽSTVO TYLU 4. OBLASTI

Likv. odd. býv. Slov. armády a odboja

Bratislava, 24. júna 1947.

Čís.: 267.921/Dôv.vl.likv.1947

Vec: Pohľadávky býv. slov.
armády za Itáliou -
šetrenie, hlásenie.Ministerstvo národnej obrany,
Hl.štáb, 8. oddelenie,

Prílohy: 30

P r a h aNa nariadenie čj. 11905/ Dôv. hl. št. 8. oddel. z 7. 6. 1947 hlásim:

Doklady, dôležité pre posúdenie a doloženie prejednávanej otázky s italskou dodavateľskou firmou Consorzio Italano Esportazione Aeronautiche a to najmä smluvy, objednávky a podobne sa nenašli. Tieto boli v bojoch zničené jednak na Mokradi, v Trenčianskych Tepliciach a v Trenčíne. Čo sa našlo je bezvýznamné.

Zachovali sa mesačné účty býv. Technickej správy leteckého parku, uložené na býv. Kontrolnom odboru MNO v Bratislave. Sú to výplaty buď priame alebo evidenčné, - ktoré previedla intend. býv. MNO, - ako i evidencia pohľadávok eráru.

Skutočnosť som zisťoval svedeckými výpovedmi, účastnených voj. osôb na tejto transakcii, pokiaľ sa dal ich terajší pobyt zistiť.

Vypočutí boli:

plpk. duch. Anton L e d n i c k ý, ako tlmočník pri jednaniach s italským partnerom:
škt. let. Ján R e h u š , bývalý správca materiálu na býv. veliteľstve vzdušných zbraní:
npor. let. Ján H e r g o t t, pilot pri preberaní letúnov a kpt. let. zbroj. Ján L á f a, službou u býv. vel. vzduš. zbraní.

Posudok a preskúšanie údajov Italskej delegácie.

I. Delegácia uznáva, že dodávateľ obdržal 58 milionov korún.

Zisťujem platby býv. slov. voj. eráru takto:

1/ 36,000.000,- it. lír uhradené cleringom v prospech firmy Consorzio Italiano Esportazione Aeronautiche, Roma, cestou slovenskej národnej banky, kurzom po 152.90

..... Kčs 55,044.000, -

2/ Složené bolo v Tatra banke filiálke Bratislava v prospech fmy Consorzio Italiano Esportazione Aeronautiche, Roma v Ks..... Kčs 3,064.426.25.

Peniaze sú viazané ako staré koruny a boli prihlásené Tatra bankou ako zahraničný vklad,

3/ Dňa 19.8.1943 složené bolo v Tatra banke filiálke, Trenčín k dispozícii

Dr. Ing. Jozefovi Tramonta..... Kčs 200.000.—

4/ Dňa 3.8.1943 poukázané Tatra banke filiálke v Trenčíne k dispozícii

npor.it.arm. Antona A n z a n o.....Kčs 10.000,-

Dovedna platby á konto objednávky -- Kčs 58.318.426.25

5/ liečebné za npor.it.ar.Anzano a rtm.it.ar. Massariniho v Štátnej nemocnici,
Trenčín.....Kčs -- 1.460,-

pl a t b y d o v e d n a   Kčs 58,319.886.25

V knihe pohľadávok eráru je vykázaná suma

Kčs 58,443.425.—, v ktorej sume sú zahrnuté 2 1/8% provízia za úhradu, zaúčtovaná Slovenskou národnou bankou v sume Kčs 123.466.75 a telegrafné trovy v sume Kčs 72.—Tieto peniaze idú na vrub objednávateľa, sú len evidenčne vzaté v knihe pohľadávok.

II. Italská delegácia tvrdí:

„Z toho / rozumej z 58 milionov korún/ sú 3 milony na viazanom účte v Bratislave u jednej bratislavskej banky.“

Peniaze sú vykázané v predošlom oddiele I. pod poradovým číslom 2 v sume Kčs 3,064.426.25.

III. Italská delegácia tvrdí:

Consorzio Italiano Esportazione Aeronautiche dodalo 8 lietadiel v hodnote 48 milionov.“

Úradné doklady o dodávke lietadiel sa nezachovali. Podľa výpovede špkt. Rehuša bolo prevzaté v roku 1943:

1 lietadlo SM-84-Bis č. 22661, opotrebené o 20%, hodnota 2,400.000.—lír.

1 lietadlo SM-84-Bis č. 22774, opotrebené o 20%, hodnota 2,400.000.—„

1 lietadlo SM-84-Bis č. 22775, opotrebované o 20%, „ 2,400.000.—„

v roku 1944:

1 lietadlo SM-84-Bis č. 24654, opotrebené o 30%, hodnota 2,100.000.—lír

1 lietadlo SM-84-Bis č. 24585, opotrebené o 30%, hodnota 2,100.000.—„

1 lietadlo SM-84-Bis č. 24650, opotrebené o 30%, hodnota 2,100.000.—„

1 lietadlo SM-84-Bis č. 24572, opotrebené o 30%, hodnota 2,100.000.—„

d o v e d n a 7 /sedem/ lietadiel, pričom ich nákupná hodnota bola podľa objednávky 3,000.000.—lír za jedno lietadlo.¹⁶

Lietadlo SM-84-Bis čís. 24572 komisionálne nebolo prevzaté pre nedostatky – schádzal motor a iné tech. pomôcky, – čím sa javí rozdiel v počte lietadiel skutočne prevzatých.

Cena odobraných lietadiel, továrne nových s naliatanými najviac 20 hodinami / podľa výpovede špkt. Rehuša/ bola stanovená it.lír 3,000.000.— za jedno, za 7 dovedna -21,000.000. – lír.

lietadlá však opotrebované, počas prevzatia podľa špkt. Rehuša mali hodnotu dovedna 15,600.000.— lír, podľa svedectva npor. Hergotta tri lietadlá z r. 1943 mali 75% pôvodnej hodnoty a z r. 1944 50%, t.j. v lírach 12,750.000.—. Všetko prepočítané na Kčs po kurze 152.90: malo hodnotu:

7 lietadiel továrne nových..... Kčs   32,104.000.—,

7 lietadiel podľa odhadu špkt.Rehuša „ .....   23,852.400.—,

7 lietadiel podľa odhadu npor. Hergotta „ .....   19,494.750.—.

Výška opotrebovania lietadiel pri ich prevzatí úradne ustálená nebola, o tomto spišy schádzajú a jednotliví členovia sa na takéto ujednania napamätajú. Preto opotrebova-

nie lietadiel v percentách pri ich prevzatí mala byť stanovená dodatočne, čím by sa ich cena určila.

Hodnota dodávok je: /dodávateľ kredit/:

- 1/ protihodnota prevzatých 7 lietadiel.....Kčs
 2/ hodnota odobraných leteckých pohonných hmôt..... „ 378.742.40
 3/ zbrojný materiál letecký, doposiaľ nevyčíslený,
 podľa pripojeného výkazu, ktorý VO-4
 zbrojná správa preskúšala čo do cenný, avšak
 hodnotu udať nemôže / cena zistí sa na komerčnom
 oddel. MNO v Prahe/..... “
 4/ pohľadávky dodávateľa za výlohy letcov je obsažená
 v sume Kčs 200.000.—, poŕážne v sume
 Kčs 10.000.—, uvedenými v oddel.I bod 3 a 4.
 5/ úroky z omeškania ujednané neboli. Keď sa
 ich Italská delegácia domáha, pripadnú v čs prospech, keďže máme preplatok, t.j.
 pohľadávku za Itáliou, čo je pravdepodobné.

IV. Italská delegácia tvrdí:

„Československé úrady schválili odpočet za dodané lietadlá a zostala nevybavená len čiastka 100.000.— lír“

Úradné dokumenty, ak boli o tomto akte, sa nezachovali.

Svedkovia sa na podobné vyúčtovanie nepamätajú. Máme za to, že podobné vyúčtovanie prevedené nebolo, tým menej dohodnuté.

V. Dodávateľ tvrdí, že má ešte pohľadávky za výlohy spojené s balením lietadiel, za dopravu oleja a benzínu, za dopravu pilotov v čiastke najmenej 10 milionov.

Podľa svedeckých výpovedí lietadlá balené neboli. Všetky došli vzdušnou cestou, -boli pilotované.

Benzín a olej z Itálie na územie Slovenska dodaný nebol. Prevzaté bolo len to množstvo, čo ostalo v lietadlách priamo v nádržiach pri ich doletu na Slovensko v r. 1943. Toto je vyúčtované v oddelení III, bod 2/ v sume Kčs 378.742.40.

Podmienky o doprave pilotov nie sú nám známe a ani výsluchom svedkov sa nezistili. Podľa mienky škpt. Rehuša dopravu pilotov nemožno účtovať osobitne žiadnou čiastkou, nakoľko objednávka na túto službu s našej strany zadaná nebola a pokiaľ vznikli pilotom, prípadne inému leteckému personálu alebo zástupcom firmy, majú byť likvidované v korunách v smysle oddelenia I. bod 3 a 4. zo sumy 200 a 10 tisíc Kčs.

VI. Dodávateľ vyžaduje si ďalej právo žiadať zaplatenie penalít, plynúcich z kúpnej zmluvy v dôsledku toho, že neboli prevzaté ďalšie objednané lietadlá.

O stanovení penalít v smluvnej dohode nič sme nezistili, či bolo podobné ujednanie alebo nie.

So strany čs. v žiadnom prípade platné byť nemôžu z dôvodov, že slovenské orgány

Vykonal všetko, čo bolo podľa zmluv ujednané. Poukázali načas peniaze 50% celej objednávky, zaslali pilotov do Itálie na prevzatie lietadiel, tieto však pripravené neboli a skupina sa vrátila na Slovensko bez lietadiel. Potom nastali známe udalosti v Itálii, ktoré zasiahli proti dodávke. Penality preto, keď sú ujednané, právom patria v prospech čs štátu.

VII. Dodávateľ si vyhradzuje ďalej žiadať úroky z prodlenia.

Pož(i)adavok náhrady úrokov musí byť dokázaný ujednaním, buď pôvodným, alebo

dodatočným /súčasným/, je však skoro isté, že vyznie v prospech čs(.) štátu, keďže naša pohľadávka jestvuje ako špička cleringová a nebola vyrovnaná plne dodávkami.

S hlásením predkladám doklady v originále a to:

Býv. Letecký park tech. správy mesačné doklady k denníku štátnych peňazí pol. 375-VIII-1943, 400-VIII-1943, 418-VIII-1943, 11-I.-1944, 12-I-1944, 102-III-1944:

Býv. Veliteľstva vzdušných zbraní číslo 24172/1944, 25090/1944, 24708/1944, 24707/1944, 24091/1944:

zápisnice spísané s pplk. Ant. Lednickým, npor. Jánom Hergottom:

hlásenia podané kpt. Jánom Láfom a škpt. Jozefom Rehušom.

V týchto dokladoch je zachytené kto a kde materiál predával a menovite kto ho prevzal.

Poznámky:

- 1 V roku 1943 slúžil kpt. let. V. Blaško v slovenskej armády v hodnosti por. let. zbroj. Patril k Leteckému parku slovenských Vzdušných zbraní. Na služobnej ceste v Taliansku sa zúčastnil ako zástupca hospodára Leteckého parku.
- 2 Zničenie jednej zo Savoia na letisku Mokrad vo svojich spomienkach opisuje M. Beznák príslušník povstaleckej Kombinovanej letky takto: „...Stuky“...“Sirény pod ich lomenými krídlami hvízdajú ako besné. Rútia sa rovno na východný hangár.“...“ Kúdole dymu sa valia k oblohe. Za čiernymi mračnami badať siluetu bombardovacej mašiny Savoia Marchetti. Horí jej krídlo.“ PROKEŠ, J. – BEZNÁK, M.: *Takmer pravdivý príbeh*. Bratislava VITA MO SR 1997, s. 61.
- 3 V roku 1943 príslušník slovenského letectva v hodnosti por. let. Od 31. 10. 1943 premiestnený od leteckého pluku k leteckému parku. VHA Bratislava, fond Letecký pluk, Soznam kmeňových príslušníkov vojskovej jednotky, písmeno „G“.
- 4 V roku 1943 príslušník slovenského letectva v hodnosti npor. let. Od 15. 9. 1943 premiestnený od leteckého pluku k leteckému parku. VHA Bratislava, fond Letecký pluk, Soznam kmeňových príslušníkov vojskovej jednotky, písmeno „H“.
- 5 Eugen Čech, nar. 8. 3. 1904.
- 6 V citovanom spise sa výpoveď npor. let. J. Hergotta nenachádza.
- 7 Alois Ballay zastával v rámci slovenského letectva obe najvyššie funkcie: od 9. 7. 1942 náčelník štábu veliteľstva vzdušných zbraní; od 1. 1. 1944 veliteľ vzdušných zbraní. Pozri napr. ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944*, časť 2.
- 8 ŠUMICHRASŤ, P.: Slovenské Savoie Martchetti SM-84-Bis v dokumentoch (1943-1944). 1.časť. In: *Vojenská história*, roč. 12, č. 4, s. 117, por. č. 6 (Dokument č. 9).
- 9 Podrobnejšie pozri ŠUMICHRASŤ, P.: Slovenské Savoie Martchetti SM-84-Bis v dokumentoch (1943-1944). 1.časť. In: *Vojenská história*, roč. 12, čís. 4, s. 108-109 (Dokument č. 4); taktiež s. 115-119 (Dokument č. 9).
- 10 ŠUMICHRASŤ, P.: Slovenské Savoie Martchetti SM-84-Bis v dokumentoch (1943-1944). 1.časť. In: *Vojenská história*, roč. 12, čís. 4, s. 118-119 (Dokument č. 9).
- 11 Výpoveď v tomto bode potvrdzuje aj správa komisie vzdušných zbraní o činnosti v Taliansku z 13. septembra 1943 – podrobnejšie pozri : ŠUMICHRASŤ, P.: Slovenské Savoie Martchetti SM-84-Bis v dokumentoch (1943-1944). 1. časť. In: *Vojenská história*, roč. 12, č. 4, s. 119, por. č. 3 (Dokument č. 9).
- 12 J. Rehuš sa zúčastnil aj na prijímacích a zalietávacích letoch lietadiel SM-84-Bis, ktoré sa uskutočnili na letisku v Trenčianskych Biskupiciach. Konkrétne sa ako člen posádky lietadla SM-84-Bis, vyr. č. 22. 775 zúčastnil na jeho prijímacom a zalietávacom lete. Okrem neho sa na palube lietadla letu zúčastnili: pplk. let. Karol Soj-

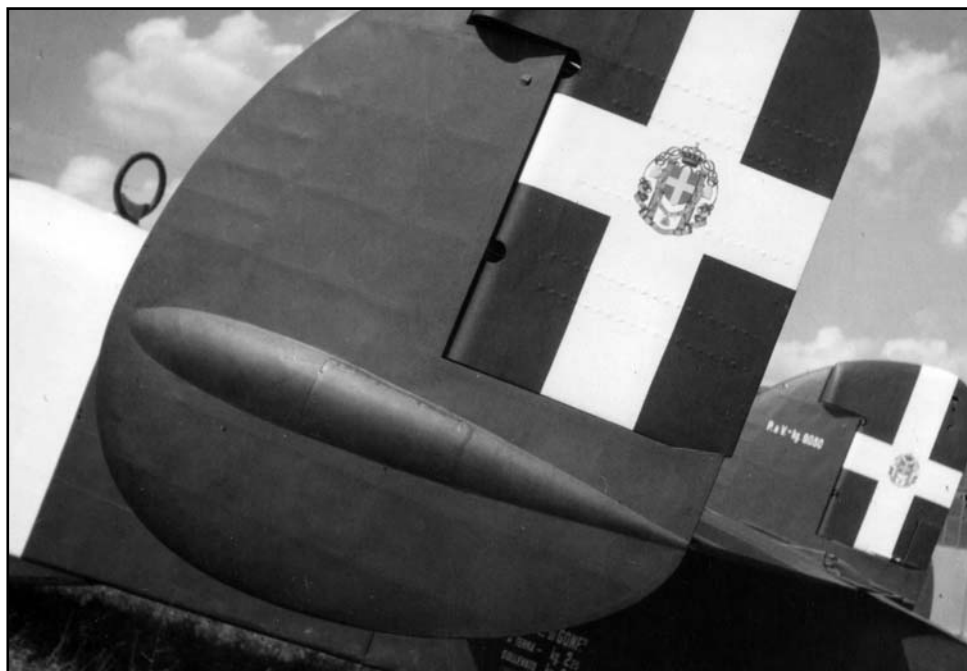
- ček, npor. let. J. Hergott, zvk. Ján Maďarka a civilný zamestnanec Vančo. Za taliansku stranu tento let vykonali: npor. Antonio Anzani a neznámy taliansky mechanik.
- 13 Porovnaj : ŠUMICHRAST, P.: Slovenské Savoie Martchetti SM-84-Bis v dokumentoch (1943-1944). 1.časť. In: *Vojenská história*, roč. 12, čís. 4, s. 105, písm. a) až c) (Dokument č. 2).
  - 14 Komisionálne skúšky oleja Rotring v motoroch Piaggio P XI Bis sa uskutočnili v dňoch 30. marca 1944 – 14. apríla 1944. VHA Bratislava, f. Letecký pluk, Denný rozkaz leteckého pluku č. 97/1944 z 12. 6. 1944, čl. 2 a čl. 4.
  - 15 Na základe rozkazu VVZ č. 29 z 1. 9. 1943 možno konštatovať, že okrem npor. Antonia Anzana sa na odovzdaní lietadiel SM-84-Bis zúčastnili nasledovní príslušníci talianskeho letectva: sergente Roberto Golfieri (pilot), I. aviere montatore Francesco Moro, maresciale armiere Mario Cialdea, sergente motorista Arnold Fracas, sergente magg. Marconista Guido Michellini (technický personál letectva). Je určitou zaujímavosťou, že meno „rtm.“ Jefte Massarini, ktorý sa s npor. Antoniom Anzanim liečil v trencianskej nemocnici, sa v tomto rozkaze nenachádza. Pozri : ŠUMICHRAST, P.: Slovenské Savoie Martchetti SM-84-Bis. In: *Vojenská história*, roč. 3, č. 4, s. 122, pozn. 17.
  - 16 Na základe dochovaného zápisníku letov J. Gerthofera možno konštatovať, že tento pilot v dobe od 8. augusta 1944 do 15. augusta 1944 zalietal a následne preletel jednu zo štvorice lietadiel SM-84-Bis na trase Vergiate – Gallerete – Vicenza – Thiene – Piešťany. Posledný z preletov s cieľovým letiskom Piešťany trval 130 minút. Vzhľadom na skutočnosť, že v Gerthoferovom zápisníku letov je v kolónke „lietadlo – typ a číslo“ uvedená len všeobecná informácia o type lietala – „SM 84“, nie je možné identifikovať výrobné číslo SM-84-Bis, ktorú preletel na Slovensko. Členom posádky Gerthoferovho lietadla bol zvk. Maďarka. Zápisník letov J. Gerthofera zo 16. 9. 1940, por. č. letu 8495 – 8502 (kópia zápisníku v zbierke pozn. P. Š.).

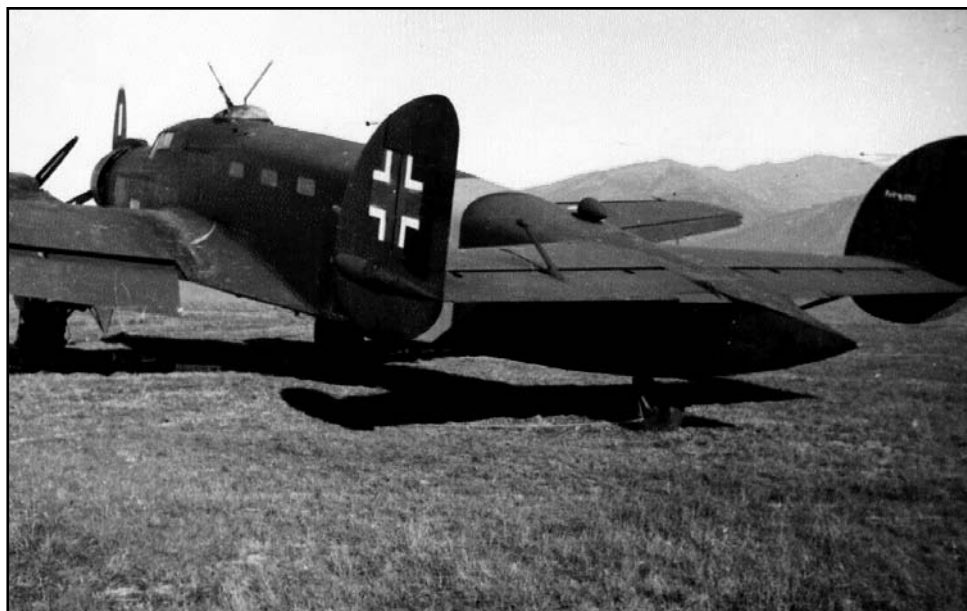
Detailný záber na jednu z trojice pohonných jednotiek lietadla SM-84Bis – motor Piaggio P.XI RC 40bis. Trup lietadla nesie oficiálny znak používaný na označovanie lietadiel kráľovského talianskeho letectva v období rokov 1926 – 1943.

Fotografia trojmotorového bombardéra SM-84Bis už s označením slovenských Vzdušných zbraní na chvostových plochách.

Detailný záber na chvostové plochy lietadla SM-84Bis, s výsostným označením talianskeho kráľovského letectva (Regia Aeronautica Italiana).

*Slovenské Savoie Marchetti SM-84Bis niesli výsostné znaky slovenských Vzdušných zbraní (modré kríže s bielym lemovaním a s červeným stredom) na krídlach a chvostových plochách
Zbierka: Peter Šumichrast*

TANKOVÁ TAKTIKA V NORMANDII Z POHLADU NEMECKÉHO GENERÁLA HEINZA WILHELMA GUDERIANA

RÓBERT LAMOŠ

LAMOŠ, R.: Tank tactics in Normandy from General Heinz Wilhelm Guderian' s point of view. *Vojenská história*, 1, 13, 2009, pp. 121–130, Bratislava.

The presented material is a translated version of the oral interview with Genobst Heinz Guerian, a german officer and former Inspector General of Pz Troops. Such oral interviews were made shortly after the war by members of th Historical Division, US Army. The interview was held in English, an interpreter being used only for a few terms and passages. For this reason, plus the fact that the interviewer was his own editod, the authenticity of the work can be assured.

A copy of this oral interview can be found in the Military Archive in Freiburg, Germany.

Military History. Normandy. World War Two. Panzer tactic. Personalities.

Heinz Wilhelm Guderian, nemecký generál¹, tvorca myšlienky bleskovej vojny², sa narodil 17. júna 1888 v mestečku Kulm³ v západnom Prusku. Jeho otec, Friedrich Guderian, bol pruský dôstojník.⁴ V roku 1913 si zobral za ženu Margarete Görne a spolu mali dvoch synov.⁵

V roku 1901 nastúpil ako kadet do školy v Karlsruhe, neskôr absolvoval aj kadetský ústav v Gross-Lichterfelde pri Berlíne. Po jeho skončení slúžil v Hanoverskom streleckom prápore č. 10.⁶ Odtiaľ bol vyslaný do vojenskej školy v Metz, po skončení ktorej bol menovaný do hodnosti poručíka. Na vlastné želanie bol v roku 1912 odvelený k telegrafnému pluku č. 3 a od roku 1913 až do vypuknutia prvej svetovej vojny bol na vojenskej akadémii v Berlíne, kde sa študoval na dôstojníka generálneho štábu.

Počas prvej svetovej vojny slúžil ako spojovací, neskôr štábny dôstojník.⁷ Po vojne zostal

---

1 Najvyššia hodnosť, akú dosiahol je generálplukovník – Generaloberst.

2 Z nemeckého originálu „Blitzkrieg“. Pre viac informácií o bleskovej vojny pozri napríklad: DEIGHTON, L.: *Blitzkrieg*. Praha : Argo, 1994.

3 Dnes Chełmo, Poľsko.

4 Dosiahol najvyššiu hodnosť generálporučík.

5 Obaja boli uznávanými dôstojníkmi počas druhej svetovej vojny a starší syn, Heinz Günter, slúžil v nemeckej armáde aj po vojne.

6 Hannoversches Jäger-Bataillon Nr.10.

7 Začínal ako veliteľ rádiodostane a postupne sa prepracovával cez rôzne posty až na dôstojníka generálneho štábu.

v armáde a bol preložený do skupiny pre armádny transport a dohľad nad taktikou motorizovaných jednotiek. Tu sa dostal do kontaktu so zložkami vojska, ktoré neskôr zohrávali dôležitú úlohu pri formovaní jeho teórií. Študoval predpisy pre motorizované oddiely a transport a zaujímal sa o tanky. Zaoberal sa nasadením tankov v boji a začal presadzovať nadradenie tankových oddielov ostatným zbraniam. Snažil sa tanky odčleniť od iných druhov zbraní a vytvoril samostatné tankové divízie. V októbri 1935 sa stal veliteľom 2. tankovej divízie⁸ a o rok neskôr bol povýšený do generálskej hodnosti.⁹

V druhej svetovej vojne slúžil najskôr ako veliteľ XIX. armádneho zboru¹⁰, s ktorým sa zúčastnil poľského a francúzskeho ťaženia. Osobne viedol útok cez lesnatý terén Ardén až k mestu Sedan, kde Francúzi útok vôbec neočakávali. Útok vojsk pod jeho vedením vo Francúzsku sa stal učebnicovým príkladom taktiky bleskovej vojny. V roku 1941 sa stal veliteľom tankovej skupiny 2¹¹. Úspešne viedol útoky v Rusku, bol menovaný za vrchného veliteľa 2. tankovej armády¹². Pre svoje protesty proti Hitlerovým rozhodnutiam sa však čoskoro dostal do nemilosti a v decembri 1941 bol preložený do veliteľskej zálohy.

Príležitosť dostal opäť až v roku 1943, po porážke nemeckých vojsk pri Stalingrade. V marci 1943 bol menovaný za generálneho inšpektora tankových vojsk¹³. Jeho úlohy spočívali v zodpovednosti za vývoj tankových vojsk, organizácia a výcvik, výzbroj, formovanie nových útvarov, vyhodnocovanie vojnových skúseností atď. V lete 1944 bol vymenovaný aj za náčelníka štábu pozemnej armády¹⁴. Ku koncu vojny bol kvôli opätovným rozporom s Hitlerom zbavený funkcie.

Americkým vojskám sa vzdal spolu so svojím štábom 10. mája 1945 v priestore Zell am See. O 3 roky neskôr ho prepustili a aj napriek protestom poľskej a sovietskej vlády nebol súdený za vojnové zločiny. Zomrel 14. mája 1954, vo veku 65 rokov v meste Schwangau, v južnom Bavarsku.

V diele *Achtung! Panzer!*, napísanom v rokoch 1936 – 1937, opisuje použité nových spôsobov vedenia vojny, úlohy tankov a letectva. Jeho predstava tankového vojska ovplyvnila budovanie nemeckej armády. Jeho taktika bleskovej vojny, ako aj použitia tankov, sa do dnešných dní vyučuje na vojenských školách po celom svete.¹⁵

* * *

Prezentovaný dokument zo série ETHINT¹⁶ som získal pri štúdiu materiálov v nemeckom vojenskom archíve vo Freiburgu. Ide o kópiu záznamu rozhovoru Heinza Guderiana s americkým vyšetrovateľom vedenom v anglickom jazyku.

Dokumenty sú preložené tak, aby sa čo najviac zachovala ich pôvodná výpovedná hodnota a štruktúra jazyka. V texte sa objavuje veľa skratiek. Tieto skratky som uviedol do po-

8 2. Panzer Division. V tej dobe vznikli v Nemecku tri tankové divízie – 1., 2. a 3.

9 Generálmajor.

10 XIX. Armee Korps.

11 Panzergruppe 2, známej aj ako „Panzergruppe Guderian“.

12 2. Panzer Armee.

13 Inspecteur General der Panzertruppen.

14 Chef des Generalstabs des Heeres.

15 Viac k tejto problematike pozri: SCHEIBERT, H.: To bol GUDERIAN. Plzeň : Mustang, 1994; MACKSEY, K.: *Guderian, tankový generál*. Brno : Bonus A, 1996.

16 The European Theater Historical Interrogations, skratka pre Historické výsluchy vo vzťahu k európskemu boju. Séria ETHINT obsahuje dokumenty zo spravodajských výsluchov rôznych nemeckých dôstojníkov.

známok tak ako ich uvádza pôvodný text aj s vysvetlením. Poznámky vyšetrovateľa, ako aj historického editora americkej armády, sú zachované v texte.

Kópia strojového prepisu tohto rozhovoru sa nachádza ako dokument ETHINT – 38 pod signatúrou ZA 1/295 vo vojenskom archíve vo Freiburgu v Nemecku (Das Bundesarchiv-Militärarchiv (BArch-MA) – Freiburg im Breisgau).

ETHINT 38 – ( )

28. január 1948

Rozhovor s generálplukovníkom Heinzom Guderianom

Tanková taktika v Normandii

Kancelária vedúceho vojenskej histórie
Sekcia armády
Washington 25, D.C.¹⁷

Vrátiť do:
Kancelária vedúceho vojenskej histórie
Sekcia armády
Washington 25, D.C.
Kancelária všeobecných referencií

EUCOM : HD : OHGB¹⁸

Kópia 1

Historická divízia

Sekcia armády
Špeciálny personál, Armáda USA
Washington 25, D.C.¹⁹

---

17 Pečiatka.

18 Skratka pre The U.S. European Command : Historical Division : a pravdepodobne Operation Headquarters Great Britain; teda Americké veliteľstvo pre Európu : Historická Divízia : a pravdepodobne Operačné veliteľstvo Veľká Británia.

19 Pečiatka.

12. júl 1949

Poznámka k: ETHINT 38

od: Kenneth W. Hechler
major, pechota (záloha)

Poručík Fye, historický editor píše, že „*predchádzajúce skúsenosti dôstojníkov Historickej divízie s generálplukovníkom Guderianom indikujú, že menovaný nemusí horlivo spolupracovať pri odpovediach na všeobecnejšie otázky. Avšak bol vcelku vnímavý a spolupracoval do maximálnej miery, aj keď poznamenal, že niektoré také široké otázky nemôžu byť zodpovedané v jednom rozhovore.*“ Rozprával som sa s generálom Guderianom v Seckemheim, v Nemecku v auguste 1945 (pozri ETHINT 39)²⁰, a v tom čase som ho pokladal nielen za extrémne spolupracujúceho, ale aj za milého spoločníka. Pamätám si, že Dr. George N. Shuster, náčelník vyšetrovacej komisie vojnového oddelenia po rozhovore s generálom Guderianom poznamenal, že si nevie predstaviť nič lepšie na spracovanie dobrých strategických dejín nemeckého hlavného štábu, než doviezť Guderiana do Spojených štátov a umiestniť ho na nejakej terase, na ktorej sa dá v lete viesť plno nenútených rozhovorov.

Počas obdobia, keď generál Guderian tušil, že bude súdený za vojnové zločiny, uzavrel sa do seba a stal sa veľmi nepríjemným, aj keď bol požiadaný, aby pripravil materiál na účely histórie. Očividne v čase, keď s ním robil rozhovor poručík Fye, generál Guderian veril, že nebude súdený pre vojnové zločiny a pravdepodobne sa domnieval, že jeho najlepším posudkom bude práve spolupráca s Historickou divíziou, EUCOM; a preto sa rozhodol voľne hovoriť.

-i-

ETHINT 38 – ( )

Názov : Tanková taktika v Normandii
Zdroj : generálplukovník Guderian, Heinz
Pozícia : generálny inšpektor tankových vojsk, 1943 – júl 44
Dátum : 28. január 1948
Miesto : HDIE, Neustadt, Nemecko
Vyšetrovateľ : nadporučík Robert W. Fye
Okolnosti : Predchádzajúce skúsenosti dôstojníkov Historickej divízie s generálplukovníkom Guderianom indikujú, že menovaný nemusí príliš spolupracovať pri zodpovedaní na všeobecnejšie otázky. Avšak bol vcelku vnímavý a spolupracoval do maximálnej miery, aj keď poznamenal, že niektoré také široké otázky nemôžu byť zodpovedané v jednom rozhovore.
Fyzicky nie je generálplukovník Guderian až taká impozantná vojenská postava, ako by sa dalo predpokladať. Je skôr malý, drobný, vyzera-

---

20 Tento rozhovor je nazvaný „Nasadenie tankových vojsk na Západnom fronte“.

júci presne na svoje šesťdesiatiny. Javí sa ako veľmi dobrosrdečný muž, veselý, aj napriek svojmu súčasnému postaveniu. Počas celého rozhovoru dával najavo výborný zmysel pre humor a rozmýšľal veľmi pohotovo, a to i napriek tomu, že hovoril iným jazykom ako materským.

-ii-

Predslov

Tento rozhovor je výsledkom špecifických otázok, ktorých tvorcom sú pán Gordon A. Harrison, Európska sekcia, Historická divízia, Špeciálny štáb, Armáda USA, aby ich zodpovedali, pokiaľ možno obaja – generál tankových vojsk von Geyr a generálplukovník Guderian. Rozhovor bol vedený takmer celý v angličtine, tlmočník bol použitý iba v prípade niektorých výrazov a pasáží, ktoré boli zložité na preklad pre generálplukovníka Guderiana. Z tohto dôvodu, plus fakt, že vyšetrovateľ mal príležitosť byť aj editorom svojho textu, autenticita tohto diela je nepochybná. Odpovede generálplukovníka Guderiana sú také, ako ich prezentoval, okrem drobných zmien v gramatickej štruktúre, interpunkcie a výberu slov. Komentáre a dodatky vyšetrovateľa-editora sú jasne označené.

ETHINT 13 je záznam paralelného rozhovoru s generálom tankových vojsk von Geyr.

Robert W. Fye
nadporučík, poľné delostrelectvo
historický editor
29. apríl 1948

I. MOŽNOSTI MASÍVNYCH TANKOVÝCH PROTIÚTOKOV V NORMANDII

1. Bolo možné viesť masívne protiútoky dvoch alebo troch tankových divízií v danom teréne²¹?

Áno, bolo možné, ale iba mimo dosahu palby lodných diel, pričom tankové divízie by kvôli terénu museli byť rozdelené do malých skupín tankov a pechoty kvôli terénu. Na tento variant sme sa pripravovali.

2. Ako by boli chránené počas sústreďovania?

Vykonávaním presunov a sústreďovaním jednotiek výlučne v noci. Pripravovali sme sa na to, a tiež – vojaci boli na to cvičení. Napriek tomu, bolo by bývalo veľmi problematické ochrániť vojsko a tanky, pri takej prevahe na strane Spojencov.

3. Mohli sa útoky realizovať za tmy?

---

21 Z anglického „Bocage“. Vyšetrovateľ myslel terén v Normandii – vysoké živé ploty, malé, oddelené polička, úzke cesty lemované kríkmi a kamennými múrikmi.

V tomto teréne neboli masívne protiútoky v noci možné. Riadiť tanky v noci si vyžaduje od jednotiek dôkladnú znalosť terénu, a v Normandii ju nie všetci mali.

4. Aké boli predpokladané straty?

Neviem na to odpovedať – záležia od vývoja bojov. Celkovo však nočné útoky, ak sú dobre pripravené a zrealizované, prinášajú menej strát ako denné útoky.

5. Aké opatrenia sa mohli uskutočniť na neutralizovanie spojeneckého letectva?

(Poznámka vyšetrovateľa: Prekvapený pohľad a jemne sarkastický tón sprevádzali prvú časť odpovede generálplukovníka Guderiana na túto otázku.) Vytvorenie lepšej Luftwaffe. Taktiež sme mali mať viac protiletadlových zbraní organicky zaradených v jednotkách počas presunov, ako aj na zhromaždiskách, mostoch atď. Toto by bolo bývalo možné, ak by Nemecko bolo uskutočnilo opatrenia podobné tým, aké urobili Američania (vybavenie vozidiel v konvojoch protiletadlovými zbraňami na otočných lafetách). Luftwaffe mala takýchto otočných lafiet prebytky, ale armáda sa o nich dozvedela až veľmi neskoro – po invázii.

Je absolútne nevyhnutné mať dostatok stíhačiek (Poznámka editora: lietadiel Luftwaffe) na ochranu jednotiek za pohybu, ale toto nebolo možné. Taktiež nebolo možné mať k dispozícii efektívne „mračná flakov“²² (Poznámka vyšetrovateľa: Týmto termínom generál Guderian myslel stenu alebo clonu paľby protiletadlových zbraní nad konvojmi.) pre nedostatok munície a zbraní.

6. Na aké ciele by sa útočilo?

Samozrejme, na vojská nepriateľa, hlavne na tanky a pechotu. Útočili by sme tiež na zálohy a na krídla a tylo nepriateľa, hlavne Pattonovo, po jeho prielome pri Avranches. Protiútoky k plážam sa dali uskutočniť prvý alebo druhý deň po vylodení, kým vládol zmätok, neskôr už nie. Avšak, toto by bolo možné len, ak by tankové divízie boli už pripravené v zálohe, čo sa však nestalo. Poľný maršal Rommel sa domnieval, že k invázii dôjde v priestore Calais-Dieppe, a preto podstatná časť tankových divízií bola zhromaždená na sever od rieky Seine. Tankový generál von Geyr a ja sme uprednostňovali myšlienku rozdelenia záloh na oba brehy rieky Seine. Hitler bol na strane Rommela a zálohy išli na sever, do okolia Somme.

Predpoklady na protiútoky neskôr vzrástli (Poznámka editora: prvých pár dní po invázii), ale buď sme ich neužili, alebo ich zle realizoval poľný maršal von Kluge. Nariadil frontálne protiútoky na silne bránených miestach, ako Caen. Inde boli protiútoky vykonané nasadením jednotiek po častiach a v nedostatočnom počte, ako pri Avranches, kde žiadna divízia nebola nasadená ako celok, ale boli to iba elementy rôznych divízií.

7. Aké rozhodujúce výsledky sa mohli dosiahnuť?

Obmedzenie invázie v Normandii. Toto by ale bolo možné, iba ak by sme boli mali lepšie a silnejšie námorníctvo a Luftwaffe; boli totiž absolútne nevyhnutné na dosiahnutie úspe-

22 Z nemeckej skratky Flak – Flieg Abwehr Kanone.

chu. Nakoniec takto celé bremeno ležalo na armáde (Heer), tá už však nebola „prvotriedna“. Pešie divízie boli slabé a prakticky imobilné, obzvlášť ich delostrelectvo a zásobovanie. Tankové divízie a divízie obrnených granátnikov boli použité iba po častiach. Toto bol hrozný omyl hlavného velenia; chybu zapríčinil čiastočne Hitler, čiastočne OKW²³ a, samozrejme, aj von Kluge.

II. TAKTIKA „PECHOTA-TANKY“²⁴

8. *Aká tanková taktika bola vyvinutá na boj v oblasti so živými plotmi²⁵?*

Tanky a obrnení granátnici (Poznámka editora: obrnená pechota) operujúci spolu v malých skupinách, pechota chrániaca tanky a nimi ochraňovaná. Nebola to nová taktika, iba trošku rozdielna aplikácia starej, čo si vyžiadala tento konkrétny typ terénu, znemožňujúci použitie väčších skupín.

9. *Mali ste špeciálne vycvičené skupiny „pechota-tanky“?*

Áno, toto bola špeciálna úloha obrnených granátnikov a tí boli cvičení na tento druh boja. Ich nasadenie s tankmi, ako špeciálne vycvičených jednotiek, bol môj nápad a bol začlenený do nemeckej armády už pred vojnou. Získali sme skúsenosti z prvej svetovej vojny, kde Francúzi mali špeciálnu pechotu a jazdeckvo, ktoré s obmedzením operovalo s tankmi. Tento príklad bol použitý v organizácii našich obrnených jednotiek. Od začiatku výcviku boli obrnení granátnici a tankové osádky cvičení a pripravovaní spolu.

10. *Vyriešili ste problém komunikácie medzi pechotou a tankmi?*

Problém nebol vyriešený úplne. Riešenie sme takmer dosiahli vybavením pechoty malými vysielачkami (poznámka vyšetrovateľa: generálplukovník Guderian si nevedel spomenúť na presný typ alebo typy týchto vysielачiek, ale boli to pravdepodobne malé, prenosné vysielачe-prijímače nazývané Feld-funkfernsprecher – doslovne, poľné rádiové zariadenie), aby komunikovali s tankmi. Problémom bolo udržať komunikáciu medzi tankmi a pechotou. V boji museli tanky komunikovať s vyššími i nižšími jednotkami, Luftwaffe, delostrelectvom, atď. Možno to vyzerá jednoducho, ale bol to v skutočnosti obrovský problém. Avšak tento problém bol ľahšie zvládnutý pri obrnených granátnikoch, ako pri obyčajnej pechote.

III. VÝCHODNÁ VS. ZÁPADNÁ TANKOVÁ TAKTIKA

11. *S odvolaním sa na Váš výrok, že poľný maršal von Rundstedt prikázal tankové divízie na-*

23 OKW – Oberkommando der Wehrmacht, Hlavné veliteľstvo brannej moci.

24 Z anglického „infantry-tank team tactics“ – myslí sa tým taktika úzkej spolupráce malých skupín pechoty s tankmi.

25 Z anglického „hedgerow“ – dlhé rady vysokého a hustého živého plotu, typického pre Normandiu.

sadiť ako celok. Bola toto, v tom čase, všeobecná tanková²⁶ doktrína v nemeckej armáde? (Poznámka vyšetrovateľa: generálplukovník Guderian vyhlásil, že si nie je vedomý takéhoto výroku a domnieval sa, že sa to musí týkať generála von Geyr. Napriek tomu sa pokúsil odpovedať.)

Bol to náš názor, že by mali byť nasadené ako celok a poľný maršal von Rundstedt bol na našej strane, prinajmenšom v princípe. Ale von Kluge rozdelil divízie na časti a nasadil jednotlivé roty a batérie do akcie, na čo potom doplatili. Hitler spravil tú istú chybu. Napríklad, prevelil iba tanky 9. tankovej divízie²⁷ do oblasti invázie z južného Francúzska, napriek mojim žiadostiam nasadiť buď celú divíziu alebo nič. Osádky tankov sa skladali len z dvoch mužov, namiesto normálne piatich, aby sa šetrilo. Iba zopár takto obsadených tankov do Normandie skutočne dorazilo. (Poznámka vyšetrovateľa: Toto posledné, Guderian povedal s nádychom znechutenia a opovrhnutia v hlase.)

12. Ako to fungovalo na ruskom fronte?

V otvorenej krajine sme nasadili tanky vo väčších formáciách spolu s obrnenými granátnikmi, pričom postupovali spoločne. Keď tanky narazili na prekážku, ako napríklad rieku alebo protitankové okopy, obrnení granátnici postúpili vpred pod krycou palbou tankov a ženísti vyčistili cestu na ďalší postup. Po prvých šiestich mesiacoch, keď sme sa dostali ďalej do Ruska a priestor sa zväčšoval a zväčšoval, po ťažkých stratách a počas zimy (blato bolo ešte väčšou prekážkou ako chlad), museli sme sformovať menšie bojové skupiny²⁸, pretože divízie boli zodpovedné za sektory 40 – 50 km široké. Takže, pre uvedené dôvody sme vlastne museli modifikovať našu pôvodnú taktiku a stratili tak dôležitú koncentráciu sily.

13. Ako sa dala tanková taktika, vyvinutá na východe, aplikovať na západe?

To vždy záležalo od terénu a dispozícií nepriateľa. Avšak všeobecne, v Normandii sme boli nútení divízie rozdeliť, zatiaľ čo v otvorenej krajine divízie boli nasadzované ako celok, keď to bolo možné. Vždy sme používali tú istú taktiku skupín „pechota-tank“. Ale musíte si uvedomiť, že každá bitka, každý nepriateľ a každá ročná doba má svoje vlastné faktory, ktoré treba zohľadniť, bez ohľadu na miesta bojov.

14. Aké v tom boli rozdiely?

Neboli príliš veľké; zmeny spočívali v teréne, v ročnom období, a samozrejme v protivníkovi. Taktika a výcvik boli vždy rovnaké, vychádzajúce zo služobných predpisov (Poznámka editora: Dienstvorschriften und²⁹ Ausbildungsvorschriften – služobné a výcvikové predpisy), modifikovaných alebo menených na základe terénu, atď. Nepriateľské letectvo tiež menilo našu taktiku na západe. Na východe sme sa mohli presúvať za dňa a často vysokými rýchlosťami. Na západe už nie.

²⁶ Z anglického „armored“ – dá sa preložiť ako tanková, ale aj obrnená.

²⁷ 9. Panzer Division.

²⁸ Nemecký termín „Kampfgruppe“, používaný aj v anglickej terminológii.

²⁹ V pôvodnom texte bolo „and“, čo je pravdepodobne preklep.

15. *Museli byť tankové divízie, ktoré sa presunuli z východu na západ znova vycvičené na nové spôsoby vedenia boja na západe?*

Tankové divízie, ktoré boli určené na boj proti inváznym vojskám, potrebovali znovu vycvičiť, a nie tak v nových spôsoboch vedenia boj, a ako s novou výzbrojou, konkrétne tankmi, ktoré boli dodávané vo veľkých počtoch. Tankové divízie na východe v tom čase boli vyzbrojené asi 40 – 50 tankmi, kým tie na západe dostali okolo 100 nových a potrebovali na nich cvičiť. Potrebovali výcvik v nočných presunoch, prispôsobenie podmienkam na normandskom pobreží, taktike malých skupín „pechota-tank“ a boja proti nepriateľskému letectvu.

16. *Dostalo sa im takéhoto výcviku v dostatočnom množstve?*

Nie vo všetkých prípadoch. V momente invázie sme mali celkom dvanásť tankových divízií a divízií obrnených granátnikov. Väčšina prišla z východu a juhu. Potrebovali približne dva až tri mesiace výcviku. Tie jednotky, ktoré prišli pred marcom 1944, absolvovali dostatočný výcvik, ale posledné jednotky prišli tesne pred inváziou a svoj výcvik neukončili. Dve z týchto dvanástich divízií boli novo vytvorené³⁰ divízie SS (domnievam sa, že to boli 12. SS tanková divízia³¹ a 17. SS divízia obrnených granátnikov³²) a tie takisto svoj výcvik nedokončili.

IV. VÝZNAM „KOMMANDOWEG“

17. *Čo znamená „auf dem Kommandoweg angestellt“³³ – konkrétne, v súpise delostrelectva pod 716. Divíziou, päť batérií je zapísaných ako „auf dem Kommandoweg aufgestellt“. Najlepší odhad je, že to boli delostrelecké prápory zboru, pričlenené k divízii. Je to správny odhad? Následné zmienky sú o „Kdo“ batériách. Podľa všetkého, sú to jednotky takého istého typu.*

Nie, toto nie je správne. Každá divízia mala „stärke und ausrüstungsnachweisung“ (Poznámka editora: T/O & E³⁴) určené OKH³⁵. Keď bolo potrebné rýchlo počas vojny zostaviť jednotky, boli úplne odňaté iným jednotkám tak, aby sa zostavila jednotka nová. Minimálne dočasne, operovali bez toho, aby boli oficiálne uznávané a zapísané na OKH a bez T/O & E, čo sa neskôr učilo. Napríklad, operačný veliteľ, vytvoril nové jednotky z ukoristeného materiálu (napríklad francúzskeho alebo ruského delostrelectva) a nejakých nadbytočných disponibilných vojakov, alebo z vojakov veliteľstva, skombinoval ich a požadoval určenie a T/O & E od OKH. Toto bola improvizácia. „Kommandoweg“, jednotky boli tie jednotky, ktoré boli organizované opísaným spôsobom.

30 Z anglického „activated“.

31 12. SS Panzer Division.

32 17. SS Panzer Grenadier Division.

33 Zrejme sa jedná o preklep – malo byť „aufgestellt“.

34 T/O & E – Table of organisation and equipment – tabuľka organizácie a výbavy.

35 OKH – Oberkommando der Heeres, Vrchné veliteľstvo armády.

TANKOVÁ TAKTIKA V NORMANDII Z POHLADU NEMECKÉHO GENERÁLA GEYRA VON SCHWEPENBURGA

RÓBERT LAMOŠ

LAMOŠ, R.: Tank tactics in Normandy from General Geyr von Schweppenburg' s point of view. *Vojenská história*, 1, 13, 2009, pp. 130–138, Bratislava.

The presented material is a translated version of the oral interview with general Leo Geyr von Schweppenburg, a german tank officer and former Inspector of Pz Troops. Such oral interviews were made shortly after the war by members of th Historical Division, US Army. The interview was held in English, an interpreter being used only for a few terms and passages. For this reason, plus the fact that the interviewer was his own editod, the authenticity of the work can be assured. This oral interview is a paralel interview answered also by Genobst Heinz Guderian.

A copy of this oral interview can be found in the military archive in Freiburg, Germany.

Military History. World War Two. Normandy. Panzer tactic. Personalities.

Leo Dietrich Franz Freiherr¹ Geyr von Schweppenburg sa narodil 2. marca 1886 v nemeckom meste Potsdam, v rodine pruského majora. Zo služby v 26. pluku dragúnov² nastúpil do vojenskej akadémie v Berlíne. Získal hodnosť nadporučíka³ a so svojím plukom vstúpil do prvej svetovej vojny. Zúčastnil sa bojov vo Francúzsku, Poľsku, Rusku a na Balkáne. Bol povýšený do hodnosti kapitán⁴ a v roku 1917 preložený do generálneho štábu.

V armáde zostal aj po prvej svetovej vojne, ako učiteľ taktiky na Pechotnej škole v Mníchove. V roku 1922 sa stal veliteľom družstva v 18. jazdeckom pluku⁵ a v roku 1925 bol prevelený do štábu 3. jazdeckej divízie⁶. Po povýšení do hodnosti podplukovníka⁷ bol vyslaný

---

1 Slobodný pán. Titul v podstate zrovnateľný so šľachtickým titulom barón. Rozdiel je len, že Slobodný pán vlastnil zem, ktorá bola alodiálna, nie lénna.

2 Dragoner-Regiment König (2. Württ.) nr. 26.

3 Oberleutnant.

4 Rittenmeister – jazdecký kapitán.

5 18. Reiter Regiment.

6 3. Kavallerie Division.

7 Oberstleutnant.

do Ruska ako tlmočník v sovietskej tankovej škole. Začiatkom roku 1931 ho menovali za veliteľa 14. jazdeckého pluku a o rok neskôr bol povýšený do hodnosti plukovníka⁸.

Pre svoje výborné znalosti cudzích jazykov bol v roku 1933 menovaný za vojenského pridelenca vo Veľkej Británii, Belgicku a Holandsku. V tejto funkcii bol v roku 1935 povýšený do hodnosti generálmajor⁹.

Po začatí druhej svetovej vojny sa stal veliteľom 3. tankovej divízie¹⁰ a bol opäť povýšený do hodnosti generálporučík¹¹. S touto divíziou sa zúčastnil poľského ťaženia a po jeho konci prebral velenie XXIV. armádneho zboru¹² a s ním bol povýšený do hodnosti generál jazdectva¹³. S touto jednotkou sa zúčastnil taktiež francúzskeho ťaženia a aj útoku na Sovietsky zväz.

Začiatkom roku 1942 sa musel zo zdravotných dôvodov velenia vzdať a vrátil sa do Nemecka. V júli 1942 sa ujal velenia XXX. tankového zboru¹⁴ a útočil na východnej Ukrajine. Zdravotné dôvody zapríčinili, že aj tejto funkcie sa musel vzdať.

V roku 1943 bol nakrátko menovaný za zástupcu veliteľa LXXXVI. zboru¹⁵ vo Francúzsku a veliteľa tankových vojsk pri hlavnom veliteľstve Západ. V júli 1943 prevzal LVII. záložný tankový zbor¹⁶, z ktorého sa neskôr stala Tanková skupina Západ¹⁷. Po opätovnom odvolaní do zálohy sa v roku 1944 stal inšpektorom tankových vojsk¹⁸. V tejto funkcii zostal až do konca vojny.

Američanom sa vzdal v Bavorsku v máji 1945. V zajatí bol do roku 1947. Po vojne napísal spomienky na svoje pôsobenie v Londýne „Spomienky vojenského pridelenca, Londýn 1933 – 1937“¹⁹, ako aj dielo zhrňujúce jeho život počas druhej svetovej vojny *Kritické roky*²⁰. Zomrel 27. januára 1974 v Ischenhausene, blízko Mníchova.

* * *

Prezentovaný dokument zo série ETHINT²¹ som získal pri štúdiu materiálov v nemeckom

8 Oberst.

9 Generalmajor.

10 3. Panzer Division.

11 Generalleutnant.

12 XXIV. Armeekorps (motorisiert).

13 General der Kavallerie. Táto hodnosť bola neskôr zmenená na generál tankových vojsk -General der Panzertruppen.

14 XXX. Panzer Korps.

15 LXXXVI Korps.

16 LVII. Reserve Panzer Korps.

17 Panzer Gruppe Westen.

18 Inspekteur der Panzertruppen.

19 Erinnerungen eines Militärattachés, London 1933-1937 (1947).

20 The Critical Years (1952).

21 The European Theater Historical Interrogations, skratka pre Historické výsluchy vo vzťahu k európskemu bojskú. Séria ETHINT obsahuje dokumenty zo spravodajských výsluchov rôznych nemeckých dôstojníkov.

vojenskom archíve vo Freiburgu. Ide o kópiu záznamu rozhovoru Lea Geyr von Schweppenburga s americkým vyšetrovateľom, vedenom v anglickom jazyku.

Dokumenty sú preložené tak, aby sa čo najviac zachovala ich pôvodná výpovedná hodnota a štruktúra jazyka. V texte sa objavuje veľa skratiek. Tieto skratky som uviedol do poznámok tak, ako ich uvádza pôvodný text aj s vysvetlením. Poznámky vyšetrovateľa, ako aj historického editora americkej armády, sú zachované v texte.

Kópia strojového prepisu tohto rozhovoru sa nachádza ako dokument ETHINT – 13 pod signatúrou ZA 1/270 vo vojenskom archíve vo Freiburgu v Nemecku (Das Bundesarchiv-Militärarchiv (BArch-MA) – Freiburg im Breisgau).

ETHINT 13 – ( )   11. december 1947

Rozhovor s generálom tankových vojsk von Geyr

Tanková taktika v Normandii

Vrátiť do:²²

Kancelária vedúceho vojenskej histórie

Sekcia armády

Washington 25, D.C.²³

Kancelária všeobecných referencií²⁴

EUCOM: HD: OHGB²⁵ Kópia 1

-i-

ETHINT 13 – ( )

Názov :   Tanková taktika v Normandii

Zdroj :   generál tankových vojsk²⁶ Geyr von Schweppenburg, Leo

22 Dopísané rukou.

23 Pečiatka.

24 Dopísané rukou.

25 Skratka pre The U.S. European Command: Historical Division: a pravdepodobne Operation Headquarters Great Britain; teda Americké veliteľstvo pre Európu : Historická Divízia : a pravdepodobne Operačné veliteľstvo Veľká Británia.

26 Gen Pz. – generál tankových vojsk – General der Panzertruppen.

Pozícia : veliteľ, Tanková skupina Západ, 1943(?) – 5. júl 1944;
 Inšpektor tankových vojsk, august 1944 – máj 1945
 Dátum : 11. december 1947
 Miesto : Irschenhausen, Nemecko
 Vyšetrovateľ : nadporučík Robert W. Fye
 Okolnosti : Generál tankových vojsk je veľmi pôsobivá osoba. V čase rozhovoru vôbec nepôsobil dojmom staršieho človeka. A to i napriek tomu, že mal za sebou 43 rokov aktívnej služby v nemeckej armáde. Je dosť vysoký a dobre stavaný, so sivo-bielymi vlasmi a veľmi prívetivou tvárou. Jeho výzor sa skôr hodí na študovaného univerzitného profesora, ako na armádneho dôstojníka na dôchodku. Keďže hovorí dobrou angličtinou, rozhovor bol vedený v tomto jazyku. Generál tankových vojsk von Geyr je veľmi výrečný a jeho rozhovor bol oživený použitím rúk, ktoré boli neustále v pohybe.

Okamžite po tom, čo sa dozvedel povahu otázok, bolo evidentné jeho sklamanie, že mu nebol poslaný dôstojník tankových vojsk a dôstojník s príslušnými skúsenosťami na vedenie rozhovoru. Očividne sa obával, že jeho odpovede budú až príliš zložité na pochopenie pre priemerného dôstojníka. Avšak počas rozhovoru nikdy nebol príliš technický – možno skôr pre jeho úmysel, ako pre náhodu. Už od začiatku rozhovoru vyjadroval svoje názory úplne priamo a človek by mohol mať z neho dojem, že na otázky odpovedal to, čo mu okamžite napadlo a nepremýšľal nad „správnejšou“ odpoveďou.

-ii-

Predslov

Tento rozhovor je výsledok špecifických otázok, ktoré vytvoril pán Gordon A. Harrison, Európska sekcia, Historická divízia, Špeciálny štáb, Armáda USA, aby ich zodpovedali, pokiaľ možno obaja – generál tankových vojsk von Geyr a generálplukovník Guderian. Rozhovor bol vedený v angličtine, a keďže vyšetrovateľ mal príležitosť byť aj editorom svojho textu, autenticita tohto diela je nepochybná. Odpovede generála tankových vojsk von Geyr sú uvedené tak, ako ich prezentoval, okrem drobných zmien v gramatickej štruktúre a výberu slov. Komentáre a dodatky vyšetrovateľa-editora sú jasne označené.

Robert W. Fye
 nadporučík, poľné delostrelectvo
 historický editor
 23. december 1947

I. Možnosti masívnych tankových protiútokov v Normandii.

1. *Bolo možné viesť masívne protiútoky dvoch alebo troch tankových divízií v danom teréne²⁷?*

Určite áno.

2. *Ako by boli chránené počas sústredovania?*

Koncentráciou síl a presunmi všetkých ďalších jednotiek počas noci. Cestná sieť to dovoľovala a bolo tam krytie. Tankové jednotky sa cvičili v tejto taktike pod mojim dohľadom.

3. *Mohli byť útoky realizované za tmy?*

Áno, využili by sme jednu alebo dve hodiny úsvitu a súmraku a počas týchto hodín by sme zaútočili na obmedzené ciele. Navrhol som túto „Taktiku Tiger“ Hitlerovi. Ak by boli útoky úspešné, vyústili do prielomu, dostali by sme sa medzi spojenecké jednotky, čo by donútilo vaše letectvo prestať s útokmi, ktoré boli neustálou hrozbou pre obrnené jednotky. Naše zásobovacie trasy by potom síce trpeli v dôsledku leteckých útokov, ale úspech by stál za to.

Takýto nočný útok s dvoma tankovými divíziami sa odohral 10. júna 1944 pri Caen, kde 21. tanková divízia²⁸ a 12. SS tanková divízia²⁹ zapojili do svojich útočných zložiek tankový pluk. Ale, ako viete, útok sa nikdy nerozbehol a bol odvolaný, keď bol môj štáb zničený leteckým útokom.

4. *Aké boli predpokladané straty?*

(Poznámka vyšetrovateľa: Tu ruky generála tankových vojsk von Geyr vyleteli vysoko do vzduchu a potriasol pritom hlavou vo veľmi bezradnom geste. Prvýkrát, na pár minút zaváhal, akoby hľadal odpoveď.) To neviem povedať – nedokážem to povedať.

5. *Aké opatrenia mohli byť uskutočnené na neutralizovanie spojeneckého letectva?*

Iba pasívne. Jediné opatrenia, ktoré sme mohli uskutočniť, bolo používať súmrak, úsvit a noc pre všetky operácie.

6. *Na aké ciele by sa útočilo?*

To závisí od situácie, samozrejme. Vo všeobecnosti by nepriateľské delostrelectvo určite bolo našim prvým cieľom. Vždy som učil svoje jednotky Napoleonovho princípu „s'engager, puis voir“ (Poznámka vyšetrovateľa: voľný preklad by znel „zaútoč na nepriateľa a potom sa uvidí“), teda dostať sa do nepriateľských radov, zbaviť sa nepriateľského letectva a využiť všetky príležitosti, ktoré sa naskytnú.

27 Z anglického „Bocage“. Vyšetrovateľ myslel terén v Normandii – vysoké živé ploty, malé, oddelené polička, úzke cesty lemované kríkmi a kamennými múrikmi.

28 21. Panzer Division.

29 12. SS Panzer Division.

7. Aké rozhodujúce výsledky mohli byť dosiahnuté?

Osud tankových útokov sa nedá predpovedať. Ak by sa podaril prielom, potom možno kompletný úspech, ak by sa prielom nepodaril, asi kompletné zlyhanie. (Poznámka vyšetrovateľa: Tu, v snahe jasne definovať jeho termín „kompletný úspech“, som sa generála von Geyr spýtal, či tým myslel zahnanie nepriateľa až k pláži a úplné vyhnutie spojeneckých jednotiek z pevniny, ako Hitler očakával. Odpovedal: „*Nie, bolo by nemožné vytlačiť vás až do mora, aspoň podľa mňa. Asi by sme zastavili krátko pred plážami, mimo dosah námorného delostrelectva, pretože pred tým sme mali zdravý rešpekt – to sme sa naučili v Salerne. Snažili by sme sa rozdeliť vaše sily a vytvorili vo vašom tyle zmätok, narúšať komunikácie, atď.*“)

II. Taktika „pechota-tanky“³⁰

8. Aká tanková taktika bola vyvinutá na boj v oblasti so živými plotmi³¹?

Toto, takisto, záleží iba od situácie a terénu. Vo veľmi zlom teréne, kde mohli byť nasadené iba jednotky o sile čaty či roty, sa naša 130. tanková divízia³² rozhodla pre taktiku zlúčenia tankovej roty³³, roty alebo čaty granátnikov a roty ženistov³⁴. Toto však vyústilo iba do lokálnych akcií, pretože ak rozdelíte svoje sily takýmto spôsobom, dostanete sa do lokálnych bojov, strácate kontrolu a nedosiahnete žiaden veľký úspech – na rozdiel od názoru veliteľa 130. tankovej divízie, ktorý sa domnieval a podal to aj písomne, že takouto taktikou môže byť nepriateľ zahnaný do mora. Toto porušuje princíp, že tanková taktika si vyžaduje koncentráciu sily.

9. Mali ste špeciálne vycvičené skupiny „pechota-tanky“?

Cvičili sme tieto jednotky na spoluprácu aj v nočných bojoch. Pri týchto nočných cvičeniach som si osobne preveril, či funguje komunikácia a spolupráca. Nemôžem však povedať, že by tento zložitý problém bol úplne vyriešený pod úroveň práporu.

10. Vyriešili ste problém komunikácie medzi pechotou a tankmi?

Vyriešili sme tento problém, v dokonca širšom aspekte, pri výcviku. Mal som podriadených veliteľov, ktorí z ich mobilných veliteľských tankov mohli viesť svoje divízie alebo pluky a koordinovať svoje akcie s pechotou, delostrelectvom a letectvom – cez vysielачky. Toto však bolo na úrovni práporu a vyššie. Nemôžem povedať, že by tento problém komunikácie jednotlivých tankov a pechoty bol niekedy úplne vyriešený. Vždy sme mali obavy z našich

30 Z anglického „infantry-tank team tactics“ – myslí sa tým taktika úzkej spolupráce malých skupín pechoty s tankmi.

31 Z anglického „hedgerow“ – dlhé rady vysokého a hustého živého plotu, typického pre Normandiu.

32 Pz Lehr Div – 130. Panzer Lehr Division. Táto divízia bola elitnou tankovou divíziou a bola tvorená tankovými inštruktormi. V slovenskom a českom preklade sa často spomína ako „inštrukčná“ či „výcviková“ divízia, tento názov je však značne zavádzajúci.

33 Jedna tanková rota mala väčšinou 3 čaty po 5 tankov, plus 2 tanky veliteľa, čo predstavovalo dohromady 17 vozidiel. Toto číslo však záviselo aj od typu tankov, ktorými bola jednotka vyzbrojená.

34 Nemci používali pre útočných ženistov výraz „Pioniere“.

vysielačiek. Ak fungovali, spolupráca medzi rôznymi jednotkami bola možná – obávali sme sa však, že budú rušené. Išlo o taktiku, ktorú Angličania veľmi úspešne použili v Afrike.

III. Východná vs. západná tanková taktika

11. S odvolaním sa na Váš výrok, že poľný maršal von Rundstedt prikázal tankové divízie nasadiť ako celok, bola toto, v tom čase, všeobecná tanková³⁵ doktrína v nemeckej armáde?

V tom čase nebola žiadna celková tanková doktrína. Tento rozkaz vyšiel na môj podnet, ale nebol zaužívaný a plnený. Tankové divízie boli nasadzované po častiach, alebo ich časti boli zapožičané a pričlenené k pechotným divíziám na rozkazy poľného maršala von Rundstedta, keď si myslel, že to situácia vyžaduje.

Zo všetkých nemeckých generálov, poľný maršal von Rundstedt vedel o tankovej taktike najmenej – bol to pešiak zo starej generácie. On a jeho štáb boli kresloví stratégovia, ktorí nemali radi špinu, hluk a tanky vo všeobecnosti (pokiaľ viem, poľný maršal von Rundstedt nikdy v tanku nebol). Nechápajte ma však zle, von Rundstedta si hlboko vážim, ale bol príliš starý pre túto vojnu. Mal som voľnú ruku vo výcviku tankových jednotiek na západe a generálplukovník Guderian (Poznámka editora: v tom čase generálny inšpektor tankových vojsk) a ja sme na to dozerali spoločne. Malo mi byť dovolené nasadiť tieto jednotky tak ako boli cvičené. Hitler, s jeho ideou zákopovej vojny z roku 1918, bol tiež zodpovedný za nesprávne použitie tankových vojsk.

12. Ako to fungovalo na ruskom fronte?

Na ruskom fronte, tak ako všade inde, jediné pravidlo tankovej taktiky bolo, že neexistuje žiadne pravidlo! Ja osobne som v Rusku kvôli tomu porušil mnoho základných tankových princípov. Normálne, však, boli divízie na východe nasadzované ako celok. (Poznámka vyšetrovateľa: generál tankových vojsk von Geyr to vysvetľuje nasledovne: tankovej jednotke bol pridelený presný sektor, v ktorom operovala a fungovala pod jedným veliteľom, normálne, namiesto jej rozdelenia na časti a ich pridelenia iným jednotkám.)

13. Ako sa dala tanková taktika, vyvinutá na východe, aplikovať na západe?

Táto otázka je príliš zložitá na to, aby sa dala zodpovedať v skratke. Stručne, tieto taktiky boli úplne odlišné. Nehovorím, že nemohla byť aplikovaná vôbec, ale všeobecne boje a taktika boli úplne odlišné. Priestor je na východe nekonečný, na západe obmedzený a spôsobuje veľké rozdiely v tankovej vojne.

14. Aké v tom boli rozdiely?

Mohol by som o tom napísať knihu. Je veľmi málo čo porovnávať na taktike, ktorá bola úspešná na západe, a tou na východe. Úplný rozdiel bol vo výcviku na tieto dva fronty. No-

---

35 Z anglického „armored“ – dá sa preložiť ako tanková, ale aj obrnená.

vé problémy sa objavili každý deň na západe, na novom fronte. Nepriateľské letectvo bolo niečo, s čím sme museli prvýkrát vážne počítať. Lietadlá vyzbrojené raketami boli hrozbou, ktorá sústavne trápila naše tanky. Odporučil som, aby jedna tretina našich tankov na západe bola primárne vyzbrojená protilietadlovými zbraňami. Či si to uvedomujete alebo nie, boli to anglické lietadlá nesúce rakety, čo zastavilo náš protiútok pri Avranches, nie Vaša 30. pešia divízia¹. (Poznámka vyšetrovateľa: Tu, v snahe priviesť generála tankových vojsk von Geyr viac na rozdiely medzi západom a východom, som sa ho opýtal, či nepriateľské delostrelectvo na západe nebolo treba brať vážnejšie ako ruské. „Nikdy ani na minútu nepodceňujte ruské delostrelectvo,“ povedal. „Mali ste dobré delostrelectvo, ktoré sa vedelo rýchlo zamerať na bodové ciele, ako napríklad tanky a páliť v prudkých salvách, ale Rusi tiež. Keď som bol v Rusku v 1941-42, ich delostrelectvo nebolo až takéto zdatné, ale učili sa rýchlo a ku mne sa koncom vojny dostali správy, ktoré naznačovali, že ruské delostrelectvo sa nesmierne zlepšilo a bolo schopné poradiť si s každou úlohou.“)

15. Museli byť tankové divízie, ktoré sa presunuli z východu na západ znova vycvičené na nové spôsoby vedenia boja na západe?

Úplne nový výcvik, najviac v spôsobe vedenia. Na západe, museli divízie zostať spolu, ich sila koncentrovaná, kým na východe sa museli rozdeliť a sformovať bojové skupiny (Poznámka editora: Kampfgruppe) v snahe pokryť obrovský priestor. Tu základný princíp koncentrácie sily musel byť zvyčajne porušený. Jednotky na západe museli byť viac vycvičené na prítomnosť nepriateľského letectva. Aj keď Rusi mali k dispozícii lietadlá² vo veľkom počte, nikdy ich nenasadili proti tankom tak efektívne, ako to bolo na západe.

16. Dostalo sa im takéhoto výcviku v dostatočnom množstve?

(Poznámka vyšetrovateľa: Generál tankových vojsk von Geyr sa stal, po strate velenia na západe, inšpektorom tankových vojsk a bol zodpovedný za výcvik všetkých tankových jednotiek, úloha pre ktorú mal očividne veľkú dávku nadšenia, a ktorej sa zhostil s veľkou hrdosťou. Pretože, táto otázka bola takmer osobná, mierne sebaisto sa zasmial predtým, ako odpovedal.) Dostali všetko, čo im bolo možné dať. Jednotky, ktoré už na západe boli, dostali veľmi dôkladný výcvik pred inváziou. Vyhrali by ste aj tak, domnievam sa však, že by ste zažili ťažké chvíľky, ak by sme boli schopní nasadiť tieto jednotky tak ako sme chceli, teda ako tankové jednotky.

IV. Význam „Kommandoweg“

17. Čo znamená „auf dem Kommandoweg aufgestellt – konkrétne, v súpise delostrelectva pod 716. divíziou, päť batérií je zapísaných ako „auf dem Kommandoweg aufgestellt“. Najlepší odhad je, že to boli delostrelecké prápory zboru, pričlenené k divízii. Je to správny odhad? Následné zmienky sú o „Kdo“ batériách. Podľa všetkého, sú to jednotky takého istého typu.

1 30. Inf Div – 30. Infantry Division.

2 Z podpory nazvanej Lend-Lease, v preklade „požičaj si a splácaj. Američania a Briti takto Rusom poskytli nielen lietadlá, ale aj napríklad tanky a vozidlá.

Nie som úplne oboznámený s týmto výrazom. To je však pochopiteľné, keďže som takmer vždy slúžil s jednotkami, nie so štábom, kde bol tento výraz pravdepodobne používaný. Z nemčiny však vyplýva, že to boli tie jednotky, ktoré vznikli odčlenením malých zložiek od iných štruktúr, aby sa vytvorila nová jednotka. Toto bol vojnový spôsob, ktorý sa používal, aby sa ušetril zvyčajný čas strávený aktiváciou a výcvikom vojakov novej jednotky. Vyššie veliteľstvo to mohlo urobiť a potom požiadať velenie o ustanovenie, súpis a číselné označenie jednotky. To posledné niekedy trvalo aj rok a pol.

Napríklad, divízia mohla doraziť na západ z východu bez divízneho delostrelectva. Poľný maršal von Rundstedt mohol potom rozkázať určitým divíziám, aby zásobili prichádzajúcu divíziu jednou batériou z ich vlastných delostreleckých plukov, aby tak vytvorili nový. Nový pluk tak bol okamžite bojaschopný. Až potom bola poslaná žiadosť o súpis a označenie na velenie. Predpokladám, že batérie spomenuté v tejto otázke sú batérie tohto typu.

TROFEJNÉ NEMECKÉ SAMOHYBNÉ DELÁ VO VÝZBROJI ČS. ARMÁDY

PETER TURZA

TURZA, P.: Trophy automotive German cannons in the ammunition of the Czechoslovak Army. *Vojenská história*, 1, 13, 2009, pp. 139–146, Bratislava.

At the beginning the author points out that the establishment and development of the Czechoslovak Army after the WW Two was accompanied by the course of conception, organizational, personnel, and material problems. The most well-known was the problem of lack of ammunition, equipment and another military material at the beginning. All types of forces were facing the problem, especially those which ammunition consisted of special and heavy military technique, and that was the case of the tank corps and artillery.

In the magazine we are going to focus on 5 types of automotive cannons of German origin as the part of the ammunition of the Czechoslovak Army up to the 50's, and in some cases up to the 60's of the last century. We are going to present them in a catalogue way so that the reader can find their basic tactic-technical data, but also some detailed information on the development of each individual type and their assignment in the Czechoslovak Army. Hereby we would like to react in a complex on a huge number of not exact facts published in various ways or available on several web sites.

Military History. The Czechoslovak Army. Military History in the 50's and 60's.

Formovanie a vývoj československej armády po skončení druhej svetovej vojny sprevádzal rad koncepcných, organizačných, personálnych a materiálnotechnických problémov. Medzi najzávažnejšie patrilo, najmä zo začiatku, nedostatok výzbroje, výstroja a iného vojenského materiálu. Zápasili s ním všetky druhy vojsk, osobitne však tie, ktorých výzbroj tvorila špeciálna a ťažká bojová technika, čo bol aj prípad tankového vojska a delostrelectva. Vznikajúce tankové a delostrelecké jednotky a útvary boli vyzbrojené technikou rôznej proveniencie a mnohých typov. Nedostatok tabuľkovo predpísaných počtov tankov a diel z veľkej časti vyrovnávali, okrem iného, trofejné samohybné delá nemeckého pôvodu. Išlo o techniku získanú opravou z povojnového zberu materiálu, prevzatú od Červenej armády alebo, a to predovšetkým, vyrobenú v československých zbrojných závodoch na základe typov, ktoré sa v nich vyrábali v čase vojny pre potreby nemeckej armády.

V našom časopise postupne priblížime päť typov samohybných diel nemeckého pôvodu, ktoré boli vo výzbroji čs. armády až do 50. a niektoré dokonca až do 60. rokov minulého storočia. Čitateľov s nimi zoznámime katalógovým spôsobom, tak, aby dostal k dispozícii nielen ich základné takticko-technické dáta, ale tiež podrobnejšie informácie o vývoji jednotlivých typov a ich zaradení v čs. armáde. Okrem podania komplexného pohľadu tým chceme reagovať aj na veľký počet nepresných faktografických údajov, ktoré boli rôznym spôsobom publikované alebo sa nachádzajú na webových stránkach.

SAMOHYBNÉ DELO 75/39-44

Pôvodné označenie Wehrmachtu	Jagdpanzer 38(t) für 7,5cm Pak 39
Typ	Stíhač tankov na pásovom podvozku
Výrobca	Böhmisch-Mährische Maschinenfabrik AG Praha
Výroba	Škoda Plzeň – Hradec Králové
Počet vyrobených vozidiel	Sériová od mája 1944 do apríla 1945 2 827 kusov z toho BMM 2047 ks Škoda Plzeň 780 ks
Rok zavedenia do výzbroje čs. armády 1945	
Označenie v čs. armáde v jednotlivých rokoch	1945 – 1947 Stíhač tankov I /skrátene označenie ST-I / 1948 – 1949 Samohybný PTK vz. 39/44 /skrátene označenie ShPTK vz. 39/44 / 1950 – 1963 Samohybné delo 75/39-44 /skrátene označenie SD 75/39-44 /
Typ	Ľahké samohybné delo na pásovom pod- vozku
Podnik zabezpečujúci výrobu a opravu	ČKD Praha, Škodové závody Plzeň
Rok vyradenia z výzbroje čs. armády	1963

Účel: SD 75/39-44 boli určené na sprevádzanie pechoty v útočnom boji, ako aj na ničenie živej sily a palebných prostriedkov protivníka, jeho ľahkých a stredných tankov, samohybných diel a protitankového delostrelectva. V obrane sa rátalo s ich použitím v rámci protitankovej obrany peších a neskoršie streleckých jednotiek a útvarov.

Technicko-taktické údaje:

Hmotnosť	15,7 t
Posádka	4
Dĺžka s kanónom	6,27 m
Dĺžka korby	4,87 m
Šírka	2,63 m
Výška	2,17 m
Svetlá výška	0,42 m

Hrúbka pancierovania v mm/uhol

Čelo nadstavby	60/60°
Čelo korby	60/40°
Boky nadstavby	20/40°
Boky korby	20/15°
Zadok nadstavby	8/70°
Zadok korby	20/15°
Dno korby	10/90°

Motor

Typ vodou chladený Praga AC alebo Praga AE

Počet valcov	6
Výtlak a zdvih	110 x 136 cm
Obsah	7 754 cm ³
Výkon	160 ks (118,3kW) pri 2 800 otáčkach min.
Typ karburátora	2 Solex 46 FNVP
Typ prevodovky	planétová Praga –Wilson 5 rýchlostných stupňov vpred, 1 rýchlostný stupeň vzad
Maximálna rýchlosť	42 km /h
Priemerná rýchlosť terén	cesta 25 –30 km/h 15 – 20 km/h
Spotreba PHM na 100 km terén	cesta 120 litrov 180 litrov
dojazd /akčný rádius/ terén	cesta 260 km 170 km
obsah palivových nádrží	320 litrov

Schopnosť prekonávať prekážky

Výška kolmej steny	0,64 m
Šírka priekopy	1,8 -2,1 m
Hĺbka brodenia bez prípravy	0,9 m
Bočný náklon	25°
Maximálne stúpanie	35°

Výzbroj

Kaliber a vzor kanónu	7,5cm Pak 39L/48
Odmer (ručný)voľný	vľavo 5°, vpravo 11°
Námer (ručný) voľný	-6° +12°
Zásoba nábojov pre kanón	40 kusov
Kaliber a vzor guľometu	7,92mm MG-34
Zásoba nábojov pre guľomet	1200 kusov

Typ zameriavača pre kanón

zameriavací ďalekohľad	Sf ZF 1 a
zameriavač delový	vz 37 N

Rádiostanica

Typ	FuG 5 ¹
-----	--------------------

Prehľad vývoja a použitia: V marci 1943 generálny inšpektor tankových vojsk generálplukovník Heinz Guderian na základe skúseností z bojovej činnosti v rokoch 1941 –1942 požadoval zaviesť do výzbroje ľahký stíhač tankov, ktorý by nahradil nielen už existujúce ľahké samohybné delá, ale aj ťahané protitankové kanóny kalibru 50 a 75mm.² V nadväznos-

1 OSWALD, W.: Kraftfakreuzung und Panzer der Reichswehr wehrmacht und Bunderswehr, Motor buch Verlaa Stuttgart 1975, s. 271. GŠ / Vojenskovědecká správa, Pomůcka č. j. 0012/51- Sborník vojenskej techniky. Archiv vývoj Martin a.s. nezaradené Škoda Plzeň D-I /št/1897/Dův 1948.
2 CHAMBERLAIN, P. – DOYLE, H.: Encyclopedia of German Tanks of W.W.II. London, Arms Armour, s. 53.

ti na túto požiadavku, bol začiatkom decembra 1943 predložený návrh vývoja bezvežového stíhača tankov na podvozku ľahkého Pz Kpfw 38 (t). Jeho korbu so skloneným čelným pancierom, zošikmenými bokmi a s celozakrytým bojovým priestorom skonštruoval nemecký zbrojný úrad. Tento súčasne navrhol vzhľadom na korbu vozidla aj čiastočné úpravy podvozku, ktoré sa oproti pôvodnej dispozícii Pz Kpfw 38(t) líšili vo zväčšení rozchodu a veľkosti pojazdových kolies. Dňa 17. januára 1944 bol s definitívnou platnosťou schválený vývojový a výrobný program, ktorý zabezpečovala firma BMM.³ Tá už 24. januára 1944 dokončila drevený model v mierke 1:1, ktorý zástupcovia firmy 26. januára 1944 predviedli komisii zbrojného úradu. Pre vozidlo bola zároveň navrhnutá výzbroj, ktorú tvoril 7,5cm kanón Pak 39L /48 a 7,92mm guľomet MG-34 alebo MG-42.⁴ Prvé dva prototypy pod označením Jagdpanzer 38(t) mali byť vyrobené do konca januára 1944. V skutočnosti sa ale až vo februári 1944 postavili tri prototypy, ktoré boli začiatkom marca 1944 odovzdané na skúšky.⁵

Dňa 20. mája 1944 pri ukázkach novej výzbroje na polygóne v Rastenbergu, bolo so súhlasom Ríšskeho ministerstva pre výzbroj a vojnovú výrobu predvedených Hitlerovi 20 stíhačov tankov, a to i napriek skutočnosti, že neboli po výzbrojnej stránke hotové. Po ukázkach sa všetky vozidlá vrátili späť do výroby na dokončenie kompletácie zbraní a optiky. Na základe dobrých výsledkov dosiahnutých počas ukážok Ríšske ministerstvo pre výzbroj a vojnovú výrobu naplánovalo do 1. júla 1944 vyrobiť 170 vozidiel Jgd. 38(t).⁶ V polovici júna 1944 však firma BMM dodala len 36 vozidiel. Z toho počtu dostalo Veliteľstvo záložnej armády a výzbroje 14 kusov, pre záložné oddiely stíhačov tankov ďalších 7 ks prevzala Škola stíhačov tankov v Miloviciach, a zostávajúcich 15 kusov bolo vyčlenených skúšobným strediskám pozemnej armády. Takto sa v rekordne krátkom čase skončili do konca júna 1944 všetky technické a vojskové skúšky potrebné na overenie nového stroja.⁷ Od júla 1944 sa začala pravidelná sériová výroba, pre ktorú bola na základe Hitlerovho nariadenia z 19. júna 1944 vyčlenená celá výrobná kapacita firmy BMM. Prvých 49 sériovo vyrobených stíhačov tankov Jgd 38 (t) prevzal 731 a 734 oddiel stíhačov tankov.⁸ Vysoké tempo výroby umožnilo do konca júla 1944 vyzbrojiť Jgd 38(t) ešte oddiely stíhačov tankov 15. a 76. pešej divízie. Bojovo boli Jgd. 38(t) po prvýkrát nasadené v priestore Varšava, Kowno a Radom. Počas týchto bojov veliteľia jednotiek vysoko hodnotili ich bojové kvality.⁹ Tieto skutočnosti sa odrazili v ďalšom rozšírení výroby. Od septembra 1944 sa vedľa BMM rozbehla výroba aj v pobočke Škodovky v Hradci Králové. Za obdobie od júla do decembra 1944 obidve firmy vyrobili a dodali jednotkám stíhačov tankov peších, granátnických a tankových divízií 1 598 Jgd 38(t) a po prvých troch mesiacoch v roku 1945 ďalších 1 177 vozidiel.¹⁰ Začiatkom apríla 1945 objednalo Ríšske ministerstvo pre vývoj a vojnovú výrobu ďalších 2 500 kusov Jgd 38 (t). Do konca apríla 1945 bolo z toho počtu tesne pred dokončením 16 strojov. Ostatné sa nachádzali v rôznych štádiách rozpracovania.

Po oslobodení nebolo jasné, ako s týmito vozidlami naložiť. Z tohto dôvodu bola výno-

3 PEJČOCH, I.: *Obrnená technika 2. Nemecko 1918-1945*; Praha : Ares, 1999, s. 68; HOLUB, O.: *Československé tanky a tankisté*. Praha : NV, 1980, s. 211.

4 HOFFSCHMIDT, E. J.: *German combat weapons*; London : WEINC, s.127.

5 SPIELBERGER, W. J.: *Die Panzer-Kampwagen 35(t) und 38(t) und ihre Abarten*. Stuttgart : Motorbuch Verlag, 1990.

6 JEDRZEJEWSKI, D. – LALAK, Z.: *Ocelová lavína*. Hostomice : Intermodel, 1995, s. 313.

7 Tamže, s. 313.

8 PEJČOCH, I.: *Obrnená technika 2. Německo 19189 – 1945*. Praha : Ares, 1999, s. 72.

9 HOLUB, O.: *Československé tanky a tankisté*. Praha : NV, 1980, s. 211.

10 JEDRZEJEWSKI, D. – LALAK, Z.: *Ocelová lavína*. Hostomice : Intermodel, 1995, s. 314.

som MNO čj. 163/1945 z dôstojníkov tankového vojska vytvorená odborná komisia. Tá dňa 12. júla 1945 vykonala vo firme Škoda Plzeň obhliadku rozpracovania vozidiel a prehliadku jedného kompletného Jgd 38(t)¹¹. Na základe podrobnej prehliadky a vykonanej jazdnej skúšky komisia vo svojej záverečnej správe označila vozidlo za improvizáciu nevhodnú na zavedenie do výzbroje čs. armády, a to i napriek skutočnosti, že 10 kusov Jgd 38(t) tvorilo výzbroj tankového práporu 1. vojenskej oblasti¹². Dôvodom takéhoto rozhodnutia bol predovšetkým málo výkonný motor, malá rýchlosť vozidla a veľká spotreba pohonných hmôt. Samotný tvar vozidla považovala komisia za nevyvážený a nevhodný pre svoju malú dĺžku a preváženie na prednú časť. Počas jazdných skúšok bola konštatovaná vysoká hlučnosť, nespokojivá ovládateľnosť stroja a obmedzená viditeľnosť. V správe sa ďalej uvádzalo, že kanón má nedostatočnú eleváciu, nesymetrický odmer a časť streliwa je pre osádku ťažko prístupná. Záver komisie bol preto jednoznačný – vo firme ČKD a Škode Plzeň zastaviť výrobu, dokončiť vozidlá s rozpracovateľnosťou vyššou ako 75 %, zostatok zrušiť a ich časti využiť na náhradné diely¹³.

Koncom júla 1945 poslúžila práve táto záverečná správa ako podkladový materiál ministrovi obrany pri rokovaní s ministrom priemyslu ohľadne materiálu Jgd 38(t) v menšom stave rozpracovania ako 75 % vo firmách ČKD Praha a Škoda Plzeň. Na základe uvedeného rokovania bol vydaný zvláštny výnos MNO, ktorým sa tento materiál dal k dispozícii ministerstvu priemyslu¹⁴. Do 6. novembra 1945 sa z pôvodných 2 500 vozidiel zlikvidovalo 2 250 kusov v menšom štádiu rozpracovania. Zo zostávajúcich 249 Jgd 38(t) prevzalo tankové vojsko 200 kusov a veliteľstvo delostrelectva 49 kusov. V ten istý deň veliteľstvo tankového vojska s definitívnou platnosťou realizovalo aj ponuku Škodových závodov zo 16. júla 1945 a prevzalo 16 kompletných Jgd 38(t). Ku dňu 10. novembra 1945 malo tankové vojsko vo svojej výzbroji spolu 26 kusov Jgd 38 (t), pre ktoré bol od 27. novembra 1945 zavedený nový názov „Stíhač tankov I“, (skrátene ST-I)¹⁵. Aj napriek uvedeným skutočnostiam, veliteľstvo tankového vojska so zavedením ST-I do výzbroje tankových jednotiek stále váhalo. Až na jar roku 1946, keď už bolo jasné, že doplniť predpísané počty tankov plnohodnotnými typmi domáceho alebo zahraničného pôvodu nebude možné, nariadil náčelník hlavného štábu zaradiť tento typ definitívne do výzbroje čs. armády¹⁶. Začiatkom októbra 1946 s odvolaním sa na toto nariadenie, podalo veliteľstvo tankového vojska cestou II odboru MNO objednávku Škodovým závodom na opravu 10 vozidiel ST-I. Opravu realizovala Škodovka do polovice novembra 1946. Pri odovzdávaní preberacia komisia veliteľa tankového vojska zistila, že z uvedeného počtu bolo 7 strojov typu ST-I a 3 stroje typu Praga –Berge. Ďaleko vážnejšia však bola tá skutočnosť, že ani jedno z vozidiel ST-I nemalo vykonanú technickú revíziu zbraní a predpísané vybavenie. Z tohto dôvodu sa všetkých sedem stíhačov tankov prideliť Tankovému učilištiu pre potreby výcviku¹⁷.

11 VHA Praha MNO 1945 Hl. št. Vel. tank. vojska čj. 163/Taj.

12 VHA Praha MNO 1945 Hl. št. Vel. tank. vojska čj. 525/Taj.

13 VHA Praha MNO 1945 II /2 odd. č. j. 6076/Taj.

14 VHA Praha MNO 1945 II /2 odd. č. j. 107214/Taj.

15 VHA Praha MNO 1945 Hl. št. Vel. tank. vojska čj. 1490/Dův.

VHA Praha MNO 1945 nezaraďené Škodové závody Plzeň D 16/572.

VHA Praha MNO 1947 Hl. št. Vel. tank. vojska čj. 9926/Dův.

16 VHA Praha MNO 1947 II/2 odd. čj. 107214/Taj.

17 VHA Praha MNO 1947 Hl. št. Vel. tank. vojska čj. 9926/Dův.

Opravu kanónov u všetkých 7 kusov ST-I bola Škodovými závodmi dokončená až v júli 1947. K 30. 9. 1947 však nebolo ani jedno vozidlo predpisovo vybavené delostreleckým, ženijným a spojovacím materiálom.

Koncom novembra 1946 na základe úspešných streleckých a jazdných skúšok s ST-I, vykonaných na strelnici v Hlbokom, požiadal veliteľ delostrelectva Hlavný štáb o pridelenie 100 kusov týchto vozidiel na vyzbrojenie vznikajúcich protitankových oddielov delostrelectva. Aby nedošlo k treniciam medzi veliteľstvom tankového vojska a delostrelectva, rozhodla materiálna skupina MNO po dohode s ministerstvom priemyslu, aby tankovému vojsku bola pridelená výrobná kapacita firmy ČKD Praha a delostrelectvu firmy Škoda Plzeň¹⁸. V nadväznosti na uvedené rozhodnutie už začiatkom decembra 1946 podalo veliteľstvo tankového vojska firme ČKD objednávku na 50 kusov bojových ST-I. Výrobu firma rozbehla vo svojom pobočnom závode v Slanom. Priebeh výroby bol pokojný a objednávku rozdelenú do troch etáp ČKD presne dodržala. V apríli 1947 prevzalo tankové vojsko z novovýroby 20 v máji 14 a júni 16 vozidiel¹⁹. Tieto dodávky umožnili vyradiť v rámci tankového vojska 10 kusov silne opotrebovaných ST-I, ktoré sa nachádzali vo výzbroji od mája 1945. Všetkých 10 vozidiel bolo odsunutých do pobočky AZ-1 v Kerharticiach, kde sa využili ako zdroj náhradných dielov²⁰.

V januári 1947 podalo veliteľstvo delostrelectva Škodovým závodom objednávku na výrobu 50 kusov ST-I. Vzhľadom na skutočnosť, že Škodovka plnila dodávku cca 80 kusov vozidiel tohto typu pre švajčiarsku armádu, bolo rozhodnuté vykonať opravu 50 Jgd. 38(t) získaných počas zberu trofejných techník v teréne²¹. Aby pri oprave nedochádzalo k rôznym technickým odchýlkam, z rozhodnutia Technickej komisie MNO bol Škodovým závodom zapožičaný jeden vzorový ST-I vyrobený v ČKD²². Po jeho podrobnej obhliadke spojenjej s jazdnými skúškami a spracovaním technologických postupov opráv, bola v Škodovke začiatkom leta 1947 pripravená opravárenská linka s kapacitou 8 – 10 kusov vozidiel ST-I mesačne. Veliteľstvo delostrelectva rávalo s tým, že vďaka uvedenej mesačnej kapacite bude jeho objednávka vybavená najneskoršie do začiatku októbra 1947. V skutočnosti však prvých 10 opravených ST-I bolo prevzatých delostrelectvom až 16. októbra 1947, s prísľubom, že zostávajúcich 40 vozidiel dodajú Škodové závody najneskoršie do decembra 1947²³. Aby zabezpečil vyzbrojenie aspoň jedného protitankového oddielu týmto materiálom, podal veliteľ delostrelectva urýchlene cestou MNO ďalšiu objednávku na 20 kusov ST-I z novovýroby. Tú, na rozdiel od predchádzajúcej, realizovali Škodové závody do polovice novembra 1947, pričom vykonali aj továrenské jazdnotechnické skúšky.²⁴ V závere roka 1947 disponovalo tankové vojsko a delostrelectvo spolu 140 strojmi ST-I, z ktorých bolo 90 kusov z novovýroby a 50 kusov opravených pôvodných trofejných vozidiel²⁵. Tento počet však nestačil kryť predpísané tabuľkové počty obrnenej techniky tankového vojska a delostrelectva tak, ako ich požadovala organizačná výstavba čs. armády z októbra 1947. Preto vo februári 1948 na porade II. odboru MNO k otázkam ďalšieho vyzbrojovania čs. armády, bolo okrem iné-

18 VHA Praha MNO 1946 Hl.št. vel. delostrelectva čj. 8132/Dův.
VHA Praha MNO 1947 II/2 odd. č. j. 10721/Taj.

19 VHA Praha MNO 1946 Hl. št. Vel. tank. vojska čj. 9982/Taj.
VHA Praha MNO 1947 II/2 odd. čj.107214/Taj.

20 VHA Praha MNO 1948 II 2 odd. čj. 52571/Dův.

21 VHA Praha MNO 1947 Hl.št. Vel. tank. vojska čj. 9926 /Taj.
V roku 1947 bolo zberom trofejných techník na území vtedajšej ČSR získaných celkom 121 kusov Jgd. 38 (t) z ktorých 80 – 90 kusov bolo opraviteľných.

22 VHA Praha MNO 1947 III/7 odd. čj.10726/ Dův.

23 VHA Praha MNO 1947 Hl. št. Vel. Delostrelectva čj. 16292/Dův.

24 VHA Praha MNO 1947 II/2 odd. č. j.107409/Taj.

25 VHA Praha MNO 1948 Hl. št. 6.odd. č. j.2200/Taj.

ho prijaté aj uznesenie na zvýšenie počtov ST-I v rokoch 1948 – 1949 cca o 140 kusov.²⁶ Na základe podaných objednávok na výrobu a opravu, prevzala od marca do konca novembra 1948 technická komisia MNO z pobočného závodu ČKD v Slanom 50 stíhačov ST-I z novovýroby a od Škodových závodov Plzeň ďalších 50 opravených vozidiel. Celkový počet ST-I ku dňu 31. decembra 1948 predstavoval 234 kusov. Z tohto počtu sa v tankovom vojsku nachádzalo 134 kusov a v delostrelectve 100 kusov²⁷.

Na jar 1949 podľa schváleného ročného plánu výroby a opráv zbraní a techniky malo tankovému vojsku pribudnúť 30 kusov ST-I a delostrelectvu ďalších 10 kusov. Po výrazných úpravách a škrtoch v pláne zo strany MNO však tankové vojsko prevzalo len 5 strojov ST-I. Delostrelectvo na rozdiel od tankového vojska zaradilo do svojej výzbroje všetkých 10 plánovaných vozidiel z dôvodu dokončenia ich opráv v máji 1949. Začiatkom leta 1949 sa vo výzbroji čs. armády nachádzalo spolu 249 stíhačov ST-I, ktorých pomenovanie bolo zmenené na samohybný protitankový kanón vz. 39/44, skrátene označenie ShPTK vz. 39/44).²⁸ Pre takýto počet už nebolo MNO schopné zabezpečiť opravy v plnom rozsahu vlastnými opravárenskými kapacitami. Z toho dôvodu bola uzavretá zmluva s firmami ČKD a Škoda Plzeň o vykonaní stredných a generálnych opráv. Potrebné náhradné diely a agregáty však malo podľa požiadaviek firmiem zabezpečiť MNO. Preto II. odbor MNO vytvoril pri automobilovej zbrojnici č. 1 pobočka Kerhartice sklad náhradných dielov zhruba pre 300 kusov Sh PTK vz. 39/44. Sem MNO sústredilo v rokoch 1948 – 1949 celú súčiastkovú základňu zo skladov tankového materiálu Podbaba – Praha, Milovice a Škoda Plzeň. Okrem toho tu prebiehalo i vyťažovanie neopraviteľných stíhačov Jgd 38 (t) získaných počas zberu trofejnej techniky na území vtedajšieho štátu. Takto sa spoločne s dopĺňovaním náhradných dielov z novovýroby podarilo zabezpečiť úplnú súčiastkovú základňu pre tento typ až do roku 1952²⁹.

Organizačné začlenenie ShPTK vz. 39/44 do jednotiek, útvarov a zväzkov pozemného vojska bolo rôzne. Počas rokov 1946 – 1949 sa prideľovali tankovým brigádám za chýbajúce stredné tanky. V rámci delostrelectva predstavovali hlavný palebný prostriedok samohybných protitankových oddielov a po ich zrušení v roku 1949 prešli do výzbroje tankosamohybných delostreleckých plukov. V rokoch 1950 – 1951 tvorili základ výzbroje tsr. a tspr. peších divízií v počte cca 60 kusov³⁰ Koncom roka 1951 disponovala čs. armáda spolu 249 kusmi ShPTK vz.39/44 (skrátene označenie SD 75/39-44)³¹. Postupne ako do výzbroje prichádzali tanky T-34/85, ich podiel v TMV začal od roku 1953 klesať. Všetky takto uvoľnené SD 75 39-44 sa postupne po opravách odsunuli do skladových priestorov 2. tankovej základne na dlhodobé uloženie. Na jeseň v roku 1954 bolo v remízach tejto základne uložených 126 SD 75/39-44, z ktorých 19 kusov bolo vyčlenených na úhradu nedotknuteľných

26 VHA Praha MNO 1948 II odbor č. j.50012/Taj.

27 VHA Praha MNO 1948 II/2.odd. č. j.50158/Taj.

VHA Praha MNO 1949 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j.11100/Taj.

28 VHA Praha MNO 1949 Hl.št. Vel. tank. vojska č. j.1080/Taj.

VHA Praha MNO 1949 Hl.št. Vel. tank. vojska č. j.11100/Taj.

VHA Praha MNO 1949 Hl. št, Vel. delostrelectva č. j.11689/Taj.

29 VHA Praha MNO 1947 HL.št. Vel. tank. vojska č. j.9926/Taj.

VHA Praha MNO 1948 II/2 odd. čj.65852/Dův.

V roku 1952 bola zastavená výroba náhradných dielov pre SD 75/39-44 vo firme ČKD Praha – pobočný závod v Slanom.

30 VHA Praha MNO 1951 NM. mat. 45-2/24.

VHA Praha MNO 1951 GŠ/OMS čj.03180/Taj.

31 VHA Praha MNO 1951 NM. mat. 45-2/24.

zásob³². Po reorganizačných zmenách v roku 1954 – 1955 bolo vo výzbroji čs. armády 249 SD 75/39-44, z ktorých 195 vozidiel tvorilo výzbroj batérií ľahkých samohybných diel streleckých plukov, vojenských škôl a výcvikových zariadení. Zostávajúcich 54 vozidiel bolo vo výzbroji 1, 2, 11 a 12 tankosamohybného pluku³³. V druhej polovici roka 1956 sa začal výrazne prejavovať nedostatok náhradných dielov pre opravy týchto samohybných diel. Uvedený stav riešilo VTMV v závere roku tak, že zrušilo 31 vozidiel, ktoré vzápätí nechalo vyťažiť na náhradné diely. Vo výzbroji tak zostalo 218 kusov SD 75/39-44. Od roku 1957 sa plánovalo postupne tieto nahradiť strednými samohybnými delami SD-100, ktoré mali byť uvoľnené od tankových útvarov po ich prezbrojení na tank T-54 A³⁴. Uvedený plán sa však z dôvodu technických problémov pri nábehu výroby tanku T-54 A nerealizoval. Preto sa vo výzbroji ešte koncom roku 1960 nachádzalo 207 SD 75/39-44, ktoré boli na tabuľkách vojnových počtov. Z ich vyradením sa rátať až v roku 1963, za predpokladu, ak by bol splnený plán výroby tankov T-54 A. Namiesto SD 75/39-44 sa okrem SD -100 mali nasúvať i tanky T-34/85.³⁵ Či sa uvedený zámer podarilo v plnej miere realizovať, nie je známe. Faktom však zostáva skutočnosť, že koncom roka 1963 velenie armády začalo s postupným vyradovaním týchto samohybných diel z výzbroje ČSLA.

Jazdné skúšky SD 75/39-44 pri preberaní techniky v júni 1945.

32 VHA Praha MNO 1954 VTMV 58/1-7.

33 VHA Praha MNO 1955 VTMV 25/9/50
VHA Praha MNO 1955 VD-SVD II.-odděl. 89/1/8/41.

34 VHA Praha MNO 1956 VTMV 38/1/1-7.

35 VHA Praha MNO 1960 Sekret. ministra 1/3-12.

ARCHÍVNICTVO

SPRÁVA O SPRACOVANÍ ARCHÍVNEHO FONDU – VELITEĽSTVO VI. ZBORU VO VHA BRATISLAVA

JANA ZAŤKOVÁ

V roku 2008 sa vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave začalo so spracovávaním fondu – Veliteľstvo VI. zboru, ktorého pôvodcom je veliteľstvo VIII. zboru prečíslované v roku 1947 na veliteľstvo VI. zboru.

Veliteľstvo VIII. zboru vzniklo v rámci dočasnej mierovej organizácie armády, ktorá bola schválená v máji 1945. V rámci nej bola na území Slovenska vytvorená 4. vojenská oblasť (VO 4) s veliteľstvom v Bratislave, ktorej základnú organizačnú štruktúru tvorili 2 armádne zbory – VII. armádny zbor s veliteľstvom v Trenčíne a VIII. armádny zbor s veliteľstvom v Banskej Bystrici a ich posilové jednotky. Veliteľstvá zborov boli organizované ako operačné veliteľstvá s najpotrebnejším štábom a taktickým velením.

Organizáciu zboru tvorili dve pešie divízie a spojovací prápor. Za veliteľa VIII. zboru bol vymenovaný brigádny generál Ján Imro, veliteľstvu bola podriadená 2. divízia s veliteľstvom v Banskej Bystrici a 10. divízia s veliteľstvom v Košiciach. Zmena vo velení VIII. zboru nastala v októbri 1945, keď bol dňom 28. októbra 1945 za veliteľa vymenovaný plukovník Pavol Kuna. K ďalšej zmene došlo v roku 1947, keď sa v rámci novej reorganizácie československej armády prečísloval a reorganizoval VIII. armádny zbor na VI. armádny zbor. V jeho podriadenosti bola 2. pešia brigáda horského typu s veliteľstvom v Banskej Bystrici, ktorá bola vytvorená z 2. pešej divízie a 10. pešej divízie. Jej organizačnú štruktúru tvoril delostrelecký pluk, tri horské pešie prápory, peší prápor, protitankový oddiel a rota VGPL.

Po uchopení moci komunistami vo februári 1948 bolo k 15. máju 1948 prijaté rozhodnutie o novej mierovej organizácii armády k 1. októbru 1949. V zmysle smernice, ktorá mala zvýšiť počet vojsk pri západných hraniciach, bolo v máji 1948 zrušené veliteľstvo VI. armádneho zboru a 2. pešia brigáda bola premiestnená do juhozápadných Čiech.

Fond Veliteľstvo VI. zboru tvorí 30 archívnych škatúľ. V prvých 17 škatuliach je uložená kronika z rokov 1945 až 1948, vojnový denník z roku 1945, podacie a jednacacie protokoly, menné a vecné registre, registre cudzích čísel. V škatuliach číslo 18 až 30 sa nachádzajú rozkazy a spisy z rokov 1945 až 1948. Spracovaný inventár má 114 inventárnych jednotiek a podrobný menný a miestny register. Z historického hľadiska medzi najzaujímavejšie patria spisy viažuce sa k činnosti VI. zboru v boji proti banderovcom, asistencii pri odsune maďarského obyvateľstva z územia Slovenska a zaisteniu pohraničného územia republiky po skončení 2. svetovej vojny, prípadne k organizácii a reorganizácii VIII. a VI. zboru.

RECENZIE

Z RODINNEJ KRONIKY VILIAMA ŠIMKU ST. (Zost. Rudolf Ďuriš). Nitra : vl. nákl. 2006, 82 s.

AKO SME BOJOVALI PROTI RUSOM ZA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY. (Zost. Rudolf Ďuriš). Nitra : vl. nákl. 2008, 44 s.

Nedávno sa do rúk slovenského čitateľa dostali dve útle publikácie spomienkového charakteru pod názvom *Z rodinnej kroniky Viliama Šimku staršieho* a *Ako sme bojovali proti Rusom za prvej svetovej vojny*. Ide o súbor rukopisných spomienok bývalého učiteľa, evanjelického kantora, a účastníka I. sv. vojny Viliama Šimku (1885, Modra – 1968, Nitra). Tieto z rodinného archívu zozbieral, do tlače pripravil a nakoniec – po neúspešnom hľadaní vydavateľstva či sponzorov – na vlastné náklady aj vydal jeho zať, dnes už vyše 90-ročný Rudolf Ďuriš (*1917). Tento bývalý učiteľ, zostavovateľ knižky, hneď v úvode vysvetľuje aj genézu svokrových spomienok. Boli napísané na popud jeho najstaršieho syna Viliama, teda s mnohoročným odstupom. Radené sú chronologicky, stručne mapujú celý Šimkov život, od útlej mladosti až po mužný vek života. Rukopisné memoáre, ktoré mali na niektorých miestach charakter poznámok, musel zostavovateľ z väčšej časti „preštylizovať, logicky usporiadať, na viacerých miestach doplniť, hranatosť (kostrbatosť) formulácie zaobliť“ (s. 7).

Dielko by malo byť z logického i chronologického hľadiska obsiahnuté v jednej knižnej edícii. Avšak vzhľadom na to, že rukopisná časť pojednávajúca o Šimkových zážitkoch z obdobia rokov 1903 až 1917 bola dlhšie „nezvestná“, prikročil zostavovateľ v roku 2006 k vydaniu aspoň objavenej časti. Tolko na vysvetlenie genézy zrodu dvoch „samostatných“ knižočiek. Neskorší nález stratených listov zošita mapujúcich roky 1903 – 1917 umožnil dodatočné publikovanie aj tejto časti.

I.

Prvý diel spomienok, ktorý vyšiel ešte roku 2006 – *Z rodinnej kroniky Viliama Šimku st.* – obsahuje životné osudy Viliama Šimku a jeho rodiny od prvých rokov života až do polovice 20. rokov 20. storočia, keď sa natrvalo usadil ako učiteľ v Nitre, kde aj dožil.

Začína životom a osudmi svojich rodičov (s. 9-17), uvádza zaujímavé epizódy z rodnej Modry v čase svojho detstva. Pri príležitosti mileniárnych osláv roku 1896, ktoré sa zväčša zvrhli na šovinistickú demonštráciu sily maďarských a maďarónskych živlov, spomína plán „horlivých maďarských vlastencov“ („hazafíkov“) zvaliť pomník Ľudovíta Štúra v Modre. Tento zámer sa nepodaril vďaka strážii, ktorú tu držala slovenská vlastenecká mládež, pripravená dokonca odrezat' ucho každému vandalovi (s. 20). Pokračuje obdobím štúdií na meštianke a v miestnom učiteľskom ústave. Vyštudovať na tomto, vtedy totálne zmaďarizovanom ústave, mohol, ako sám píše, len vďaka ochrannej ruke riaditeľa, ktorá ho držala ako evanjelika („*Riaditeľ bol evanjelik a nás chránil, kde mohol*“, s. 27). Tým potvrdzuje známu skutočnosť zo slovenského života, že evanjelici si ako menšina vzájomne oveľa viac pomáhali a držali spolu. S biľagom pansláva však musel na „učiteľáku“ podávať dvojnásobný vý-

kon ako ostatní spolužiaci, ktorí – aspoň navonok – úplne podľahli maďarizačnému duchu režimu a voči Šimkovi dávali svoj odpor, povýšenie aj ostentatívne najavo.

Obdobie rokov 1903 až 1916, ako sme spomenuli, v tomto dieli spomienok chýba. Avšak zvyšné obdobie vojnovkej anabázy (1917 – 1920) svojou zaujímavosťou a dramatickosťou akoby tento výpadok suplovalo (s. 33-46). Nasledujúca časť knižky totiž približuje zážitky z pobytu v ruskom zajatí a najmä neuveriteľne dlhú legionársku anabázu (zajatecké tábory Omsk, Tomsk, neskôr pobyt vo Vladivostoku a i.).

Zo Šimkových memoárov-poznámok vyplýva, že zajatci c.-k. armády boli pre Rusov „avstriaki“, teda „Rakušáci“. No seba samého označuje skôr ako súčasť Uhrov, Uhorska, „my, Uhri“ (s. 33-34).

Pre Šimka ako čestného Slováka, veriaceho a učiteľa-intelektuála je priam príznačné, že počas dlhých ciest doslova vôkol sveta si domov nedoniesol žiadne cennosti, ale len množstvo kníh. S týmito sa neváhal teperiť aj počas cesty parníkmi svetovými oceánmi a moriami z Vladivostoku až do Terstu (s. 42-44).

II.

Útla knižočka s titulom *Ako sme bojovali proti Rusom za prvej svetovej vojny* je doplnením predošlého diela *Z rodinnej kroniky...*, a ako napovedá samotný názov, venuje sa predošlým kapitole jeho frontovej účasti v 1. sv. vojne, ale aj desaťročiu pred jej vypuknutím.

V prvej, mierovej časti, podáva najmä vlastné zážitky z učiteľskej praxe (s. 4-19). Tú začal vykonávať v roku 1903 na staroturanských kopaniciach Paprad' a Dúbrava. V školách za Uhorska vládli veľké absencie žiakov, najmä dievčat. Deti, hoci oblečené dobre, „chodili bosé až do neskorej jesene. Topánky dostali, až keď začalo mrznúť alebo napadol sneh“ (s. 6). Podobne úbohé ako hospodárske pomery boli aj politické. Maďarizačný režim prísne kontroloval aj také podružné veci ako ochotnícke divadlá na kopaniciach. Na úplný zákaz predstavenia stačilo aj obvinenie z panslavizmu (s. 7).

V roku 1909 sa Ďurišovi podarilo zvláštnou zhodou okolností vyslobodiť z chudobných turanských kopanic. Dostal sa na o čosi lepšie miesto – evanjelickú ľudovú školu v Ašakerti (dnes Nové Sady) pri Nitre. Učiteľské miesto obnášalo aj funkciu kantora miestneho evanjelického zboru. V zmaďarizovanej Kerti sa učilo takmer výlučne po maďarsky; slovenčinu mohol – aspoň podľa zákona – šíriť len na hodinách náboženstva (s. 13).

Avšak aj v tejto, relatívne bohatšej obci pri župnom sídle – Nitre, sa stretal s priam veľkou sociálnou biedou dedinského ľudu. Šimko v zápiskoch uvádza skutočnosti pre uhorské sociálne pomery typické, no o ktorých nechcú niektorí dnešní autori počuť, predovšetkým o negatívnej roli časti židov. V Ašakerti boli v tom čase 4 veľkostatky. „Komu patrili neviem, ale obhospodarovali ich židia ako nájomníci (arendáši) za temer poddanských podmienok, ktoré platili pre ich robotníkov, takzvaných bírešov.“ O skutočnom živote tejto sociálnej vrstvy sa bližšie dozvedal nielen ako učiteľ, ale aj ako sčítací komisár pri sčítaní roku 1910. Dnešnému čitateľovi znie opis sociálnych podmienok týchto ľudí priam neuveriteľne (s. 15). V katastrofálnom stave len pár kilometrov od Nitry boli nielen obydlia poľnohospodárskeho proletariátu, ale aj cesty. „Opravovanie a spevňovanie ciest bol v tom čase neznámy pojem. Niekedy ani dva silné voly nevládali pretiahnuť voz s nákladom cez masu hustého blata.“ Rovnako nelichotivo vyzeral v tom čase v obci aj slovenský národný život: „...obyvatelia Kerti už boli temer pomadařčení. Mená si už písali maďarským pravopisom. Bolo mi smutno na duši pri pomyslení kam sme to po národnej stránke dospeli a čo nás ešte čaká.“

Zvyšok knižky (s. 20-41) je venovaný vojnovým zážitkom.

Vojna zasiahla do jeho osobného i rodinného života spôsobom, aký si dnešný človek vie sotva predstaviť. Od rodiny, manželky a detí bol totiž odlúčený viac než 6 rokov – od augusta 1914 až do septembra 1920. Všetka časť jeho manželke, ktorá s deťmi statočne prekonala všetky vojnové i povojnové útrapy a na manžela trpezlivo vyčkala!

Príbeh „Veľkej vojny“ sa začal večer, 31. júla 1914, keď sa učiteľ Šimko dozvedel, že na druhý deň ráno musí rukovať. Spať ani nebolo treba, po takej správe totiž nezažmúril oko. 5. augusta už aj odchádzal transport z Prešporka na front. Do bojov bol nasadený hneď v oblasti rieky San, pri mestečku Sandomierz. Boje vo východných Karpatoch, na poľskom území sa podobali jatkým; Šimko spomína straty, pri ktorých z niektorých jednotiek ostali nažive len malé časti. Na začiatku vojny boli aj prípady, keď delostrelecká palba masovo kosila vlastných vojakov. Čím ďalej, tým viac však vojaci naberali skúsenosti, stávali sa ostrieľanejšími. Na pokraji smrti sa Šimko ocitol viackrát, no najmä na sviatok Troch kráľov 6. januára 1915, keď ho úplne zasypala zemina po výbuchu z delostreleckého granátu (s. 25).

Boje v Karpatoch na prelome rokov 1914/1915 boli predmetom už mnohých historických pojednaní. Dodnes však v slovenskej literatúre, historiografii i verejnej mienke pretrvávajú názor, že Slováci v radoch rakúsko-uhorskej armády boli proslovansky orientovaní, politicky a bojovo nespoľahliví a netúžili po inom, ako po zbehnutí na ruskú stranu. Šimko v zápiskoch pomáha vyvracať aj tento mýtus. Hoci bol evanjelickým učiteľom a uvedomeľým Slovákom, a teda nemal najmenší dôvod svoje spomienky písať v „maďarónskom“ duchu, nenájdeme v nich ani náznak nejakej oslabenej bojovej morálky Slovákov. Tí totiž proti Rusom bojovali rovnako ostro, ako aj Maďari či Nemci (s. 27). Počas frontových bojov nik nehľadel na „slovanskú ideu“ a pod. „*Rusov sme zahnali. Okolo štyristo – živých i mŕtvych – sme zneškodnili*“ – píše po rokoch takmer s nádychom vojenskej hrdosti na margo jedného z januárových bojov roku 1915. Ba viacerí Slováci bojovali azda ešte oduševnenejšie, než bolo treba, pričom spomína aj konkrétne prípady bojového hrdinstva a vysokých vyznamenaní (s. 27-28).

Neskôr, v septembri 1916, Šimko padol do ruského zajatia (s. 33). Následne sa ocitol v zajateckom tábore v Darnici pri Kyjeve, potom v Omsku.

Pokiaľ ide o kompozičnú stránku diela, tvoria ju priamo Šimkove memoárové zápisky, štylisticky upravené zostavovateľom knihy. Tento v nevyhnutných prípadoch vstupuje aj priamo do textu, avšak spôsobom, aby to nenarušilo charakter Šimkových zápiskov. A to na miestach, keď sa v Šimkovej pôvodine vyskytla rozsiahlejšia časová či faktografická „medzera“ (napr. s. 34, v prvej knihe na s. 30, 37). Tento vstup robí s jediným cieľom – lepšej informovanosti a orientácie čitateľa. Vstup teda plní podobnú funkciu, ako dopĺňujúce poznámky pod čiarou. Svoje vstupy však mohol zreteľnejšie odlišiť od samotného textu memoárov – typom či veľkosťou písma. Fakty o legionárskej histórii dopĺňuje Ďuriš predovšetkým zo starších prác slovenských účastníkov, autorov, ktoré uvádza na konci knižky (Jesenský, Gacek, Tajovský).

Ďuriš, ako najbližší znalec jeho života, názorov a napokon i memoárov svojho svokra upozorňuje aj na niektoré momenty, ktoré si nemusí každý čitateľ automaticky uvedomiť. Aj v týchto jeho postrechoch vidím kus záslužnej práce. Tak napríklad upozorňuje, že autor zápiskov píše o „*našej krajine*“, čo (odôvodnene) interpretuje tak, že aj ako národne uvedomeľý učiteľ za svoju krajinu pokladal Uhorsko. Ďalej uvádza fakt známy zo staršej spisby, a to pretrvávajúci maďarský duch, ktorý vládol ešte aj v zajateckých táborech. Slováci boli národne „zakríknutí“, a to aj dôstojníci. Možno vrcholom je však Ďurišova konštatácia na margo pobytu v tábore v Tomsku, že „*v zápiskoch starého otca, Slováka od kostí, učite-*

la a evanjelického kantora, nezjavilo sa dosiaľ ani slov o čs. zahraničnom odboji, o čs. vojsku a vojensko-politických aktivitách našich odbojárov od jari 1918“ (s. 35). Šimko v poznámkach takisto nikde nespomína ani Štefánikovo meno. Ďuriš predpokladá, že svokor vstúpil do čs. légii až dosť neskoro po vzniku ČSR, niekedy na jar 1919, a to do 12. streleckého pluku so sídlom v Krasnojarsku.

Fakt neznalosti (či ignorácie?) čs. zahraničného odboja Slovákmi však zmierňuje, resp. dáva do kontextu s údajom, ktorý uvádza zo staršej literatúry, a to, že práve v Tomsku sa z tisíc slovenských chlapov do légii prihlásili len traja...

Knižku možno vyzdvihnúť aj po vonkajšie stránke. Obálka je v oboch prípadoch na peknej grafickej úrovni. Kvalitná je i väzba, čo nebýva ani v dnešných časoch v prípade brožovaných knižiek vždy samozrejmosťou. Textovú časť dopĺňajú fotografie autora spomienok, jeho rodiny či zábery na miesta a objekty jeho niekdajších pôsobísk.

Aj napriek tomu, že v spomienkach, ktoré zanechal Šimko, sú niekedy až prekvapujúco veľké medzery – napr. o jednotke čs. légii, do ktorej bol zaradený, či dátum vstupu do légii (s. 35), ktoré musel doplniť zostavovateľ publikácie, možno spomienkové zápisky Viliama Šimka celkovo pokladať za zaujímavé novopublikované svedectvo. Ako také ho môžu historici, ale i laickí záujemcovia využiť ako kamienok, pomocou ktorého si budú skladať mozaiku veľmi komplikovaného obdobia posledných rokov Uhorska. Dvojnásobne potešujúcou je však skutočnosť, že sa tak deje z osobného nadšenia človeka, učiteľa, laického záujemcu, ktorý je navyše na sklonku svojho života, a na vydanie diela použil časť celoživotných úspor. To môže byť pre mnohých historikov inšpirujúce, ale aj zahanbujúce zároveň.

Martin Lacko

HAZUCHA, Miroslav: ...ÚSPEŠNÍ 40 ROKOV. 1.vyd. Banská Bystrica: VŠC Dukla Banská Bystrica, 2007, 219 s.

Armádný vrcholový šport na Slovensku si onedlho pripomenie šesťdesiat rokov svojej existencie. Za tento čas sa armádni športovci podieľali na mnohých národných a medzinárodných úspechoch, za čo by si nepochybne zaslúžili vydanie profilovej publikácie, ktorá by reprezentatívne zmapovala toto obdobie. Za jeden z takýchto pokusov je možné z určitého pohľadu považovať aj publikáciu Mgr. Miroslava Hazuchu „... úspešní 40 rokov“.

Po formálnej stránke má práca svoje klady a nedostatky, podobne ako po obsahovej. Množstvo fotografického materiálu rôznej kvality, veľkosti a farebného prevedenia pôsobia skôr rušivo. Menej, zato však kvalitnejší, či graficky lepšie spracovaný materiál, by rozhodne pomohol umocniť kvalitu práce aspoň po formálnej stránke. Na druhej strane možno pozitívne hodnotiť dobre riešené tabuľkové prehľady, ktoré sú logicky usporiadané. Ich kvalitu však čiastočne znižuje ich neúplnosť.

Po obsahovej stránke je práca rozdelená do niekoľkých, relatívne samostatných častí. Za najkvalitnejšie je možné považovať časť *Naši olympijskí víťazi*, v ktorej autor nadviazal na publikáciu *Olympijské hnutie na Slovensku*, Bratislava, 1996: (kde je sám spoluautorom). Do tejto časti zaradil nielen olympijských víťazov, ale aj ďalších medailistov. V tomto prípade ide pravdepodobne o chybný názov časti, pretože nie každý medailista je súčasne olympijským víťazom. Do určitej miery možno pozitívne hodnotiť aj záverečnú časť, ktorú nazval *Vojenské olympiády*. Škoda, že túto časť neobohatil o roky 1944 – 1947. Pri zodpovednejšej

práci autora v oblasti heuristiky, by mu nemohlo ujsť, že už pred vznikom Medzinárodnej rady vojenského športu (CISM) bol v roku 1944 založený Telovýchovný výbor spojeneckých vojsk, ktorého Československo bolo zakladajúcou krajinou. V rokoch 1944 – 1947 sa uskutočnilo niekoľko majstrovstiev tejto medzinárodnej vojenskej organizácie. Príslušníci, či už čs. zahraničného vojska, alebo po vojne obnovenej Čs. brannej moci sa zúčastnili na všetkých majstrovstvách, a nie ako autor mylne uvádza len v roku 1946 v Berlíne. Napríklad v roku 1947 na Majstrovstvách spojeneckých vojsk v Baden-Badene zvíťazil v šerme šablou Slovák mjr. V. Artim. Najvýznamnejšie športové podujatie tejto inštitúcie bol „Štít Británie“, toto podujatie autor správne uvádza na s. 7. V družstve však nebol zo Slovenska len pästiar Karol Blesák, ako uvádza autor, ale aj ďalší športovci – pästiar Ondrej Griga a plavec Hans Baderle, člen pred vojnou najúspešnejšieho plaveckého klubu Československa Bar Kochba Bratislava. Ak sa už autor rozhodol tieto uviesť, nie je jasné, prečo vynechal Zimné spartakiády spriatelenej armády (ZSSA), ktorých výsledky uvádza v tabuľkách, kde sa dopustil niekoľkých nedostatkov. Na s.175 uvádza výsledkové tabuľky, pričom pri skokoch neuvádza mostík, na ktorom bolo umiestnenie dosiahnuté. Napríklad „1975 Kavgolov – 1. miesto Karel Kodejška, 3. miesto Karel Kodejška- skoky“. V tej istej tabuľke – rok 1977 – uvádza umiestnenie „1. miesto Jozef Rusko a 2. miesto Jozef Hýsek – skoky“. Táto štatistika je neúplná, pretože Jozef Rusko získal 1. miesto na mostíku P-70 a 2. miesto na mostíku P-90. Rovnako v tejto tabuľke autorovi chýbajú výsledky našich pretekárov: skokana Jána Tánczosa a biatlonistov Petra Zelinku a Pavla Štofana zo VII. ZSSA, ktoré sa uskutočnili v roku 1979 v Zakopanom. Ján Tánczos sa umiestnil na mostíku P-90 na 2. mieste, Peter Zelinka na 20 km trati získal zlato a Pavol Štofán bol na 10 km trati strieborný. V tejto tabuľke autorovi chýbajú aj ďalšie výsledky našich pretekárov skokanov – Martina Švagerku a Jiřího Parmu na XII. ZSSA, ktorá sa uskutočnila v roku 1989 vo Vysokých Tatrách. Martin Švagerko si na veľkom mostíku vybojoval 1. miesto a v súťaži družstiev na veľkom mostíku sa spoločne s Jiřím Parmou podieľali na zisku zlata.

Hore uvedené výhrady z pohľadu celkovej kvality práce považujem za marginálny problém, rovnako ako chyby, ktorých sa pomerne často dopúšťal, keď armádu (1918 – 1939) označil ako Čs. armádu. Tento názov sa začal používať až oveľa neskôr. Správne mal použiť oficiálny názov Čs. branná moc. Oveľa závažnejšie sú však nedostatky, ktoré sa vyskytujú v ďalších častiach práce, predovšetkým v jej prvej časti.

Skôr, ako uvediem konkrétne výhrady k ďalším častiam práce, pokúsím sa odpovedať, prečo sa autorovi nepodarilo splniť cieľ práce jednoznačne a svojou odbornou úrovňou sklzála na úroveň kvality prác vydaných v predošlom období v Dukle Banská Bystrica. Predovšetkým ide o nízku úroveň heuristiky. Zásadných chýb sa však dopustil aj v ďalších etapách spracovania materiálu, a to pri analýze a syntéze prameňov, čo sa v konečnom dôsledku prejavilo miestami až v zmätočnej interpretácii.

Čo sa týka archívnych prameňov, autor ani zďaleka nevyčerpал všetky možnosti. Celkom sa vyhol fondom VHA Bratislava, VÚA Praha a VÚA Olomouc, kde sa nachádzajú informácie nenahraditeľné pre tvorbu serióznej historickej práce v oblasti armádneho športu. Ako autor viacerých publikácií by mal vedieť, že nekritické preberanie informácií z kroník a periodík, kde práce neprešli recenziou, môže viesť k opakovaniu chýb, ktorých sa autori z rôznych dôvodov dopustili. Uvedené chyby autor Miroslav Hazucha nielen zopakoval, ale často doplnil ďalšími nepravdami, pomerne často zmenil aj význam použitých informácií. Prekvapujúci je aj výber ďalších knižných prameňov vzhľadom na tému práce. V niektorých prípadoch mi nie je celkom jasné, aké materiály z uvedených prác použil. Konkrétne z bulletinu, a nie z publikácie, ako mylne uvádza *Olympionici a paralympionici mesta Žilina*. Ako

autor tejto práce si dovoľím minimálne v tomto prípade konštatovať, že táto práca sa problematikou armádneho športu nezaobera. Naproti tomu mi v zozname knižných prameňov jednoznačne chýbajú práce, ktoré s dejinami armádneho športu priamo súvisia. Z množstva spomeniem aspoň tie najvýznamnejšie MAHORITA, I.: *Vývoj armádneho vrcholového športu v rokoch 1945 – 1980*, Praha 1981. ŠÍMA, J.: *Športová reprezentácia ČSLA a jej vývoj od roku 1945 – 1960*, Praha 1963. FRAŇA, M.: *Hokejová Dukla Trenčín, Nová Dubnica* 1994.

V prípade, že sa už autor rozhodol v časti, v ktorej pojednáva o jednotlivých športoch, urobiť akýsi úvod do histórie, mal vychádzať z prác, kde sú spracované dejiny týchto športových odvetví. Opäť z množstva publikácií len niektoré: BOSÁK, E. a kol. *Stručný prehľad vývoja športových odvetví v Československu*. Praha 1969; VITOUŠ, P.: *Malá encyklopédia športu*. Praha, 1980; DEMETROVIČ, E. a kol.: *Encyklopédia telesnej kultúry*. Praha 1988.

Ďalej som presvedčený, že spracovať akúkoľvek tému z histórie dejín telesnej kultúry – armádny šport bol na Slovensku vždy jej súčasťou, bez použitia publikácií takých renomovaných autorov ako prof. J. Perútka, DrSc., prof. J. Kössl, CSc., prof. M. Waic, CSc. a ďalších, nie je celkom možné, alebo má autor spracované vlastné dejiny telesnej kultúry? Ak áno, mal túto svoju prácu uviesť v zozname použitej literatúry. Aj v prípade prof. J. Grexu, CSc. sa domnievam, že existujú ďalšie jeho práce ako napríklad PERÚTKA, J.– GREXA, J.: *Dejiny telesnej kultúry na Slovensku*. UK Bratislava, 1995. a GREXA, J. – NOVÁK, M.: *Naši olympionici*, Bratislava 1978, ktoré sú pre tvorbu kvalitnej práce z dejín telesnej kultúry takmer nenahraditeľným zdrojom informácií, nehovoriac o objektívne presných a hodnotných údajoch, o ktoré sa autor mohol, či skôr mal oprieť. Minimálne diskutabilné je použitie prameňov z časopisov a periodík, ktoré autor uvádza na konci použitej literatúry a prameňov. Ak ich použil, mal podľa môjho názoru v tomto prípade uviesť nielen časopisy, ale aj autora a prácu, pretože inak sa jedná minimálne o etický problém, ktorý by sa u tak skúseného autora, akým je Miroslav Hazucha, nemal vyskytnúť. Na druhej strane je potrebné uviesť, že ak by skutočne čerpal informácie predovšetkým z odborných časopisov *Vojenská história*, *Vojenský profesionál*, *Historická revue* a *História*, nemohol by sa dopustiť takého množstva dezinterpretácií faktov, ktoré boli v odborných príspevkoch týchto periodík uverejnené. Autor nepochybne vie, aká dôležitá je voľba oponenta či oponentov pre výslednú kvalitu práce. PhDr. Igor Machajdík bez akýchkoľvek diskusií patrí k renomovaným telovýchovným historikom, ktorý sa však špecializuje na staršie dejiny telesnej kultúry, čo autor publikácie nepochybne vie. Z tohto pohľadu je preto nepochopiteľné, prečo autor neoslovil aj niekoho, kto sa špecializuje na oblasť vojenskej histórie uvedeného obdobia, napríklad odborného zamestnanca Vojenského historického ústavu v Bratislave, keď už nechcel požiadať niekoho z odborníkov na dejiny telesnej kultúry so širším záberom, napríklad z FTVŠ UK Bratislava alebo dokonca odborníka na dejiny armádneho športu, napríklad z Vojenskej katedry FTVS UK Praha. Ak by tak urobil, istotne by sa v práci nevyskytlo také množstvo faktografických chýb, nepravd, nepresností a protirečení, ktoré v konečnom dôsledku výrazným spôsobom devalvujú odbornú úroveň práce, čo je škoda už z hore uvedeného dôvodu.

Ku konkrétnym pripomienkam k ďalším častiam práce. Najviac nedostatkov, ako som už uviedol, sa vyskytuje v prvej časti *Slovenský vojenský šport v historických súradniciach*, v ktorej sa autor pokúša mapovať históriu armádneho športu. V úvode tejto kapitoly autor polemizuje nad stanovením obdobia vzniku *Útvary slovenského vojenského športu*. S takýmto termínom som sa v žiadnej odbornej ani dobovej literatúre nestretol. Týmto novotvarom chcel autor pravdepodobne označiť počiatok vzniku špecializovaného vojenského celku, ktorého obsahom bol šport na vrcholovej úrovni. S jeho konštatovaním, že za oficiálny

začiatok je považovaný rok 1967, jednoznačne nesúhlasím. V tomto prípade autor prezentuje skôr nezdravý lokálpatriotizmus, pretože sám toto svoje tvrdenie na s. 7 vyvracia, keď uvádza „*Oddiel armádnych pretekárov (OAP) možno hodnotiť ako prelomový moment vo vývoji vojenského športu.*“ Na tej istej strane v druhom stĺpci sám konštatuje, že „*OAP mal znaky vrcholového športového strediska.*“ Som presvedčený, že ak by autor stanovil presne dátum vzniku armádneho vrcholového športu na Slovensku, mohol by do časti *Naši olympijskí víťazi* zaradiť také osobnosti ako Ján Zachara a Pavol Schmidt. Autor nesprávne stanovil aj začiatok existencie armádneho vrcholového športu v Banskej Bystrici, pretože podľa archívnych prameňov je to rok 1965. Na s. 6 uvádza „*Podpora štátu pre šport bola síce nedostatočná, nevnímajúc šport v armáde, avšak v jej rámci prosperovali preferované typické odvetvia jazdeckvo, šerm, strelba čiastočne i moderný päťboj a špecializovaná zložka športové letectvo.*“ Nepoznám obdobie v našich dejinách, kedy športovci konštatovali, že podpora štátu je dostatočná. Konštatovanie, že šport v armáde v tomto období nebol podporovaný, odráža „úroveň“ poznatkov autora o tomto období armádneho športu. Stručne v Čs. brannej moci bola športová činnosť výrazne podporovaná, a to nielen finančne. Na Slovensku vojenská správa vybudovala množstvo športovísk (krytých aj poľných telocviční, kúpalísk a herní). Vojaci sa mali možnosť zúčastniť na množstve športových podujatí, vojenských, ale aj civilných. Povinnosť ich organizácie bola ukotvená dokonca v služobnom predpise, ktorý platil v rokoch 1920 – 1934. Od roku 1923 sa pravidelne organizovali armádne majstrovstvá ako postupové súťaže. Vojenské osoby mali možnosť byť aktívne v činnosti telovýchovných organizácií a zúčastniť sa na ich zletoch, a to bez použitia dovolenky. Až neskôr v druhej polovici tridsiatych rokov dvadsiateho storočia význam športu v príprave vojsk začal upadať. To, že armáda zabezpečovala výber a prípravu svojich príslušníkov v jazdeckve, šerme, streľbe a modernom päťboji, vyplývalo skôr z branného charakteru týchto športových odvetví. V žiadnom prípade však z tohto nemožno dedukovať, že práve tieto športy boli preferované. Výber moderných päťbojárrov sa uskutočňoval z pomerne malej skupiny záujemcov. Armádne majstrovstvá v tomto športe sa uskutočnili len raz v roku 1928. Víťazom sa stal V. Artim, neskorší veliteľ OAP. S touto problematikou sa mohol autor pomerne dobre oboznámiť v mojom príspevku *Armádna telovýchova a šport v rokoch 1918 – 1939* uverejnenom vo *Vojenskej histórii* č. 2, 2003. Na s. 6 uvádza, že „*Ministerstvo národnej obrany sa podieľalo iba na zabezpečení príslušníkov brannej moci na olympijské hry.*“ S obsahom tejto vety nie je možné súhlasiť. Napokon sám autor už na tej istej strane v časti *Prvým bol šermiar – dôstojník Jozef Benedik* hovorí o jeho účasti na majstrovstvách Európy, na ME armád a na pretekoch Malej dohody. Na všetkých týchto podujatiach sa tomuto dôstojníkovi vytvorili osobité podmienky už v príprave, ale aj samotná účasť bola realizovaná formou služobnej cesty. Čs. branná moc teda zabezpečovala prípravu svojich príslušníkov nielen na olympijské hry. Účasť na pretekoch armád Malej dohody bola výrazne zo strany MNO podporovaná, a to napriek tomu, že sa začali organizovať až v tridsiatych rokoch, kedy, ako som hore už uviedol, význam športu v príprave vojsk začal upadať. Na s. 6 uvádza „*V Čs. armáde išlo viac o služobnú telovýchovu ako o záujmovú či výkonnostnú a k takej smerovala aj Vojenská telocvičná škola, pôsobiaca v Prahe v rokoch 1920 až 1933.*“ Ak by autor skutočne použil materiály uvedené v zozname použitej literatúry, napríklad *Vojenského profesionálu*, kde bola publikovaná práca *Vojenská telocvičná škola 80-ročná tradícia prípravy telovýchovných dôstojníkov* č. 1-2, 2001, s.117-121, nemohol by uviesť takúto chybnú informáciu. Na s. 7 uvádza „*.....boli povolaní futbalisti a hokejisti do Bratislavy.*“ Takúto informáciu som nikdy nepublikoval. Správne, že „*všetci športovci z prvého pešieho a tretieho oddielu delostreleckého pluku boli sústredení.*“ Takýto svojský prístup interpretácie či skôr dezinterpretácie po-

užil aj na s. 7. „*OAP malo odbory: atletiky (v ňom bola aj ťažká atletika)*“. V OAP nikdy nebola ťažká atletika. Túto informáciu nemohol prevziať z dobovej tlače a ani uviesť z mojich prác, ktoré mal k dispozícii, rovnako ako informáciu na str. 7, kde uvádza, že Vojenská telocvičná škola vznikla pri Vojenskej akadémii v Bratislave. Táto škola mala vykonávať činnosť v priestoroch VA Bratislava, ale nikdy svoju činnosť riadne nerozvinula, a zostalo len pri zámere. Nevie, odkiaľ hore uvedenú informáciu čerpal, pretože moju prácu v zozname použitej literatúry neuviedol. Rovnako zavádzajúca je polopravda na s. 7 „*tiež vojenské, najmä vo futbale a lyžovaní*“. Pravidelne sa uskutočňovali v tomto období len v lyžovaní. V roku 1943 sa v slovenskej armáde začala organizovať dlhodobá súťaž vo volejbale, futbale a stolnom tenise, pre vojnové pomery sa však nedokončila. Na s. 7 v časti *Nové formy športu v čs. armáde ATK a ÚDA* uvádza, že „*v krátkom čase už v roku 1945 vzniklo telovýchovné oddelenie*“. V tomto prípade je potrebné spresniť, že najskôr vznikla skupina a až po tom oddelenie, jeho existencia bola krátka, pretože už v roku 1947 bolo opäť zmenené na skupinu. Je škoda, že autor nevenoval pozornosť vzniku a činnosti Roty vojenskej telovýchovy v Bratislave, keď sa už venoval na s. 8 Vojenskému telovýchovnému zväzu, ktorý existoval necelé dva mesiace. Na s. 8 uvádza „*V roku 1952 boli vynikajúci športovci sústredení do Armádneho telovýchovného útvaru (ATÚ) a reprezentanti do Športového telovýchovného zväzu Ústredného domu armády (ÚDA)*“. Nie je to pravda, pretože v ATÚ boli športovci vykonávajúci prezenčnú službu a príslušníkmi ÚDA v tomto čase boli športovci-vojaci z povolania. Na s. 8 uvádza „*Zo slovenských športovcov v zelenom súkne.....v boxe Július Torma (Londýn)*“. J. Torma bol v čase svojho štartu na OH v Londýne členom ŠK Baťovany. Táto informácia sa uvádza v publikácii GREXA, J. – SOUČEK, L.: *Slovensko v znamení piatich kruhov*. Bratislava 2007, s. 40. Túto publikáciu Miroslav Hazucha sám lektoroval.

Na s. 8 sa autor venuje ČH Bratislava. Vsunutie športu z rezortu Ministerstva vnútra do problematiky armádneho športu, ktorému sa autor venuje doslova telegraficky, nemá opodstatnenie a ani logiku, pretože narušuje už aj tak skokovitý výklad vývoja armádneho športu. Túto chybu autor zopakoval v tejto časti niekoľkokrát. Úplne zmätočná je informácia, ktorú podáva na s. 8 „*V roku 1956 bol oddiel reprezentantov rozpustený a väčšina športových družstiev bola premiestnená mimo Prahu, iba vrcholoví športovci boli sústredení pri Vojenskej telovýchovnej škole M. Tyrša v Prahe*“. Štatút vrcholového športovca mal každý príslušník AŠD, a nielen AŠD pri Vojenskej telovýchovnej škole M. Tyrša v Prahe. Rovnako nemôžem celkom súhlasiť s jeho tvrdením na s. 8 „*Súčasťou rozhodnutia bola kritika štátneho direktívneho riadenia a snaha oživiť šport cez vojenské posádky zakladaním VTJ Dukla*“. Skutočne išlo o snahu oživiť armádny šport v regiónoch, ale nie zakladaním VTJ Dukla, ale práve prostredníctvom decentralizácie armádneho vrcholového športu umiestnením niektorých AŠD v rôznych posádkach podľa ich športových tradícií a záujmu. Na s. 8 autor hovorí „*Medzistupňom k vrcholovému stredisku boli najprv Vojenské sokolské jednoty*“. Ak vojenské sokolské jednoty boli medzistupňom, aký bol potom základný stupeň...? Vojenské sokolské jednoty boli základnou organizačnou jednotkou armádneho záujmového, respektíve výkonnostného športu. Na s. 8 tvrdí, že „*.....najznámejší boli futbalisti v Trenčíne a Brezne*“. Autor asi nevie, že ide o jedno a to isté družstvo, ktoré bolo v roku 1958 premiestnené z Trenčína do Brezna. Na s. 8 autor konštatuje, že „*Najvýznamnejšími boli.....hokejisti.....a Žiline*“. V Žiline bol oddiel ľadového hokeja VSJ, ale hral len regionálnu súťaž. V žiadnom prípade ho nemožno označiť za najvýznamnejšie družstvo. Na s. 8 „*Významnejšie výsledky dosahovali.....ragbisti v Bratislave... Títo i ďalší nadšenci robili svoje športy popri vojenských povinnostiach*“. V tejto časti autor zmiešal vrcholový a výkonnostný šport, pretože bratislavskí ragbisti mali štatút AŠD, čím samozrejme nechcem vyvracať skutočnosť,

že boli nadšenci. Bez nadšenia sa výkonnostný, nehovoriac už o vrcholovom športe, snáď ani nedá robiť. Na s. 8 v časti *Armádny vrcholový šport v AS a ASVŠ* uvádza: „*Najlepší športovci zo Slovenska naďalej rukovali do stredísk na českom území.*“ Samozrejme, že vybral len niektorých a aj tu urobil chyby. Napríklad, moderný päťbojár V. Černý pôsobil v ATK, resp. ÚDA, a nie v AS, resp. ASVŠ. Pri reorganizácii armádneho vrcholového športu v roku 1956 bol moderný päťboj vyradený zo základnej zostavy. Autor si pletie obdobia. Na s. 9 použil vetu: „*Na mnohých miestach začínali vojenský športovci doslova na kolene, preto až po rozhodnutí vlády boli v roku 1974 v novej koncepcii premenované AS na ASVŠ Dukla...*“ Z tejto vety vôbec nie je jasné, čo ňou chcel autor povedať. Opäť mu chýbajú poznatky, čo priniesli zmeny súvisiace s premenou AS na ASVŠ. Na s. 9 uvádza „.....v podobe decentralizácie ASVŠ pod vojenské okruhy. Až opätovný návrat všetkých ASVŠ pod pôvodné vedenie znamenal zlepšenie,..“. V žiadnom prípade nešlo o decentralizáciu, ale vytvorenie medzistupňa v systéme riadenia so snahou zabezpečiť strediská lepšie, najmä po materiálno-technickej stránke. Je však pravdou, že tento model sa neosvedčil, a preto došlo k zmene. Telovýchovné oddelenia ZVVO a VVO boli transformované na skupiny a prestali byť článkami v systéme riadenia armádneho vrcholového športu. V rámci reorganizácie armádneho športu v roku 1985 došlo k opätovnému rozdeleniu vrcholového a výkonnostného športu. Armádny vrcholový šport začala riadiť Správa vrcholového športu. Teda nedošlo k návratu pod pôvodné vedenie. Nie je možné súhlasiť ani stvrdením, že všetkých, pretože k 1. aprílu 1985 bolo zrušené ASVŠ Dukla Olomouc. Na s. 9 „*velitelia... Karel Černý v rokoch (1972 – 1977).*“ Presnejšie, Karel Černý v rokoch 1972 –1975 vykonával funkciu zástupcu veliteľa pre šport a bol len poverený zastupovaním veliteľa a až v priebehu roku 1975 bol ustanovený za veliteľa. Na str. 9 uvádza „*Terajším riaditeľom VŠC Dukla od 1. júla 2001 je Lubomír Roško.*“ Pravdepodobne ide o chybu autora z nepozornosti. Lubomír Roško bol od 1. júla 2001 riaditeľom AŠK Dukla Banská Bystrica. Riaditeľom VŠC Dukla sa mohol stať až od 1. januára 2006, keď vzniklo VŠC Dukla Banská Bystrica, čo autor sám uvádza na str.10. Na str. 9 autor preskočil jedno obdobie (1990 – 1992), v ktorom ASVŠ Dukla Trenčín riadila AŠD basketbalu a AŠD šermu Dukla Olomouc a AŠD cestnej cyklistiky Dukla Brno. Na str. 10 použil skratku AS. V tomto období to neboli AS, ale ASVŠ. Na str. 10 „*....Attila Szabó v roku 1989. Aj tu sa premietlo členstvo vynikajúcich športovcov v Duklách na Slovensku.*“ Attila Szabó bol ešte v roku 1992 členom Dukly Praha, a nie Dukly na Slovensku.

Prezentácia jednotlivých športov, tak ako ju uvádza autor v ďalšej časti, nebola podľa môjho názoru systémovo vhodne volená. Za oveľa logickejší prístup považujem rozdelenie podľa Armádnych športových družstiev (AŠD), ktoré boli základným článkom v štruktúre armádneho vrcholového športu. Ak by zvolil autor tento prístup, pravdepodobne by sa vyhol takým disproporciám, ako je napríklad rozdiel v prezentácii športovej kulturistiky a športovej gymnastiky. Objektívne treba priznať, že aj rozdelenie podľa AŠD má určité úskalia, pretože niektoré AŠD zanikli a športovci týchto družstiev pokračovali pod AŠD rôzne, a to plynule alebo s určitým časovým odstupom.

Pripomienky k jednotlivým športom.

„**Atletika**“ – podľa autora, ako prezentuje v úvode, „... šíri atletika oveľa dlhšie slávu, ako je oficiálna 40-ročná existencia“. Pri tejto vete sa nakrátko pristavím. Je história Československa aj históriou Slovenska? Ak áno, potom oficiálna história tohto športu je skutočne oveľa dlhšia ako 40 rokov. Týmto tvrdením autor popiera svoje názory, ktoré prezentoval v článku *Uhorskí olympionici so slovenskými koreňmi*. (História, č. 6, 2005, s. 34-35). V tomto príspěvku sa snaží čitateľom vysvetliť okrem iného, prečo história Uhorska je aj históriou Slovenska. V časti *Atletika*, podobne ako aj v ďalších športoch, sa autor snaží minimálne pri-

krášliť ich históriu uvádzaním mien športovcov, ktorí prešli Duklou, ako napríklad Jozef Plachý, ktorý bol v bystrickej Dukle len krátky časový úsek. Rovnako som presvedčený, že uvádzať výkony, štarty na významných podujatiach či umiestnenia, ktoré dosiahli športovci mimo obdobia, kedy boli v Dukle, nie je správne a objektívne. Armádný šport počas svojej existencie dosiahol množstvo úspechov, svoju históriu vylepšovať týmto spôsobom nepotrebuje.

„**Biatlon**“ – v tejto časti autor označuje Vojtecha Pavelicu za priekopníka prvej formy biatlonu v podobe vojenských hliadok. Vojtech Pavelica (10. 3. 1914 – 4. 7. 1987) je skutočne osobnosťou, ktorá vyzrela na pretekára národnej úrovne počas pôsobenia v OAP. Pripisovať mu priekopníctvo v biatlone je však neobjektívne. Preteky vojenských hliadok so streľbou sa na Slovensku začali uskutočňovať minimálne od roku 1923. V tom čase mal V. Pavelica len deväť rokov

„**Cestná cyklistika**“ – autor uvádza na s. 69, že „...príčinou toho, že sa trénerovi Danielovi Gráčovi nepodarilo realizovať svoje odborné i praktické kvality bolo pre stále zmeny, presúvanie a rušenie družstva cestárov“. Dovolím si tvrdiť, že opak je pravdou. Cyklisti, a to nielen pri ASVŠ Dukla Trenčín, nedosahovali úroveň iných športov, preto sa hľadali cesty, ako túto situáciu zmeniť a zefektívniť. Preto sa navrhovalo premiestniť AŠD dráhovej cyklistiky a AŠD cestnej cyklistiky k ASVŠ Dukla Praha. Výsledkom bolo, že AŠD dráhovej cyklistiky zostalo v Bratislave a AŠD cestnej cyklistiky bolo premiestnené k AŠD cestnej cyklistiky v Brne, ktoré bolo detašovaným pracoviskom ASVŠ Dukla Praha. V jeho zostave bolo aj AŠD dráhovej cyklistiky zo zameraním na stíhačské disciplíny.

„**Džudo**“ – autor na s.75 tvrdí, že „V čs. vojenskom športe bolo džudo už do počiatku organizovaných foriem.“ S týmto tvrdením sa nedá nijako stotožniť. Ak by autor mal informácie z publikácie BOSÁK, E. a kol.: *Stručný prehľad vývoja športových odvetví v Československu*. Praha, 1969 kde sa na s. 136-146 uvádza história džuda, vedel by, že jiu-jitsu predchodca džuda bolo v armáde v počiatku organizovaných foriem len ako súčasť služobnej telovýchovy. Prvý oddiel džuda pri MNO vznikol až v roku 1935. Prvý civilný oddiel bol založený v Prahe v roku 1924. V prípade „...do počiatku...“, ide asi o preklep, správne...od počiatku...“

„**Futbal**“ – na s. 83 uvádza „Za skutočnú predchodkyňu po vojenskej linke možno považovať PDA (1953), DA (1954) a VTJ (1956).“ Ak sa už autor pokúsil o historický vstup, mohol uviesť futbalovú jedenástku VT Parašut, ktorá bola bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny najvýznamnejším armádnym futbalovým družstvom na Slovensku. VT Parašut bola organizovaná pri 2. pešej divízii v Banskej Bystrici. Na s. 83 uvádza „Prvý vojenskú futbalovú rotu...“ Oficiálny názov bol športová rota. Na s. 83 „Od 1. júla 1993 sa futbal stal príspevkovou organizáciou mimo AŠK.“ K vzniku AŠK došlo až po Kolégiu ministra národnej obrany, ktoré sa uskutočnilo 30. marca 1994. Teda futbal sa stal v tom čase príspevkovou organizáciou mimo ASVŠ, a nie AŠK. Napokon autor sám na s. 10 uvádza, že až „Od roku 1994 mali strediská názov Armádný športový klub (AŠK)“.

„**Kulturistika a fitness**“ – na s. 89 uvádza „Oficiálne na našom území od roku 1968, kedy vznikol zväz a uskutočnili sa v Bratislave prvé majstrovstvá.“ S touto informáciou nesúhlasím, pretože v publikácii DEMETROVIČ, E. a kol.: *Encyklopédia telesnej kultúry*. Praha 1988 sa uvádza, že samostatný Československý zväz kulturistiky vznikol v roku 1969, a že prvá oficiálna súťaž sa v Bratislave uskutočnila v roku 1964. Zo zoznamu *Literatúra a pramene* nie je jasné, odkiaľ informáciu čerpal.

„**Ladový hokej**“ – na s. 93 uvádza „..... hokejisti prišli z Opavy do Trenčína v roku 1956“. Opäť musím konštatovať, že táto informácia nie je pravdivá. V publikácii FRAŇA, M.: *Hokejová Dukla Trenčín Nová Dubnica*, 1994, sa uvádza, že Dukla Trenčín vznikla v roku 1958

premiestnením Dukly Prešov. Ešte v roku 1958 došlo k premiestneniu do Hodonína a po roku do Opavy. Z tohto mesta sa hokejová Dukla opäť v roku 1962 dostala do Trenčína. Na s. 93 opäť zopakoval chybu ako pri futbale, že „od 1. júla 1993 je samostatná Dukla mimo AŠK. Má byť mimo ASVŠ“.

„**Lyžovanie**“ – na s. 99 autor tvrdí, že...„od 1. januára 1966 vytvorili prvú športovú rotu“. Športová rota bola vytvorená už v roku 1965.

„**Moderný päťboj**“ na s. 105 „Pri zrode prvého družstva moderného päťboja bol český dôstojník Otto Jemelka...“ Prvé družstvo v rámci armádneho vrcholového športu vzniklo už po zlúčení ATÚ a ÚDA v roku 1953. Autor pravdepodobne uvádza družstvo moderného päťboja, ktoré bolo založené v roku 1970 pri odlúčenej základni AS Dukla Banská Bystrica v Liptovskom Mikuláši. Na s. 105 „Obaja boli vtedy príslušníkmi prvého Armádneho telovýchovného klubu- ATK.“ Karel Bártů a Otta Jemelka nemohli byť v tom čase príslušníkmi ATK. Armádný telocvičný klub, a nie telovýchovný, vznikol až po skončení OH v Londýne 1948, a to 1. októbra 1948. V prípade moderného päťboja musím vyjadriť osobné podozrenie nad tým, že autor ako priekopníka tohto športu neuviedol osobu Vojtecha Artima, ktorý v roku 1928 vyhral prvé armádne majstrovstvá v modernom päťboji a v roku 1948 ako tréner zabezpečoval prípravu vojenskej skupiny t.j. E. Zátópka, K. Bártů a O. Jemelku na OH v Londýne 1948.

„**Plávanie a vodné pólo**“ – na s.111 autor uvádza „V podmienkach, v akých od začiatku pracovali plavci i vodní pólisti, ťažko mohli dosiahnuť výnimočné výsledky.“ Touto vetou popiera svoje tvrdenie na tej istej strane „prví plavci prišli do Žiliny v roku 1974“. S vetou na s. 111 nie je možné súhlasiť aj preto, že to boli práve podmienky – vôbec prvý krytý 50 m olympijský bazén v Československu a kvalitné výkony pólistov VTJ Dukla Žilina, ktoré rozhodli o vytvorení detašovaného AŠD plaveckých športov v Žiline Na tej istej strane „.....a tam bolo ich družstvo po desiatich rokoch zrušené.“ Skutočne v návrhu „Východiská a opatrenia k riešeniu otázok ďalšieho rozvoja športu v ČSLA“, bol zámer zrušiť celý AŠD plaveckých športov pri ASVŠ Dukla Banská Bystrica. Napokon však došlo len k vyradeniu družstva vodného póla a k jeho premiestneniu do Plzne, kde vykonávalo činnosť družstvo vodného póla VTJ Dukla Plzeň pri VÚ 5924 Plzeň.

„**Rýchlostná kanoistika**“ – úvodné hodnotenie, ktoré autor na str.115 označil za „paberovanie“, je v protiklade s ďalším jeho hodnotením.

„**Športová strelba**“ – na s. 123 uvádza „Po presídlení do Banskej Bystrice v roku 1975 a rozšírení počtu pretekárov sa markantne rozšíril počet úspešných výsledkov.“ Ako je možné, že družstvo s takými markantnými výsledkami bolo v roku 1985 pri ASVŠ Dukla Banská Bystrica zrušené? Na s. 123 uvádza „Začiatkom roka 1993 začali v AŠK strelci....“ V roku 1993 nebolo AŠK, ale ASVŠ.

„**Vzpieranie**“ – v zozname olympionici-vzpierači na s. 139 uvádza Rudolfa Lukáča ako člena Diana Orol Ružomberok: nie je jasné, z akého dôvodu ho zaradil do armádneho športu, pravdepodobne opäť jeden z mnohých pokusov prikrášlenia histórie.

„**Ostatné športy**“ – autor na s. 161 hovorí o rozdelení nosných športov, ktoré uviedol samostatne. S jeho klasifikáciou tak, ako ju podáva, nesúhlasím, pretože kulturistika a fitness nemalo nikdy samostatné AŠD, ale bolo pod AŠD rôzne. Naproti tomu športová gymnastika (1948 – 1990), stolný tenis (1985 – 1990) a volejbal (1970 –1985) mali samostatné AŠD a boli jednoznačne v čase uvedenom v zátvorke nosnými športmi armádneho vrcholového športu. Niektoré športy, ktoré uvádza, boli v Dukle reprezentované jednotlivcom, poprípade malou skupinou športovcov, a preto boli zaradené do AŠD rôzne. Nesúhlasím ani s tým, že niektoré športy zanikli. Napríklad basketbal bol v roku 1970 na niekoľko mesiacov odlú-

čeným AŠD AS Dukla Banská Bystrica, čo autor ani neuviedol AŠD šermu bolo v zostave AS Dukla Banská Bystrica v rokoch 1970 – 1974, potom bolo premiestnené do ASVŠ Dukla Olomouc. AŠD šermu a basketbalu Dukla Olomouc a AŠD cestnej cyklistiky Dukla Brno boli v rokoch 1990 – 1992 odlúčenými AŠD ASVŠ Dukla Trenčín.

Armádny vrcholový šport má v dejinách telesnej kultúry Slovenska osobitné postavenie. Nielen preto, že vznikol práve na Slovensku, v čase pre šport mimoriadne nepriaznivom, ale aj preto, že v systéme nášho telovýchovného hnutia mal vždy významné postavenie. Preto nie je potrebné jeho históriu prikrášľovať alebo opravovať podľa lokálnych záujmov tak ako ju v svojej práci prezentuje autor publikácie „...úspešní 40 rokov“ Miroslav Hazucha, ale naopak je potrebné jeho históriu kriticky a objektívne zhodnotiť. Len takýto prístup môže napomôcť jeho ďalšiemu napredovaniu v rezorte ministerstva obrany.

Peter Bučka

ANOTÁCIE, GLOSÝ

VOGELTANZ, Jan: *MALÝ SLOVNÍK STAŘÉHO VOJENSKÉHO NÁZVOSLOVÍ*. Ilustrace Jiří Procházka. Paseka, Praha – Litomyšl 2008. 142 s.

Zdá sa, že volanie po solídnom slovníku vojenských historických pojmov nie je aktuálne len na Slovensku, ale aj v susednej Českej republike, ktorá je nám v tomto smere najbližšia – čo do problémov a ich riešení.

V poslednom štvrtroku 2008 sa na knižnom trhu objavila zaujímavá publikácia českého autora s českými ilustráciami. Je to čiastočne menšie prekvapenie, najmä keď naše (myslím tým slovenské i české) kníhkupectvá zavaluje lavína prekladovej literatúry, často významovo vzdialenej od našich tradícií, inokedy zase s nie príliš kvalitným prekladom.

V úvode svojej práce sa autor snaží vy-medziť problematiku chronologicky, ale nie úplne. Autor sa chce zamerať predovšetkým na obdobie 17. – 19. storočia „s niektorými presahmi do dvadsiateho storočia“ – ako sám píše. Chýba však vecné vymedzenie obsahu – či sa bude týkať pozemných vojsk a ich organizácie, alebo aj vojsk, s ktorými sme v Čechách ani na Slovensku nemali takmer žiadne skúsenosti (námorníctvo), alebo či sa bude venovať zbraniam a ich jednotlivým druhom, organizácii vojsk, uniformám, vyznamenaniam a ďalším oblastiam vojenstva.

Autor v úvode uvádza, prečo svoj slovník nazval malým: údajne je to len „zlomok z rozsiahlej oblasti encyklopedických hesiel zahrnutých do širokého záberu odborných vojenských slovníkov“ – žiaľ, chýba odkaz na odbornú literatúru, takže o ktoré slovníky by malo ísť, si čitateľ môže doplniť len na základe svojich skúseností a znalostí literatúry, ktorú pozná z iných zdrojov.

Autor sa však dovoľáva jednej práci – *Real und Conversationslexikon* z roku 1748, vydané v Rezne, hoci na záver svojho úvodu uvádza, že heslá z tohto slovníka obsahujú vecné omyly! Z tohto slovníka potom dosť často cituje v jednotlivých heslách, prípadne citáty zo slovníka tvoria hlavné heslá bez akýchkoľvek vlastných alebo súdobých doplnkov (napr. na stranách 68, 132, 133).

Dovedna slovník obsahuje 160 hesiel, ktorých zoznam je uvedený na konci publikácie (s. 139-141). Zdá sa mi to trochu nadbytočné, ale čitateľ si môže urobiť aspoň rýchly prehľad o tom, ktoré heslá sú spracované, a ktoré nie.

Najlepšie sa čitateľ orientuje priamo pri čítaní hesiel, ich vzájomnej prepojenosti, porovnaní rozsahu jednotlivých hesiel, ktorý by mal korešpondovať s ich hierarchiou a významom. Pri podrobnejšom čítaní však čitateľ začne narážať na rôzne chyby a nedôslednosti.

Najviac hesiel (takmer polovicu) sme našli z oblasti, ktorú sme označili ako druhý vojenských jednotiek. Nájdeme tam heslá vojakov alebo vojenských jednotiek pomenovaných podľa druhu zbraní (*arkebuží, artilerie, kyrysník, mušketyr, švališér*) alebo podľa vojenského nasadenia (*hulán, granátník peší i granátník jízdní, janičár, kozáci, myslivec peší i myslivec jízdní*) či podľa funkcií (*plukovní ubytovatel, plukovní vozmistr, plukovní zásobovatel*). Tiež sú tu heslá venované špeciálnym jednotkám (*minér, pionýr, pontonýr*). Svoje miesto si tu našlo aj jediné heslo venované ženskej časti vojska – *markytánka*.

Druhú veľkú skupinu (asi 30 hesiel) tvoria heslá hodnostných označení v rôznych druhoch vojsk (peších, jazdeckých i námorných) od *adjutanta* cez *brigádyra, generála*, rôznych pomenovaní kapitánov (*zbrojní, námořní, kapitán-generál, kapitán-poručik*) plukovníkov a ďalších hodnostných označení.

Ostatným skupinám pojmov sú venované menšie počty hesiel. Zo zbraní je uvede-

ných 14 pojmov (napr. *bomba, falkonet, flinta, granát, kanón, karabína, partyzána*), vojenskej výstroji je venovaných sedem hesiel (*bandalír, korneta, plukovní znamení*), vojenským inštitúciám päť hesiel (napr. *admiralita, invalidovna, plukovní soud*).

Z hesiel venovaných obranným funkciami sa čitateľ dozvie o pojmoch ako *citadela, embuskáda, fašina, palisáda, pevnost*, z taktických presunov vojska nájdeme heslá *kontramarš, konvoj, linie, retiráda*. Na prekvapenie z oblasti uniforiem a vojenského oblečenia sú v *Slovníku* uvedené len štyri heslá (*čáko, kašket, piklhauba, portepé*).

Zoznam hesiel ešte neodráža ich kvalitatívne spracovanie. Mnohé heslá sú spracované podľa uvedeného starožitného *Lexikonu* s menšími aktuálnymi doplneniami (s. 68, 84-85, 107, 118, 132), takže čitateľ sa nedozvie veľa podrobností o konkrétnych pojmoch. Iné heslá sú spracované kvalitne, v niektorých prípadoch veľmi podrobne, len škoda, že v závere publikácie chýba zoznam literatúry, takže sa nedozvieme, odkiaľ autor svoje informácie čerpal. Pritom podrobne sú spracované heslá, ktoré sa menej dotýkajú stredoeurópskeho priestoru, viac napr. štátov, ktoré mali námorníctvo (*galéra, kapitán* a ďalšie príbuzné pomenovania – s. 60-61, *marinář*) alebo iných veľkých štátov (napr. heslo *invalidovna* – spracované predovšetkým vo Francúzsku bez akejkoľvek zmienky o podobných inštitúciách v Rakúskej monarchii).

Pri čítaní jednotlivých hesiel zostane čitateľ čiastočne sklamaný. Priamo v texte alebo na obrázkoch sa objavujú niektoré pojmy, ktoré v *Slovníku* vôbec nie sú vysvetlené, alebo len niekoľkými slovami v iných heslách. Na s. 18 je napr. vyobrazenie francúzskeho fyzilíra, ale aký druh vojakov to bol, sa nedozvieme. Podobne na s. 26 sa spomína *escopetterie* (v texte aj pojem *trombón*), ale samostatné heslo tento druh zbrane nemá, hoci je čitateľom oveľa známejšie ako francúzsky pojem.

Podobne by sme zbytočne hľadali mnohé

heslá venované či už zbraniam, vojenským jednotkám, výstroja alebo iných oblastí.

Recenzovaná publikácia je určite užitočným príspevkom k vojenskej terminológii, určeným pre širokú čitateľskú obec, ale vážnejší záujemca bude musieť siahnuť ešte stále po nejakej zahraničnej publikácii, ak si chce rozšíriť svoje vedomosti. Mnohé heslá sú spracované nedostatočne, mnohé heslá chýbajú – heslá je asi tvorené viac náhodne ako systematicky, spracované heslá nie sú vzájomne prepojené.

Zároveň je ale táto publikácia výzvou aj pre slovenských odborníkov, aby sa čo najskôr začalo pracovať na podobnej publikácii, ktorá by slúžila slovenským čitateľom a záujemcom o vojenské dejiny.

P. Valachovič

MIKLOŠÍK, František: *VZPOMÍNÁNÍ NA ŠEDESÁT LET ŽIVOTA S VOJENSKOU GEOGRAFICKOU SLUŽBOU*. Brno : Univerzita obrany 2008, 144 s.

Históriu Vojenskej geografickej (skôr zemepisnej a potom topografickej) služby, jej úspechy i neúspechy, tvoria osudy jednotlivcov, ktorí v nej alebo pre ňu pracovali v rôznych obdobiach na rôznych postoch. Na to poukazuje vo svojej publikácii plukovník vo výslužbe profesor Ing. František Miklošík, DrSc., rodák zo Šintavy, okr. Sereď. Rozpráva v nej svoj osobný príbeh, ako ho vo svojej šesťdesiatročnej histórii – od 1. 9. 1948, keď nastúpil ako elév na kartografický odbor Vojenského zemepisného ústavu v Prahe, až do 31. 8. 2008, keď toto rozprávanie končí – prežíval, ako sa v rôznych situáciách správal, rozumovo i citovo ich hodnotil, zaujímal k nim stanoviská, prijímal a niesol za svoje rozhodnutia zodpovednosť. Je to príbeh v podstate aj o tom, ako byť v podmienkach geografickej služby pánom svojho osudu i svojej rodiny, o snahe získať kvalifikáciu a vykonávať užitočnú prácu, ktorá človeka uspokojuje.

Z publikácie je zrejmé, že autorov život v opisovanom období prebiehal na pozadí významných politických zmien a rýchleho vedecko-technického pokroku. To výrazne ovplyvňovalo ako odborné zameranie, tak i spôsoby práce vojenskej geografickej služby. Vznikala naliehavá potreba odborného rastu jej príslušníkov, a tým aj príležitosť sa do tohto procesu z hľadiska profesie vojenského kartografa osobne aktívne zapojiť. Svedectvo, ktoré v publikácii autor o tom podáva, je jeho subjektívnym názorom na rôzne situácie, v ktorých sa ocitol v priebehu približovaných rokov. Týka sa však nielen jeho osoby, ale tiež ďalších spolupracovníkov a osôb, s ktorými prišiel do styku a ktoré pri rôznych príležitostiach poskytli dobré služby nielen jemu, ale i geografickej službe. Práve o tomto sa spravidla v oficiálnych historických publikáciách píše buď málo, alebo vôbec nie.

Publikácia je, okrem úvodu a niekoľkých slov na záver, členená do desiatich kapitol. V nich postupne autor rozpráva prečo a ako sa stal elévom, potom kartografom, ako odslúžil vojenskú základnú službu a študoval na Vojenskej technickej akadémii v Brne, pracoval ako fotogrameter, organizačno-technický dôstojník, vedecko-výskumný pracovník, vedecko-pedagogický pracovník – náčelník skupiny kartografie, zástupca náčelníka katedry, vysokoškolský učiteľ docent a potom profesor, vedúci katedry vojenských informácií o území, emeritný profesor na katedre vojenskej geografie a meteorológie Univerzity obrany v Brne. Text publikácie je doslova „zaľudnený“ a vhodne ho dotvárajú, umocňujú a dopĺňajú čierno-biele obrázky.

Po skončení rozprávania, na záver, autor pripojil aj zoznam 126 svojich publikácií, vedeckých a odborných prác. I keď niektoré z nich neboli doteraz zverejnené a slúžili pre vnútornú potrebu pracovišť, na ktorých pôsobil, v súhrne svojím spôsobom vypovedajú o autorových odborných aktivitách v opísanom období.

Pre úplnosť treba dodať, že myšlienkou napísať vlastné spomienky sa autor začal zaoberať v januári 2007. Pôvodne mali slúžiť len pre rodinný archív a zároveň vyplniť voľný čas vojenského dôchodcu. Až keď v auguste 2007 dostal list od náčelníka Geografickej služby AČR s výzvou na prípravu spomienkových materiálov k 90. výročiu založenia Zemepisnej služby, začal uvažovať o možnosti využiť spracovávaný text tiež z tejto príležitosti, čo napokon aj realizoval.

J. Nižňanský

HORČIČKA, Václav: *VZTAHY RAKOUSKO-UHERSKA A SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH V OBDOBÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY*. Praha : Karolinum, 2007, 365 s.

Jednou z pohnútok autora pre napísanie knihy o vzájomných vzťahoch Rakúsko-Uhorska a USA počas prvej svetovej vojny bol nedostatok pozornosti, ktorá bola tejto téme venovaná. Ako zdôrazňuje v úvode, danej téme sa venoval v širšom zábere a využíval aj pozostalosti významných osobností a dobovú tlač.

Vzťahy oboch štátov pred prvou svetovou vojnou sa odohrávali predovšetkým v obchodnej rovine, Rakúsko-Uhorsko bolo významným odberateľom amerického tovaru – predovšetkým bavlny. Pokiaľ šlo o diplomatické kontakty mali obe krajiny oveľa významnejších partnerov a posty na veľvyslanectve vo Washingtone sa netešili veľkej obľube. V čase vypuknutia vojny tu ako veľvyslanec pôsobil Constantin Dumba, a vo Viedni tento post zastával Frederick Courtland Penfield.

Po vypuknutí vojny Spojené štáty vyhlásili neutralitu a neúspešne sa usilovali sprostredkovať mier na európskej pevnine. Pokračovali však vo svojich obchodných kontaktoch s európskymi krajinami, hoci Británia zabraňovala blokádou dovozu to-

varov do krajín Ústredných mocností. Americké dodávky vojenského materiálu spolu s poskytovaním súkromných krátkodobých pôžičiek krajinám Dohody sa stali terčom kritiky Rakúsko-Uhorska a Nemecka, ktoré trvali na dôslednom dodržiavaní neutrality a prispelo to k ochladeniu vzájomných vzťahov. Spory vyvrcholili vo februári 1915, keď Nemecko oznámilo, že potopí každú obchodnú loď, ktorá vstúpi do tzv. vojenskej zóny okolo Britských ostrovov. Spolu s Rakúsko-Uhorskom sa zameralo aj na poškodenie amerického zbrojného priemyslu priamo na území USA sabotážnymi akciami. Táto snaha bola odhalená v auguste 1915 počas tzv. Archibaldovej aféry a viedla k odvolaniu Dumbu z jeho postu. K vymenovaniu nového veľvyslanca došlo potom až na začiatku roku 1917, keď sa ním stal Adam Tarnowski von Tarnow.

Na začiatku roku 1916 sa vzťahy znormalizovali, hoci naďalej pretrvávali dlhotrvajúce spory ohľadne vedenia ponorkovej vojny. V tomto roku sa začalo v rakúsko-uhorskej monarchii prejavovať hospodárske vyčerpanie a v novembri tohto roku zomrel cisár František Jozef. Na trón nastúpil jeho prasnovec Karol, ktorý krátko po svojom nástupe vymenoval za nového ministra zahraničných vecí Ottokara Czernina, ktorý na tomto poste nahradil Istvána Buriána. Ich spoločnou snahou sa stalo čo najrýchlejšie uzavretie mieru. Avšak vyjednávanie s Dohodou, rovnako ako snaha USA o sprostredkovanie mieru, sa opäť skončili neúspechom. Vzájomné vzťahy s USA sa vyostřili po obnovení neobmedzenej ponorkovej vojny Nemeckom v januári 1917, ku ktorej sa pripojilo aj Rakúsko-Uhorsko, a Wilsonovom prejave v Senáte o povojnovom usporiadaní Európy, kde síce nespochybnil ďalšiu existenciu monarchie, ale vyslovil sa za právo utlačovaných národov na sebaurčenie.

Po vyhlásení vojny USA Nemecku v apríli 1917 prišlo aj k prerušeniu vzájomných kontaktov Spojených štátov a Rakúsko-Uhorska, hoci USA mali záujem na ich ďal-

šom pokračovaní. Postupne však došlo k obratu v ich postoji voči monarchii, hlavne v súvislosti s jej neochotou uzavrieť separátny mier a závislosťou na Nemecku. To spolu s naliehaním Talianska, aby Spojené štáty vyhlásili vojnu Rakúsko-Uhorsku, viedlo k tomu, že USA skutočne v decembri 1917 vojnu monarchii vyhlásili. Pre Rakúsko-Uhorsko to predstavovalo reálnu hrozbu, že by to mohlo viesť tiež k ohrozeniu samotnej existencie jednotnej monarchie po skončení vojny, hoci USA ešte na začiatku roku 1918 počítali s jej zachovaním vo federalizovanej forme. Na území monarchie zatiaľ dochádzalo k zhoršeniu vnútropolitckej situácie, čo prispelo k obnoveniu snahy cisára Karola o uzatvorenie separátneho mieru za podmienok výhodných pre monarchiu. Tie však stroskotali po prejave Czernina z 2. apríla 1918, kde kritizoval Francúzsko za neochotu vzdať sa v prípade mieru Alsaska – Lotrinska. Na to Francúzsko reagovalo zverejnením listov cisára Karola, kde vyjadril súhlas s nárokmi Francúzska na toto územie. Celá táto aféra viedla k úplnému zdiskreditovaniu monarchie a následnému odvolaniu Czernina z jeho funkcie. Viedlo to tiež k spečateniu osudu monarchie po skončení vojny, kedy dostali národnostné snahy prednosť pred zachovaním jej celistvosti.

Spolu s pokračujúcou vojnou sa zhoršovala situácia v monarchii, ktorej celistvosť sa zdala byť stále horšie udržateľná, preto sa od septembra 1918 snažila o uzatvorenie mieru, aby tak zabránila úplnej katastrofe. Tej sa však už zabrániť nepodarilo ani vnútropolitckými reformami a postupne došlo k jej zániku.

Autor svoju knihu rozdelil na šesť častí, z ktorých každá sa delí na viacero kapitol. Ako prínos možno označiť prehľadný zoznam použitých prameňov a literatúry, menný register a bohatý poznámkový aparát.

J. Zatlková

SZABÓ, Miloslav: *RASA A VÔLA. ALFRED ROSENBERG A MÝTUS 20. STOROČIA*. Bratislava : Kalligram, 2005. 272 s.

Miloslav Szabó patrí k slovenským autorom, ktorí sa venujú výskumu dejín myslenia a kultúry nemeckej jazykovej oblasti. Jeho zaujímavá práca *Rasa a vôľa. Alfred Rosenberg a mýtus 20. storočia*, ako znie názov anotovanej monografie, ponúka čitateľovi obraz svetonázoru politika a filozofa Alfreda Rosenberga. Dielo je členené na tri časti a v rámci nich na menšie kapitoly. V prvej časti s názvom *Mýtus 20. storočia – kniha, ktorú nik nečítal?* nám M. Szabó nechce predstaviť Alfreda Rosenberga, rodáka z Revale (dnešný Tallin), ako historickú osobu, ale predmetom jeho záujmu sa stáva kultúra sprostredkovaná istými médiami formujúca duševný rast tohto mysliteľa. Analýza sa sústreďuje hlavne na knihu *Mýtus 20. storočia (Der Mythos des 20. Jahrhunderts. Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltungskämpfe unserer Zeit)*, ktorá je venovaná pamiatke dvoch miliónov nemeckých vojakov padlých v prvej svetovej vojne. Jej prvé vydanie z roku 1930 bolo už vo februári 1931 vypredané. Napriek tomu sa medzi historikmi vedú spory, kto z nacistických prominentov čítal knihu a či si táto „biblia“ našla cestu k čitateľom. Hoci súhrnný náklad Rosenbergovho spisu presiahol už v roku 1942 milión výtlačkov, a do roku 1944 ešte stúpol, vypovedá málo o skutočných čitateľoch, ako je zdôraznené v knihe.

V časti *Politická teoantropológia* je objasnený predpoklad, ktorý ovplyvnil politické myslenie Alfreda Rosenberga, čo si vyžiadalo menší prehľad dejín filozofie 19. storočia. Skúmanou problematikou sa tu stali pojmy telo, duša, vôľa, pud, kresťanstvo, judaizmus, rasizmus a iné. U Rosenberga je duša stále prítomná a bojuje svoj márný boj s prírodou. Túto predstavu však predložil už Houston Stewart Chamberlain v spise *Základy 19. storočia*. Rozum a vôľa sú pre neho cieľave-

domé a podmienené. Schopenhauerova vôľa mala byť spojená so židovskou rasou. Slovo vôľa označuje dva rozdielne pojmy, a preto navrhuje rozlišovať medzi vôľou a pudom. Odvoláva sa na Kanta a Schillera a proti pudu stavia estetickú vôľu. Problémom, ktorým sa zaoberal aj tento „nordický Ján Krstiteľ“, bola (ne)zlučiteľnosť tela a duše. Proti kresťanstvu a judaizmu smerovala Rosenbergova neúprosná agresivita. Avšak on sám vystúpil z evanjelickej cirkvi až v roku 1933. Dôvod bol jednoduchý, duchovná rozpoltenosť protestantizmu.

Židia neboli rasa, ale antirasa v *Mýte 20. storočia*. Podľa Rosenberga Jeruzalem vraj založili Amoriti, ktorí tvorili nordickú vrstvu v neskoršej Galilei. Pri postoji k otázke rasizmu autor pripomína, že Rosenberg svoje myšlienky prebral od Hansa F. K. Günthera a Ludwiga F. Claußa. Európske obyvateľstvo malo byť rozpadnuté na podskupiny a nemecký národ tvoriť tri rasy: nordická (najhodnotnejšia), falická a ostická. Všetky kultúrne a duchovné prejavy ľudí boli odvodzované od ich rasy.

Posledná, tretia časť s názvom *Vita eroica alebo podstata mužských spolkov* si v jednotlivých kapitolách kladie za úlohu ozrejmiť historické a kultúrno-antropologické myslenie A. Rosenberga. „Zaujímavým“ tvrdením v tejto časti je, že Rosenberg považuje zničenie Kartága z hľadiska rasových dejín za dôležitý čin, ktorý zachránil stredoeurópsku a západoeurópsku kultúru. Keby sa vtedy podarilo zničiť aj ďalšie semitsko-židovské centrály, dejiny sveta by sa uberali iným smerom, ako je napísané v *Mýte 20. storočia*.

Kniha Miloslava Szaba vydaná v roku 2005 je útlou a na prvý pohľad nenápadnou publikáciou. V tomto prípade však ide o dobrú odbornú analýzu podporenú množstvom citovanej literatúry (uvedenú vždy na konci jednotlivých častí), ale aj archívnym výskumom v zahraničnom archíve. Pre pochopenie a rekonštrukciu istého spôsobu myslenia, s ktorým sa ideológ Hitlerovej strany

NSDAP vyrovnával, venuje autor pozornosť taktiež viacerým významným predstaviteľom „filozofického rasizmu“ konca 19. a začiatku 20. storočia, akými boli Houston Stewart Chamberlain, Wilhelm Erbt, Ludwig Paul de Lagarde, Ferdinand Clauß a iní. Knihe ťažko vyčítať pripomienky, možno len nepodstatné drobnosti, a to nezaradenie osobného i miestneho registra. Napriek tomu je monografia významným príspevkom k poznaniu ideologického myslenia nacistického režimu. Spolu s Hitlerovou knihou *Mein Kampf* predstavuje základné dielo pre pochopenie tohto myslenia a následne aj čínov, ktoré sprevádzali život v Nemecku v rokoch 1933 – 1945.

D. Šabo

PAXTON, ROBERT O.: *ANATOMIE FAŠISMU*. Praha : Nakladateľstvá Lidové noviny, 2007, 382 s.

Jednou z najdiskutovanejších tém dejín je fenomén fašizmu, ktorý natrvalo poznamenal prvú polovicu 20. storočia. Historik Robert Paxton sa vo svojej štúdii venuje rôznym podobám fašistických hnutí, ktoré sa snažili v období krátko po skončení prvej svetovej vojny presadiť v jednotlivých európskych krajinách. Rozoberá podmienky, za ktorých vznikli, a podarilo sa im presadiť na politickej scéne – tak ako sa to stalo v Taliansku či Nemecku, či naopak, príčiny, prečo sa stali len okrajovými zoskupeniami bez väčšieho politického významu. Vo vývoji fašistického hnutia rozlišuje päť štádií – vytváranie, zapúšťanie koreňov, získavanie moci, výkon moci a záverečnú entropiu – radikalizáciu alebo úpadok. Autor preto dielo rozdelil do ôsmich kapitol, v ktorých sleduje vývoj fašizmu od jeho raných počiatkov až po jeho presadenie sa v niektorých krajinách a následný pád. Venuje sa tiež jeho ďalšiemu vývoju po roku 1945. Veľkú časť diela tiež tvorí komentovaná bibliografia k tejto téme.

Po skončení prvej svetovej vojny na politickej scéne Európy zápasili o moc liberalizmus, konzervativizmus a komunizmus, avšak ani jednému z týchto hnutí sa nepodarilo získať jednoznačnú prevahu. To spolu s nacionalistickými náladami, ktoré panovali v jednotlivých štátoch, dalo podmienky na vznik fašizmu, podľa autora sa však jeho počiatky dajú vystopovať už pred prvou svetovou vojnou. Predpoklady pre vznik fašizmu autor vidí v revolte proti liberálnej viere v slobodu jednotlivca a rozum, ktoré sa začali objavovať už na konci 19. storočia. Do popredia sa postupne dostávali antiliberálne hodnoty a začal sa presadzovať nacionalizmus a rasizmus. Nacionalistické hnutia, ktoré sa dajú označiť za predchodcov fašizmu, sa tak začali objavovať vo Francúzsku, Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, Nemecku či Taliansku. Okrem Európy sa objavili tiež v USA, južnej Afrike a v Južnej Amerike. Po skončení prvej svetovej vojny sa teda nacionalistické prúdy a hnutia objavili takmer v každej krajine, ale len niektorým sa podarilo presadiť na dlhší čas. Ako prvému sa to podarilo Mussolinimu v Taliansku, po ňom nasledovalo hnutie v Nemecku na čele s Hitlerom. Naopak, neúspech v tomto období zaznamenali nacionalisti vo Francúzsku, Maďarsku, Belgicku či Británii.

Nacionalisti sa v žiadnej krajine nedostali k moci pomocou vzbury, hoci sa o to pokúsili napríklad v Rumunsku či Rakúsku. Jediná cesta k moci viedla prostredníctvom spolupráce nacionalistov s predstaviteľmi konzervativizmu. Kľúčom k získaniu moci sa preto stala ochota oficiálnych vlád krajín podeliť sa v krízových dobách o moc s nacionalistami. V Taliansku, kde v roku 1919 získala väčšinu v parlamente ľavica, sa dostali v roku 1921 na kandidátku tzv. Národného bloku, následne v roku 1922 Mussolini využil vládnu krízu a po tzv. pochode na Rím sa dal kráľom Viktorom Emanuelom III. vymenovať za premiéra. Podobnú vládnu krízu využil v svoj prospech v Nemecku Adolf Hitler. Po roku 1929 čelilo Nemecku

ko hospodárskej kríze, ktorá prispela k postupnému nárastu popularity NSDAP, Hitler sa však vyhýbal priamemu útoku na zákonnú vládu až do roku 1933, keď bola jeho pozícia už neotrasiteľná. Počas vládnej krízy, ktorá naplno prepukla v roku 1932 a pri ktorej vystriedal na mieste kancelára Franza von Papena Kurt von Schleicher, získal za pomoci von Papena, ktorý sa domnieval, že zo svojej pozície vicekancelára ho bude môcť ovládať, úrad nemeckého kancelára. Presadenie sa nacionalistov vo vláдах Talianska a Nemecka sa tak udialo ústavnou cestou a až po tomto úspechu sa im podarilo nastoliť vlastnú diktatúru. Iná situácia nastala v krajinách, kde boli nacionalistické hnutia potlačené miestnymi diktátormi, ako sa to stalo v Španielsku, Portugalsku a Rumunsku.

Po prevzatí moci nastalo obdobie fašistickej revolúcie, zmyslom ktorej bolo zaisťiť národnú veľkosť a postavenie medzi svetovými mocnosťami. Najradikálnejšia zmena nastala vo vzťahu občana k verejnej moci. Fašistický štát mal stelesňovať osud národa, ktorému sa podrobovali osobné práva jednotlivca a za účelom čoho bol zlikvi-

dovaný systém právneho štátu. Osobné práva tak nemali žiadnu váhu. Fašistické diktatúry tvorili štyri základné prvky – vodca, strana, štátny aparát a občianska spoločnosť. Pri reálnom výkone moci vo fašistických štátoch pôsobila koalícia vodcu, strany a tradičných inštitúcií. V Taliansku nakoniec získal prevahu tradičný štát nad stranou, naopak v Nemecku dominovala strana nad štátom aj spoločnosťou. Pre svoj trvalý úspech museli fašistické režimy budovať dynamiku, prinášať nové výzvy. Bez toho im hrozilo, že sa z nich stane len autoritárska forma vlády, ako sa to stalo v Španielsku či Portugalsku. Úplná radikalizácia hnutia sa tak presadila len v Nemecku a Taliansku. Najväčší priestor pre radikalizáciu hnutia a štátu poskytla vojna, ktorá mala za cieľ zoceliť obyvateľstvo a priniesť nový životný priestor. Namiesto toho však priniesla iba sebadeštrukciu a následný pád fašistických režimov. Aj po roku 1945 sa však k slovu opäť hlásili a hlásia extrémistické pravicové strany, ktoré sa objavili nielen v Taliansku a Nemecku, ale aj v iných krajinách.

J. Zatková

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA

Výberová bibliografia XIV. – 2006

DO ROKU 1526

JUROK, Jiří: Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice : Bohumír Němec – Veduta, 2006. – 299 s. : fotogr., tabl., pram. a lit., reg.

MÚCSKA, Vincent – DANIŠ, Miroslav – ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana: Dejiny európskeho stredoveku. I. Raný stredovek (od 5. storočia do polovice 11. storočia). Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2006. – 388 s. : mp., tabl., zoz., reg.

WAGNER, Eduard: Středověk. Doba předhusitská a husitská. Oděv, zbroj, zbraně / Text: Mudra, Miroslav. Praha : Aventinum, 2006. – 432 s. : pram. a lit., obr.

* * *

ČEPELA, Vladimír: Vojenská a štátna symbolika za vlády Anjouovcov. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 3-19.

LYSÝ, Miroslav: Slovenská a maďarská historiografia k husitským dejinám. In: Medea. Studia mediaevala et antique X. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2006, s. 151-164.

SEGEŠ, Vladimír: Regulácia disciplíny a zásobovania mestských žoldnierov v stredoveku. In: Od Bardejova po Prešporok. Bratislava – Prešov 2006, s. 164-171.

ŠTEFÁNIK, Martin: Benátsko-uhorský súboj o Dalmáciu od polovice 12. storočia do vymretia dynastie Arpádovcov. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 3-23 : mp.

* * *

BYSTRICKÝ, Peter: Pád ríše Ostrogótov. Cesta k zániku najsilnejšieho germánskeho kráľovstva. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 6 (2006), s. 2-4 : obr.

HULÍNEK, Drahošlav: Najvýznamnejšie centrá Veľkej Moravy. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 11-12 (2006), s. 6-15 : obr., mp.

HULÍNEK, Drahošlav: Od príchodu Slovanov po zánik Veľkej Moravy. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 11-12 (2006), s. 20-21 : obr.

NEMCOVÁ, Zuzana: Bratislavskí puškári v mestskej societe. In: Pamiatky a múzeá. – Roč. 54, č. 1 (2006), s. 30-32 : obr.

ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana: K počiatkom Nitrianskeho kniežatstva. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 5-6 (2006), s. 24-29 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: Svätajurské hradisko. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 42-43 : fotogr., pôdorys.

1526 – 1914

DANGL, Vojtech: Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia / Zodp. red.: Madarášová, Jitka – Bratislava : Veda, 2006. – 238 s. : lit. a pram., reg., resumé, obr. príl.

IGNATY, Ján: Ján Ignaty. Vojak v poli alebo opísanie zážitkov Jána Ignatyho, nateraz učiteľa a notára filiálnej evanjelickej cirkvi a obci Rovnianskej, predtým dvadsaťšesť rokov Unteroficiera v slávnom Cisársko-kráľovskom barón Kienmajerskom ôsmom husárskom regimente : Napísal vlastnou rukou v Rovnom 28. júna 1828 / Na vyd. priprav.: Eliáš, Michal, zodp. red.: Farkašová, Jana – Martin : Vyd. Matice slovenskej, 2006. – 168 s. : obr., slovník

Pod habsburským orlem : České země a Rakousko-Uhersko na prelomu 19. a 20. století / Odp. red.: Bryndová, Dana – Praha : Brána, 2006. – 205 s. : fotogr., lit.

Turci v Uhorsku II. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen a protihabsburských povstaní od snemu v roku 1608 do Satmárskeho mieru. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII. zv. / Ved. red.: Dvořák, Pavel; ed.: Kónya, Peter – Bratislava : Literárne informačné centrum, 2006. – 447 s. : fotogr., reg.

* * *

BAGI, Zoltán: Plán ťažení cisársko-kráľovského vojska z roku 1595 a plány povojnového usporiadania krajiny / Prel.: Lengyelová, Tünde – In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 71-89.

BOBOKOVÁ, Jarmila: Bratislavský mier – politické súvislosti a diplomatické pozadie. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 23-28.

DANGL, Vojtech: Systém protitureckej obrany na území Slovenska v druhej polovici 16. storočia. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 26-42.

HOLEC, Roman: Rod v revolúcii a revolúcia v tradíciách rodu. K stratégii správania sa a tvorbe historického mýtu. In: Moderní dějiny 14. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006, s. 253-267.

HRUBALA, Martin: Podpísanie Bratislavského mieru 27. decembra 1805. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 29-45.

KOŘALKA, Jiří: Kolik bylo revolucí v roce 1848 ve střední Evropě? In: Moderní dějiny 14. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006, s. 189-197.

KOVÁČ, Dušan: Slovenské povstanie 1848/49 v uhorskom a európskom kontexte. In: Moderní dějiny 14. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006, s. 199-206.

KUNEC, Patrik: Ján Ladislav Polerecký a jeho účasť v americkej revolúcii. (Profesionálny vojak uhorského pôvodu v boji za americkú nezávislosť). In: Annales Historici Presovienses 6 / Zost.: Pekár, Martin; Derfiňák, Patrik. – Prešov : Universum pre Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 77-90.

PÍREK, Michal: Grafika Matiaša Seuttera, dokument vojenskej histórie z prelomu 17. a 18. storočia. In: Zborník Slovenského národného múzea – História 45 (99) – Bratislava : SNM, 2006, s. 5-26 : fotogr.

RANDÁK, Jan: Revoluční kultura roku 1848 : Pokus o možné vnímání revoluce. In: Český časopis historický. – Roč. 104, č. 2 (2006), s. 333-349.

SEGEŠ, Vladimír: Bratislava / Preßburg – Rückseitiger Pol von Trafalgar. Marginaler Krieg-Grosszügiger Frieden. In: ACTAS XXXI CIHM. Poder terrestre y poder naval en la época de la batalla de Trafalgar. – Madrid : Imprenta Ministerio de Defensa, 2006, s. 47-69.

SEGEŠ, Vladimír: Uhorské branné sily v kontexte koalických napoleonských vojen. In:

Evropa 1805. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu konaného v budově veřejného ochrance práv, Brno 26. – 28. září 2005 / K vyd. přípr.: Kotulán, Jaroslav; Uhlíř, Dušan – Brno : Československá napoleonská společnost, 2006, s. 649-660.

ŠKVARNA, Dušan: Prejavy diskontinuity v strednej Európe počas rokov 1848/49. In: Moderní dějiny 14. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006, s. 215-230.

UHLÍŘ, Dušan: Evropa roku 1805 a válka třetí protifrancouzské koalice. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 24-30.

* * *

HAVEL, Petr: Do boje s muzikou? Prusko-rakouská válka v dějinách bitevní hudby. In: Dějiny a současnost. – Roč. 28, č. 7 (2006), s. 14-16.

HORBULÁK, Zsolt: Andrej a František Tóthovci : Otec a syn v službách francúzskej diplomacie. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 34-36 : obr.

HORBULÁK, Zsolt: André de Tott – dobrodruh zo Slovenska. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 9-10 (2006), s. 52-53.

HUPKO, Daniel: Bratia palatíni : Životné príbehy Mikuláša V. Pálfiho a Jána V. Pálfiho. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 1 (2006), s. 23-25 : obr.

KLEIN, Bohuš: Prvé vojenské mapovanie Uhorska : Kartografický a miestopisný prameň k dejinám Slovenska v 2. polovici 18. storočia. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 1 (2006), s. 6-10 : mp.

KURINCOVÁ, Elena: Jubilejná deklarácia a storočnica povstania 1848/1849. In: Pamiatky a múzea. – Roč. 54, č. 2 (2006), s. 35-37 : fotogr.

VALACHOVIČ, Pavol: Neznámi puškári z Čiech a Moravy v Bratislave. In: Střelecká revue. – Roč. 38, č. 12 (2006), s. 59-61 : obr.

VLASTNÍK, Josef: Bitva u Hradce Králové a vojenská kartografie. In: A-report. – Roč. 17, č. 25-26 (2006), s. 34-39 : fotogr.

VONDROVSKÝ, Ivo: Giuseppe Priami – veľký, ale neznámy fortifikátor. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 11-12 (2006), s. 40-41 : fotogr. (slov. pevnostné systémy, 17. st.)

1914 – 1918

ČAPLOVIČ, Miloslav: Brigádny generál PhDr. Milan Rastislav Štefánik. Album ministra obrany Slovenskej republiky pre Múzeum v Darney. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, nestr., fotogr.

FIC, Victor Miroslav: Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, I. díl : Vznik československých legií v Rusku 1914 – 1918. Ruská otázka a boj za svobodný stát / Z angl. přel.: Barnettová, Jiřina. Praha : Academia, 2006. – 342 s. : fotogr., pram. a lit., reg.

GALANDAUER, Jan: 22 7. 1917 Bitva u Zborova. Česká legenda. Praha : Havran, 2002. – 153 s. : lit.

ŽUPANIČ, Jan: Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války. Praha : Univerzita Karlova – Karolinum, 2006. – 192 s. : pram. a lit., reg.

* * *

KODAJOVÁ, Daniela: Reflexia vojnových udalostí v rokoch 1914 – 1918 v cirkevnej tlači. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 31-42.

KŠIŇAN, Michal: Milan Rastislav Štefánik a francúzska letecká misia v Srbsku. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 46-56.

MANNOVÁ, Elena: Nemecká tlač na Slovensku a prvá svetová vojna. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 66-76.

PROKŠ, Petr: Politické rozcestí válečného vývoje Rakousko-Uherska (prosinec 1916 – říjen 1917). In: Slovanský přehled. – Roč. 92, č. 4 (2006), s. 509-530.

PROKŠ, Petr: Problémy vnitřního vývoje a mezinárodního postavení Rakousko-Uherska (1914 – 1916/1917). In: Slovanský přehled. – Roč. 92, č. 2 (2006), s. 161-181.

PROKŠ, Petr: První světová válka a velmocenské plány Rakousko-Uherska (1914 – 1918). In: Moderní dějiny 14. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006, s. 51-79.

RAJLICH, Jiří, zprac.: Byl jsem mechanikem hejtmana Brumowskiho : Ze vzpomínek Františka Šimka na jeho službu u letecké setniny Flik 41J na italské frontě roku 1918. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 2 (2006), s. 92-111 : fotogr., tabl.

VÖRÖS, László: Premeny obrazu Slovákov v maďarskej hornouhorskej regionálnej tlači v období rokov 1914 – 1918. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 3 (2006), s. 419-450.

* * *

MAREK, Vladimír: Na Sibíři bojovali za Prahu : Československé legie v Rusku představovaly nejvýznamnější složku naší zahraniční armády v 1. světové válce. In: A-report. – Roč. 17, č. 11 (2006), s. 24-25 : fotogr.

ŠIMŮNEK, Pavel: Pamětní medaile pluků československých legií ve Francii. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 4, č. 1 (2006), s. 62-63 : fotogr.

1918 – 1939

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav: Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938 / Odp. red.: Čadil, Jan – Praha : Libri, 2006. – 767 s. : fotogr., tabl., lit.

HOFFMANN, Camill: Politický deník 1932 – 1939. Praha : Pražská edice, 2006, 239 s. (čs.-nemecké vzťahy)

LÁŠEK, Radan: Jednotka určení SOS : díl první. Praha : Radan Lášek – Codyprint, 2006. – 302 s.. fotogr., lit.

ROMSICS, Ignác: Trianonská mierová zmluva / Z maď. prel.: Borbášová, Katarína – Bratislava : Kalligram, 2006. – 236 s. : mp., lit.

Stosunki polsko-czechoslowackie 1932 – 1939 w relacjach dyplomatów II Rzeczypospolitej / Opracował: Nowinowski, Slawomir Z. – Łódź : 2006. – 181 s., príl.

STRAKA, Karel: Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky : Vojenský ústav vědecký v letech 1936 – 1938 / Odp. red.: Merhautová, Vladimíra; Kašáková, Eva – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006. – 95 s. : fotogr., lit.

ZÜCKERT, Martin: Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität. Die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik – München : R. Oldenbourg Verlag, 2006. – 354 s., pram. a lit., reg.

* * *

ARPÁŠ, Róbert: HSEL a amnestia Vojtecha Tuku v roku 1937. In: Studia Historica Nitriensia 13. / Ed.: Wiedermann, E. – Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2006, s. 151-157.

BYSTRICKÝ, Valerián: Problém záruk bezpečnosti Česko-Slovenska po Mníchovskej

dohode. In: Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století / Eds.: Beneš, Zdeněk; Kováč, Dušan; Lemberg, Hans. – Ústí nad Labem : Albis International, 2006, s. 171-193.

BYSTRICKÝ, Valerián – PÍSECKÁ, Barbara: Žilinská dohoda 6. oktobra 1938. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 77-108.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Organizácia a činnosť Československej vojenskej spravodajskej služby v rokoch 1919 – 1939. In: Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc. / Ferenčuhová, Bohumila a kol. – Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 80-97.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Postavenie a profesionálny rast slovenských dôstojníkov v československej brannej moci v rokoch 1920 – 1939. In: Vojenská osveta, 2006, s. 58-68.

KÁRPÁTY, Vojtech: Niekoľko poznámok k aktivitám Národnej obce fašistickej na východnom Slovensku. In: Annales Historici Presovienses 6 / Zost.: Pekár, Martin; Derfiňák, Patrik – Prešov : Universum pre Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 373-384.

LACKO, Martin: Piešťany na prelome autonómie a samostatnosti (1938/1939). In: Historické rozhľady III. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Martin; Varšo, Ivan – Trnava : Vyd. Michala Vaška, 2006, s. 311-333.

MAJERIKOVÁ, Milica: Poľský záujem o Slovensko od Mníchova po vypuknutie druhej svetovej vojny. In: Historické rozhľady III. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Martin; Varšo, Ivan – Trnava : Vyd. Michala Vaška, 2006, s. 169-183.

PAVEL, Jan: Vojenská správa a súkromý sektor v období prvej republiky. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 21-30 : fotogr., tabl.

PRIDALA, Michal: Obdobie mníchovskej krízy v umelecky stvárnených spomienkach Michala Pridalu. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 99-122.

SKŘIVAN, Aleš: K otázce vývozu Zbrojovky Brno a Škody Plzeň do Číny v meziválečném období. In: Slovanský přehled. – Roč. 92, č. 2 (2006), s. 183-201.

STRAKA, Karel: Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojní průmysl v letech 1936 – 1938. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 2 (2006), s. 4-24 : fotogr., tabl.

STRAKA, Karel: Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929 – 1938 a příčiny jejich nezdaru. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 4 (2006), s. 4-19 : fotogr.

* * *

MAREK, Vladimír: Bojovali, ale i reprezentovali : Nejlepší jezdcí byli za první republiky soustředěni ve Vojenském jezdeckém učilišti a v bojových jezdeckých plucích. In: A-report. – Roč. 17, č. 6 (2006), s. 26-27 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Brána ke generálským hvězdám : Počátkem listopadu uplyne osmdesát pět let od založení prestižní prvorepublikové Válečné školy. In: A-report. – Roč. 17, č. 22 (2006), s. 34-35 : fotogr.

PETRUF, Pavol: Muž, ktorý žiadal činy : Návšteva maršala Focha v Československu v máji 1923. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2006), s. 31-33 : fotogr.

STEHLÍK, Milan: Tragédia, o ktorej sa málo vie 1.-2. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 9 – 10 (2006), s. 10 : fotogr. /marec 1939, Spišská Nová Ves/

ŠEPTÁK, Miroslav: Jednání československé diplomacie s Německem v letech 1936 – 1937. In: Historický obzor. – Roč. 17, č. 1/2 (2006), s. 31-41.

ŠVANDA, Petr: Tragické letecké havárie na Slovensku v rokoch 1933 – 1935. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 10 (2006), s. 74-76 : fotogr.

ZAVADIL, Radomír: Obrněný automobil vz. 30 a rozvegovský incident. In: ATM – Armádní technický magazín. – Roč. 4, č. 2 (2006), s. 57-59 : fotogr. /Podkarpatská Rus, r. 1939/

1939 – 1945

BAKA, Igor: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006. – 191 s. : fotogr., pram. a lit., resumé

BEEMAN, Lyman Arpin: Denník : The Diary : Autentický denník stíhacieho pilota z II. svetovej vojny : The authentic Diary of the fighter pilot from WW II / Z angl. prel.: Ušiak, Peter – Banská Bystrica : Press group, s.r.o., 2006. – 123 s. : fotogr. /záp. Slovensko, 15. USAF/

BROŽ, Miroslav: Hrdinové od Sokolova : 1. čas. samostatný polní prapor. 2. dopl. a rozš. vyd. Praha : MO ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2006. – 529 s. : fotogr., obr. príl.

BURSA, Stanislav – ANĎAL, Jozef: Letka 13 (Slow.) / JG 52 v obrazoch – in pictures 1940 – 1944. HT model špeciál No. 912. Poprad : HT model, 2006. – 78 s. : fotogr.

ĎURICA, Milan S.: Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil. Bratislava : Lúč, 2006. – 592 s.

HESS, Alexander: Byli jsme v bitvě o Anglii : Českoslovenští stíhači v RAF. Věnováno druhům od „310“, kteří se již nedočkají – 3. vyd. Praha : Naše vojsko, 2001. – 110 s. : fotogr.

HRADSKÁ, Katarína: Život v Bratislave 1939 – 1945. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2006. – 174 s. : fotogr.

JABLONICKÝ, Jozef: Samizdat o odboji II. : Štúdie a články. Bratislava : Kalligram, 2006. – 710 s. : reg.

KOVÁČ, Dušan: Bratislava 1939 – 1945. Mier a vojna v meste. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2006. – 190 s. : fotogr.

KUDRNA, Ladislav: Českoslovenští letci ve Velké Británii a válečné fenomény prostředí, společenských struktur, válečného času, morálky, věkové hranice a zabíjení / Odp. red.: Hlaváček, Libor – Praha : Naše vojsko, 2006. – 163 s. : fotogr., tabl., pram. a lit.

LACKO, Martin – TESÁREK, Pavel: 1. východomošlimský pluk SS na Slovensku (október 1944 – február 1945). Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2006. – 145 s. : reg., obr. príl.

LACKO, Martin, zost.: Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944. Z prameňov k dejinám 1. Slovenskej republiky 1939 – 1945, II. diel – Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2006. – 201 s., obr., reg.

PROCHÁZKA, Ivan: Dunkerque. Válečný deník Československé samostatné obrněné brigády (říjen 1944 – květen 1945) / Odp. red.: Polívka, Michal – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006. – 204 s. : fotogr., mp., tabl.

RAJLICH, Jiří: Za Boha a národ : Stíhací esa slovenských Vzdušných zbraní ve 2. světové válce / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2006. – 239 s. : fotogr.

SCHVARC, Michal: Sicherheitsdienst a Slovensko v rokoch 1938 – 1944. (Od autonómie po Povstanie). Slovenský štát vo vybraných správach SD od jesene 1943 do septembra 1944 : Der Sicherheitsdienst und die Slowakei zwischen 1938 und 1944. (Von Autonomie bis Aufstand). Der slowakische Staat in ausgewählten SD-Berichten von Herbst 1943 bis

September 1944. Bratislava : SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2006. – 460 s. : dok., lit., reg.

STANISLAV, Ján – TÓTH, Dezider, zost.: Zjednocovanie antifašistických síl na Slovensku v roku 1943. Vznik a činnosť ilegálnej SNR : Zborník Múzea SNP. Zborník z odborného seminára. Banská Bystrica : Trian pre Múzeum SNP v Banskej Bystrici, 2006. – 180 s. : fotogr.

Obsah: *Stanislav, Ján*: Päťdesiat rokov Múzea Slovenského národného povstania, s. 3-9; *Fremal, Karol*: Edičná činnosť Múzea SNP v Banskej Bystrici po roku 1989, s. 11-23; *Fremal, Karol*: Zjednocovanie ľavicových smerov v slovenskom hnutí odporu a ich vplyv na vytvorenie ilegálnej Slovenskej národnej rady, s. 27-34; *Syrný, Marek*: Formovanie demokratickej strany v odboji a v Povstaní, s. 35-42; *Baranová, Daniela*: Evanjelickí antifašisti v odbojových skupinách, s. 43-48; *Varinský, Vladimír*: Odbojové ambície prof. T. Kolakoviča a rodiny, s. 49-67; *Katreba, Zoltán*: Vojnové nasadenie slovenskej armády v roku 1943 – koniec aktivity – začiatok pasivity či rezignácie?!, s. 69-75; *Lacko, Martin*: K otázke dezercii príslušníkov Zaistovacej divízie v roku 1943, s. 77-82; *Cséfalvay, František*: K začiatkom partizánskeho hnutia na Slovensku, s. 83-89; *Šmigel, Michal – Mičko, Peter*: Ukrajinskí azyľanti v povstaleckom priestore v roku 1944, s. 91-987; *Martuliak, Pavol*: Podiel slovenských hospodárskych družstiev na protifašistickom odboji a SNP, s. 99-103; *Korim, Vojtech*: Mýty a reality domáceho komunistického odboja, s. 105-110; *Holák, Martin*: Karol Sidor a druhý zahraničný odboj (1939 – 1943), s. 111-121; *Kázmerová, Ľubica*: Diplomatické aktivity Karola Sidora, s. 123-129; *Ševčíková, Mária*: Ilegálna povstalecká Slovenská národná rada, s. 131-136; *Odrobiňáková, Jana*: Slobodný slovenský vysielateľ a orgány SNP, s. 137-144; *Kárpáty, Vojtech*: Reakcie ľudáckej tlače na SNP, s. 145-151; *Schvarc, Michal*: Reakcie tlače Deutsche Partei na Povstanie, s. 153-165; *Alberty, Július*: Výučba dejepisu – SNP v učebniciach a v praxi, s. 167-174.

ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter: Evakuácia v znamení úteku. (Utečenci z Ukrajiny a Poľska na Slovensku v roku 1944). Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied UMB, 2006. – 119 s. : pram. a lit.

ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter, ed.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V. (Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944 – 1945). Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2006. – 356 s.

Obsah: *Fremal, Karol*: Slovenská republika po 29. auguste 1944, s. 7-14; *Podolec, Ondrej*: Až do poslednej chvíle... (Činnosť vlády Štefana Tisu), s. 15-31; *Arpáš, Róbert*: Slovenská otázka v odboji, s. 32-41; *Koutek, Ondřej*: Činnosť londýnskej vládnej delegácie na slovenskom povstaleckom území, s. 42-53; *Medvecký, Matej*: Ústredňa štátnej bezpečnosti a prípravy SNP, s. 54-62; *Plachý, Jiří*: „Mrzli jsme a Šverma kecal o VŘSR...“ (Reflexe porážky SNP v pamätiach náčelníka štábu dělostřelectva 2. československé samostatné paradesantní brigády kpt. Tomáše Sedláčka, s. 63-68; *Uhrin, Marián*: Bojové akcie 2. partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika v roku 1944, s. 69-82; *Schvarc, Michal*: Z anonymity k oficialite – organizácia Sicherheitsdienstu na Slovensku v rámci Pohotovostnej skupiny H Sipo a SD, s. 83-95; *Galezowski, Marek*: Sovietske partizánske hnutie na poľskom území počas II. svetovej vojny v poľskej historiografii po roku 1989, s. 96-103; *Lacko, Martin*: Otázky okolo sovietskeho partizánskeho hnutia, s. 104-111; *Gniazdowski, Mateusz*: Skupina gen. Stefana Hubického na Slovensku (1944 – 1945), s. 112-122; *Hrodek, Dominik*: Česi a Slováci ve východní armádě. Příběhy východní fronty. (Příspěvek k otázce identity a každodennosti vojáků československé východní armády), s. 123-134; *Mičko, Peter – Martuliak, Pavol*: Utečenecký prúd z Generálneho gubernátu na Slovensku a tranzitná preprava Kaminského

brigády (RONA) v auguste 1944, s. 135-146; *Mičko, Peter – Chladná, Zuzana*: Hospodárska situácia Slovenska v rokoch 1944 – 1945, s. 147-157; *Hallon, Ludovít*: Arizácia a komerčné banky v poslednom období existencie Slovenskej republiky, s. 158-169; *Sabol, Miroslav*: Elektrifikácia v poslednom období existencie Slovenskej republiky (1939 – 1945), s. 170-179; *Pecník, Marcel*: Vybrané problémy slovenského peňažníctva v rokoch 1944 – 1945, s. 180-190; *Sokolovič, Peter*: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 191-201; *Hetényi, Martin*: Bombardovanie mesta Nitra a okolia 1944 – 1945, s. 202-214; *Janas, Karol*: Zánik Zaistovacieho tábora pre Cigánov v Dubnici nad Váhom, s. 215-219; *Karcol, Marián*: Deportácie Židov z Oravy v rokoch 1944 – 1945, s. 220-228; *Majeriková, Milica*: Slovensko-poľský spor o Spiš a Oravu, s. 229-237; *István, Janek*: Pokus ministerského predsedu Miklósa Kállayho o zorganizovanie spoločného vystúpenia z vojny s vedúcimi predstaviteľmi Slovenska v roku 1943, s. 238-258; *Holák, Martin*: Piešťanský zjazd mladej ľudáckej generácie (14. 1. 1945), s. 259-270; *Borza, Peter*: Gréckokatolícka cirkev na Slovensku a prechod frontu v rokoch 1944 – 1945, s. 271-277; *Pekár, Martin*: Pomery na východnom Slovensku v posledných mesiacoch existencie ľudáckeho režimu, s. 278-292; *Šmigel, Michal*: Hnutie za pričlenenie severovýchodných okresov Slovenska k ZSSR (1944 – 1945). Mýty či realita?, s. 293-307; *Syrný, Marek*: Formovanie stranícko-politického systému na oslobodenom území Slovenska, s. 308-316; *Šišjaková, Jana*: Bytča na prelome dvoch epoch (1944 – 1945/46), s. 317-329; *Bôbová, Mária*: PhDr. František Hrušovský: obraz rokov 1944 – 1945, s. 330-336; *Hronček, Pavel*: Tunely na železničnej trati Brezno – Tisovec – Slavošovce vybudované v období Slovenskej republiky (1939 – 1944) a ich súčasné miesto v krajine, s. 337-348.

ŠOLC, Jiří: Osudná rozhodnutí : Kapitoly z historie československého odboje v letech 1939 – 1945 / Odp. red.: Konečný, Vratislav – Praha : Naše vojsko, 2006. – 223 s. : fotogr.

ŠUMICHRAST, Peter: Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943 / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2006. – 270 s. : fotogr., prehľady, pram. a lit.

* * *

BOBÁK, Ján: Moskovská misia ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša v roku 1944. In: Historický zborník 16, č. 1-2 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2006, s. 101-156.

BYSTRICKÝ, Jozef: Slovenská armáda v plánoch československého ministerstva národnej obrany v Londýne v rokoch 1943 – 1944. In: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. / Zost.: Pešek, Jan a kol. – Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 18-32.

BYSTRICKÝ, Jozef: Słowacy na polach bitew drugiej wojny światowej. In: Druga wojna światowa w 60 lat po zakończeniu i jej konsekwencje. Międzynarodowa konferencja naukowa Dukla, 27 kwietnia 2005, Muzeum Historyczne – Pałac w Dukli. Krosno : Ruthenus, 2006, s. 45-73.

BYSTRICKÝ, Jozef: Vojenské a politické aspekty pomoci západných spojencov Slovenskému národnému povstaniu. In: Powstanie Warszawskie i Słowackie Powstanie Narodowe – cienie alianckiej pomoci. – Rzeszów 2006, s. 36-51.

BYSTRICKÝ, Jozef: Vojenský príspevok Slovenska k vojnovému úsiliu nacistického Nemecka v poslednom roku druhej svetovej vojny. In: Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období / Zost.: Barnovský, Michal; Kodajová, Daniela. – Bratislava : AE Press, 2006, s. 9-25.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: Ruská otázka v politických názoroch na Slovensku

1941 – 1943. In: Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2006, s. 71-88.

FREMAL, Karol: Ladislav Novomeský v slovenskom hnutí odporu v rokoch druhej svetovej vojny. In: Laco Novomeský – kultúrny politik, politik v kultúre. – Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2006, s. 40-55.

HALLON, Ludovít: Úloha komerčných bánk v arizácii na Slovensku 1939 – 1945. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 4 (2006), s. 591-606.

HETÉNYI, Martin: K niektorým aspektom situácie na slovensko-maďarskom pohraničí 1938 – 1945. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 20-43.

HLAVINKA, Ján – SCHVARC, Michal: Masová vražda na poli Krტიčná pri Brezne. Jeden zo zločinov Einsatzkomanda 14 koncom roku 1944. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 2 (2006), s. 84-88 : tabl.

IVANIČKOVÁ, Edita: Postoj britskej vlády k obnoveniu Československa a vplyv Edvarda Beneša. In: Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století / Eds.: Beneš, Zdeněk; Kováč, Dušan; Lemberg, Hans. – Ústí nad Labem : Albis International, 2006, s. 231-255.

JANEK, István: Alternatíva slovenského kráľovstva v 20. storočí : Monarchia pod vládou Koburgovcov – plán z roku 1941. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 11-12 : fotogr.

JANEK, István: Pokus ministerského predsedu Miklóse Kállayho o zorganizování spoločného vystoupení z války s vůdci Slovenska v letech 1943 – 1945. In: Slovanský přehled. – Roč. 92, č. 4 (2006), s. 533-551.

KLAMKOVÁ, Hana: Přehledy bádání a historiografických diskusí : Holokaust slovenských Židov: interpretácie v slovenskej historiografii. In: Český časopis historický. – Roč. 104, č. 2 (2006), s. 364-374.

KOPECKÝ, Milan: Stavby a bojová činnosť čs. samostatného ženijního praporu 1 (10. leden – 15. květen 1945). In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 2 (2006), s. 46-64 : fotogr., tabl.

KOPECKÝ, Milan, zprac.: Stránky z Válečného denníku I. oddílu dělostřeleckého pluku 1. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 102-107.

LACKO, Martin: Dočasne pod Wehrmachtom: Slovenský delostrelecký pluk 31 na východnom fronte (február – júl 1942). In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 3 (2006), s. 503-520.

LACKO, Martin: Situačné hlásenia zo slovenských okresov za december 1943. In: Historické rozhľady III. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Martin; Varšo, Ivan – Trnava : Vyd. Michala Vaška, 2006, s. 345-371.

LACKO, Martin: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 87-99.

LACKO, Martin, ed.: Denník Vincenta Lofaja – príslušníka 2. technickej divízie v Taliansku v roku 1945. – In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 126-133.

LEIKERT, Jozef: Spolupráca so študentmi v československej zahraničnej armáde. In: Juraj Slávik Neresnický – od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969) / Michálek, Slavomír a kol. – Bratislava : Prodam, 2006, s. 226-249.

MARJINA, Valentina Vladimirova: ZSSR a Slovenské národné povstanie v roku 1944. In: Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období / Zost.: Barnovský, Michal; Kodajová, Daniela – Bratislava : AE Press, 2006, s. 26-35.

MEDVECKÝ, Matej – HOLÁK, Martin: Denník Dr. Štefana Tisu. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 4 (2006), s. 48-70.

- MEDVECKÝ, Matej:** Vznik Ústredne štátnej bezpečnosti. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 2 (2006), s. 24-35.
- MIČIANIK, Pavel:** Slovenská zaistovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 43-65 : fotogr.
- MIČIANIK, Pavel:** Slovenský delostrelecký pluk 31 v druhej bitke o Charkov. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 43-70 : fotogr.
- MIČKO, Peter:** Vplyv nemeckého kapitálu na slovenský drevársky a papierenský priemysel v rokoch 1939 – 1945. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 2 (2006), s. 245-272.
- MICHÁLEK, Slavomír:** Československý protifašistický odboj v USA v rokoch 1939 – 1941
In: Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2006, s. 13-34.
- NĚMEČEK, Jan:** Ke vzťahům Milana Hodži a Edvarda Beneše za 2. světové války. In: Milan Hodža a integrácia strednej Európy / Zost.: Pekník, Miroslav – Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2006, s. 93-99.
- NĚMEČEK, Jan:** Ve vedení československého zahraničního odboje v Paříži. In: Juraj Slávik Neresnický – od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969) / Michálek, Slavomír a kol. – Bratislava : Prodam, 2006, s. 201-214.
- NĚMEČEK, Jan:** Vedení československého zahraničního odboje v Londýně. In: Juraj Slávik Neresnický – od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969) / Michálek, Slavomír a kol. – Bratislava : Prodam, 2006, s. 215-225.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana:** Příprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 90-98.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana:** Příprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 109-125.
- PECINA, Jozef:** Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942 – 1943 : (Od Rostova po ústup na Krym). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 57-76.
- PEKÁR, Martin:** Výber dokumentov k rómskej otázke na východnom Slovensku v rokoch 1942 – 1945. In: Annales Historici Presovienses 6 / Zost.: Pekár, Martin; Derfiňák, Patrik – Prešov : Universum pre Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 309-331.
- PETRUŠ, Pavol:** K niektorým otázkam politických vzťahov medzi československou exilovou vládou v Londýne a Slobodným Francúzskom v rokoch 1940 – 1944. In: Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2006, s. 57-69.
- RAJLICH, Jiří:** Nadporučík letectva Jiří Král : Zakladatel a první velitel čs. vojenské jednotky v Polsku. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 74-90 : fotogr.
- RAJNOHA, Štefan:** Moja vojnová cesta. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 6.
- RODÁK, Jozef:** Skutki wojny na obszarze wschodniej Słowacji. In: Druga wojna światowa w 60 lat po zakończeniu i jej konsekwencje. Międzynarodowa konferencja naukowa Dukla, 27 kwietnia 2005, Muzeum Historyczne – Pałac w Dukli. Krosno : Ruthenus, 2006, s. 221-228.
- RYCHLÍK, Jan:** Slovenské národné povstanie v správach chorvátskeho diplomata. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 2 (2006), s. 315-352.
- SEGEŠ, Dušan:** Kontakty Milana Hodžu s poľskou exilovou vládou v rokoch 1939 – 1944.

In: Milan Hodža a integrácia strednej Európy / Zost.: Pekník, Miroslav. – Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2006, s. 110-120.

SEGEŠ, Dušan: Pozadie uznania československej dočasnej vlády a slovenská otázka v kalkuláciách zahraničnej politiky poľskej exilovej vlády v rokoch 1939 – 1940. In: Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2006, s. 35-56.

SCHVARC, Michal: Konflikt vedenia Deutsche Partei a nemeckého vyslanectva v Bratislave na prelome rokov 1940 – 1941. In: Historický zborník 16, č. 1-2 / Zost.: Bobák, Ján. – Martin : Matica slovenská, 2006, s. 81-100.

SCHVARC, Michal: Návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho na Slovensku 22. – 25. októbra 1939 v spravodajstve Kuna Goldbacha. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 77-87.

SCHVARC, Michal: Vývoj a zmeny organizačnej štruktúry Deutsche Partei 1938 – 1945. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 3 (2006), s. 471-502.

ŠOLC, Jiří: Technické vybavení operační skupiny Antropoid. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 31-39 : obr.

ŠUMICHRAS, Peter: Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 88-107.

Vincenc Kaizer. Deník ze zasazení ve Vládním vojsku v Itálii 7. února – 4. srpna 1945 / Zprac.: Jakl, Tomáš; Kratochvíl, Vlastimil – In: Historie a vojenství. Roč. 55, č. 4 (2006), s. 101-110 : fotogr.

VOLOSTNOVA, Natália V.: O čom rozprávajú pramene. In: Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období / Zost.: Barnovský, Michal; Kodajová, Daniela – Bratislava : AE Press, 2006, s. 36-43 /zahraničná pomoc SNP/.

ZAVACKÁ, Marína: Hrdinské vlčatá – oficiálne detské vzory rokov 1939 – 1944. In: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. / Pešek, Jan a kol. – Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 33-41.

* * *

BURSA, Stanislav – SÚDNY, Boris: Náhodný zostrel. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. – Roč. 13, č. 63 (2006), s. 8-11 : fotogr. /Rudolf Božík, okolie Bratislavy, r. 1944/

DRAGŮŇ, Stanislav: Izidor Koso – vplyvný muž prvej Slovenskej republiky. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 9-10 (2006), s. 50-52 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: Ján Lichner, politik a odbojár. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 4 (2006), s. 8

GAJDOŠ, Milan: Jedinečnosť gen. J. Goliana v našich dejinách 1. – 12. In: Bojovník. Roč. 51, č. 4 – 15 (2006), s. 10, 4, 10, 10, 4, 4, 10, 10, 4, 4, 10, 10 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: Mirko Vesel. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 18 (2006), s. 10.

HALAJ, Dušan, sprac.: Z histórie spoločného boja proti fašizmu : George Barazer de Lannurien 1.-2.; Albert Leroy; Pierre Cornebois 1.-2.; Marcel Tarriére; Karol Pajer; Gérard Catteau; Roger Camberlyn; André Jean Gerverun; André Poisson; Lucien Pillaud. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 1 – 2, 6, č. 8 – 9, 14 – 19 (2006), s. 4 : fotogr.

CHREBET, V.: Priviedol do Povstania tristo mužov. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 7 (2006), s. 4 : fotogr. /part. jednotka Major, František Ninis /

KOVÁČOVÁ, Viera: Svedectvo hrôz. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 18 (2006), s. 8 : fotogr. / Kalište/

KROPILÁK, Eugen: Osobnosť SNP – prof. Dr. Ing. Miloš Marko. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 23 (2006), s. 10.

- KUCHTIAK, Ignác:** Jediným liekom bol hypermangán : 7. ročník po stopách transportu partizánskej nemocnice. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 7 (2006), s. 10.
- MAJER, Petr:** Kapitán v.v. Leo Klas – veterán druhej svetovej vojny. In: Vojenské rozhledy. – Roč. 15 /47/, č. 2 (2006), s. 190-191 : fotogr. /čs. 11. peší prápor-východný/
- MAJER, Petr:** Plukovník v.v. Miroslav Liškutin, DFC – veterán druhej svetovej vojny, pilot 312. perutě RAF. In: Vojenské rozhledy. – Roč. 15 /47/, č. 4 (2006), s. 165-166 : fotogr.
- MAJER, Petr:** Příběh „obyčejného“ vojáka : Generál Josef Hercz přeplaval v záchraném člunu z ostrůvku Camilloni na Krétu. In: A-report. – Roč. 17, č. 3 (2006), s. 26-27 : fotogr.
- MILDEOVÁ, Zuzana:** Povstalec s dušou poeta. In: Obrana. – Roč. 14, č. 12 (2006), s. 34-35 : fotogr. /Imrich Gibala/
- NAĎOVIČ, Svetozár:** Hrdina z „parabrigády“. In: Obrana. – Roč. 14, č. 5 (2006), s. 37 / Viktor Naď, 2. čs. spd brigáda/
- NAĎOVIČ, Svetozár:** Padol prvý. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 8 (2006), s. 6 : fotogr. /Viktor Naď, 2. čs. spd brigáda/
- PAULIAK, Ervín:** Starý vojak neumiera, iba odchádza... In: Bojovník. – Roč. 51, č. 26 (2006), s. 8 : fotogr. /Egyd Pepich/
- PILEK, Štefan:** Žena – hrdinka v protifašistickom odboji. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 13 (2006), s. 4 : fotogr. /1. čs. part. brigáda M. R. Štefánika, Elena Kučerová/
- PITKA, Karol:** Protipovstalecká teroristická činnosť 1.-2. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 3 – 4 (2006), s. 4 / Edelweiss, Ladislav Nižňanský/
- PODOLEC, Ondrej:** Privilegovaní, rešpektovaní a trpení... Národnostné menšiny na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 22-24 : fotogr.
- RAJLICH, Jiří:** František Fajtl (1912 – 2006). In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 4 (2006), s. 144-147 : fotogr.
- RAJLICH, Jiří:** Na všech frontách : Generálporučík v.v. Ing. František Fajtl (20. 8. 1912 – 4. 10. 2006). In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 11 (2006), s. 12-15 : fotogr.
- RJABIK, Michal:** Kto bol vedúcou silou v protifašistickom hnutí na Slovensku? In: Bojovník. – Roč. 51, č. 3 (2006), s. 8 : fotogr.
- SAMEK, Vladimír:** Zomrel Gabčíkov druh. In: Obrana. – Roč. 14, č. 7 (2006), s. 40 : fotogr. /Pavel Bock/
- SEMANCO, Emil:** Slávny seržant z jarabinskej matriky : Michal Strenk velil hliadke, ktorú zväčnili na najväčšom vojenskom pomníku. In: Verejná správa. – Roč. 61, č. 10 (2006), s. 26-27 : fotogr.
- SLIAČAN, Ján:** Slovenský generál žije v USA. Bratia Skalinovci z Gemera – aktívni účastníci boja proti nacizmu a fašizmu. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 26 (2006), s. 2.
- STEHLÍK, Milan:** Bombardovanie letiska v Piešťanoch. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 23 (2006), s. 8 : fotogr.
- STEHLÍK, Milan:** Ešte k článku o bombardovaní Spišskej Novej Vsi. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 18 (2006), s. 10.
- ŠKOREC, Ján:** Hlinkova garda – zločinný nástroj 1.-2. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 17 (2006), s. 10.
- ŠUMICHRASŤ, Peter:** Odišiel priateľ mrakov (genpor. v.v. Ing. František Fajtl, 20. 8. 1912 – 4. 10. 2006). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 153-156.
- VITKO, Pavol:** Väzenie pre víťaza vojny. In: Obrana. – Roč. 14, č. 4 (2006), s. 34-36 : fotogr. /Antonín Petrák/

VITKO, Pavol: Vo Veľkej Británii zomrel plk. P. Bock. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 15 (2006), s. 11 : fotogr.

ZAVACKÁ, Katarína: Slovenský štát a sviatok práce : Oslavy 1. mája na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 3 máj/jún (2006), s. 7-9 : fotogr.

1945 – 1993

BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – ŠACH, Jan: Československá armáda v prvém poválečném desetiletí květen 1945 – květen 1955 : Historie československé armády 6. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2006. – 197 s. : fotogr., tabl., pram. a lit.

HANÁK, Milan: V pilotním výcviku 1947 až 1949. Nevojice : Jakab, 2006. – 80 s. : fotogr.

HANZLÍK, František – VONDRÁŠEK, Václav: Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945 – 1948. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2006. – 399 s. : fotogr., dok., pram. a lit.

IRRA, Miroslav: Československé vojenské letectvo 1945 – 1950. Díl I. Organizační vývoj a personální výstavba / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2006. – 825 s. : fotogr., zoznamy, pram. a lit.

IRRA, Miroslav: MiG-15. „Patnáctka“ Letoun MiG-15 v čs. vojenském letectvu v letech 1951 – 1983, 1. díl : „Fifteen“ MiG-15 in Czechoslovak Air Force 1951 – 1983, Vol. 1 / Přel.: Mikolášik, Ondrej, kresby: Válka, Zbyněk – Nevojice : Jakab, 2006. – 104 s. : fotogr., nákr.

JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena: Železná opona : Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948 – 1989. Praha : Nakl. Miloš Uhlíř – Baset, 2006. – 161 s. : fotogr., 1 CD: Železná opona. Česko-bavorská hranice 1948 – 1989.

KORÍNEK, Otakar: Pozývací list 1968. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2006. – 109 s.

POLIŠENSKÁ, Milada: Čechoslováci v Gulagu a československá diplomacie 1945 – 1953 / Odp. red.: Čadil, Jan – Praha; Bratislava : Libri; Ústav pamäti národa, 2006. – 510 s. : tabl., lit.

ZÍDEK, Petr: Československo a francouzská Afrika 1948 – 1968. Praha : Libri, 2006. – 247 s. : medailóny, pram. a lit., res.

* * *

HALCZAK, Bohdan – ŠMIGEL, Michal: Činnosť oddielu UPA „Smyrnyj“ na poľsko-slovenskom pohraničí v kontexte ukrajinského povstania v juhovýchodnom Poľsku (1945 – 1948). In: Annales Historici Presovienses 6 / Zost.: Pekár, Martin; Derfiňák, Patrik – Prešov : Universum pre Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 217-235.

JANEČEK, Pavel: Československo-korejské vzťahy v dobe korejskej války 1950 – 1953. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 3 (2006), s. 34-48 : fotogr., tabl.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Povojnová obnova Svidníckeho okresu v rokoch 1945 – 1948. In: Annales Historici Presovienses 6 / Zost.: Pekár, Martin; Derfiňák, Patrik – Prešov : Universum pre Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 236-255.

MÍČKO, Peter: Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) na Slovensku v roku 1946. In: Annales Historici Presovienses 6 / Zost.: Pekár, Martin; Derfiňák, Patrik – Prešov : Universum pre Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 198-216.

PELIKÁN, Jan: Jugoslávie a počátek pražského jara (leden – březen 1968). In: Slovanský přehled. – Roč. 92, č. 4 (2006), s. 567-590.

PIOTROWSKI, Paweł: Účast polské armády na intervenci v Československu. In: Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Varšava, 4. – 5. září 2003. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Dokořán, 2006, s. 139-155.

SIVOŠ, Jerguš: Systém prevýchovy v pracovnom tábore v Novákoch (1945 – 1951). In: Historický zborník 16, č. 1-2 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2006, s. 57-68.

ŠTAIGL, Jan: Pokus o reformu v armáde v roku 1968. In: Vojenská osveta. – 2006, s. 82-96.

ŠTAIGL, Jan: Slovenské národné jednotky v čs. armáde po druhej svetovej vojne: In: Vojenská osveta, 2006, s. 69-81.

ŠTEFANSKÝ, Michal: Soviet Impact on the Czechoslovak Armed Forces. In: Multinational Operations, Alliances and International Military Cooperation. Past and Future. Proceedings of the Fifth Workshop of the Partnership for Peace Consortium 's Military History Working Group Vienna, Austria 4 – 8 April 2005. – Washington D.C. : Center of Military History USA, 2006, s. 93-100.

VALIŠ, Zdeněk: Bez rozsudku (Vojenský likvidační tábor Mírov). In: Vojenské rozhledy. – Roč. 15 /47/, č. 2 (2006), s. 165-189, příl.

WENZKE, Rüdiger: NDR a její Národní lidová armáda během krize v Československu 1968 / Z něm. přel.: Láník, Jaroslav. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 3 (2006), s. 4-22 : fotogr., mp.

ZÍDEK, Petr: Československo v konžské krizi 1959 – 1961. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 3 (2006), s. 23-33 : fotogr.

* * *

AMBROŽ, Svatomír, sprac.: Nebezpečné dozvuky vojny. Odmínovanie na východnom Slovensku : Spomienky Václava Pátka. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 10 (2006), s. 3.

BARNOVSKÝ, Michal: Neúspešný pokus o zmenu. Maďarská revolúcia roku 1956 a Slovensko. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 13-15 : fotogr.

ČEJKA, Petr: Plán plná hedvábí. Od jednoho z největších cvičení výsadkových vojsk na našem území Vltava 66 uplynulo čtyřicet let. In: A-report. – Roč. 17, č. 23 (2006), s. 40-45 : fotogr.

MÁČE, Jan: Československé letectvo po roce 1945 : 1. Poválečná obnova; 2 – 3. Britské letouny u nás. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 4, č. 1 – 3 (2006), s. 40-43, 42-45, 48-51 : fotogr.

MAREK, Vladimír: První a pak dlouho nic : Historie misí OSN bývalé Československé lidové armády je ve srovnání se současností velice skromná. In: A-report. – Roč. 17, č. 11 (2006), s. 14-15 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Zvítězili díky naší pomoci. Českoslovenští vojáci vycvičili stovky Izraelců a sehráli tak významnou roli při vzniku státu Izrael. In: A-report. – Roč. 17, č. 19 (2006), s. 34-35 : fotogr.

MATOULEK, Jaroslav: Dvě téměř zapomenutá výročí : První let čs. pilota na proudovém letounu. První let proudového letounu v ČSR s čs. pilotem. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 10 (2006), s. 20-25 : fotogr.

1993 – 2006

Doktrína na podporu velenia a riadenia, zabezpečenia spojenia, spracovania a prenosu informácií počas operácií SVD 60 (B). Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 57 s.

Doktrína plánovania vojenských operácií SVD 50 (B). Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 50 s. : grafy.

Doktrína Pozemných síl Ozbrojených síl Slovenskej republiky (B). Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 92 s.

Doktrína pre plánovanie a vedenie spoločných operácií SVD 30 (B). Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 132 s. : tabl.

Doktrína pre spravodajskú podporu a elektronický boj v spoločných operáciách SVD 20 (B). Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 71 s.

Doktrína síl výcviku a podpory VDSVaP (B). Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 43 s. : grafy.

Logistická doktrína Ozbrojených síl Slovenskej republiky SVD 40 (B). Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 143 s.

LUPTÁK, Ľubomír a kol., eds.: Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005 – 2006. Bratislava : Odbor bezpečnostnej a obrannej politiky MO SR, 2006. – 862 s. : glosár, reg., mp. príl.

Ročenka Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2005. / Zost. a red. sprac.: Dolinay, Ján – Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2006. – 234 s. : fotogr., grafy, tabl., fotogr. príl.

Rozpočet MO SR na rok 2006 v číslach, faktoch a grafoch. Defence Budget for 2006 in Figures, Facts and Graphs / Zost.: Vetrešin, Peter a kol.; zodp. red.: Dolinay, Ján – Bratislava : Komunikačný odbor MO SR, 2006. – 31 s. slov., 31 s. angl. : gr., tabl.

Spoločná operačná logistická doktrína Ozbrojených síl Slovenskej republiky VDSVaP 41-01. Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 156 s.

Spoločná taktická doktrína STD 32-01. Doktrína radiačnej, chemickej a biologickej ochrany. Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 175 s.

Taktická doktrína pozemných síl. Delostrelecká doktrína TDPS 32-04. Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2006. – 139 s., príl.

* * *

BERKY, Ľuboš: Personálna a sociálna politika Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Analýza aktuálnej situácie podľa vybraných sociologických výskumov. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 1 (2006), s. 42-49.

EICHLER, Jan: Teorie obrany, nebo bezpečnostní věda? (Náměty pro vědeckou a výzkumnou činnost v oblasti bezpečnosti a obrany státu). In: Vojenské rozhledy. – Roč. 15 /47/, č. 25 (2006), s. 19-26.

HULAN, Bohumír – KORČOKOVÁ, Zuzana: Miesto morálky a etiky v živote vojenského profesionála. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 1 (2006), s. 142-150.

JEZŇÝ, Martin – PULIŠ, Pavel: Modelovanie a simulácia bezpečnostného systému letiska v podmienkach boja proti terorizmu. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 1 (2006), s. 113-133.

KANDRÁČ, Peter – SZABO, Stanislav: Budúcnosť sa tvorí dnes. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 2 (2006), s. 45-52 /OS SR – vzdelávanie, školstvo, výcvik/

KELEMEN, Miroslav – HIRKA, Ivan – BALÁŽ, Jaroslav: Systém vojenského vzdelávania

a profesionálneho rozvoja personálu OS SR v 21. storočí. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 1 (2006), s. 82-88.

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Ozbrojené sily pri riešení nevojenských hrozieb. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 2 (2006), s. 25-44.

SLAVIČEK, Milan – MARCHEVKA, Peter – CHÚPEK, Anton: Právne prostredie riešenia krízových situácií v Slovenskej republike. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 2 (2006), s. 7-24.

WISNIEWSKI, Bernard – BOCIANOWSKI, Bogdan: Miesto a úlohy síl ochrany štátnych hraníc v boji proti teroristickému ohrozeniu. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 12, č. 1 (2006), s. 34-41.

* * *

BEGALA, Ján: Antonov An-24 ev.č. 5605. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 3 (2006), s. 72-74 : fotogr.

BEGALA, Ján: Letecká fakulta a jej príspevok k storočnici. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 10 (2006), s. 52-53 : fotogr.

BORŽÍK, Martin – SOLČANSKÝ, Dalimír: Predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie v Ozbrojených silách Slovenskej republiky. In: Vojenská osвета, 2006, s. 32-38.

BULÍK, Lubomír: Päť priorít modernizácie I.-II. In: Obrana. – Roč. 14, č. 4 – 5 (2006), s. 6-9, 8-11 : fotogr.

GAŠPAROVÁ, Mária: Realizácia prevencie zameranej na boj proti alkoholu, drogám a ostatným nežiaducim sociálno-patologickým javom v rezorte ministerstva obrany. In: Vojenská osвета, 2006, s. 28-31.

GYÜRÖSI, Miroslav: Slovenské sily dostali prvé modernizované MiG-y 29. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 1 (2006), s. 10 : fotogr.

IRRA, Miroslav: Arado – jejich osud. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 4 (2006), s. 58-63 : fotogr.

KHOL, Miroslav: Mil Mi-4. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 6 (2006), s. 80-82 : fotogr.

MICHNICA, Peter: Prvá púť do Vatikánu. In: Obrana. – Roč. 14, č. 11 (2006), s. 35 : fotogr.

PAROLEK, Antonín: Kariérny postup v OS SR. In: Obrana. – Roč. 14, č. 3 (2006), s. 30-31.

ŠMIDA, Milan: Ozbrojené sily Slovenskej republiky a NATO. In: Vojenská osвета, 2006, s. 2-27.

ULJACKÝ, Tibor: Duchovná služba. In: Obrana. – Roč. 14, č. 2 (2006), s. 44.

VAVRINEC, Vladislav: Ako sa žije na Golanoch. In: Obrana. – Roč. 14, č. 7 (2006), s. 24-27 : fotogr.

VAVRINEC, Vladislav: Patriť k elite. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 4, č. 4 (2006), s. 23-24 : fotogr. /5. pluk špeciálneho určenia Žilina/

VITKO, Pavol: Generál richtárom. In: Obrana. – Roč. 14, č. 12 (2006), s. 26-27 : fotogr. / Jozef Gajdoš/

VITKO, Pavol: Nedokončený let : Chronológia leteckého nešťastia. Minister abdikoval. Srdcia plačú. Nenaplnené túžby, prerušené priania. Letieť domov. Jedna rodina. In: Obrana. – Roč. 14, č. 2 (2006), s. 4-26 : fotogr.

VITKO, Pavol: Smutná cesta z Iraku. In: Obrana. – Roč. 14, č. 12 (2006), s. 8-10 : fotogr.

VITKO, Pavol: Tento zákon ozbrojené sily potrebujú : Náčelník GŠ generálporučík Lubomír Bulík. In: *Obrana*. – Roč. 14, č. 1 (2006), s. 6-8 : fotogr. /Zákon o štátnej službe profesionálnych vojakov/

VITKO, Pavol – ŠOTER, Miroslav: Vojna useknutých rúk. In: *Obrana*. – Roč. 14, č. 3 (2006), s. 24-26 : fotogr. /mierové misie, Sierra Leone, OS SR/

ŽIAK, Jozef: Odpočet. In: *Obrana*. – Roč. 14, č. 6 (2006), s. 6-9 : fotogr. /OS SR 2005/

ŽIAK, Jozef: Päť úspešných cyperských rokov. In: *Obrana*. – Roč. 14, č. 11 (2006), s. 26-27 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Slovenský letecký inštitút. In: *Obrana*. – Roč. 14, č. 12 (2006), s. 12-13.

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

Avia B-534 Czechoslovakian fighter 1933-45 : CMK Photo Hobby Manual #1001 / Autor textu a fotogr.: Kudlička, Bohumil, aut. modelu: Huryta, Pavel, fotogr. modelu: Broji, Petr Praha : Czech Master's Kits, 2006. – 95 s. : fotogr., nákr., 2-list. príl. v češtine

DiNARDO, Richard L.: Nerovní spojenci : Nemecko a jeho evropsí spojenci od koalície ke zhroucení / Z angl. přel.: Fidler, Jiří – Brno : Jota military, 2006. – 391 s. : pram. a lit.

HRABICA, Pavel – HRABICA, Zdeněk: Zapomenutý generál Karel Klapálek / Odp. red.: Koloc, Tomáš – Praha : Mladá fronta, 2006. – 334 s. : fotogr., reg., pram. a lit.

KOLÁČNÝ, Ivan: Řády a vyznamenání habsburské monarchie / Odp. red.: Křížek, Leonid, fotodok.: Svadbík, Martin – Praha : Elka Press, 2006. – 300 s. : fotogr., lit.

LÁNÍK, Jaroslav, přípr.: Generál Alois Eliáš (1890 – 1942) voják – diplomat – politik : Příspěvky z vědeckého semináře konaného dne 28. března 2006 v Praze. Praha : Úřad vlády ČR pro Vojenský historický ústav v Praze, 2006. – 72 s., fotogr. příl.

Obsah: *Stehlík, Eduard:* Alois Eliáš – legionář a důstojník, s. 3-7; *Žikeš, Josef:* Alois Eliáš – voják, s. 8-11; *Uhlíř, Jan B.:* Ministerský předseda Alois Eliáš, s. 12-17; *Pasáková, Jana:* Eliáš ve vzpomínkách své manželky a moje vzpomínky na paní Jaroslavu Eliášovou, s. 18-26; *Hofman, Petr:* Náčelníkem štábu skupiny Gillain v bojích na Slovensku, s. 27-34; *Maršálek, Zdenko:* Alois Eliáš a československá armáda první republiky. Kariéra vojenského odborníka, s. 35-43; *Křestan, Jiří:* Osobní archiv generála Aloise Eliáše jako pramen poznání jeho mimořádné osobnosti, s. 44-53; *Junek, Marek:* Demokratická a legionářská tradice v Národním památníku na Vítkově, s. 54-58; *Minařík, Pavel:* Hrob generála Eliáše v Markovicích, s. 59.

LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena, zost.: Slovenská ľudová strana v dejinách. Martin : Matica slovenská, 2006. – 398 s., príl.

MAREK, Vladimír: Hedvábný hrot. Československé, české a slovenské speciální, průzkumné a výsadkové jednotky. Praha : Naše vojsko, 2006. – 223 s. : fotogr.

MATĚJČEK, Luděk: Chebská křídla : Příběh historicky prvního letiště v českých zemích a nacistické letecké továrny – Cheb : Svět křidel, 2006. – 307 s. : fotogr., pram.

Německé menšiny v právních normách 1938 – 1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi / K vyd. přípr.: Pešek, Jiří; Tůma, Oldřich; Kittel, Manfred; Möller, Horst – Praha : Doplněk – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, 601 s.

PURDEK, Imrich – ZELIŽŇÁK, Peter a kol.: Vojenská symbolika Slovenskej republiky : Vojenské zástavy, rovnošaty, hodnosti, vyznamenania, znaky a odznaky. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2006. – 180 s. : fotogr.

ŘEHÁKOVÁ, Marcela a i., sest.: 70 let vojenského školství v Moravské Třebové / Odp.

red.: Košťálová, Hana – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, [2006]. – 95 s. : fotogr.

SKRAMOUŠSKÝ, Jan – PAZDERA, David: Československé pistole 1918 – 1950 / Odp. red.: Kočí, Antonín – Praha : Mladá fronta, 2006. – 306 s. : fotogr., nákr., pram. a lit.

VAŠEK, Richard, sest. a red.: Věda a armáda – věda a válka (1914 – 2004) : Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané v Praze ve dnech 24. a 25. 11. 2004 Masarykovým ústavem AV ČR, Ústavem strategických studií Univerzity obrany v Brně a Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2006. – 169 s. : fotogr.

Obsah: *Budil, Ivo:* Antropologie války a západní vojenská tradice, s. 11-18; *Šimůnek, Michal:* Válka, rasa, geny (Druhá světová válka a nacistická „eutanazie“ 1939 – 1945), s. 19-36; *Hossfeld, Uwe:* „Materiál nenahraditelné hodnoty“ (Botanické Sběrací komando SS v SSSR pro genetiku rostlin SS v Lannachu v letech 1943 – 1945 a některé otevřené otázky, s. 37-63; *Drábek, Pavel:* Československý vojenský lékopis z roku 1925, s. 64-66; *Mika, Janusz:* Strategie ve Vojenském ústavu vědeckém, s. 67-74; *Martinovský, Martin:* Masarykova akademie práce a obrana státu, s. 75-92; *Pátý, Libor:* Radar a Žáčkův magnetron (k osmdesátému výročí objevu), s. 93-97; *Mikovcová, Alena:* Vědecká činnost brněnských vysokých škol za 2. světové války, s. 98-116; *Míšková, Alena:* Pražští němečtí vědci a druhá světová válka. Poznámky o osobní angažovanosti, s. 117-124; *Bílek, Jiří:* Válečné zkušenosti, vojenská věda a vojenská výstavba, s. 125-132; *Fučík, J.:* Vliv vědy na změny v současném vojenství a zbrojení, s. 133-139; *Janošec, Josef:* Proměny obranného výzkumu ČR v letech 1989 – 2004, s. 140-163.

VONDRÁŠEK, Václav – CHRÁSTIL, Sylvestr – MARKEL, Martin: Vojenská akademie v Brně. Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006. – 207 s. : fotogr., lit.

* * *

KAMENEC, Ivan: Predstavy Hlinkovej slovenskej ľudovej strany o budúcom zahraničnopolitickom postavení Slovenska. In: Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století / Eds.: Beneš, Zdeněk; Kováč, Dušan; Lemberg, Hans. – Ústí nad Labem : Albis International, 2006, s. 257-270.

KLABJAN, Borut: Taliansko a Slovensko vo vojne. Vplyv talianskeho fašizmu na Slovensku pred druhou svetovou vojnou a počas nej. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 3 (2006), s. 451-470.

PEŠEK, Bohumil: Zdenko Mikula – vojenský hudebník a organizátor slovenských vojenských hudeb. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 104-114 : fotogr., tabl.

PEŠEK, Jiří – TŮMA, Oldřich: Právní normy let 1938 – 1948 týkající se Němců v Československu a ostatní Evropě. In: Soudobé dějiny. – Roč. 13, č. 3-4 (2006), s. 431-460.

RAŠEK, Antonín: Dvě dramatická období, dva příběhy armády. In: Vojenské rozhledy. – Roč. 15 /47/, č. 4 (2006), s. 159-164. /normalizácia, 90. r.-transformácia/

VONDROVSKÝ, Ivo: Stavební vývoj pevnosti Leopoldov. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 63-73 : fotogr.

* * *

BUČKO, Alfonz: História armádnej budovy „D“. In: Bojovník. – Roč. 51, č. 18 (2006), s. 6 /Trenčín; st. 19.- súčasnosť/

HOFMAN, Petr: Salutování z latinského saluto. In: A-report. – Roč. 17, č. 3 (2006), s. 14-15 : fotogr.

LACKO, Martin: Utrpenie Slovákov a Rusínov v Maďarskej kráľovskej armáde 1938 – 1945. In: Kultúra. – Roč. 8, č. 16 (2006), s. 10-11.

MAREK, Vladimír: Existují i vojenské známky : Československá poštovní známka je stará téměř devadesát let. In: A-report. – Roč. 17, č. 8 (2006), s. 14-15 : fotogr.

MATOULEK, Jaroslav: Vrtulníkové abrahámoviny aneb 50. výročí zahájení provozu vojenských vrtulníků v Československu. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 5 (2006), s. 72-82 : fotogr.

ARCHÍVNICTVO A MÚZEJNÍCTVO

HOSPODÁR, Vladimír: Zbierkové fondy v Múzejnom oddelení Svidník Vojenského historického múzea v Piešťanoch (špecifikácia fondu písomnosti). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 100-103.

Zoznam excerptovaných časopisov a periodických zborníkov vydaných v roku 2006

A-report. Čtrnáctidenník Ministerstva obrany ČR
 Acta historica Neosoliensia. Ročenka Katedry histórie FHV UMB
 Acta historica Posoniensia. Ročenka Katedry všeobecných dejín FiF UK
 Annales historici Presovienses. Ročenka Inštitútu histórie FiF PU
 Army History. The Professional Bulletin of Army History
 ATM – Armády, technika, militaria
 Bibliographie internationale d'histoire militaire. Sélection 2000 – 2004. Tome 26
 Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov
 Czech Armed Forces Today – Armáda České republiky dnes
 Časopis Národního muzea – řada historická
 Český časopis historický
 Dějiny a současnost. Kultúrně-historická revue
 Hadtörténelmi Közlemények
 História. Revue o dejinách spoločnosti
 História – maď.
 Historica. Zborník Filozofickej fakulty UK
 Historická revue. Vedecko-populárny časopis o dejinách spoločnosti
 Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu SAV
 Historický časopis Historického ústavu SAV
 Historický obzor
 Historický zborník. Zborník Slovenského historického ústavu MS
 Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády ČR
 Letectví + kosmonautika. Český a slovenský populárně-odborný časopis
 Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua. Zborník Katedry všeobecných dejín FiF UK
 Medzinárodné otázky
 Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung
 Militärgeschichtliche Zeitschrift
 Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století
 Muzealnictwo wojskowe
 Obrana. Vojenský mesačník MO SR
 Österreichische Militärische Zeitschrift
 Paměť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche
 Pamiatky a múzea. Revue pre kultúrne dedičstvo

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy
Przegląd Historyczno-wojskowy
REVI – dvouměsíčník o letadlech a letcích
Slezský sborník
Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History
Slovenská archeológia
Slovenská archivistika
Soudobé dějiny
Střední Evropa. Reuve pro středoevropskou politiku a kulturu
Střelecká revue
Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia
Studia Historica Nitriensia. Zborník Katedry histórie a archeológie UKF
Studia Historica Tyrnaviensia. Spoločenskovedný zborník Katedry histórie FH TU
Századok. A magyar történelmi társulat folyóirata
Vojenno-istoričeskij žurnal
Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre
Vojenské obzory – teoretický časopis MO SR
Vojenské rozhledy – teoretický časopis Armády ČR
Zahraničná politika. Listy SFPA
Zborník Slovenského národného múzea

Spracovala Božena Šedová

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Martin HURBANIČ, PhD., Filozofická fakulta UK, Šafárikovo nám. č. 6, 811 06 Bratislava

PhDr. Marek MEŠKO, M.A., PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Michal SCHVARC, PhD., Slovenské národné múzeum – Múzeum Karpatských Nemcov, Žižkova 14, 811 09 Bratislava

Mgr. Jana ZAŤKOVÁ, Vojenský historický archív, Krajná 27, 821 04 Bratislava

JUDr. Oldřich PEJS, Kafkova 53, 160 00 Praha 6, Česká republika

Pplk. PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PaedDr. Róbert LAMOŠ, Kriminalistický ústav PZ, Sklabinská 1, 812 72 Bratislava

Pplk. v.z. Dr. Peter TURZA, Vojenské historické múzeum, P. O. Box A-9, Orviská cesta, 921 01 Piešťany

---

ERRÁTA

Vo Vojenskej histórii č. 4, 2008 na s. 135 došlo k zámene popisu dvoch fotografií. K fotografii č. 3 patrí popis uvedený k č. 4 a naopak k fotografii č. 4 patrí popis uvedený k fotografii č. 3. Na fotografii č. 3 je veliteľ 2. partizánskeho oddielu M. Mečislavovič Boginskij a na fotografii č. 4 je komisár 2. partizánskeho oddielu M. Grigorievič Labanov. Za technickú chybu sa ospravedľujeme.

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odvzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových edito-roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod čia-rou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Pri písaní poznámok k textom je potrebné používať príslušnú funkciu programu WORD na vkladanie poznámok po čiarou – nie písať ich dozadu za text štúdie.

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má ci-tované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o roz-sahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)
  - šk. (ako škatuľa, nie krabica)
  - č. j. (s medzerou)
  - VÚA-VHA Praha, f.....; pozri tiež PEJS, O:...
  - Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ⁴⁾

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
tel.: 02/48 207713
E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uve-rejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

- HURBANIČ, Martin: Desť dní, ktoré otriasli Konštantínopolom
 Priebeh avarskeho obliehania z roku 626 (I.) 3
- MEŠKO, Marek: Bojová a politicko-diplomatická činnosť M. R. Štefánika v Srbsku 25
- SCHVARC, Michal: „Úderka a výchovný nástroj hnutia“ – Freiwillige Schutzstaffel –
 dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei“ 44

Dokumenty a materiály

- ZAŤKOVÁ, Jana: Útek generála (Dokumenty k okolnostiam úteku generála Lavra
 Georgijeviča Kornilova z rakúsko-uhorského zajatia) 67
- PEJS, Oldřich: Váleční zajatci, partyzáni a civilní obyvatelstvo ve vybraných
 rozkazech slovenských velitelů na východní frontě (1941 – 1943) 74
- ŠUMICHRASŤ, Peter: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 Bis
 v dokumentoch (1939 – 1945). 2. časť 86
- LAMOŠ, Róbert: Tanková taktika v Normandii z pohľadu nemeckého
 generála Heinza Wilhelma Guderiana 121
- LAMOŠ, Róbert: Tanková taktika v Normandii z pohľadu nemeckého
 generála Geyra von Schweppenburga 130
- TURZA, Peter: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády 139

Archívniectvo

- ZAŤKOVÁ, Jana: Správa o spracovaní archívneho fondu – veliteľstvo VI. zboru
 vo VHA Bratislava 147

Recenzie

- Z rodinnej kroniky Viliama Šimku st. (Zost. Rudolf Ďuriš). Ako sme bojovali
 proti Rusom za prvej svetovej vojny. (Zost. Rudolf Ďuriš). (M. Lacko) 148
- HAZUCHA, Miroslav: Úspěšní 40 rokov. (P. Bučka) 151

Anotácie, glosy 160

Bibliografia 167

INHALT

Studien

HURBANIČ, Martin: Zehn Tage, die Konstantinopel erschüttern. Verlauf der avarischen Belagerung von 626 (I.)	3
MEŠKO, Marek: Štefánik's Kampf- und politisch-diplomatische Tätigkeit in Serbien	25
SCHVARC, Michal: „Kampftruppe und Erziehungsinstrument der Bewegung“ – Freiwillige Schutzstaffel der deutschen Partei	44

Dokumente und Materialien

ZAŤKOVÁ, Jana: Flucht eines Generals (Dokumente zur Flucht des Generals Lavro Georgijevič Kornilov aus der österreich-ungarischen Gefangenschaft)	67
PEJS, Oldřich: Kriegsgefangene, Partisanen und Zivilbevölkerung in den ausgewählten Befehlen der slowakischen Kommandeure an der Ostfront (1941 – 1943)	74
ŠUMICHRAST, Peter: Slowakische Savoie Marchetti SM-84 Bis in Dokumenten (1939 – 1945) Zweite Teil	86
LAMOŠ, Róbert: Die Panzertaktik in der Normandie aus der Sicht des deutschen Generals Heinz Wilhelm Guderian	121
LAMOŠ, Róbert: Die Panzertaktik in der Normandie aus der Sicht des deutschen Generals Geyer von Schweppenburg	130
TURZA, Peter: Deutsche Trophäenpanzergeschütze in der Ausrüstung der tschechoslowakischen Armee	139
Das Archiwessen	147
Recensionen	148
Anotationen, Glossen	160
Bibliographie	167

CONTENTS

Studies

HURBANIČ, Martin: 10 days that shook Constantinople. The course of Avar's siege in 626 (I.)	3
MEŠKO, Marek: Military and political-diplomatic activity of M. R. Štefánik in Serbia.....	25
SCHVARC, M.: „Offence and educational tool of the movement“ – Freiwillige Schutzstaffel – Voluntary defence troops	44

Documents and materials

ZAŤKOVÁ, Jana: Runaway of General /Documents on the runaway of Russian General Lavr Georgijevitsch Kornilov from Austria- Hungarian capture	67
PEJS, Oldřich: War convicts, partisans and civilians in selected commands of Slovak Commanders in the eastern Front (1941 – 1943).....	74
ŠUMICHRAST, Peter: Slovak Savoie Marchetti SM-84-Bis in documentation (1939 – 1945). 2nd Part	86
LAMOŠ, Róbert: Tank tactics in Normandy from General Heinz Wilhelm Guderian's point of view.....	121
LAMOŠ, Róbert: Tank tactics in Normandy from General Geyr von Schweppenburg's point of view	130
TURZA, Peter: Trophy automotive cannons in the ammunition of the Czechoslovak Army.....	139

Archivalien	147
--------------------------	-----

Reviews	148
----------------------	-----

Annotations, Glosses	160
-----------------------------------	-----

Bibliography	167
---------------------------	-----

Vojenská história 1/2009

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, CSc., plk.gšt. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), Mgr. Mateusz Gniazdowski (Warszawa), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), Dr. Martin Zúckert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedovab@mod.gov.sk

stanovam@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 2. 3. 2009

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLog S MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Na fotografii je zobrazená socha generála M. R. Štefánika od českého akademického sochára Bohumila Kafku, ktorá bola odhalená v Bratislave roku 1938 na mieste bývalého korunovačného vršku pri Dunaji.